

Депозит
с 1929

9.X/1929.

с 1929

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК

КЊИГА XV

Уредник

Академик МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ

Директор Института за српскохрватски језик

МИТАР Б. ПЕШИКАН

СТАРОЦРНОГОРСКИ СРЕДЊОКАТУНСКИ
И ЉЕШАНСКИ ГОВОРИ

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА

Научно дело

БЕОГРАД

1965

INSTITUT DE LA LANGUE SERBOCROATE

RECUEIL DE DIALECTOLOGIE SERBE

Nº XV

Rédacteur

MIHAÏLO STEVANOVIĆ

Membre de l'Académie

Directeur de l'Institut de la langue serbocroate

MITAR B. PEŠIKAN

LES PARLERS DU VIEUX MONTÉNÉGRO

KATUNSKA NAHIJA (RÉGIONS CENTRALES)

ET LJEŠANSKA NAHIJA

BEOGRAD

1965

Štampa i povez : Izdavačka ustanova „Naučno delo“, Beograd, Vuka Karadžića br. 5

МИТАР Б. ПЕШИКАН

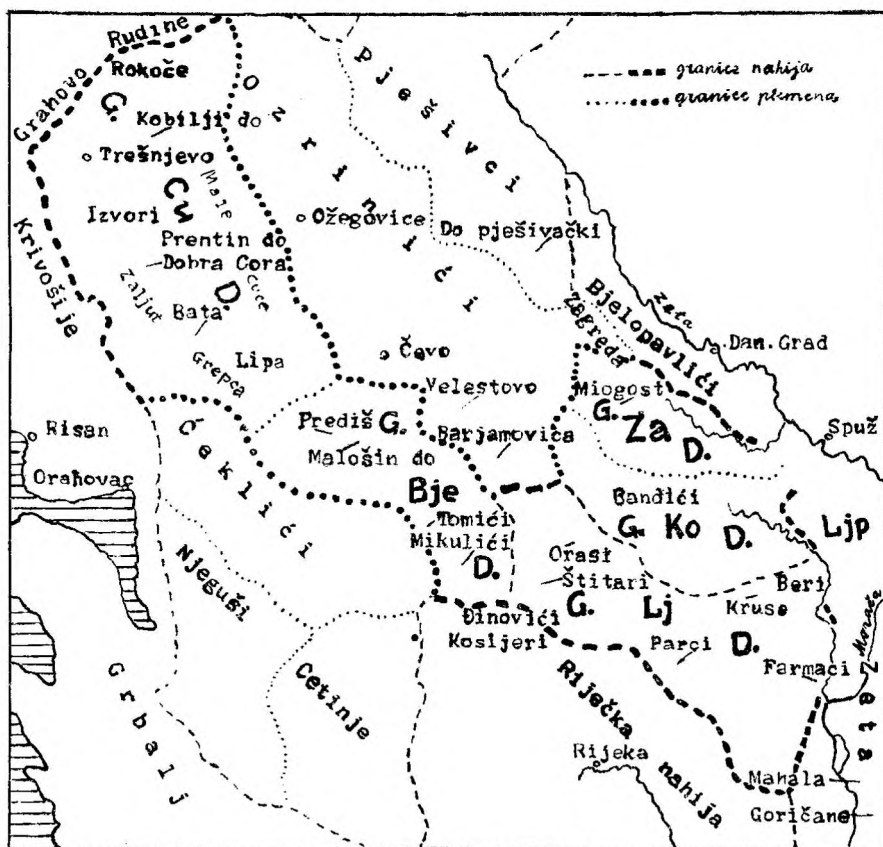
СТАРОЦРНОГОРСКИ СРЕДЊОКАТУНСКИ
И ЉЕШАНСКИ ГОВОРИ

Примљено за Српски дијалектолошки зборник XV
на скупу Одељења литературе и језика САНУ
одржаном 29. октобра 1963. године

БЕОГРАД
1965

Овај рад одбрањен је као докторска дисертација 30. V 1960, пред комисијом коју су сачињавали проф. др Михаило Стевановић, проф. др Радомир Алексић и проф. др Јован Вуковић. Члан комисије до своје смрти био је и проф. др Александар Белић.

Специфична намена рада условила је донекле композицију, па и начин излагања, а касније измене биле су ограниченог обима (из рада су изостављене неке дигресије о акценатским и другим питањима и извршене неке мање измене текста; такође је — на захтев комисије — изостао одељак о творби речи, из којег су неки делови укључени у друге одељке).

С К Р А Ћ Е Н И Ц Е

- СК-Љ: средњекатунска племена (Цуце, Бјелице, Загарач, Комани) и Љешанска нахија.
- Цу: Цуце.
- Бје: Бјелице.
- За: Загарач.
- Ко: Комани.
- Љ: Љешанска нахија.
- Љп: Љешкопоље.
- Г: Горњи, -а, -е (уз скраћеницу за место).
- Д: Доњи, -а, -е (уз скраћеницу за место).
- Мил.: Б. Милетић, рад у СДЗб IX.
- М. Ст.: М. Стевановић, рад у ЈФ XIII.
- Ј. В.: Ј. Вуковић, рад у ЈФ XVII.
- В: *Рјечник* Вука Караџића.
- Д: *Акценти* Ђ. Даничића.
- ВД: Вуков и Даничићев акценат.
- Дб: Дубровник, према Решетару (Betonung)
- О: Озринићи „ „ „
- Пч: Прчањ „ „ „
- ПД: Пива и Дробњак, према Вуковићевом раду у СДЗб X.
- Пп: Пипери, према Стевановићевом раду у СДЗб X.
- Лп: Лепетани, према Томановићевом раду у ЈФ XIV.
- ЈФ: Јужнословенски филолог.
- СДЗб: Српски дијалектолошки зборник.
- q (иза ознаке места): податак добивен по квестионару.

САДРЖАЈ

	стр.
ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ И ПРЕТХОДНЕ НАПОМЕНЕ (т. 1—5)	1
I део: УВОД (т. 6—19)	9
Границе територије (т. 6)	9
О историјској прошлости и становништву (т. 7—11)	9
О староцрногорским говорима и месту говора СК-Љ у њима (т. 12—19) .	15
II део: АКЦЕНАТ (т. 20—93)	25
ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ АКЦЕНТУАЦИЈЕ (т. 20—52)	25
Зависност акцента од функције речи (т. 42—47)	35
Квантитет слогова (т. 48—52)	41
АКЦЕНАТСКИ ОДНОСИ У ДЕКЛИНАЦИЈИ И КОНЈУГАЦИЈИ	
(т. 53—88)	44
Именице (т. 53—62)	44
Знатнија померања и особености у акценатским типовима (т. 54)	44
Карактеристике акцента у појединим типовима творбе речи (т. 55—58)	46
Преглед акцента појединих падежних облика (т. 60)	54
Преношење акцента на предлоге (т. 61)	61
Груписање именица у акценатске типове у СК-Љ (т. 62)	62
Придеви, заменице и бројеви (т. 63—66)	63
Придеви (и прилози) (т. 63—64)	63
Заменице (т. 65)	67
Бројеви (т. 66)	67
Глаголи (т. 67—88)	68
Преглед акцента у појединим глаголским облицима (т. 67—87)	68
Груписање у акценатске типове (т. 88)	75
ОСОБЕНОСТИ У АКЦЕНТУ ПОЈЕДИНИХ РЕЧИ (т. 89—93)	77
Именице (т. 90)	78
Глаголи (т. 91)	93
Остале речи (т. 92)	95
(Закључне напомене) (т. 93)	99
III део: ФОНЕТИКА (т. 94—125)	101
Напомене о фонолошкој системи (т. 94—95)	101
О фонетској вредности гласова (т. 96)	102
О рефлексима <i>ѣ</i> (т. 97—100)	104
О рефлексу полугласника (т. 100)	107
Епентетско <i>љ</i> (т. 102—103)	108

О новом и најновијем јотовању (т. 104—107)	110
Промена <i>си, зн, сл, зл</i> у <i>ин, јси, шл, јсл</i> (т. 108)	111
Остали случајеви једначења сугласника по месту и начину образо- вања (т. 109)	112
О неким гласовним редукцијама (т. 110—113)	113
О сугласнику <i>в</i> (т. 114)	117
О сугласнику <i>ј</i> (т. 115—117)	118
О сугласнику <i>ф</i> (т. 118)	121
Групе са два назала или са назалом и <i>в, л, њ</i> (т. 119)	121
О сугласнику <i>х</i> (т. 120)	122
Изостављање самогласника у додиру две речи (т. 121)	123
Сажимање вокала (т. 122)	124
Још неке појаве (т. 123—124)	126
Аналошка померања у рефлексима старих промена (т. 125)	128
IV део: МОРФОЛОГИЈА (т. 126—180)	131
ИМЕНИЦЕ (т. 126—148)	131
Особности у типу промене и творбе (т. 126—140)	131
Уметак <i>-ов/-ев-</i> (т. 126—127)	131
Именице типа <i>камен</i> (т. 128—129)	133
Множина типа <i>камењи</i> (т. 130)	134
Лична имена и хипокористици (т. 131)	134
Именице у атрибутој служби (облици за учтиво ословљавање) (т. 132)	134
О именицама друге врсте (т. 133)	135
Именице треће врсте мушког рода (т. 134)	135
Промена именица на <i>-ад</i> (т. 135)	135
Дијалекатске особености у творби именица (т. 136)	136
Од чега зависи одабирање наставака у творби речи (т. 137—138) . . .	136
О постанку наставака <i>-ов</i> (т. 139)	138
Појединачне особености (т. 140)	139
Преглед падежних облика (т. 141—148)	142
ЗАМЕНИЦЕ — ОБЛИЦИ И ЗНАЧЕЊЕ (149—152)	150
Основни облици (т. 149)	150
Промена заменица (т. 150)	152
О значењу и употреби заменица (т. 151)	155
Система заменица (т. 152)	157
ПРИДЕВИ (т. 153—157)	159
Неки семантички и морфолошки типови (т. 153—154)	159
Поређење придева (т. 155)	160
Облици вида код придева (т. 156)	161
Придевска промена (т. 157)	162
БРОЈЕВИ (т. 158—160)	163
Основни облици (т. 158)	163
Промена бројева (т. 159)	164
О употреби бројева и бројних именица (т. 160)	165
ГЛАГОЛИ (т. 161—175)	166
Особености у типу промене и односу основа (т. 161—171)	166
Облици помоћних глагола (т. 169—170)	170

Појединачне особености (т. 171)	171
Особености у наставцима појединих облика (т. 171—175)	174
ПРИЛОЗИ (т. 176—180)	179
Заменички прилози (т. 176)	179
Прилози за време (т. 177)	182
Мултипликативни изрази (т. 178)	183
Прилози партиципског порекла (т. 179)	183
Појединачне особености у облику и значењу прилога (т. 180)	184
V део: СИНТАКСА (т. 181—209)	187
ПАДЕЖИ И ПРЕДЛОЗИ (т. 181—189)	187
Напомене о употреби појединих падежних облика (т. 181—188)	187
О употреби предлога (т. 189)	190
О УПОТРЕБИ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА (т. 190—205)	194
О приповедању (т. 190—191)	194
Приповедачки презент (т. 191)	198
Имперфекат (т. 193)	198
Аорист (т. 194)	199
Перфекат без помоћног глагола (т. 195)	200
Приповедачки императив (т. 196)	200
Плусквамперфекат (т. 197)	201
О футуру II (т. 198)	202
Релативни перфекат типа: <i>будем радио</i> (т. 199)	202
Императив (т. 200)	203
Партиципски облици (т. 201)	204
Конструкција типа: <i>био доћ</i> (т. 202)	204
Сложени облик типа: <i>имах њогинућ</i> (<i>има сам њогинућ</i>) (т. 203)	205
Сложене конструкције са <i>хйейи</i> (т. 204)	206
Конструкције које почињу са <i>да</i> (и <i>дако</i>) (т. 205)	207
О РЕЧЕНИЦИ, СЛАГАЊУ ЊЕНИХ ДЕЛОВА И УПОТРЕБИ ВЕЗ-	
НИКА (т. 206—209)	208
Опште напомене о реченици (т. 206)	208
О обличком слагању делова реченице (конгруенцији) (т. 207)	208
О месту енклитике у реченици (т. 208)	209
О употреби везника (т. 209)	210
Прилог I: ТЕКСТОВИ	213
Прилог II: РЕГИСТАР РЕЧИ И АКЦЕНАТСКИ РЕЧНИК	217

ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ И ПРЕТХОДНЕ НАПОМЕНЕ

1. Наши јужни говори били су у средишту пажње испитивача још од првих почетака наше дијалектологије. Наиме, иако је и пре било неких напомена о разним дијалектима српскохрватског језика, ипак је Вуков предговор народним пословицама први систематскији текст, први опсежнији осврт на српскохрватске дијалекатске разлике, а био је посвећен углавном управо јужним говорима (црногорским и дубровачком). Природно је што је управо у овој књизи Вук нашао за потребно да се опширније осврне на јужне говоре, једно зато што се књига штампала на Цетињу, а друго зато што је баш у овој књизи Вук први пут увео *x* у свој систем (тј. у наш књижевни језик), па је требало нешто рећи о говорима који овај глас чувају. Овде је констатован низ особина црногорских говора, а за неке је у општим цртама одређено и простирање.

Тако је о гласу *x* Вук забележио доста прецизне податке. „Осим Дубровника глас овога слова чује се како онуда по околини, тако и горе к југу по свему приморју народа нашега и по Црној гори до самога Скадра; али слабо ће здраво и постојано и на свакоме мјесту у ријечи ... По Црној гори и по нахији Барској чује се глас овога слова врло добро на крају ријечи, у сриједи пред полугласним словима (н. п. у ријечима уздахнути, махнути) мало слабије, пред самогласним словима ... и међу њима још слабије (и то ће мање ће више), а у почетку пред полугласним словима (н. п. у ријечима хлад, храна, хром) ни мало, или врло ријетко“. За стари полугласник је констатовао да на његовом месту „прави црногорци и готово сви њима сусједни приморци“ изговарају глас између *a* и *e* „али наличнији на *e* него на *a*“, а запазио је и нарочиту, напрегнуту артикулацију овога гласа у Доброти. Запазио је промену *з, с у жс, ш* испред *и* и испред *л* „али највише кад за њим иде *e* или *и*“, затим *ј* уместо епентетског *љ*, номинатив и вокатив типа *Маџе* („не само у Дубровнику и по свему онуда приморју, него и у Црној гори“), силазни акценат у номинативу типа *Ђоко, Ваџо, Маџе* (у црногорским говорима), акценат *мљџеко, диџеџе, рџјека*, акценатску појаву типа *дџије-куђе*, акценат презимена типа *Милџићиновић*, облике *кам, џлам, кџем*, облике *чоџак* и *љуђи*, императив са рефлексом *І* палатализације

(*речи, сијечи, њечи*), изговор *s*, облике типа *завезиваџи* и још неке ситније појаве.

Како се види, Вук је запазио приличан број црногорских дијалекатских особина. Али пада у очи једна необична ствар, наиме — Вук није констатовао, а изгледа да није ни уочио начелну разлику између старије и новије акцентуације. Он говори о акценатским особеностима морфолошке или лексичке природе, а ниједном речју не помиње разлику рецимо између *јѹна̋к* и *јун̋а̋к*. Штавише, на једном месту, говорећи о силазном акценту код типа *Ма̋ре*, изричито каже: „Но ово је само у именитељном и зватељном, а у осталим падежима говори се по општем обичају“ — што значи да није разликовао (или можда није хтео да разликује) акценте типа *Ма̋рѡм* и *Ма̋рѡм*. Поводом овога је Решетар на једном месту написао да Вук вероватно није ни хтео да разликује старију и новију акцентуацију. Одиста би тешко било веровати да Вук Караџић, који је много пута доказао да је одлично разликовао разне акценатске нијансе, није осетио разлику између пренесеног и непренесеног акцента. Али је могуће да он о тој разлици није говорио зато што је није сматрао битном, начелном, зато што је те појаве схватао различитим варијантама једне исте акцентуације. Уосталом, и пренесени акценти нису у разним говорима у истој мери пренесени, у разним говорима је у различитој мери остала извесна наглашеност слога на којему је био стари акценат, рецимо *јѹна̋к-јѹна̋к-јѹна̋к*, — па је на основу тога Вук лакше могао и акценат *јун̋а̋к* схватити као једну од таквих варијаната.

Било како било, разлика између старе и нове акцентуације остала је потпуно нерасветљена у Вуковим радовима, и требало је да прође пола века док се — врло постепено (преко радова Јукића, Шуњића, Бабукића, Мажуранића, Милићевића, Карића, Брајковића, Шурмина, Шахматова и др.) — учила и схватила ова разлика.

Могли бисмо рећи да је ово прва фаза упознавања црногорских говора, овај Вуков рад и још неки мањег значаја.

2. Вукове напомене о дијалектима у предговору *Пословицама* ипак још нису дијалектологија у правом смислу речи, него још увек напомене или запажања о дијалектима, фрагментарна, несистематска. Наравно, ово не треба рећи као оцену вредности, квалитета тих Вукових запажања, него се у томе огледа опште стање наше тадашње науке; било је, уосталом, и после Вука радова и саопштења о дијалектима која су била испод нивоа онога што је Вук у том правцу написао. Но упркос томе, може се рећи да је дијалектологија у данашњем смислу речи, у смислу науке о дијалектима, почела на почетку овога века, акцентолошким радом професора Милана Решетара. То је већ научна обрада дијалеката, са правом научном методологијом и испуњавањем практично свих основних захтева дијалектолошке науке.

Решетар у овом раду није само изложио и описао три акценатска система него је у значајном и доста опширном уводу одредио готово све најважније црногорске акценатске изоглосе, и такве какве их је он одредио практично су се одржале у дијалектолошкој литератури све до данас; неке исправке су извршене, али неколике још нису.

1) Одредио је границу старије и новије акцентуације, тј. констатовао је да херцеговачкој акцентуацији припадају Ораховац, Грахово, Рудине, Никшић, Дуга, Пива, Пјешивци, Жупа, Луково, Дробњак, Морача, Шаранци, Колашин. Мању исправку треба извршити на сектору доњих Пјепиваца, где је акцентуација бјелопавлићког типа (то сам констатовао у Долу Пјешивачкоме и Ржиштима).

2) Одредио је границу делимичног преношења акцената са постојањем узлазног акцента, где он убраја Озриниће, Загарац, Комане, Бјелопавлиће, Ровца и Васојевиће. Овде има и већих исправки. Тако Решетар није уочио разлику између озринићког и бјелопавлићко-васојевићког преношења акцента, што је — колико знам — први пут изведено начисто у познатом *Прегледу* Бошковића и Малецког. Решетарово гледање на ове говоре у складу је са његовом идејом, углавном непотврђеном каснијим материјалом, да има свега три главна акценатска типа у штокавским говорима: непренесена, пренесена са кратких крајњих отворених слогова и потпуно пренесена акцентуација, и да је озринићки тип старија фаза општег типа млађих говора. Треба још исправити и податак о акценту Загарача и Комана, где сам ја констатовао типичну цуцко-љешанску акцентуацију, при чему тип *Јѡкѡ* јасно показује да ту немамо еволуцију озринићког узлазног акцента у силазни у току последњих деценија, него погрешно укључивање ових племена у зону озринићког акцента.

3) Решетар одређује и границу староцрногорског преношења акцента, којом обухвата четири староцрногорске нахије изузев Озриниће, Загарац и Комане, затим Грбаљ и приморске говоре јужније од њега (изузев једног грбаљског села).

4) Најзад, у говоре који и у крајњим кратким слововима задржавају стари акценат Решетар убраја Пипере, Братоножиће, Куче и околину Подгорице. Тако се та граница и касније одређује у дијалектолошкој литератури (Код Бошковића и Малецког, Стевановића и др.), али по материјалу који сам ја прикупљао излази да нема начелне разлике између љешанске акцентуације и акцентуације Љешкопоља и оних зетских села у која сам залазио. Акценат који се противи староцрногорском преношењу и који би ове говоре зближавао са источноцрногорским ја сам слушао практично само код типа *Јѡкѡ* и у вези са енклитикама, али то је појава заједничка за Љешанску нахију, Загарац, Комане и горње Цуце, тако да се не може рећи, како се мислило, да је то источноцрногорска особеност. У светлости тога требаће, по моме мишљењу, друкчије гледати и на основни карактер зетско-љешкопољске акцентуације.

И у другом свом познатом дијалектолошком делу (*Der štokavische Dialekt*) Решетар одређује границе неких дијалекатских појава. Тако у зону нарочитог рефлекса за полугласник убраја катунска племена Цетиње и Његуше, затим нахије Ријечку, Љешанску, Црмичку и Барску (ово за староцрногорски терен), а у долини реке Зете и у зетској равници по њему је место полугласника *a*. Исправку на сектору Ђеклића извршили су Малецки и Бошковић, а треба је извршити и у погледу

Љешанске нахије. И још неке староцрногорске изоглосе приближно су оцртане у овом раду (промена *си* у *ши* и сл., тип *вљера* и др.).

Решетарови радови могу се сматрати другом фазом, сад више не само општег упознавања него и научног проучавања црногорског дијалекта.

3. После Решетарових радова позадуго се престаје са проучавањем црногорских говора — прошло је готово двадесет година док се поново започело са послом који бисмо могли назвати трећом фазом проучавања ових говора. 1927. године објављен је Вушовићев рад о говорима црногорске Херцеговине, а две-три године касније објављен је и Вушовићев рад о Његошеву језику, посредно значајан и за дијалектологију. Наиме, овим радом се знатно проширио списак познатих карактеристичних особина црногорских говора, иако рад у ужем смислу и не иде у дијалектологију. Од тридесете године почело је врло интензивно проучавање говора ове области. Најпре су се појавили радови Бошковића и Малецког, Малецког о цуцком говору, Бошковићев о гласу *х* и њихов заједнички извештај о староцрногорским говорима. Говори СК-Љ нарочито су детаљно захваћени у раду Малецког о цуцком говору. То је краћи рад, али врло садржајан опис цуцке фонетике, са освртом на суседне говоре; опис морфологије знатно је непотпунији. Синтаксу не описује, а за акценат само констатује двоакценатску систему са староцрногорским преношењем, при чему није запазио постојање категорије *Пѣрѣ* (уосталом, у акцентовању примера датих у друге сврхе има и упадљивих грешака, можда штампарских: *Јѣкна*, *Радѣша* и сл.).

Отада се о говорима Црне Горе појавио низ радова, међу њима шест већих монографија — три посвећене фонетици, морфологији и синтакси — Стевановића, Вуковића и Милетића, и три акценату — Томановића, Вуковића, Стевановића, затим низ краћих прилога и извештаја: Алексића, Бошковића, Вујовића и других (неких пред рат, а неких после). Ова интензивна испитивања у многоме су проширила оно што се пре тридесетих година знало о црногорским говорима — констатован је низ изоглоса и одређен им правац и забележен и обрађен богат материјал са подручја која су описивана. И ван оваквих радова, у којима је саопштаван нов материјал, било је расправа и других прилога у којима су третирана питања значајна за разумевање развитка и проблематике ових говора (неки Белићев радови, Бошковићев рад о гласу *х*, Вујовићев о губљењу рекције, одељак о црногорским говорима у Ивићевој *Дијалектологији* и др.). Овај мој рад замишљен је као прилог овој последњој фази проучавања црногорских говора.

4. С обзиром на ово што сам рекао, да наведем ове радове:

1) Милан Решетар: *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*. Wien 1900, 222 ступца (у овом раду наведена је и ранија литература).

2) А. Белић: *Диалектологическая карта сербского языка*, Санкт-петербург 1905, 1—59.

3) Милан Решетар: *Der štokavische Dialekt*. Wien 1907, 320 стубаца.

- 4) А. Белић: О српским или хрватским дијалектима. Глас СКА LXXVIII (1908), 60—164.
- 5) Александар Белић: Основне црте историјског развитка српског језика. Годишњак СКА XXII (за 1908), 106—110.
- 6) М. Решетар: Zur Frage über die Gruppierung der serbokroatischen Dialekte. Archiv für slavische Philologie XXX (1909), 597—625.
- 7) А. Белић: „Zur Frage ...“ (рецензија на Решетаров рад). Rocznik slawistyczny III (1910), 283—306.
- 8) А. Белић: Zum heutigen Stande der serbokroatischen Dialektologie. Rocznik slawistyczny III (1910), 82—103.
- 9) Н. ван Вејк: Du déplacement de l'accent en serbocroate. Revue des études slaves I (1921), 28—37.
- 10) Данило Вушовић: Диалект источне Херцеговине. Српски дијалектолошки зборник III (1927), 1—70.
- 11) Данило Вушовић: Прилози проучавању Његошева језика. Јужнословенски филолог IX (1930), 93—196.
- 12) М. Малецки: Charakterystyka gwary Cuiów na tle sąsiednich dialektów czarnogórskich. Lud słowiański II/2 (1931), A, 225—245.
- 13) Р. Бошковић: О природи, развитку и заменицима гласа х у говорима Црне Горе. Јужнословенски филолог XI (1931), 179—196.
- 14) Бошковић Р. и Малецки М.: Przegląd dialektów Starej Czarnogóry (z uwzględnieniem gwar sąsiednich) ... Cracovie 1932, 3—13.
- 15) Михаило Стевановић: Источноцрногорски дијалекат. Јужнословенски филолог XIII (1933—34), 1—128.
- 16) А. Белић (рецензија на Стевановићев рад), Јужнословенски филолог XIV (1935), 161—180.
- 17) Васо Томановић: Акценат у говору села Лепетана. Јужнословенски филолог XIV (1935), 59—141.
- 18) Радомир Алексић (извештаји о испитивању говора): о говору Паптровића (Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића VI, 17—20 и VII, 36—37), Спича (Ib., VII, 36—37 и VIII, 15—22), Маина (Ib., VII, 36—37), Кртола, Мула и Грбља (Гласник САН V, 333—337).
- 19) Р. Бошковић (извештај о испитивању говора Озринића), Годишњак задужбине Саре и Васе Стојановића II, 27—36.
- 20) Јован Вуковић: Говор Пиве и Дробњака. Јужнословенски филолог XVII (1938—1939), 1—113.
- 21) Бранко Милетић: Црмнички говор. Српски дијалектолошки зборник IX (1940), 209—663.
- 22) Јован Вуковић: Акценат говора Пиве и Дробњака. Српски дијалектолошки зборник X (1940), 185—417.
- 23) Михаило Стевановић: Систем акцентуације у пиперском говору. Српски дијалектолошки зборник X (1940), 67—184.
- 24) Милија Станић (извештај о испитивању говора Ускока), Гласник САН V, 325—331.

25) Михаило Стевановић (извештај о испитивању говора околине Цетиња), Гласник САН III, 274—276.

26) Павле Ивић: Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје. Нови Сад 1956, 1—215.

Од нелингвистичких радова треба пре свега поменути опсежна етнографска истраживања Ј. Ердељановића, објављена у раду *Стара Црна Гора*, који је изашао као XXXIX књига Српског етнографског зборника.

* * *

5. 1) Овај рад израђен је у Институту за српски језик Српске академије наука. Институт ми је финансирао теренска истраживања и скраћивањем радног времена омогућио обраду материјала; само захваљујући хонорарном запослењу у Институту у доба студија и сталном месту после дипломирања могао сам завршити студије и почети се бавити научним радом.

Посебну захвалност за корисне савете дугујем својим професорима А. Белићу, М. Стевановићу, Р. Алексићу и Р. Бошковићу.

Са захвалношћу помињем Павла Радовића из Момишњића, Филипа Мугошу из Љешкопоља, Јована Радоњића из Комана, Ђураша Вујовића из Микулића, Обрада Симовића из Рокоча, Душана Павићевића и Жарка Павићевића из Пјешиваца, као и све друге чија имена немам при руци, а од којих сам добијао потребни материјал; посебно Јована Кековића, учитеља, Филипа Пејовића, учитеља, Љуба Радичевића, Алексу Мугошу и Вељка Ђуришића, — чија ми је помоћ у раду на терену била драгоцену.

2) Материјал из катунско-љешанских говора почео сам прикупљати још као студент, а наставио у току дијалектолошких путовања 1956, 1957. и 1958. године; на овим путовањима провео сам укупно 60 дана.

Бележио сам материјал и бирао објекте према уобичајеним критеријумима, водећи рачуна о добу старости, пореклу и другим околностима које би могле утицати на типичност говора објекта.

Међутим, морам да нагласим да ми је — пошто је у питању мој матерњи говор — основни ослонац било сопствено сећање и сопствено језичко осећање. Насупрот неким мишљењима, сматрам да је у томе за испитивача озбиљна предност. Ако и допустимо да испитивачу матерњег говора треба знатно више напора да уочи неке црте (на пример у фонетици) које странцу одмах падају у очи као туђе, — ипак остају читаве области у којима је сопствено језичко осећање незаменљиво. Ово се односи првенствено на синтаксу, па и на друге области језика — нарочито ако је испитивачу циљ да да структуру а не само „егзотику“ говора.

У сваком случају, без тог ослонаца бар у одељку о акценту појединих речи (регистар) ја без знатно дужег испитивања не бих могао имати онолико примера колико имам.

Примери у овом раду за које није означено место где су забележени представљају примере говора горњих Цуца.

3) Територија Катунске и Љешанске Нахије врло је тешка за испитивање. Беспуће, безводност, одсуство трговачке и услужне мреже — све то испитивача приморава на ослањање на издашно гостопримство мештана и на пешачење, које је у мом случају изнело и више стотина километара.

Велику тешкоћу представљао ми је и недостатак магнетофона, без кога је егзактније испитивање на пример синтаксе у великој мери отежано (врло су ретки објекти који могу лагано диктирати у перо без драстичног одступања од синтаксичких норми приповедања).

Ове тешкоће у великој мери су умањене предусретљивошћу и разговорношћу објеката; у овом крају усмено приповедање, поред народне песме, још увек добрим делом замењује друге видове уметничког живота. Ипак се приповетка фантастичне садржине прича ретко и нерасадно, — приповедање је сведено на истините или вероватне оквире. Ово неговање приповедања свакако има утицаја на чување неких глаголских облика који се претежно или често употребљавају у приповедању (приповедачки императив, аорист, имперфекат).

4) Иако је и у овом раду грађа изложена у уобичајеним одељцима (фонетика, морфологија, синтакса), ипак у неким случајевима та подела није строго спроведена (тако сам акценат, који по својој природи представља и фонетику и морфологију и грађење речи, издвојио у засебан одељак). Такође су напомене о употреби и значењу заменица, придева, бројева и прилога дате у морфологији а не у синтакси; обрнуто, у синтакси има напомена не само о значењу и употреби, него и о облику предлога и везника.

Идући за уштедом у простору употребљавао сам скраћенице за имена места и у регистрима изостављао правописне и интерпункцијске знаке где то не смета јасности.

I ДЕО

УВОД

ГРАНИЦЕ ТЕРИТОРИЈЕ

6. Говори назначени у наслову обухватају катунска племена Цуце, Бјелице, Загарац Горњи и Доњи и Комане са Бандићима, затим углавном целу Љешанску Нахију.

Према томе, територија ових катунско-љешанских говора протеже се у правцу северозапад-југоисток, од Пустога Лисца надомак Никшића до зетске равнице према Скадарском Блату. Ограничена је Ораховцем (Ораховац) према Боки, затим Кривошијама, Граховом, Рудинама Никшићким, Озринићима (чевским племеном), бјелопавлићком равницом, Љешкопољем и зетском равницом, Ријечком Нахијом и најзад Теклићима. Изразитије су географске границе према Ораховцу, Кривошијама, Грахову и Рудинама, затим према равници у долини Зете и Мораче, најзад према Ријечној Нахији; према Теклићима и Озринићима само делимично.

Сама територија поменутих средњекатунских племена и Љешанске Нахије (у даљем излагању СК-Љ) такође је испресецана географским препрекама, тако да се углавном издвајају три географске целине: 1) Цуце (у којима су прилично издвојене Мале Цуце) и Бјелице; 2) оба Загараца и Комане; 3) Љешанска Нахија.

О ИСТОРИЈСКОЈ ПРОШЛОСТИ И СТАНОВНИШТВУ

7. О историјској прошлости овога краја нема баш много писаних докумената, бар не таквих који би прецизније осветљавали кретања и односе становништва у прошлости. Опсежна разматрања историјских докумената и етнографска испитивања Старе Црне Горе предузео је почетком овога века Ј. Ердѣљановић. Резултати су објављени у Српском етнографском зборнику књ. XXXIX. Етнографским испитивањима свога краја бавио се и А. Јовићевић (Ријечка Нахија (у Црној Гори), СЕЗб XV, Зета и Љешкопоље, СЕЗб XXXVIII — и др.), али се он мање трудио да проникне у историјску прошлост црногорских племена

него Ердѣјановић, и обраћао је главну пажњу обичајима и другим етнографским карактеристикама становништва.

Староцрногорска племена неједнако су обухваћена објављеним Ердѣјановићевим испитивањима (детаљан опис дат је само за племена Џетиње, Његуше, Теклиће и Џуце). Ова испитивања успела су највише да одвоје „стариначке“ породице од новијих досељеника. Основни и готово једини извор за то било је народно предање, које се — са извесном вероватноћом — може прихватити за последњих 300 или нешто више година.

И из старијих сведочанстава могу се извући извесни закључци, разуме се непотпуни. Већ Порфирогенит има извесних података о границама Дукље и Травуније (в. Гласник Српског ученог друштва 48, рад Ст. Новаковића). Изгледа да је та граница ишла углавном средином Боке, па преко Кривошија према Никшићу, одвајајући углавном територије са данашњим старијим говором од зоне данашњих говора херцеговачког типа. Вероватно је та или њој блиска граница била значајна кроз цео средњи век. Тако се у једном документу из доба Црнојевића међа „Ораховчана, Џуца и Риђањана“ (Риђани су припадали херцеговачкој области) одређују преко Тисовца и Крста Доброгорског, тј. поклапа се са данашњом цуцко-херцеговачком границом с том разликом што испушта горње Џуце, које је данашње становништво населило почетком XIX века. Из једног документа из 1597. године (в. Гласник Земаљског музеја у Сарајеву за 1909. г., стр. 57) види се да се „Риђани и Оногоште“ не убрајају у Црну Гору, а Џуце прећутно убрајају. Которин Марјан Болица 1614. године (в. Старине XII) изричито убраја Џуце и Озриниће у Катунску Нахију („Cattuni“). Граница Џуца према Херцеговини била је државна граница према Турској од освајања Никшића и Грахова у XIX веку, а граница према Кривошијама представљала је државну границу до пада аустроугарске државе. На тај начин видимо да је граница Старе Црне Горе према Херцеговини — са мањим померањима — постојала као изразита административна граница већ од првих векова овог миленијума, па све до у најновије доба. Ово потврђује и „здѣлання древле каменная линѣа“, коју помиње владика Василије (История о Черной Горы); ово је такозвана „Вукова међа“, чији се остаци виде око Трешњева и другде, а настала је свакако пре доласка Турака.

Џуце се први пут спомињу у једном документу из доба Црнојевића, а 1430. године помињу се „Власи Бјелице“ (Власи вероватно у смислу номадски сточари). Већ поп Дукљанин међу именима жупа помиње топоним *Сисева*, *Сисеви*, што се добро слаже са топонимом (К)чево, али изазива забуну то што га Дукљанин повезује са Будвом: „Budva сит Сисева“ (стр. 75, изд. Загреб 1950). Отуда се у новој „Историји народа Југославије“ (I, Београд 1953, карта на стр. 248—249) „Кучево“ ставља изнад Будве, али изгледа да се пре треба сагласити са Ст. Новаковићем (Гласник Српског ученог друштва 48, стр. 14), који у овом Дукљаниновом називу види *Къчево*. Повезивање са Будвом могло би значити неку административну или имовинску везу. Да су неки делови

Катунске Нахије били давно насељени, потврђују и неки археолошки споменици, на пример камене хумке, можда предсловенске (уп. даље).

8. Од највећег значаја је правац номадских кретања, којима је овај терен био врло изложен. У Ђеклићима је Ердѣљановић (op. cit., стр. 16) забележио предање о „зимовнику“ у Ријечној Нахији. Ово се може сматрати другом фазом насељавања катуна, тј. у првој фази су Ђеклићи вероватно представљали летње катуне становништва Ријечке Нахије.

Правац номадског кретања Ђеклићи—Ријечка Нахија сасвим се слаже са данашњом дијалекатском ситуацијом. Истина, постоји и предање да су и Бјелице имале зимовнике у Ријечној Нахији, али да су истерани силом оружја. Оправдано је онда претпоставити кретања у правцима Бјелице—Љешанска Нахија и Бјелице—команско-загарачка долина. И предање о катунима „Зећана“ у доњим Цуцама као да потврђује овакав правац, иако се оно тешко може уклопити у неке сигурније оквице.

Од начелног је значаја померање административних, нахијских граница у пределу према зетској равници. Тако Болица (1614. године) у „Љешкопоље“ убраја не само равницу између Мораче и Ситнице, него и Комане, Доњи Загарач и Љешанску Нахију. У новије време, међутим, Загарач и Комани припадају Катунској Нахији, а и Љешанска Нахија је одвојена од Љешкопоља. Очигледно је да разлог оваквом померању административне границе треба видети у порасту улоге слободних староцрногорских племена, тј. у сужавању утицаја турских средишта у долини Зете и Мораче. Сигурно је да је са овим ширењем утицаја слободних племена било и знатног спуштања становништва у крајеве над којима се успостављала контрола; уосталом, о овоме има и доста вероватних предања.

Историјско испитивање ових говора захтевало би опсежно испитивање разних, за новије доба доста бројних објављених и необјављених извора. У овом правцу је мало урађено — ако се изузму два значајна рада — Вушовићев опис Његошева језика (Јужнословенски филолог књ. IX) и Вујовићев рад у књ. XX истог часописа. У сваком случају, историјска испитивања неће се моћи ограничити на појас СК-Љ, него ће морати обухватити знатно шири говорни појас.

Што се тиче порекла становништва, од племена која је Ердѣљановић детаљније испитао највећи проценат новијих досељеника имају Цуце (највећи број из Херцеговине). Иако је данашњи проценат досељеника знатно већи од процента старинаца, дијалекатски утицај није тако велик, и као да не прелази размере које би се могле објаснити самим суседством и нормалним суседским контактом.

9. Како смо поменули, Ердѣљановић је спровео и објавио своја детаљна испитивања на жалост само за четири староцрногорска (катунска) племена: Цуце, Ђеклиће, Његуше и Цетиње. Па и резултате ових испитивања треба примити са озбиљном резервом, јер су засновани највећим делом на усменој традицији. Исувише је смело према усменом

предању доносити закључке о збивањима пре XV века, а то Ердељановић понекад чини. Сигурнији су закључци које он изводи из топономас-тичког материјала и из археолошких споменика. Ипак неће бити на одмет да наведемо неке од Ердељановићевих закључака (о племену цуцком), јер они — упркос својој хипотетичности — могу бацити извесну светлост на историјску прошлост овога краја.

1) Ердељановић долази до закључка да су Цуце пре доласка Турака имале углавном ону исту област коју и данас имају, и да је несумњиво да су се стари Срби још као пагани населили на данашњем цуцком земљишту. Доказ за то он види у топониму *Бован* и у чињеници да старе камене хумке (тумулуси) показују по свом распореду везе са каснијим црквама и црквиштима. Археолошка испитивања на цуцкој територији нису још вршена, али је познато да су велике камене хумке подизали Илири (не само они) и да су их од староседелаца понекад преузимали и Словени. Ердељановић српска имена старих села и селишта узима као доказ да су први насељеници били Срби. Међутим, та имена могла би се објаснити и друкчије, наиме могуће је да су насеља опустела пре доласка Срба, тако да су традиције прекинуте и некадашња имена заборављена. И у топониму *Бџисин Бријег* Ердељановић види доказ паганског карактера становништва (претпостављајући старије *Божии Бријег*, што би се односило на неког паганског бога), али овде неће бити у праву: име *Бџа* припада категорији бројних имена и хипокористика, као *Дрџа*, *Нџ(к)ша*, *Пџа* и сл. То што Ердељановић те прве Србе досељенике назива Зећанима сасвим је несигурно, јер је засновано на усменој традицији.

2) Најраније насељени део Цуца биле су по Ердељановићу доње Цуце (Грепца). Он скреће пажњу на карактеристична имена гребачких села: *Рожани До*, *Просени До*, *Овсиски До*, и сматра да су им таква имена дали први досељеници, запазивши њихову погодност за одговарајуће културе. Тачније би, чини ми се, било претпоставити да је давање таквих имена претходило *сџалном* насељавању, јер топоними упућују на монокултурно обрађивање, које би пре могло представљати заједничку сезонску делатност катунара него рад сталних становника. Иначе је основна претпоставка да су најпре насељене доње Цуце, јер је то најжупнији део не само Цуца него углавном и све Катунске Нахије.

3) Велике недаће настале су за становништво Цуца после пада Зете под Турке. Одмах по освојењу Зете — по Ердељановићу — Турци су одредили границу између столачког (херцеговачког) и скадарског пашалука тако да је готово половина цуцко земљиште. Услед тога — а и из других разлога — део Цуца који је припао херцеговачком пашалуку постао је поприште четничких сукоба Црногораца и херцеговачких муслимана, тако да се убрзано расељавао. Томе су допринели и помори од куге, којих је било више. Према томе, цуцко становништво свело се углавном на Грепца (у доњим Цуцама), која ће постати матица поновног насељавања цуцких предела према Херцеговини. Такво проређивање становништва створило је погодне услове за досељенике. Досељавање је вршено у разна времена, углавном у XVI и XVII веку, и не би се рекло да је било у већим групама, изузев што је у XVI веку дошло више

породица из Чарађа у Херцеговини. Да је досељавање ишло постепено и да су досељеници тек временом стекли одлучујући утицај у племену, види се по томе што су стариначка братства држала кнежевски положај све до пред крај XVII века, иако су се преци најбројнијих братстава доселили у XVI веку.

Закључци из овога доба нешто су извеснији, јер се више може веровати усменом предању.

4) На основу усмене традиције Ердељановић долази до оваквих закључака у погледу порекла цуцког становништва (стр. 748): од племена, које има 28 родова са 560 породица (стање почетком овога века), на најстарији слој, који је заостао из XV века или из ранијег доба, отпада 5 родова са 44 породице; 11 родова са 346 породица пореклом су из Херцеговине; 8 родова са 149 породица пореклом су из Брда (из Куча и Братоножића); 1 род са 18 породица дошао је из зетске равнице; 3 рода са 3 породице отпадају на скорашње досељенике. По топонимима и предању дају се идентификовати још многи изумрли или расељени стариначки родови.

5) Ердељановић сматра да су романски Власи долазили у Цуце само као номади, на катуне, при чему је могло бити и каснијег насељавања катуна. Тако он објашњава топониме: *Антиера* (вода дубеница, убао; по Е. у вези са романским *anter-*), *Пинијеи* (често име за живу воду по тим крајевима: по Е. у вези са румунским *piștit* — шикљање, избијање, *jailissement*), *Сишавор* (брдо; уп. румунско *stăvar* и др. — Е.), *Сдра* или *Сдре* (земљиште; Е. доводи у везу са талијанским *soro*, рум. *sora* и др., али би пре требало мислити на рум. *șara*—земља), *Синеи* (земљиште и жива вода), *Дос* (брдо; рум. *dos*, тал. *dosso* — Е.), *Шидек* (дб; арб. *šteḱ*, по Е. посредством Влаха), *Кабаси* (земљиште; рум. *cabaz* — Е.), *Влахиња* („планина“), *Цаје* (земљиште и вода), *Ћинђина* до и село; уп. рум. топоним *Singineoa* — Е.), *Тројана* (брдо), *Куилучева руја*, *Шдлеза* (вода; арб. *šal'e* — по Е. преко Влаха), *Ћинов Дб*, *Тосџуде* (село). Овај поседњи топоним код Вука је погрешно записан: *Сисосјуд*.

10. Бацићемо извесну светлост на историјску и етнографску прошлост ових крајева ако наведемо и неке Ердељановићеве закључке о другим племенима која је он детаљније описао — иако та племена припадају средишњој области староцрногорских говора.

За Ђеклиће Ердељановић утврђује овакав етнички састав: на најстарији слој, из XV века и ранијег доба, отпада једна братствена група са 43 породице; једна група са 89 породица вероватно је из Љешанске Нахије; једна група са 20 породица из Хрцеговине; једна група са 36 породица из Бјелопавлића; постоји предање и о братствима влашког порекла (*Фрадџи*, *Шорџи*, *Тойџи*, можда и *Баџули*). За Његуше: старији слој (XV век и раније) — 11 братстава са 137 породица, од чега 8 братстава са 68 породица отпада на најстарији слој, а 3 братства са 69 породица су из Босне; од досељеника с краја XV века и после тога времена има 14 братстава са 305 породица, од чега 5 братстава са 228 породица из Босне и Херцеговине, 4 братства са 53 породице из предела Старе Црне Горе, 2 братства са 16 породица из старе Рашке, 3

братства са 8 породица из Бјелопавлића. Од начелног је значаја велики проценат босанско-херцеговачких досељеника, јер се из тога види да за ове дијалекте утицај сељења није велики (наиме, дијалекатски босанско-херцеговачки утицај не огледа се готово ни у чему). Плеће Цетиње: старији слој (XV век и раније, тј. најстарији слој и досељеници до XV века) — 23 братства са 259 породица; досељеници после XV в. — 9 братстава са 231 породицом (од тога 4 братства са 206 породица из Херцеговине).

Трагова несловенског становништва, већином Влаха, има и у овим племенима (у топонимији и предању), рекло би се и више него у Цуцама. Ово би могло значити или друкчије етничке прилике, или веће губљење тих трагова у Цуцама услед бурнијих смена становништва.

Да наведемо и Јовићевићеве закључке о становништву Ријечке Нахије (уп. Српски етнографски зборник XV). По њему у овој нахији има 98 родова, од тога 8 староседелачких, 18 досељених у XV веку, 19 у XVI в., 12 у XVII в., 11 у XVIII в., 30 у XIX в. Према пореклу има из старе Србије 13 родова, из Херцеговине 9, из Албаније 3, из Босне 1, из Бара и приморја 10, из зетске равнице, Куча и Пипера 17, из Катунске Нахије 19, из Љешанске Нахије 13, из Црмнице 6 родова. Несловенских трагова има и овде.

Етимолошко истраживање топонимије и антропонимије представљало би посебан и врло опсежан задатак, у који ја овом приликом не могу улазити. Нисам могао улазити ни у етнографска истраживања порекла становништва у племенима која нису детаљно описана код Ердељановића. Уосталом, пошто за ове крајеве практично нема писаних извора, основни извор при етнографским истраживањима морала би бити усмена традиција, а она би данас дала много несигурније податке него почетком овога века — када је Ердељановић вршио своја истраживања. Прецизнији подаци о поменутих питањима могу се наћи у Ердељановићевом раду, и овде их не би имало смисла препричавати.

11. Према свему, основни историјски моменти који су могли имати значајнијег утицаја на стварање данашњих дијалекатских односа у овој области били би бар ови.

1) Већ сам правац сељења и етничко-дијалекатски карактер словенских насељеника можда је био од битног значаја за настанак неких дијалекатских изоглоса. Могуће је да се већ тада формирао основни правац полугласничке границе, која данас знатно одступа од осталих црногорских изоглоса, тј. да је ван полугласничке зоне остајала чевска жупа Дукљанинова, ако се под њом могу подразумевати насељени делови Чева, Цуца и Бјелица.

2) Зона у којој је било знатнијих остатака романског становништва можда је условила зоне простирања неких дијалекатских црта, можда зону неразликовања падежа правца и падежа места.

3) Административне границе у средњем веку оставиле су несумњивог трага на дијалекатску слику ове области. Од значаја су свакако биле и географске препреке, нарочито реке Зета и Морача.

4) Доласком Турака и њиховим поселањем долине Зете и Мораче у великој мери су пресечене везе источне и западне Црне Горе; ове везе могле су и раније бити доста слабог интензитета.

5) Са турском влашћу морао је постати знатно интензивнији саобраћај зетско-морачке долине са Херцеговином, уз истовремену изолацију те долине од планинског дела Црне Горе. Везе са албанским крајевима биле су, напротив, интензивне, а могло је бити и знатнијег померања у етничком саставу.

6) Поседање равнице од стране Турака и четнички живот имали су за последицу већу концентрацију и живљи међусобни додир староцрногорског планинског становништва.

7) Правац номадских кретања такође је могао имати извесног утицаја на формирање дијалекатских територија.

8) Са формирањем црногорске државне организације дошло је до већег утицаја центра, нарочито на линији Цетиње-Чево.

9) Насељавања из Херцеговине могла су оставити извесног језичког трага, нарочито у Цуцама; овај утицај ипак није био пресудних размера.

10) Проширивањем цуцке територије према Херцеговини ширио се и цуцки говор.

11) Трговачке и друге везе с Боком имале су знатан утицај на лексику, знатно мањи на друге елементе говора.

О СТАРОЦРНОГОРСКИМ ГОВОРИМА И МЕСТУ ГОВОРА СК-Љ У ЊИМА

12. Како смо већ видели, Стара Црна Гора је још врло давно па током више векова била одвојена од суседних области с обзиром на своју историјску судбину. Природно је онда што су се и староцрногорски говори у великој мери издвојили као засебна дијалекатска целина. Томе је морао допринети и периферијски положај у односу на осталу српскохрватску језичку територију, што је условило теже продирање иновационих таласа који су захватили средишњу област српскохрватских говора.

Отуда је граница између говора са старијом акцентуацијом и говора херцеговачког типа дијалекатски врло изразита, и не састоји се само у типу акценатског система, тј. у броју и врсти акцената и у томе да ли су они сачували старо место или су пренесени. Напоредо са овом разликом јавља се и читав низ других. Најбројније су опет акценатске разлике, али акценатске у другом смислу — у смислу акценатске лексике и акценатских односа у морфолошким категоријама.

У начелу не мења ствар што се неке од ових изогласа не поклапају потпуно са акценатском границом, него је прелазило било у једном било у другом правцу. У дијалектима је и иначе ређа појава потпуно поклапање разних изогласа. Отуда се овамо могу подвести готово све типично црногорске особине, као неразликовање падежа правца и падежа места, једнакост генитива и локатива множине, доследност у уопштавању

облика супина, дужина на ненаглашеном тематском самогласнику инфинитива — супина, акценатски типови *лѣмѣм* према херцеговачком *лѣмѣм*, *иѣиѣају* према *иѣиѣају*, *сѣрѣчеви* према *сѣрѣчеви* и др., па и двосложни рефлекс дугог *ѣ* без дужине на *е* и доследно спроведено *рѣ* (са кратким *ѣ*) > *ре* — итд.

Међутим бројне разлике између староцрногорских и херцеговачких говора представљају истовремено и староцрногорске одлике у односу на источноцрногорске (брдске) говоре. Али се овим не исцрпљују говорне разлике између источне и западне Црне Горе, јер у источноцрногорским говорима има низ особина које нису (или нису у знатној мери) продрле у Стару Црну Гору. Поменућу овде најупадљивије особине које издвајају староцрногорску говорну област као засебну дијалекатску целину.

13. Несумњиво је најупадљивија и у многим правцима најзначајнија староцрногорска особина повлачење акцента са крајњег кратког отвореног слога. За разумевање развитка ових говора она је од великог значаја и по томе што се да хронолошки одредити прецизније и сигурније него друге особине. О њој ће даље бити више говора (т. 20—41), а овде да наведемо основне хронолошке закључке до којих сам могао доћи: 1) ово акценатско преношење старије је од претварања *-л* у потпуни самогласник *о* и од развијања двосложности у рефлексу дугог *ѣ* (т. 32—34); 2) пре ових фонетских појава пренесени акценти су имали претежно силазни карактер (т. 39). Према томе, ово преношење не може бити млађе од XIV века.

Овакву хронологију донекле потврђује и размештај говора које је захватило ово преношење. Наиме, чињеница да је зетска равница захваћена овим преношењем, док се остале типично староцрногорске црте углавном не простиру на њу, упућује на закључак да је до ове акценатске појаве дошло у средњевековној зетској држави, тј. док су везе области каснијих црногорских нахија и зетске равнице биле врло живе.

Овако одређена хронологија значајна је и по томе што не дозвољава да се староцрногорско преношење акцента посматра као нека врста последице херцеговачког преношења, као неки одјек или утицај односа добивених херцеговачким преношењем. Наиме, староцрногорско преношење иде у врло старе појаве, и тешко је претпоставити да је херцеговачко преношење старије од њега.

Судећи по одмаклости акценатских уопштавања за која изгледа да су условљена староцрногорским акценатским преношењем, рекло би се да је првобитно жариште ове појаве било отприлике у простору Цетиње—Жабљак. Од појава које на то упућују може се поменути слаба заступљеност акценатског типа *ѣоѣѣи* у средишњим староцрногорским говорима, што би могло значити да је ово преношење извршено пре широког уопштавања уметка *-ов/-ев-*, док је на пример у Цуцама, Загарачу и Озринићима овај тип добро заступљен (уп. т. 60); затим овамо иде спровођење типа *ѣѣац*, *кѣлац* и друга акценатска уопштавања у корист акцента ближег почетку речи у средишњим говорима, као

и неједнако елиминисање непренесених акцената који су се задржали захваљујући енклитичи.

14. Оваква релативна хронологија акценатског преношења у појединим говорима Старе Црне Горе, као и сам географски распоред црногорских говора у којима је долазило до акценатског преношења (фонетске природе), изгледа да упућују на једну начелну разлику између староцрногорског и источноцрногорског акценатског преношења. Наиме, источноцрногорско преношење, захватајући издужени појас говора који се граничи са говорима херцеговачког типа (Бјелопавлићи, Ровца, Васојевићи), изгледа да показује извесну везу са херцеговачким акценатским преношењем. Другим речима, могуће је да на овом терену преношење акцената представља ранију фазу појаве која је у средњем веку захватила херцеговачке говоре, или бар да је подстакнуто херцеговачким преношењем.

Насупрот томе, изгледа да се на староцрногорском сектору талас херцеговачких акценатских померања заустављао на линији од Рисна према Никшићу или Острогу, тј. на линији која је — како смо видели — кроз цео средњи век имала административни значај.

Према томе, староцрногорско акценатско преношење представља појаву без непосредне зависности од акценатских процеса у херцеговачким говорима, појаву која се по свој прилици није ширила од херцеговачке границе у дубину Старе Црне Горе — него обрнутим смером.

15. Друга од најупадљивијих староцрногорских говорних црта јесте промена *си, зи, сл, зл* у *ши, жи, шл, жл* (т. 108). Ова појава, испуштајући горње Цуце, доњу Црмницу и зетску равницу има нешто ужи опсег него акценатско преношење. Она ипак представља општу староцрногорску црту, опет са жариштем у централним говорима Старе Црне Горе. Њен ужи опсег треба објаснити хронолошком разликом, тј. оправдано је претпоставити да се ова промена вршила после одвајања зетске равнице (услед турске власти) од староцрногорских племена. Сигурнија хронологија може се одредити само испитивањем споменика.

Талас потпуног губљења *х* такође није захватио Стару Црну Гору (в. т. 120). Ова појава пада у време већ знатно јачег контакта између црногорских племена и суседне Херцеговине; отуда је прелаз у погледу судбине *х* врло постепен. Ако се изузме Дубровник, који се у овом погледу нашла на чакавске говоре, староцрногорски (и приморски) говори представљају област у којој се боље чува *х* него у било којем другом чисто штокавском говору. Чување *х* представља значајну разлику између говора Старе Црне Горе и говора црногорских Брда, па и зетске равнице.

И неке друге особине карактеристичне за источну Црну Гору или зетску равницу не продиру, или не продиру у знатнијој мери у староцрногорске нахије. Овде треба поменути мешање *л* и *љ* (т. 94), промену *-ћ, -ђ* у *-ј* (т. 124), редукцију звучности крајњих сугласника (т. 94) и др.

Од морфолошких особина најкарактеристичнији је за Стару Црну Гору н о м и н а т и в типа *Маре*, који у односу на источноцрногорске и суседне херцеговачке говоре представља староцрногорску иновацију. Међутим, в о к а т и в типа *Мафе* представља у основи општецрногорску црту; -е у наставку треба објаснити честим палаталним карактером крајњег сугласника у основама овога типа.

Знатан број значајних особености у акценатским односима одваја Стару Црну Гору од црногорских Брда и Херцеговине. Овде треба споменути знатно шире спровођење зависности акцената од глаголског вида (т. 68—72), нарочити акценат код глагола типа *ѡсѡрѡс* (т. 79), преношење акцента на други а не на први слог предлога и префикса (т. 61. и 71), доследно спроведену дужину на наставку презента (т. 67), акценатску једнакост датива и локатива (т. 60), одсуство типа *синѡвѡма/синовѡма* и сл. (т. 60), уједначавања акцента у II врсти именице (т. 54) редовно наглашени наставак деминутива типа *каблѡћ*, у односу на источну Црну Гору друкчије спроведено дуљење у вези са сонантом — и бројне друге особености.

Специфично староцрногорских црта могло би се наћи и још, али и ове поменуте јасно сведоче да се староцрногорски говори издвајају као посебан дијалекатски тип, изразито одвојен од суседних дијалекатских области.

16. Говорне разлике унутар граница Старе Црне Горе по правилу нису тако опште и изразите.

Централни говори (део Катунске Нахије око Цетиња и Ријечка Нахија) издвајају се по степену и доследности спровођења типичних староцрногорских особина или њиховом даљем развоју и по одсуству знатније узајамности са говорима Херцеговине и источне Црне Горе; у односу на источније говоре (СК-Љ и источније) запажа се и нешто већи утицај приморја. Приморски говори и говори Боке с једне стране имају познате карактеристике периферијских говора — већа архаичност, па и туђи утицај, а с друге стране показују извесну узајамност са српско-хрватским приморским говорима уопште¹. Везе староцрногорских нахија са приморјем и Боком биле су доста интензивне током више векова, и природно је очекивати и у говору извесне последице тога. Не би се ипак могло говорити о нарочито великом утицају приморја на говоре залеђа. Малецки је у свом раду о цуцком говору констатовао да се лексички утицај талијанског језика, а тај утицај је у Цуце долазио посредством приморских говора, углавном ограничава на терминологију из новије материјалне културе. Могло би се, чини ми се, више говорити о културном утицају Боке и приморја него о дијалекатском. Дијалекатски притисак био је претежно усмерен од залеђа према мору; уосталом то је био и нормални правац сељења, док је сељења у обрнутом правцу могло бити само изузетно. У сваком случају, у средишњим говорима опажа се нешто јачи утицај приморја него у СК-Љ (предлог *од* уместо *о*, више талијанске лексике и др.).

¹ Тј. појава коју Белић сврстава у VIII период развоја нашег језика (ЈФ XXIII, 12).

И црмнички говор, нарочито у југоисточнијем делу, показује у знатној мери изражене карактеристике периферијског говора, а у односу на приморске говоре — како су већ Бошковић и Малецки констатовали („Przegląd dialektów Starej Czarnogóry...“, стр. 7) — има донекле прелазни карактер.

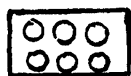
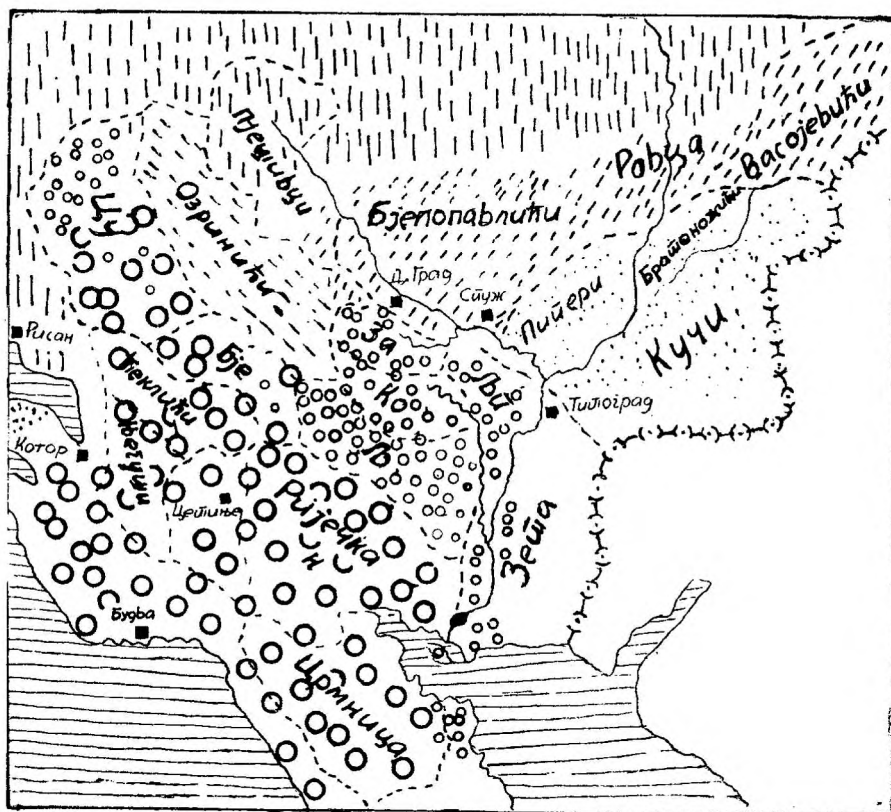
Донекле насупрот овоме, говорни појас којему је посвећен овај рад — заједно са говором племена чевског (Озринића) — у суштини је прелазног типа. Његов прелазни карактер условљен је с једне стране тим што није био потпуно имун према дијалекатским утицајима који су долазили из крајева ван Старе Црне Горе, а с друге стране тим што су га особине које су се развијале у средишњим староцрногорским говорима захватале у неједнакој мери; најзад — могуће је да су ови говори већ у врло старим епохама имали у извесној мери прелазни карактер. Ипак се ови говори уклапају по својим основним особинама у староцрногорски дијалекатски тип, и разлике према средишњим говорима нису нарочито бројне.

17. Од највећег је значаја овде *полугласничка граница*. Говори СК-Љ одвајају се од средишњих староцрногорских по томе што немају за стари полутласник рефлекс различит од других самогласника (уп. т. 84). Прелаз је постепен; па ни Ријечка Нахија није јединствена у овом погледу (уп. у навођеном делу А. Јовићевића: „Свеколико становништво [Ријечке Нахије], осим косијерско и нешто мало боковског изговара глас *a* у неким ријечима друкчије, и тај глас није ни *a* ни *e*, но нешто између тога“ — СЕЗб XV, 713). Проблем полутласника иде у најсложеније црногорске дијалектолошке проблеме, али би му било незахвално детаљније приступати на материјалу једног неполугласничког говора, који само заплъскују утицаји говора у којима се стари полугласник није изједначио са етимолошким *a*. Зато се нисам детаљније упуштао у овај проблем, остављајући то за будуће испитивање говора Ријечке Нахије и околине Цетиња (моје или чије друго), на основу којег ће се ово питање моћи тачније осветлити из староцрногорске перспективе.

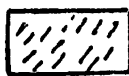
Како су Бошковић и Малецки констатовали (о. с., стр. 8), у говорима са „полутласником“ јављају се и друге особености гласовног система. Оне се укратко могу дефинисати као појачана склоност ка фонетском раслојавању појединих фонема; у вези је са овим извесна флукуација самогласника и лабилност самогласничке боје.

Код сугласника се ова појава запажа пре свега у изговарању умекшаног *к*, *г*, *х* испред самогласника предњег реда (и испред рефлекса полугласника), а рекао бих да је и раслојавање *л* (под сличним условима као *к*, *г*, *х*) карактеристичније за полутласничку зону.

Фонетско раслојавање самогласника испољава се најизразитије и најодређеније код самогласника *e*, где дуго *e* тежи затвореном изговору, али се — у староцрногорској перспективи — може говорити и о флукуацији *a*, тј. о појави разних нијанса отворенијег (у правцу „полутласника“) изговора овога самогласника, али и затворенијег (у

староцрногорско преношење без типа Пѣрд

бјелопавлићко-васојевићко преношење

староцрногорско преношење са типом Пѣрд

озринићко преношење

непренесена акцентуација

херцеговачко преношење

неким његушким селима запажа се изразита затвореност, што може представљати и узајамност са приморским говорима).

Ове особине, међутим, нису строго везане за зону фонолошког чувања „полугласника“, него је углавном прелазе. Ипак ово остаје начелна разлика између говора СК-Љ и средишњих говора Старе Црне Горе, ако не у апсолутном присуству, а оно у степену.

Изразитију границу показују неке акценатске особине. Тако се у СК-Љ чувају акценти који се противе староцрногорском преношењу (*jādd* и сл.), а у средишњим говорима не чувају. У вези је са овим изогласа *Пёрџа* у СК-Љ према *Пёров* у централним говорима.

Као карактеристична црта говора СК-Љ у односу на говоре цетињског типа може се узети и одсуство или слаба заступљеност именичког наставка у генитиву множине придевске промене а и неке друге морфолошке црте могу се сматрати типичнијима за полугласничко подручје (облик *љуђи*, радни придев типа *югйнујо*, па и једнакост генитива и локатива множине).

18. Имајући све ово у виду мислим да се може узети да — ако треба дијалекатски делити област староцрногорских нахија — онда та подела (изузимајући Озриниће, као говор са друкчијом основом акценатског система) треба да разликује: 1. СК-Љ; 2. околину Цетиња и Ријечку Нахију; 3. Црмницу. Из практичних разлога нисам својим испитивањем могао обухватити целу Стару Црну Гору. Међутим — донекле упркос томе — основна намена и суштина овога рада је да, преко описа једног староцрногорског говорног типа, заједно са Милетићевим радом баци светлост на староцрногорске дијалекатске прилике. С обзиром на одсуство одељка о акценту у Милетићевом раду, основну пажњу сам посветио расветљавању староцрногорске акцентуације, настојећи да дам што исцрпнији опис акцента, како би при дијалектолошким и акцентолошким испитивањима био доступан акценатски материјал и ове говорне области.

За разграничавање дијалекатских типова у општецрногорској перспективи од највећег значаја су акценатске границе, начелно представљене на другој приложеној скици. На првој скици су приказане знатније изогласе које омеђавају територију СК-Љ.

19. Према томе, основне особености суседних говора у односу на СК-Љ биле би у овоме.

1) Говори Грахова, Кривошија и Рудина никшићких припадају млађим говорима, са потпуно пренесеном акцентуацијом. Акценатска граница врло је оштра и поклапа се са старом административном (некадашњом државном) границом.

Са овом границом се према Грахову и Кривошијама потпуно поклапа граница прогресивне и регресивне асимилације при сажимању групе *ao* (*чийџ* : *чийџа*), док је у Рудинама — за разлику од Грахова и Кривошија — асимилација прогресивна (*чийџа*).

Напротив, номинатив типа *Мара* захвата и део СК-Љ (горње Цуце); отприлике исти простор захвата и *море* од *мојсе*, *брз* уместо

без. У погледу рефлекса *x* са херцеговачким говорима подудар се углавном стање у целим Цуцама (*-x* прелази у *-к*, *-г*).

2) Озринићки говор одликује се од говора СК-Љ углавном својом троакценатском системом. Иначе се преношење акцената у Озринићима врши у истим позицијама као и у СК-Љ и осталој Старој Црној Гори, само је пренесени акценат на дугим слоговима узлазан *сѣсѣра*, *сѣрѣна*). Значајна је разлика и озринићко *сеѣце* према *сѣоце* у СК-Љ, затим однос слогова у рефлексу дугог *јаѣ* (у Озринићима има и једносложног рефлекса). Дужинѣ на придевском наставку *-ов*, коју Решетар бележи у Озринићима (*ѣоѣѣв*), у СК-Љ такође нема. По осталим особинама озринићки говор је веома сличан говорима СК-Љ.

3) Бјелопавлићки говор одликује се од говора СК-Љ пре свега својом четвороакценатском системом и својим специфичним делимичним преношењем акцената, а и другим, нарочито акценатским особинама. Овај говор је још слабо испитан.

4) Са Пиперима се команска територија сучељава у Служу, али је стварни додир врло слаб, а нарочито је то био у прошлости у доба Турака. Дијалекатске одлике Пипера од СК-Љ доста су бројне: не-пренесени акценат, прелазак *-ћ*, *-ђ* у *-ј*, губљење *x*, немењање *сн*, *зн* и сл., разлике у квантитету вокала и др.

5) Говори зетске равнице слажу се по типу акцентуације са говорима СК-Љ, али их од њих одваја неколико значајнијих изогласа: губљење *x*, неизмењено *сн*, *зн*, *сл*, *зл*, зетски однос *л/љ*, специјална реченична интонација и др.

6) Говор Ријечке Нахије, који чини целину са говором Цетиња, Његуша, па и Ђеклића, врло је сличан љешанском. Од њега га одваја рефлекс полугласника, акценатски типови *Пѣро* и *Пѣров* (у Љ *Пѣрд* и *Пѣрѣв*); остале разлике немају оштру изоглосу, али треба поменути као типичније за полугласничко подручје морфолошке црте као *ѣогинујо*, *љуђи*, именички наставак у генитиву множине придевске промене и др.

Говор Ђеклића није типично полугласнички; ово се односи углавном на гранични део према Цуцама, првенствено на Језера Ђеклића, где „полугласника“ углавном нема.

II ДЕО

АКЦЕНАТ

Основне карактеристике акцентуације

20. Основне карактеристике акцентуације староцрногорских говора јесу ово:

- 1) чува се стара новоштокавска акцентуација, стара и по месту и по квалитету акцента, изузев типова *жєнѧ* и *свѧлѧ*;
- 2) елиминисан је кратки акценат са крајњег отвореног слога, потпуно или у највећој мери;
- 3) чува се стара фонолошка разлика између кратких и дугих слогова.

Најмаркантнија од тих црта несумњиво је елиминисање типова *жєнѧ*, *свѧлѧ*; по овој црти се староцрногорски говори у великој мери одвајају од суседних. Потребно је зато да мало детаљније размотримо ову појаву.

21. С обзиром на начин елиминисања типова *жєнѧ*, *свѧлѧ* староцрногорски говори показују тројако стање:

- 1) потпуно елиминисање таквих типова и преношење акцента на претходни слог у облику *˘* или *˝* — у зависности од квантитета тога слога: *жѧна*, *свѧла* (цетињски тип);
- 2) исто такво преношење, али и присуство извесних речи и извесних категорија акценатског типа *свѧлѧ*: *жѧна*, *свѧла*; *Пѧрѧ*, *Сѧѧѧ*, (*Сѧѧѧѧ*), *сѧѧѧѧѧ* и сл. (средњекатунско-љешански тип);
- 3) потпуно преношење акцента у овим позицијама али у виду *˙* и *˝˙*: *жѧна*, *свѧла* (озринићки тип).

Првом типу припадају говори Црногорског приморја, Црмнице, Ријечке Нахије и катунских племена Цетиња, Његуша, Ђеклића, углавном Бјелица, најзад доњег дела Цуца.

Други тип срећемо у појасу суседном овој области: у горњим Цуцама, Загарачу, Команима, Љешанској Нахији, Љешкопољу, Зети, а вероватно и у Крајини¹; у доњим Цуцама и Бјелицама врло је редак акценат типа *јѧѧѧ*.

¹ Уп. Мил. 10.

Трећем типу припадају Озринићи.

22. На основно питање — је ли ово преношење фонетско или није — различито се одговарало у дијалектолошкој литератури.

Морамо узети да је озринићко преношење типа *свила* фонетске природе: морфолошки се не би могло доћи до акцента гласовно друкчијег (узлазног). Неосновано би било оспоравати фонетски карактер и преношењу типа *жѣна* у истом говору.

Не би било разлога да оспоравамо фонетски карактер преношења акцента ни у говорима првог (цетињског) типа, с обзиром на потпуну доследност тога преношења. Међутим, проблем компликује ситуација у говорима другог, средњекатунско-љешанског (краће: љешанског) типа, где постоји и акценат типа *Сѣѣнѣ* (*Сѣѣнѣ*), *сѣѣрѣѣ*.

Акценатске појаве типа *јесѣ* *ли* и *фѣлѣ* *ви* у говорима овог (и не само овог) типа не противрече фонетском карактеру тог преношења: оне су лако објашњиве утицајем енклитике. Али не могу се објаснити утицајем енклитике бројни примери непренесеног акцента типа *Пѣрд*, *сѣѣрѣѣ* и сл.

Одавде би, на први поглед, логичан закључак морао бити да ово преношење не може бити фонетско у говорима СК-Љ, јер при фонетском преношењу не би могли остати овакви изузеци. А тиме би, бар у извесном смислу, био доведен у питање фонетски карактер преношења акцента и у говорима цетињског типа (*жѣна*, *свила*, *сѣѣрѣѣ*), и могло би се претпоставити да је и у овим говорима преношење морфолошког карактера, само доследно спроведено. Јер тешко би било друкчије разумети на пример репартицију: Озринићи са фонетским преношењем, Цуце, Загарац и Љешанска Нахија са морфолошким преношењем, Теклићи и Ријечка Нахија опет са фонетским преношењем.

23. С друге стране, међутим, читав низ чињеница недвосмислено упућује на фонетски карактер овог преношења, не само у говорима цетињског него и љешанског типа. Да поменемо неке.

1) Не може се објаснити зашто морфолошко преношење не би захватило и крајње дуге, а не само крајње кратке акценте. Имало би углавном исто морфолошко оправдање *свилѣ* уместо *свилѣ* као и *свила* уместо *свилѣ*; сличног су типа и односи *јѣдна*/*јѣднѣ* и бројни други. Уопште узето, тешко је морфолошким разлозима објаснити елиминисање кратког акцента из крајњег отвореног слога у највећем броју категорија и највећем броју појединих речи, напореда са сасвим добрим чувањем старог места акцента у друкчијим условима.

2) Ако се *глава* и *жѣна* могу објаснити према старом *главу* и *жѣну* и сл. — како да објаснимо *срамѣѣ* и *ѣѣѣѣѣ* кад знамо да стари акценат није *срамѣѣѣ*, *ѣѣѣѣѣ* него *срамѣѣѣ*, *ѣѣѣѣѣ*?

3) Недвосмислена је и ова акценатска ситуација, коју срећемо у говорима Старе Црне Горе: *фѣлѣ* *ви*/*фѣла* *бѣѣ*, *јесѣ* *ли*/*јѣси*, *оѣѣ* *ли*/*дѣѣ* и сл. — енклитика, наиме, не би могла бити од значаја да је преношење морфолошке природе.

Одмах пада у очи да је овај акценат ограничен на једну семантичку категорију и на неколико усамљених речи.

Van ove kategorije poznati su mi samo ovi primeri: *lāsīd̃*, *isūñd̃*, *svēdñd̃*, *ōh̃d̃*, *ōh̃d̃*, *jād̃d̃*, *būiā* i nekoliko slučajā gde je овакав акценат само испред енклитике: *jēsī mī*, *jēsū mī* и сл. (али: *jēsī*, *jēsū*); *ōh̃d̃ mī* (али: *ōh̃e*); *nekd̃ ga*, *nekd̃ t̃he* (али: *nekd̃a*); једном сам забележио и *jēvēd̃ su īzīsi.mī*. Обично је и *kakṽd̃ sī* и сл.

У доњем делу Цуца, као и у Бјелицама, постоје само остаци ове категорије: *jādd*, *gliḃd* — Бата; *rēiḃ*, *gliḃd* Микилићи; иначе је *lāsīa*, *Miḥo*, *svēdno* итд.

У принципу је тако и у Љешкопољу и у Зети, а судећи по Милетићевом податку и по географском положају — и у црмичној Крајини¹.

Стање у горњим Пуцама показује да је и у доњим Пуцама, а свакако и у Бјелицама некад овај тип био знатно распрострањенији, јер је горње Пуце населило становништво доњих Пуца у новије време.

¹ Пратио сам у Милетићевом раду примере из Крајине (дате у различите сврхе), и они потврђују ову претпоставку.

типа), на чијој је страни било преимућство државног и културног центра. Разуме се, процес је могао бити потпомогнут утицајем вокатива.

Под ударом овог утицаја више су била нормална лична имена као категорија општијег, „официјелног“ карактера, него хипокористике, које припадају домаћем, интимном говору. Овом померању акцента код нормалних имена могло је допринети и то што она, употребљавајући се најчешће уз очево име и презиме, обично губе акценат. Тако је вероватно настала карактеристична семантичка диференцијација у горњим Цуцама, а старије стање је по свој прилици било као у Љешанској Нахији. Да напоменем овде да сам и у Љешанској Нахији и у ГЗа бележио почетке овакве диференцијације: понекад се нормална имена изговарају са акцентом типа *Ђуро*.

26. Према свему изложеном — основни је проблем како да објаснимо окситонезу типа *Пёрд*.

Већ сама ограниченост на семантичку а не на гласовну категорију доводи у питање фонетски карактер те појаве. Мислим да имамо довољно основа да на овај акценатски тип (*Пёрд* и сл.) гледамо не као на доказ морфолошке природе поменутог повлачења акцента, већ сасвим обрнуто: то може бити морфолошко обнављање једног акценатског типа који је потпуно елиминисан фонетским путем.

27. Морфолошка могућност овог обнављања може се јасно показати.

Наиме, видели смо да је акценат типа *Пёрд*, изузев неколико лако објашњивих случајева, ограничен на именице, и то на именице које највећим делом значе жива бића. А код тих именица у живој су и честој употреби присвојни придеви на *-ов* и *-ин*. За црногорске говоре, бар што се тиче личних имена ово вреди у још већој мери: познато је да се чак и данас људи обично називају по очевом (понекад и мајчином) имену а не по презимену — *Јово Сјмов* чешће него *Јово Пёрдовић* итд.

Придеви на *-ов* и *-ин* редовно су имали акценат на истом месту као и основна реч (*Мърко/Мърков*, *Пёрд/Пёрдов* и сл.). Повлачењем акцента добили смо различит акценат именице и присвојног придева: *Пёро/Пёрдов*. Под утицајем акценатског односа *Мърко/Мърков* могао се поново уједначавати акценат и у *Пёро/Пёрдов*, и то у два правца *Пёро/Пёров* и *Пёрд/Пёрдов*. И једно и друго постоји у староцрногорским говорима.

И овде је померање акцента могло бити олакшано честом не-наглашеношћу личних имена (обично ће се једнако изговорити напр. у Љешанској Нахији и у Бјелицама *Пăјо-Бдишков* и сл., иако је љешански акценат *Пăјд* а бјелички *Пăјо*).

28. Изоглоса типова *Пёрдов* и *Пёров* у начелу се подудара са изоглосом *Пёрд/Пёро*, иако има знатних одступања.

Тип *Пёрдов* у искључивој је употреби у Зети, Љешкопољу, Љешанској Нахији, Команима и Загарачу — дакле свуда где се употребљава само тип *Пёрд* — али и у Бјелицама и суседном делу Цуца (Мале Цуце, Липа, Грџца). У горњим Цуцама (Трепњево, Подбуковица, Рокоче) и овде постоји семантичка диференцијација

као код *Пѣро/Пѣрд*. У говорима цетињског типа (*Пѣро*) имамо само *Пѣров*.

И ова изоглоса потврђује на свој начин претпостављену генезу типова *Пѣрд/Пѣро* у СК-Љ. Имали бисмо, дакле, ове случајеве:

1) старо *Пѣрдѣ* и према њему обновљено *Пѣрд* (Љешанска Нахија Загарач, Комани, Љешкопоље, Зета, вероватно и Крајина);

2) фонетским путем добивено *Пѣро* и према њему *Пѣров* (Црмница, Ријечка Нахија, Црногорско Приморје, Цетиње, Његуши, Ђеклићи, суседни део Цуца);

3) старо *Пѣрдѣ* и ново *Пѣро* — под утицајем говора под 2, а можда и под утицајем вокатива (Бјелице, суседни део Цуца);

4) семантичка диференцијација *Пѣрд/Пѣро* и *Пѣрдѣ/Пѣров*, настала из стања какво је у говорима под 1 услед утицаја говора под 2 (горње Цуце).

29. Наведене закључке о староцрногорском акценту не треба схватити тако да је на целој тој територији једновременно морало доћи до повлачења акцента; неке појаве у овим говорима можда упућују на неједнаку старину овог процеса у староцрногорским говорима. Наиме, изгледа да су у средишњим староцрногорским говорима даље одмакли неки аналошки процеси изазвани повлачењем акцента (*кѡнац*, *кѡлац* према цуцком *конѡц*, *колѡц* и др.; уп. и поменути извештај М. Стевановића). Ово би могло упућивати на већу старину повлачења акцента у средишњим говорима. По овоме судећи озринићка акцентуација показивала би млађе повлачење акцента не само од оног у централним говорима него и од цуцког, јер се у Озринићима боље чувају стари акценти сачувани захваљујући утицају енклитике (*дошлѡ је* Марковина — и сл.); забележио сам такође у Марковини и *живѡиѡм* — насупротив цуцком и уопште староцрногорском *живѡиѡм* (што је несумњиво добијено аналогизмом). Уосталом, и само чување узлазне природе дугог акцента у Озринићима могло би упућивати на млађе преношење.

30. Према свему, има основа за овакве закључке:

1) староцрногорско повлачење акцента фонетске је природе и у СК-Љ;

2) Примери типа *Пѣрд* представљају обнављање акценатског типа који је фонетским путем био елиминисан; то се обнављање могло вршити према присвојним придевима на *-ов* и *-ин*.

31. Посебно се треба осврнути на акценат у речима са рефлексом дугог „јата“.

Данас тај рефлекс има пуну двосложну вредност, што сасвим убедљиво потврђују народне песме са стихом утврђеног броја слогова, где рефлекс „јата“ има редовно двосложну вредност, а кад се жели смањити број слогова, радије ће се употребити екавски облик његог апострофисања једног слога у овом рефлексу.

Кад је акцентована, замена дугог „јата“ у говорима СК-Љ гласи *ије*. Тако је и у Озринићима кад је акценат стари; али је овде под пренесеним акцентом бележен овај рефлекс и као *ије* (Решетар).

32. Од битног су значаја за релативну хронологију староцрногорског преношења акцента случајеви кад је пренесени акценат на рефлексу дугог „јат“. Наиме, чињеница да имамо *вријеме* (упрошћености ради не означавам редукованост *j*), *сѣријела* од *вријемѣ*, *сѣријелѣ* а не *вријѣме*, *сѣријѣла* сведочи да се преношење извршило још док се рефлекс дугог „јат“ понашао као један слог.

На први поглед то би значило да је ово преношење старије од оног у говорима херцеговачког типа, јер је у њима акценат на другом слогу рефлекса дугог „јат“ — *вријѣме*, *сѣријѣла* а не *вријѣме*, *сѣријѣла*. Теоријски ово није немогућно; међутим, поменуте чињенице могу се и друкчије схватити. Наиме, примери као *сѣријѣла*, *вријѣме* не морају значити да се у време преношења акцента рефлекс дугог „јат“ понашао као два слога. И да је „јат“ у то време имало једно-сложну вредност, данашњи рефлекс могао би и у том случају имати исти акценат: *ијѣ*. То резултира из узлазне природе тога акцента: познати су примери да кад од једног слога са узлазним акцентом постају два онда акценат остаје на другом слогу (уп. руско *йордг* — *вдрон*).

Према томе, акценатски однос *вријеме*/*вријѣме* не даје ништа поуздано у погледу релативне старине староцрногорског и херцеговачког преношења акцента; међутим, акценат *вријѣме* може значити велику старост староцрногорског преношења, тј. да се оно извршило пре него што је рефлекс дугог „јат“ добио потпуну двосложну вредност.

33. Још једна гласовна појава може помоћи при одређивању хронологије акценатског преношења, наиме вокализација *л* на крају слога. Познато је да је на овај начин одређивана хронологија новоштокавског акценатског преношења, па је узето да акценти типа *диѣба* показују да преношење акцента није могло бити пре промене *л* у *о* тј. пре XV века¹.

Овакав закључак исувише је смео, јер губи из вида неке моменте. Наиме, промена *л* у *о* настала је као последица губљења полу-гласника, па према томе вуче своје корене од XI века. Нама споменџици могу пружити податке само о томе када је тај глас *-л* за фонолошко осећање постао ближи гласу *о* него сонанту *л* у другим позицијама, а ништа нам прецизније не кажу о фонетској вредности тога гласа од XI до XIV века. Другим речима, пре него што је прешло у *о*, *л* на крају слога могло је бити и вокал, способан да прими пренесени акценат. Вероватније је, међутим, да тај глас није био самосталан вокал, него да је са претходним вокалом чинио дифтонг.

А ако је био дифтонг, за њега мора вредети исто оно што смо претпоставили за „јат“: захваљујући узлазном карактеру, акценат би могао остати на другој компоненти дифтонга после његове декомпозиције. Према томе, акценат типа *диѣба* не може сведочити да новоштокавско преношење акцента није старије од XIV века.

¹ H. Sköld: Zur Chronologie der štokavischen Akcentverschiebung (1922); T. Maretić: Gramatika i stilistika... (1931), 6.

34. За староцрногорско преношење акцента, међутим, ова појава има значаја за одређивање времена преношења. Тамо имамо пренесени акценат на првој компоненти дифтонга: *дйоба, сдоце*, понекад *кошдоца* (малобројне су лексеме на којима се ово може пратити). А то сведочи да је преношење акцента било пре него што је декомпониран дифтонг који су чинили рефлекс *л* на крају слога и претходни вокал.

У Озринићима је пренесени акценат на другој компоненти дифтонга (*бидце* и сл., уп. код Решетара, *Betonung*, стр. 56, 57).

35. Питање какав фонетски смисао има староцрногорско преношење акцента и који су његови узроци више је начелног карактера, и не може се третирати изоловано од других говора. Ако се гледа из шире перспективе, треба у принципу разликовати два основна типа преношења акцента.

Један тип је помицање, „преливање“ наглашености на суседни слог. Њему је у основи гласовна асимилација; за херцеговачку протеротонију то је регресивна асимилација, тј. антиципација изговорних елемената (висине тона и јачине изговора) карактеристичних за наредни слог. Разуме се, самом асимилацијом предакценатски слог може у тонском и експираторном погледу само достићи (а не и надмашити) слог са старим акцентом; ако га он по тим елементима надмаши, то већ није само асимилација, него је њој уследила појава супротног смера — нека врста дисимилације у односу на снагу изговора и висину тона, другим речима: растеређивање артикулације речи од сувише дуге тонске и експираторне напетости.

Узлазни карактер на овај начин пренесеног акцента сасвим је природна појава, јер је нормално да други део предакценатског слога (нарочито другог) буде јаче захваћен асимилацијом него његов први део. Чак и ако је цео слог једнако захваћен том асимилацијом (тако да није тонски и експираторно узлазан него раван), нови акценат може чинити јасну фонолошку опозицију старим силазним акцентима, нарочито ако се узму у обзир трагови наглашености које задржава слог са којег се пренео акценат.

Прерада узлазних акцената у силазне заправо има исти фонетски смисао који и узлазна протеротонија, тј. помицање тонског и експираторног врхунца у правцу почетка речи — само овде не у оквирима два суседна слога него у оквирима једног слога. Херцеговачки узлазни акценат представља, према томе, акценат у једној фази кретања (кретања — које може за дуже или краће време бити успорено или заустављено); а чини ми се да не треба одрицати могућност да су и узлазни акценти у ранијим (историјским и праисторијским) фазама нашег језика начелно били исте природе, тј. да су представљали једну фазу кретања акцента у речи. У опозицији са силазним узлазни акценат је „обележени“ члан.

36. Други тип акценатског преношења заправо и није преношење, „пресађивање“ одређене врсте акцента — него смена акцената, замена старог акцента (који се елиминише) секундарним, новим, по фонетском

карактеру углавном независним од старог акцента¹. Другим речима, то је слабење старог и неминовно (јер акценат има своју функцију) развијање новог, секундарног акцената².

Понекад ова појава има генерални карактер (чешка прототонија), понекад се слабење старог акцената услед којег се развија нови акценат ограничава на одређене врсте акцената (прасловенска прототонија); најзад, ова појава је у неким случајевима условљена слабењем акцената којему су изложени крајњи слогови речи. О овом последњем сведоче прототонијске појаве у Подравини (уп. малопре наведени Хамов рад); у руском заоњецком говору срећемо начелно исту појаву, коју такође морамо објашњавати фонетским слабењем крајњих слогова (В. Кипарски види у овоме утицај карелофинских говора, који имају акценат увек на првом слогу — уп. Београдски међународни славистички састанак 15—21. IX. 1955, стр. 494—495).

Овако добивени акценат није узлазне природе, него је или силазан или експираторног типа (са слабије израженим тонским разликама³).

37. Посебно је питање на којем ће се слогу развити овај нови акценат (при смену акцената). Генерална је тежња први слог (уп. наведено Хамово објашњење), али не мора тако бити. Наиме, ако је слабењу старог акцената и његовој замени претходила знатнија асимилација слога суседног акцентованом, онда најистакнутији слог речи ван старог акцентованог не мора бити прима, него то може бити нпр. претона. С друге стране, теоријски је могуће да у извесним категоријама речи (нпр. у сложеницама док добро чувају мотивисаност) слог који ће преузети нови акценат буде условљен синтаксичко-семантичким околностима.

Силазне предакценатске дужице, које се понекад наводе као објашњење силазне прототоније — заправо нису објашњење преношења него његова илустрација, сведочанство о једној његовој фази. Нпр. силазну дужину у бедњанском кајкавском говору, о којој говори Ј. Једвај у Хрватском дијалектолошком зборнику I, стр. 284 (јачину

¹ У овом погледу уп. занимљиво опажање Клаићево (Јужнословенски филолог XV, 182), по коме подравски акценти пренесени са последњег на први слог нису изједначени са старијим силазним акцентима, иако су и ловији, пренесени акценти силазне природе; треба, међутим, признати да Клаић разликује више врста акцената, полуакцената и дужина него што би са фолошког гледишта било нормално очекивати.

² Треба се потпуно сложити са Хамовим описом тога процеса: „првотни је... циркумфлекс ослабио, услед чега је дошло до преношења експираторног елемента даље према почетку ријечи, гдје је могао бити пренесен само на приму, на слог, који је уз крајњи циркумфлекс у ријечи био најистакнутији“ (Др. Ј. Хам, Штокавщина Доње Подравине, Рад ЈА 275, стр. 20) — иако је његова аргументација („из експресивних и ритмичких разлога“ и др.) понекад спорна.

³ Ове две врсте акценатског преношења не треба потпуно идентификовати са Ивићевим разликовањем помицања и скакања акцената, јер он у неким случајевима фонетски истородну појаву — само у различитом степену и у различито време спроведену — назива једном скакањем а једном помицањем акцената (уп. у Раду ЈА, бр. 187). Наиме у *краљ* од **краљъ* („скакање“) имамо по свој прилици појаву истог фонетског смисла као и у новијем *краља* од *краљъ*. Ипак термин „скакање“ Ивић употребљава најчешће за оно што смо назвали сменом акцената, а „помицање“ за постепено померање акцената на суседни слог.

изговора појединих вокала у речи *глаовѣ* он представља у односу 2—1—3), — треба, мислим, разумети као секундарну наглашеност, као већ у знатној мери развијени секундарни акценат. Овде, дакле, имамо прву фазу смене акцената, секундарни акценат који у извесној мери мора преузимати и функцију (в. т. 42), а не само фонетску природу акцената.

Представљена једном сасвим условном графичком схемом разна преношења акцената могла би изгледати овако:

прототонија	протеротонија херцег. типа	староцрногорска протеротонија
I — — — — — 	— — — — — 	— — — — —
II — — — — — 	— — — — — 	— — — — —
III — — — — — 	— — — — — 	— — — — —
IV — — — — — 	— — — — — 	— — — — —
V — — — — —	— — — — — 	— — — — —

(Цртеже представљају слоге, а купасте цртеж наглашеност)

38. Што се тиче староцрногорске протеротоније, могућно је двојако објашњење. Пре свега, могуће је да је у прошлости она била истог карактера којег и херцеговачка, тј. да су пренесени акценти били узлазни, па касније прерађени у силазне; у прилог овом објашњењу као да сведочи озрицићка ситуација, на коју се може гледати као на прелазну фазу кроз коју су прошли и остали староцрногорски говори. С друге стране, могуће је да асимилационо јачање предакценатског слога није до краја спроведено, него да је у једном тренутку развој попримио онај правац који показује бедњански говор, тј. да се развила секундарна наглашеност на слогу испред кратког акцената на апсолутном крају речи; ову претпоставку лакше је ускладити са силазном природом пренесених акцената. У сваком случају, морало се поћи од знатно ојачаног предакценатског слога.

Известан степен асимилације предакценатског слога приметан је и данас у староцрногорским говорима. Сасвим се јасно може запазити да је у примерима као *некѣ-ѣд.ѣе*, *једна-једна* крајњи слог атрибутске

речи знатно виши по тону, па и по интензитету — него у примерима као *Нйшицкѡ ѿдље, нйкаква жѣна*. Имам утисак да је и иначе, у засебним речима, предакценатски слог нешто вишег тона и интензивнијег изговора него остали неакцентовани слогови, али о томе — без прецизнијег мерења — не могу ништа одређеније рећи. Иначе је у начелу могуће да је у прошлости, у време староцрногорске протеротоније, предакценатски слог (бар у позицији у којој ће доћи до преношења акцента) био у јачем степену захваћен асималацијом него данас¹.

39. Акценатске прилике у староцрногорским типовима *вријеме* и *дйоба* омогућавају и извесне хронолошке закључке о развоју пренесених акцената. Наиме, у доба декомпозиције дифтонага које смо имали у овим типовима пренесени акценат није могао имати јасно изражен узлазни карактер (да је тако било, имали бисмо данас акценат на другој компоненти дифтонга). Ово, разуме се, још не доказује да су у доба декомпозиције ових дифтонага пренесени акценти били изједначени са старим силазним.

40. Занимљиву акценатску појаву срећемо у горњим Цуцама. Наиме, код акценатског типа *Пѣрд* долази до делимичног преношења акцента, које бих обележио као *Пѣрд̣*. Овакав акценат често се чује, рекао бих чак чешће него *Пѣрд*, а карактерише га узлазна наглашеност при крају изговора предакценатског слога. Међутим, горње Цуце су у најновије време под јаким утицајем Грахова и Кривошија, тако да се узлазни акценти или полуакценти чују и у другим акценатским категоријама, иако несравњено ређе него у категорији *Пѣрд*. По свој прилици овде имамо зачетке стварања једне нове акцентуације — троакценатске, али са друкчијом генезом од озринишке.

Ограниченост на врло мали терен и јак утицај са две стране учиниће, свакако, да се ова акцентуација и не развије.

41. *Примери у вези са преношењем акцената.* Цу: (за горње Цу в. горе) бѣба, ѿкѡ/ѿкѡ, Вѡсо, Љѡкѡ, Мѡра — Мала Ржишта; есй ли, есй л јѣси, Вйда — Извори; Мѡре, Гѡсе, стрйко, маѡѡ, ѡѿѡ, јѡдѡ, Дрѡго-Сѡмов — Добра Гора; стрйко, Пѡсо, јѡдѡ, Мйѡсѡв — Прентин До; Зрѡдѡв — Липа; Сѡмов — Челина; Вѡсов — Зѡлут; Бје: стрйко, јѡдо, Мйѡ, Лѡкйн, Сѡвѡв, каквѡ си, сѡоце, дйоба — Горње Бје; глйбѡ, јѡдѡ, иначе: стрйко, Мѡре, Пѡро и сл., фѡла ви/фѡла ви, јесй ли, ѡѿѡ ли — Доње Бје; Љ: стрйкѡ, Јѡвѡ, Јѡкѡ, Сѡмѡ, Лѡкйн, Бѡрдѡв,

¹ Већ из овога што је речено о староцрногорској протеротонији види се да не сматрам неопходном претпоставку о туђем утицају у погледу силазности пренесених акцената, о чему говори Ивић у *Дијалектологији I* (стр. 156 новосадског издања), у издању на немачком језику одређеније (стр. 204) — иако је, у начелу, и тога могло бити. Ако прихватимо Вујовићеву хронологију губљења осећања за реакцију (почетак већ крајем X века, исп. чланак у JФ XX), евентуални туђи утицај на акценатско преношење значило би да су староцрногорски говори били доста дуго изложени интензивном језичком утицају несловенског елемента, јер ће настајање типова *сѡйла* и сл. требати ипак датирати знатно касније него X—XI веком. С друге стране, то би значило јак утицај на интонацију речи, с којим је тешко помирити одлично чување дужина. Рекао бих да би тако дуг и интензиван утицај оставио више трагова у лексници.

фала ви, јесу ли, — Штитари; Блажо, Саво, каква си, сеоце, — Ораси; Мило, Стане, оће — Кресе; *Ља*: јадо, глибо, Цујо, сеоце, оће ли, јеси ли, може ли, фала ви, Пјеро, Лукин, Марин; *За*: фала ти, на што забога фала?, Мидо, Пјеро, Зоро, Зекдо, Зорин; *Заг*: свеједно, жуња, јаде, јеси ли јеси, сеоце, кријоце, коталац-котаоца, овса, овна, стріјела, Пјеро; *Ко*: Таро, Муха, Вук, Стјео, Пипо, Крјасо, Ото, Мух, Васо, Саво, Блажа (акуз.), оће/оће, биле су, живота ми/живота ми; *Љи*: Рјсто, Блажо, Крјсто, Крјсто-Рјдо, Блажо-Божовић, војска, дувана, ждріепца и сл., цаду (акуз.); *Љп*: овна, овса, сліепца, сеоце, дјіоба, јесте ли јесте, фала ти, зашто фала?, оће ли оће; *Зей*: оће ли оће, стріјела, дувана и сл., Марин, Цјцин; *Цей*: јадо, глибо, Цујо, Пјеро, сеоце, кријоце, Марин, Пјеро; *Ул*: Буо, Јово, јадо, глибо, сеоце, кријоце, Марин, сјкин, фала ви — фала богу.

ЗАВИСНОСТ АКЦЕНТА ОД ФУНКЦИЈЕ РЕЧИ

42. Основни закон којим је условљена зависност акцента од функције речи јесте да реч која добије улогу психолошког предиката мора имати акценат. У нашем језику не постоје обличка средства за истицање те функције (сем донекле место речи у реченици), него се она у усменом говору означава већом наглашеношћу. Реч без акцента не може примити такву наглашеност (она се и одражава првенствено већим интензитетом акцента).

С друге стране, речи које имају такву функцију да никад или скоро никад немају улогу психолошког предиката могу сасвим изгубити акценат. Тако је код неких свеза и предлога.

А може се извршити и диференцијација, па да једна синтаксичка категорија губи акценат кад не представља психолошки предикат а задржава га кад има ту функцију. Тако је на пример код личних заменица и помоћних глагола.

43. Ова функција, односно одсуство ове функције, може бити од битног значаја за извесне гласовне промене.

Наиме, категорија која не добија улогу психолошког предиката подложна је извесном осипању гласовних елемената. Ту најпре долази слабљење па губљење акцента, затим скраћивање дужина, најзад гласовне редукције, које понекад могу отићи врло далеко. Разуме се, сви случајеви ове категорије нису једнако подложни оваквим редукцијама: оне зависе од тога у којој је мери упрошћена или ослабљена диференцијална улога речи која је у питању. Нарочито је упрошћена диференцијална улога речи које значе само учтиво ословљавање: оне не стоје у диференцијалном односу према другим речима него просто према ословљавању без икакве титуле; отуда, ма у којој мери се извршила редукција (ако се чува ма и најмањи остатак такве речи), не доводи се у питање јасност значења.

Ово тек узгред напомињем — да би се јасније могле схватити неке појаве у говору СК-Љ. Јер би било узалудно покушавати об-

јаснити неке редукције нпр. код предлога обичним фонетским променама. Мислим да тако треба схватити *како/као*; можда је и губљење *х* код *хоћу* (где се оно раније изгубило него у другим позицијама) појава исте природе. Уосталом, о појединим редукцијама које би се могле овако објаснити биће речи у фонетици.

44. Ретко се тачно могу одредити границе докле се у некој синтаксичкој категорији губи акценат а докле чува. Прелази су постепени: редовна ненаглашеност, факултативна ненаглашеност, слаба наглашеност, факултативна слаба наглашеност, наглашеност.

Једино синтаксичко место у говорима СК-ЈБ где се акценат увек чува у потпуном интензитету јесте предикат, и то стварни, психолошки предикат, тј. она реч која је носилац новог у реченици.

Треба имати на уму да степен редуковања акцента зависи не само од синтаксичке функције речи, него и од дужине речи, од удаљености од другог акцента на који би се реч са изгубљеним акцентом могла наклонити, затим од темпа и интензитета говора и разних других момената који чине говорну ситуацију.

45. Навешћу категорије у којима се акценат најчешће губи или изразито слаби. Примери су из Цуца.

Именице. У основи чувају акценат изузев у овим случајевима.

1) Именице чија је функција учтиво ословљавање по правилу губе акценат. Дужину не скраћују ако значе звање или титулу (уп. и код Вуковића, СДЗБ Х, 263): *краљ-Никдла*, *књаз-Мѣрко*, *сердѣр-Јанко*, а код породичних и сличних ословљавања основна дужина се обично скраћује: *сѣрико-Војин*, *ујна-Гѣле*, *кума-Јѣница*, *сѣрина-Цѣјѣша* и сл. Код дужих речи акценат се нешто боље чува, али су и ту обични примери са изгубљеним акцентом.

2) У топонима састављеним од две речи основни је акценат на детерминативу, а на основној речи се губи или слаби, нарочито ако је та реч једносложна; ово се нарочито односи на многобројна имена долова: *Рѣдѣн-Дѣ*, *Трндѣв-Дѣ*, *Воднѣ-Дѣ*, *Малѣшѣн-Дѣ* и сл. Кад флексија детерминатива застари или кад се знатно измени неком гласовном променом, долази и до срастања: *Драгомѣдѣ*, *Доброњѣждѣ*, *Радонѣждѣ* и др.

3) Обично губе акценат и двосложна лична имена кад се употребе уз презиме или уз име по оцу или мајци (односно по мужу): *Јѣке-Јѣдина*, *Вѣсо-Бѣров*, *Јѣво-Кѣсовић* итд.

4) Именице којима се одређује количина нечега што означава друга именица често губе акценат или он јако слаби; ово се односи углавном на уобичајене, често фигуративне везе: *каѣ-мѣѣка*, *ш'ѣ'ка-жѣѣа* (у загради наводим ослабљене акценте, који могу и сасвим изостати), *з'р'но-жѣѣа*, *ѣрѣм-в'унѣ*, *грѣз-грѣждѣ*, *сѣрѣк-л'ука*, *глав'ѣ'ца-зѣла*, *м'р'ва-сѣра*, *руч'ѣ'ца-вѣша*, *б'ѣ'ла-лѣсѣа* итд.

5) Код неких речи долази до слабљења, па и губљења акцента у вокативу — кад је употребљен модално а не за дозивање: *Ела-сѣне*, *жѣ-ѣи-мѣјка!*, *Нѣле-чѣче бѣгами!*, *Чѣкаѣ-сѣрико зѣбога дѣмѣ ће с' дѣна сѣрѣмѣи*. Ово је нарочито често код речи *чѣек*, која се врло често

модално употребљава. Вероватно су овим помогнуте гласовне редукције у овој речи (*чдче* од... *чловече*). Уосталом, она губи акценат не само у вокативу него и у другим падежима, кад се употреби као ознака извесне врсте безличности. Можда је ово имало утицаја и на стару десимилацију при којој је изгубљено *л*.

Заменице. Врло су подложне редукцији акцента, који се добро чува једино под реченичним нагласком.

1) Личне заменице врло често губе акценат ако не представљају психолошки предикат: *Ја-йџем љ Продџ* (или: *ја-йџем*); *А-ий-га-немџ дйрџи*; *Дошџ-ј-он-в'й'ше ако-мисли*; *Тебе-ће-йџнуи ова-кућа*; *Звџкнџло-сџ-с-њ'й'м*. *Љџ-се-чини е сџм(о) дна рџди*; *Вама-се-не-мџже вјџровџи нийиџа*.

2) Показне заменице *ови*, *иџа*, *они* и *неки* редовно су ненаглашене ако су ван реченичног акцента: *Они-ми-је-брџи ийџа*; *Ј-вџ-иџи-гџдине*; *Та-ће-ми-се-йџйџина обурџи*; *они-чџек*; *неки-ми-брџи*; *овџ-брџаџ*; *иџа-иџ-рџдиџи* — и сл.

Заменице *овакви*, *иџакви*, *онакви*, *о(во)лики*, *иџолики*, *онолики* боље чувају акценат, иако и код њих често слаби или се и губи: *џл'й'ки-џџаџ*, *иџ'џ'кви-чџек* итд.

3) Неодређене заменице *један*, *не(к)акав* (*накав*), *нечесов* најчешће су без акцента (*један* и редуктовани облици *неакав*, *накав* — редовно). Именичке заменице овога типа нешто боље чувају наглашеност, али и код њих има и потпуног губљења акцента.

4) Обично су без акцента и неодређене заменице типа *ко*, *ко(ј)и*, *какав*.

5) Односне заменице по правилу су без акцента: *свџ-иџио-си-ми-џџа*; *ко-иџџџа зџд не мисли*; *којџ-жџџу вџдиџи иџџо иџџ ће бџиџ дна* итд.

6) Код заменица допусног значења типа *ко било*, *ко дрџго*, *ко гџђ* акценат је на речци а заменица је ненаглашена.

7) Упитне заменице доста добро чувају акценат јер су често под реченичним нагласком, али и овде има доста случајева ненаглашености: *иџио-иџџ-рџбџиџџи?* *кџ-нџ-йџџ?*

Нарочито је честа ненаглашеност код разних секундарних значења ових заменица: *Вџзде зџџм какав-ће-џџн бџиџ*; *Какџџџџџ-је-кџџџа кџиџџџ!* и сл.

8) Одричне заменице, затим опште (*вџс*, *свџки*) и допусне типа *кџџџџ* и *иџо* добро чувају акценат; случајеве губљења бележио сам само код *вас* у неким устаљеним изразима: *иџо-сву-нџџ*, *све-јџиџро*.

9) Присвојне заменице типа *мџј*, *нџи* и сл. добро чувају акценат; понекад је и он нешто ослабљен. Као ненаглашени опозитум према њима јавља се донекле посесивни датив: *мџј брџи/брџи ми*.

Придеви. Обично чувају акценат; изузеци су ретки.

1) „У модалној служби акценат придева понекад слаби или се губи: *Ајде-иџи-ј'џ'џ дна кџџи*, *џџџе џн*.

2. Придев *свџиџ* употребљен као титула (односно као део имена) губи акценат; одсуство дужине на основи може се двојако схватити (као редукција или траг старог акценатског типа; вероватније је

Бистје-ли-шїо-дбїшли?; *Бјеше-дошѧ Љубо* и сл. Слично је са помоћним глаголом у конструкцијама *био доћ* и *биће доша*.

3) Тако се понаша и облик *ћа(х)* у квалификативној и кондиционалној конструкцији, док у конструкцији намерне функције никад није акценатован: *Свѧкї дѧн ћаше-ддђи* / *Ћѧш-он ддђи лѧнїк скоро свѧкї дѧн нѧ сѧд нешїо наїедїѧо*; *Ћѧш-џмриѧї да нѧ дѧђе ддкїѧѧор* / *Ћаше валѧ џмриѧї . . .*; *Придђж-овѧ ћѧг-дднїѧї шѧзу*.

4) Глагол *мђ* у помоћној функцији (кад значи могућност радње а не способност субјекта) такође је ненаглашен или слабо наглашен кад је ван реченичног акцента: *М'д'же-нѧћ кїша*; *М'д'гѧ-ддћ онї људи* и сл.

Прилози. Неке семантичке групе у великој мери су подложне редукацији акцента.

1) Заменички прилози често губе или редукују акценат кад стоје уз акценатовани глагол, подсећајући у овоме на заменице:

— врло радо губе акценат упитни прилози: *Како-шѧ-коїѧш?*; *Куј-си-крѧѧѧо?*; *Бе-дсїаде?*; *Кудѧ-їрѧђе?*; *Оклѧ-бї шї?*; *Доклѧ-їдосїѧ?*; *Кол'ї-ко-ћеш-осїѧї?* — итд.

— и неодређени прилози истог облика обично редукују акценат: *не-ли-га-к'д'ко-увѧїшї*; *ако-га-ђе-вїдїш*; *ак-'д'клѧ-искдчї*; *ако-куђ-одїсмо* итд.;

— односни прилози (односно везници) немају акцента;

— прилози са кореном *ов-*, *ш-*, *он-* понашају се отприлике као и заменице *овѧкї*, *длїкї*;

— одрични прилози, прилози са кореном *св-*, затим прилози типа *како-бїло*, *како-дрѧго*, *како-гдђ*, *кѧкогођ*, *їкѧко* понашају се као и одговарајуће заменице;

— неодређени прилози који почињу са *не-* понашају се слично заменицама *некакав*, *нечи*.

Дужина на *їкѧко*, *нѧкѧко* можда показује да је *а* у *кѧко* скраћено у положају ван реченичног акцента.

2) Количински прилози кад стоје уз именице понашају се слично бројевима и именицама сличне функције, тј. губе често акценат: *мало-дрѧѧ*, *овѧ-брѧѧѧ* и сл. Међутим прилози који значе истицање количине (превелике, довољне или недовољне) по правилу су под реченичним акцентом, па чувају и свој сопствени: *ддсїѧ војнїкѧ*, *млѧго људї*, *їрѧмало дрѧѧ* и сл.

3) Редукује се често акценат прилога у узвичној реченици типа *брзо-л-їдѧм*: *шїѧїѧ-ли-їрїѧш*; *д'ї'мно-ли-ме-їдслуша* и сл.

4) Модални прилози (речце) такође често редукују акценат: *дѧко-ддђѧ*; *ддђе-дашї*; *јѧмнїм-си-се-їомѧ* итд.

Иначе прилози придевског порекла добро чувају акценат.

Предлози. По правилу су без сопственог акцента.

Једнословни предлози и предлози типа *исїред*, *исїѧд* не развијају сопствени акценат ни под утицајем реченичног акцента (нпр. у савременом језику радија није сасвим тако), а предлози сложени са

-вр, -дно, -сред, затим предлози-прилози (*близо* и сл.) развијају: *Навѣ Лѣѣѣ сам га наиѣ* и сл.

Везници. Такође су обично без акцента; наглашени су углавном кад се однос који значе нарочито истиче, нпр. (*а*)*кѣмоли, а нѣ*, затим удвојени везници: *ѣли ... ѣли, ѣ ... ѣ* и сл.

Узвизи. Губе акценат врло ретко. У овој категорији, као донекле и код приповедачког императива, акценат често прелази оквиру нормалне акценатске системе. Ово је условљено различитим моментима: ономатопејским карактером (тј. опонашањем интензитета, трајања, па чак и обима нечега, или пак — нпр. код узвика вабљења и терања — опонашањем животињских гласова), затим наслањањем на рефлексне звуке.

46. Морам да напоменем на крају да овај преглед не претендује на исцрпност. За то би била неопходна опсежна бележења, при чему би магнетофон био од пресудне користи.

Иако су примери навођени само из Цуца, може се рећи да је стање овакво и на осталом терену СК-ЈБ, па и на ширем терену (уп. у Вуковићевом *Акцентију говора Пиве и Дробњака*), али у широј перспективи има и знатних дијалекатских разлика (врло је упадљива разлика између староцрногорске акцентуације и косовско-ресавске, где нпр. показне заменице добро чувају акценат).

Још да напоменем да је у устаљеним изразима нормалног интензитета углавном један акценат, а други слабе или се сасвим губе: *ѣомѣабѣг, добру-нѣѣ, дѣбра-ѣѣ-ср'ѣ'ѣа* и сл. Слично је и у клетвама, где обично остају два акцента: *Злѣ-ѣѣ-нѣр'ѣ'к ѣѣра!* *Јуѣрѣс-ѣѣ-злѣ-јуѣро дѣшло!* итд.

У овим категоријама има разних прелазних ступњева од синтагме ка сложеници. Нормални пут настајања многих сложеница и јест овај: синтаксичко-семантичка промена (издвајање из системе, тако да синтагма само као целина ступа у диференцијални однос са другим појмовима, а не и сваки њен члан засебно); губљење акцента као последица те синтаксичко-семантичке промене; губљење засебне флексије појединих чланова сложенице (често остајањем изван новијих уједначавања флексије настаје необичност завршетака, што са своје стране може убрзати процес стапања у сложеницу).

47. Друкчије је природе и друкчијег порекла зависност акцента помоћних глагола од њихове функције (потврдне или одричне).

Наиме, у презенту помоћних глагола (у наглашеном облику) друкчији је акценат у потврдном и одричном, а друкчији у упитном облику: *ѣђу, ѣѣѣм, ѣѣ, ѣѣѣмо, ѣѣѣѣѣ, ѣѣѣ (ѣѣѣѣ); јѣсам, јѣси, јѣс, јѣѣмо, јѣѣѣѣѣ, јѣсу; ођу ѣѣ, ођѣѣ ѣѣ, ођѣ ѣѣ, ођѣѣ ѣѣ, ођѣѣѣ ѣѣ, ођѣ ѣѣ (ођѣ ѣѣ); јѣѣѣ ѣѣ, јѣѣ ѣѣ, јѣ ѣѣ, јѣѣѣ ѣѣ, јѣѣѣѣ ѣѣ, јѣѣ ѣѣ.*

До овога је дошло несумњиво услед повлачења акцента, које је зависило од енклитике *ѣѣ*. Тако је добивено *јѣѣ ѣѣ / јѣси, јѣѣѣ ѣѣ / јѣѣѣѣѣ, јѣѣѣѣ ѣѣ / јѣѣѣѣѣ, јѣѣ ѣѣ / јѣсу*, а одавде се тај однос проширио и на *јѣсам*. Вероватно је тако добивено и двојство *ођу ѣѣ / ѣѣѣ*; овде је проблем нешто сложенији, јер је тешко рећи какав је акценат био пре преношења.

48. Овај говор сасвим добро чува старе дужине. Истина, постоје извесне појаве скраћивања, али оне су ужег обима и односе се само на одређене фонетске или синтаксичке положаје.

Ван овога дужине се често скраћују у непосредном додиру два самогласника, било у појединим речима: *йѣук*, *ѣѡ*, *чиѣу* (презент, а на југоистоку и имперфекат), *ѣѡлѣ* било у додиру двеју речи: *ѣѡ-йѣѣ*, *йѣлѣ-ѡнѣ-ѣѣнѣ* итд. Скраћивање у додиру двеју речи углавном је паралелно са елидирањем кратких вокала: у ситуацији где би се кратки вокал изоставио, други се скраћује. И скраћивање у засебним речима углавном је факултативне природе; територијално, све га више има кад се крећемо према југоистоку територије СК-Јб.

Вероватно је исте природе краткоћа презентског наставка (такође факултативна) код облика на -јем, коју сам могао констатовати у у Љешанској Нахији (више у доњем делу), у Љешкопољу, па и у Загарачу. Слаба артикулација ј дозвољава да се гласовне групе -ује-, -ије- и сл. понашају као два вокала у непосредном додиру. Презентски наставак се не скраћује кад је наглашен: *убијемо/убијемо*, али: *бијеше* — За и сл.

И иначе су дужине мање изразите (иако се фонолошки сасвим чувају) у крају који гравитира зетској равници (Љешанска Нахија углавном доњи део, затим Комани и Загарач) него у северозападном делу (Бјелице, Цуце).

Иначе се може рећи да говор СК-Љ чува прасприскохрватске дужине у свим позицијама; појединачних особености има, нарочито у квантитету неких суфикса, али се не би могло рећи да оне упућују на неке специфичне фонетске појаве. Детаљније ћемо се задржати само на дуђењу у вези са слабијим полугласником, ослањајући се само на материјал СК-Љ (најпре дајем примере само из Чуца, а на крају ћу се осврнути на стање у осталом делу територије).

49. Очигледно је да треба разликовати две основне позиције: *крајњи слог* и *унутрашње слоге*. У вези с тим изгледа да се запажају ове законитости.

1) Дуљење у крајњем слогу не показује никакву зависност од тога да ли је крајњи сугласник сонант или није — изузев кад је у питању *j*.

2) Пред крајњим *j* самогласник се дуљи без обзира на порекло и место акцента и распоред дужина: *řđj*, *krđj* (у овој речи је вероватно био стари узлазни акценат; уп. у ПД ново преношење на предлог: *đd Boga/đd kraja*), *ŷrijeđđj*, *zāvđj* и сл.; уп. и *kāřabđj*–*kāřaboja*. Да се крајње *j* у овом говору понаша различито од других сонаната, показују бројни односи: *ŷrijeđđj/ŷrijeđđr*; *ŷvđđj/ŷomđr*, *izgđn*, *ŷokřve* и сл.; *mđj/kđn* — итд.

3) Кад се реч завршава неким другим сугласником, претходни самогласник показује дуљење у овим околностима:

указао је Ивић у *Говору галијољских Срба* (Српски дијалектолошки зборник XII, 79—80) — на непрелажење *л* у *о*; обе појаве нису без узајамне везе.

51. Найомена I. Материјал СК-Љ доста је прозрочан у овом погледу, јер с обзиром на одсуство дуљења пред крајњим сонантом (изузев *-ј*) јасно показује да су у питању две врсте дуљења и да се различито спроводило дуљење у крајњем и у унутрашњим слоговима; рељефно се издваја и положај испред групе *полугласник + ј*. Што се тиче осталих српскохрватских дијалеката, у погледу дуљења самогласника пред крајњим сонантом најдаље су отишли посавски говори (уп. код Ивчића, рад ЈА 196, стр. 156) и чакавски дијалекат, али је и овде Белић показао (Заметки по чакавским говором — стр. 26) да се крајње *-в* у Новом понаша друкчије него остали сонанти, тј. испред њега обично изостаје дуљење. Међутим, и у неким другим (штокавским) говорима дуљење пред крајњим сонантом отишло је даље него у СК-Љ (уп. дужине и полудужине на придевском суфиксу *-ов* у ПД и др., Српски дијалектолошки зборник X, 274).

Найомена II. У науци се не слажу мишљења о томе колико је старо дуљење типа *бѡг*. Најопсежније се, колико ми је познато, овим питањем позабавио Вондрак, који ову појаву сматра за јужнословенску, и то не фонетску него аналошку (сматра да је такав акценат добивен према у-основама — *сѡн* и сл., док се у зависним падежима краткоћа одржала — *Vergleichende slavische Grammatik*, 1906, стр. 210), а сличне појаве у другим словенским језицима посматра као појаве у њиховом засебном развоју. Остали словенски језици (пољски, чешки, украјински и др.) пружају извесне аналогии, али је решење отежано зато што је подударење непотпуно. Овде долазе у обзир чешки примери: *bůh-boha, důl-dolu, vůz-vozu, dům-domu* и сл.; пољски: *bóg-boga, wól-vola, ród-rodu, róg-rogu, miód-miodu, lód-lodu*; украјински: *ніч-ночі* и др. Неподударење са српскохрватским приликама огледа се у томе што је у западнословенским језицима ово дуљење условљено звучношћу крајњег сугласника; у украјинском, опет дуљи се сваки затворени слог без обзира на акценатски тип (в. код Вондрака, *op. cit.*, 209 и даље). Потебња је ову зависност од звучности сугласника објашњавао бољим чувањем полугласника иза безвучног сугласника; Вондрак мисли супротно (о. с., 215) — да се полугласник иза звучних сугласника чувао дуго после његовог нестајања иза безвучних сугласника и да се тек у засебном развоју западних језика захваљујући томе чувању полугласника спровело дуљење.

Оваква репартиција рефлекса дуљења у западнословенским језицима теоријски не би морала противречити претпоставци о прасловенском времену дуљења типа *бѡг*, јер би се могло претпоставити да су ови језици скратили дужину испред безвучних сугласника заједно са скраћивањем старог циркумфлекса. Питање би, наравно, изискивало опсежније разматрање, нарочито западнословенских прилика, али се већ на основу српскохрватског материјала може, чини ми се, узети да је дуљење типа *бѡг* старије од изједначавања кратких акцената (старог кратког силазног с једне стране, и с друге стране скра-

ћеног старог акута, као и пренесеног акцента типа *йѣи* од *йойѣ*). Изгледа да би овом дуљењу узрок требало тражити у раслојавању полугласника на слабе и јаке на крају прасловенске епохе. Вондраково гледиште о морфолошком пореклу дугог акцента у *бѣг* и сл. по свој прилици се неће моћи одржати.

52. Примери из других говора СК-Љ (и др.). крѣљу ДБјeq Заq, крѣљу Љq, сѣљу ДБјeq Заq Љq, кѣшћу ДБјeq Заq Љq, камењи ДБјeq Заq Љq Љq, слагање ДБјeq Заq Љq Љq, зѣље Заq Љq Љq, грѣжђе ДБјq Заq, грѣђе Љq, грѣжђе Љq, Тузи, вѣљй ДБјeq Заq Ко Љq Љq, здравље Заq Љq, здравље / на здравље Љq, гвѣжђе Заq ДБјeq, гвѣђе Љq, гвѣжђе Љq, примѣрје Заq ДБјeq примѣрје Љq Љq, прѣља ДБјeq Заq Љq Љq, плетѣља Заq Љq Љq, прѣља ДБјeq Заq Љq, прѣља Љq, пѣвѣј -ѣја ДБјeq Љq Љq, повѣј -ѣја Заq, овѣе Заq, ѓвѣе ДБјeq, ѓвѣама Љq, овѣама Љq Зета — итд.

Запажа се склоност дуљењу (иако недоследна) испред комбинације *йолугласник-ј* у говорима према зетској равници.

Акценатски односи у деklinацији и конјугацији

ИМЕНИЦЕ

53. У односу на књижевни језик ови односи су у говорима СК-Љ знатно упрошћенији. Основни узрок и подстицај за то био је, несумњиво, пренос акцента и једнакост пренесеног акцента са старим. Тиме су се створили повољни услови за даљу, морфолошку унификацију акценатских типова, унификацију према морфолошким особинама (број слогова, род, тип наставка). Основне карактеристике су ово.

- 1) Увелико је елиминисана разлика између именица са старим акцентом на наставку и оних са акцентом на крајњем слогу основе.
- 2) Потпуно је елиминисана разлика између датива и локатива једине.

ЗНАТНИЈА ПОМЕРАЊА И ОСОБЕНОСТИ У АКЦЕНАТСКИМ ТИПОВИМА

54. Типове означавам према Даничићевим *Акцентијима*. Овде помињем само типолошке особености, а појединачни случајеви биће наведени у одељку о акценту појединих речи.

Именице мушког рода на сугласник. Тип *врѣг-врѣга* и *сѣриц-сѣрица* потпуно су се изједначили.

Тип *бѣг-бѣга* и *врѣх-врѣха* такође су се изједначили. Разлике од ВД у овом типу су доста бројне.

Код типова *рѣк-рѣка* и *рѣб-рѣба* изједначење није потпуно: у множини је акценат двојак (кад постоји уметак): *дѣлови* / *ѣйѣви*, тако и у осталим падежима изузев генитива, који гласи *ѣйѣвѣа*, а у ПУ и *ѣйѣвѣа* (иначе само *дѣвѣвѣа*). Ипак је граница између та два типа сасвим померена, и једино што се може рећи то је да именице типа

Тип *jǎgñe-jǎgñeŋa* пришао је типу *šěle-šěleŋa*: *jǎgñe-jǎgñeŋa* итд.

Наставак -а̋к. Речѝ са овим наставком има углавном двојаког акцента: са наглашеним суфиксом и са акцентом као у основној речи. Речи са значењем животињског измета (*миши̋ћ̋а̋к* и сл.) и речи од придева на *-и̋ћи* (*вари̋ћ̋а̋к*, *и̋е̋ћи̋ћ̋а̋к*) спадају у другу варијанту; таква су и имена *Нд̋ва̋к*, *Вид̋а̋к* (код В *Нд̋ва̋к*). Иначе је тешко одредити шта условљава припадност једном или другом типу. Уп. и *дим̋ћ̋а̋к*, *са̋и̋а̋к* (код В *д̋им̋ћ̋а̋к*, *са̋и̋а̋к*).

Наставак -ник. Код Вука су друкчији ови акценти: *сла̋н̋и̋к*, *гла̋д̋н̋и̋к*, *на̋чел̋н̋и̋к*, *к̋њи̋ж̋ев̋н̋и̋к*, *з̋а̋с̋т̋а̋в̋н̋и̋к*, *з̋а̋м̋ј̋е̋н̋и̋к*, *ра̋са̋д̋н̋и̋к*, *на̋ш̋љ̋ед̋н̋и̋к*, *на̋ја̋м̋н̋и̋к*, *гла̋с̋н̋и̋к*, *ко̋ња̋н̋и̋к*, *и̋д̋сла̋н̋и̋к*, *б̋о̋н̋и̋к*, *и̋д̋сл̋ен̋и̋к*, *и̋ер̋ја̋н̋и̋к*, *бр̋а̋ст̋ив̋ен̋и̋к*, *и̋л̋е̋мен̋и̋к* (у Цу је *сла̋н̋и̋к*, *гла̋д̋н̋и̋к*, *на̋чел̋н̋и̋к*, *к̋њи̋ж̋ев̋н̋и̋к*, *з̋а̋с̋т̋а̋в̋н̋и̋к*, *з̋а̋м̋ј̋е̋н̋и̋к*, *ра̋са̋д̋н̋и̋к*, *на̋ш̋љ̋ед̋н̋и̋к*, *на̋ја̋м̋н̋и̋к*, *гла̋с̋н̋и̋к*, *ко̋ња̋н̋и̋к*, *и̋ос̋ла̋н̋и̋к*, *б̋о̋н̋и̋к*, *и̋ос̋л̋ен̋и̋к*, *и̋ер̋ја̋н̋и̋к*, *бр̋а̋ст̋ив̋ен̋и̋к*, *и̋л̋е̋мен̋и̋к*). Како се види, у Цу је чешће дуг самогласник у претпоследњем слогу (па и у префиксу), а акценат је чешће на суфиксу.

Наставак -лук. Увек је наглашен. У Цу је *безоб̋ра̋з̋л̋ук*, *ци̋га̋н̋л̋ук*, *и̋о̋га̋н̋л̋ук* према Вуковом *безоб̋ра̋з̋л̋ук*, *ци̋га̋н̋л̋ук*.

Наставак -анин. Поређење с Вуковим материјалом овде је готово немогуће, јер многих у СК-Љ сасвим обичних етника код В нема. Уочавају се ове акценатске тенденције:

— акценат је на наставку ако је у основној речи на последњем слогу основе *˘* (*Пред̋и̋н̋и̋* / *Пред̋и̋ш̋а̋н̋и̋н̋и̋* и сл.); ван овога имамо *Гр̋е̋и̋ца̋* / *Гр̋е̋и̋ча̋н̋и̋н̋и̋*;

— у осталим случајевима акценат је на истом слогу на којем и у основној речи; од овога одступају *За̋л̋ӳћ̋ани̋н̋и̋* / *З̋а̋л̋ӳћ̋и̋*, *Под̋гор̋и̋ча̋н̋и̋н̋и̋* / *Под̋г̋ор̋и̋ца̋*;

— дужине из основне речи одржавају се, а пред групом сугласника од којих је први сонант развија се и нова дужина (ово се не односи на групу: уснени сугласник + епентетско *љ*): *Л̋и̋й̋ова̋ц̋* / *Л̋и̋й̋ов̋ча̋н̋и̋н̋и̋*, *За̋г̋ар̋ач̋* / *За̋г̋ар̋ча̋н̋и̋н̋и̋*;

— први слог ненаглашеног суфикса у множини је дуг сем код *Ц̋и̋г̋ани̋*, *К̋д̋м̋ани̋*, *д̋ӳш̋м̋ани̋* (код прве и треће речи заправо имамо наставак *-и̋н̋*, а и код *К̋д̋м̋ани̋* се и не осећа веза са *Ком*).

У народној песми чује се *С̋е̋ћа̋ни̋н̋и̋* (код В *С̋е̋ћа̋ни̋н̋и̋*).

Наставак -ун. Речи *и̋ш̋и̋ј̋ӳн̋*, *б̋о̋к̋ӳн̋*, *са̋и̋ӳн̋*, *ца̋и̋ӳн̋* код В су окситоне.

Наставак -ар. Код имена радника и назива за професију (*ри̋ба̋р* и сл.), као и у речима са извесном пејоративном нијансом преовлађује ненаглашени наставак, док код назива старешина и у речима појединачног значења преовлађује наглашени наставак. Има доста разлике од Вуковог акцента. У целини узето, код В је некадашњи акценат чешће на наставку, па према цуцком *чӳва̋р*, *ви̋д̋а̋р*, *зи̋д̋а̋р*, *си̋р̋а̋ж̋а̋р*, *ле̋ка̋р* / *ле̋ка̋р*, *к̋р̋ч̋ма̋р*, *з̋ла̋и̋ја̋р*, *к̋љ̋ӳча̋р*, *се̋рд̋а̋р* / *се̋рд̋а̋р*, *кӳр̋ва̋р*, *ӳла̋р*, *бӳна̋р* имамо код В окситоне. Обрнута је разлика према Вуковим примерима *ћ̋е̋са̋р*, *а̋м̋ба̋р*, *бӳк̋ва̋р*, *и̋ла̋ма̋р*, *ка̋ни̋ја̋р*, где је у Цу акценат на наставку (*ка̋ни̋ја̋р* итд.).

Наставак -и̋ћ̋. Дужина самогласника у наставку семантички је условљена: кратак је самогласник код свих деминутива и хипокористика (изузев *ми̋ши̋ћ̋*), код личних имена (*Па̋ви̋ћ̋* и др.) и презимена,

док дужину срећемо код имена носилаца неке особине (*лакйћ, облыћ, голйћ* и сл.), код имена кеца у картама (*диндрйћ* и др.) и још у неком примеру.

Сви деминутиви и хипокористике имају у Цу акценат на наставку, а код В има и друкчијих случајева: *йдобчыћ, језичйћ, калйачйћ, куйлыћ, ўзлыћ, кдблыћ, лдвыћ*. Примери *крмчыћ* и *јунчыћ* (код В *крмчыћ, јунчыћ*) показују разлику у квантитету самогласника у основи; у овом питању једва да се у Цу оцртава неко јасније правило (в. о овоме код *-чыћ*). Различито је и *кдзлыћ* В/ *козлыћ* Цу.

Настйавак -чыћ. Одступања од Вука истога су правца као и код наставка *-ић* — наиме, у Цу је акценат увек на наставку а код Вука није (*йдоварчыћ, обрайчыћ, драйчыћ, бубрейчыћ*). Друкчији је и квантитет основног вокала у примерима *сйнчыћ* и *йоварчыћ*. У овом питању једва да има чвршћих правила; ипак се назире ове тежње:

— дужине има само испред наставка *-чыћ* (а не испред *-ић*), без обзира на то да ли ч припада основи или наставку;

— ако је испред таквог завршетка вокализовано *л*, дужина се јавља редовно, без обзира на број слогова основе: *вдчыћ, дбчыћ, кдчыћ, йдобчыћ*;

— ван овога дужина се јавља само код једносложних основа на сонант, и то — изузев *кднчыћ/кондц* — једино кад је у номинативу основне речи одговарајући слог дуг: *брдвчыћ, шйльчыћ, јунчыћ, бдрчыћ* и сл. (али: *јорганчыћ, грмчыћ, јарчыћ* и др.).

Настйавак -ац. Изведенице од двосложне придевске основе имају акценат основне речи, али без дужине коју срећемо у IX: *лдјавац, кўкавац, крадлывац* и сл. Окситонеза се, изгледа, јавља код речи којима у основној речи одговара прасловенски силазни акценат или акценат на наставку *йойдц/йдй* (од **йойѣ*), *йфруйдц/йфруй* и сл. Код оваквих изведеница добро се огледа стара разлика у квантитету самогласника (код сонантских основа има и аналошких померања). Вуков акценат друкчији је у примерима *лдвац, црнац, удбвац, шклд-йац, скдкавац* (у Цу *лвдц, црндц, шклойдц, скдкавац*).

Настйавак -аћ. Код имена радника постоји изгледа извесна тежња ка пребацивању акцента са наставка (код В је *сйјдч, йлывдч, скйййдч*, а у Цу *сйјдч, йлывдч, скйййдч*).

Остале именице йрае врсте

56. Настйавак -иво. Примери су истог акценатског типа (*йрѣдыво* и сл.), укључујући и реч *сѣчиво*, која је код В окситона и има само множину. Иначе се акценат разликује од Вуковог по одсуству дужине на другом слогу; ипак се понекад и у Цу чује дужина (даље према југоистоку ње већ нема). Могуће је да је скраћивање настало под утицајем типа *јдгнйло* — ако није у питању различито чување старог квантитета у јединици и множини.

Настйавак -сйво. У скоро свим забележеним примерима акценат је на крају основе, што је често резултат преношења; овде долази и

низ изведеница са друкчијим акцентом у основној речи: *војводство* / *вѣдѣвода*, *стишаршинство* / *сѣдѣшина*, *ћевѣрство* / *ћѣвѣр*, *иобраћимство* / *идбраћим* и сл. Акценат је дуг ако је тај слог у основној речи дуг или ако се основа завршава на сонант (*ј* од *ћ* не понаша се као сонант: *иокѣјство*). Питање је колико је поменути однос у погледу места акцента данас продуктиван; рекао бих да би се данас радије задржавао акценат основне речи, као у *нѣчојѣштво*. Одступања од Вуковог акцента нису бројна — код В је *вѣдѣдство*, *дчинство*, *идбраћимство* *наследство* (у Цу *очинство*, *нашљѣство*).

Наставак -је. За глаголске именице постоје потпуно спроведени односи према акценту основног глагола: акценат је на истом слогу као и у инфинитиву, изузев код глагола VII врсте типа *носѣи*, где је место акцента као у презенту; последњи слог основе увек је дуг, изузев кад је наглашен а кад је на претходном слогу дужина (*слаѣгане* и сл.). Остале речи овог типа имају акценат на крајњем слогу основе. О квантитету акцента у овом типу (тј. о дуљењу у вези са губљењем слабог полугласника) било је речи у т. 49.

У односу на Вуков акценат разлике се јављају у овим правцима: дугом акценту код В у Цу одговара кратки у многим случајевима; у неколика случаја имамо код В кратак самогласник у префиксу а у Цу дуг (*зѣлѣђе*, *Зѣбрѣ*, *идидѣје*, *Прѣмѣје*); различит је од Вуковог и акценат у *осѣје*, *ириѣје*.

Наставак -ало. Код В је *иочѣвало* а у Цу *иочѣѣло*. Иначе је код образовања од глагола на *-аи* акценат као код основног глагола: *вѣжгало* / *вѣжгѣи*, *држѣло* / *држѣи* и сл.; од овога одступа *оглѣдало* / *оглѣдало*. Остале речи имају акценат на првом слогу (*гѣндало* и др.).

Наставак -ило. У мушком роду акценат је на претпоследњем слогу: *Данѣло* / *Данѣле*, *иѣраѣло* / *иѣраѣле* и сл. Такав је и код придевских основа (*нишиѣѣло*, *руменѣло* и др.). У осталим семантичким типовима акценат је као и у основној речи. Сви слогови су редовно кратки, без обзира на квантитет у основној речи.

Реч *бурѣло* према Вуковом *бѣрѣло* показује прилагођавање овом типу; супротно је код *кѣндило* Цу / *кѣндило* В.

Наставак -ишиѣ. Акценатски односи су доста компликовани. Ипак изгледа да се изражавају ове тенденције:

— кад је основна реч била окситона или кад постоји инфикс *-ов-*, акценат је на првом слогу наставка (*каѣунѣишиѣ*, *стиѣговѣишиѣ* и сл.), а иначе је обично на слогу на којем и у основној речи;

— први слог наставка скоро редовно је дуг кад је ненаглашен (*кѣѣишиѣ* и др.), а кратак ако је наглашен (*иѣѣишиѣ* и сл.).

У овом последњем правилу цуцки акценат одступа од Вуковог (код В је први слог наставка редовно дуг: *бунѣишиѣ*, *огѣишиѣ*, *иѣѣишиѣ*, *кѣѣишиѣ*).

Наставак -ѣе. Код В је друкчији акценат у *жѣдрѣѣиѣ*, *вѣмѣиѣ*, *кѣмѣиѣ*, *бѣлѣиѣ*, *жѣсумѣиѣ* (у Цу *жѣдрѣѣиѣ*, *вѣмѣиѣ*, *кѣмѣиѣ*, *бѣлѣиѣ*, *жѣсумѣиѣ*); неке од ових именица иду и по II врсти.

О акценту хипокористика типа *Вѣјѣ* / *Вѣјѣ* било је речи у т. 24. и даље.

Код придевских именица на *-ина* чува се још окситонеза у ген. и инстр. јд. и ген. мн., и то само у Цу, али је и овде обичнији акценат на основи. Код осталих именица на *-ина* нема окситонезе.

Сложенице имају потпуно уједначен акценат (на слогу испред наставка *вукојџина*, *оклајина*, *јомџина* итд.); једино се код именица са префиксом *за-* јавља и дужина у префиксу (*зџмлајина*, *зџвјејина*).

Поред придевских именица, које су код В редовно окситоне, разликују се од стања у Цу и ови Вукови акценти: *лџмина*, *дџрина*, *иџрина*, *маџарчина*, *неколимина*, *толимина* (у Цу све по типу 3b, по којему би морало ићи и Вуково *кујина*), *огрлина*, *одрјина*, *јомрчина* (у Цу по типу *огрлина*), *лазина*, *шлезина*, *мекње*, *малина*, *осина*, *сиарина*, *јусина*, *вдијина*, *сиарџина*, *јланина* (у Цу све са кратким акцентом на првом слогу, сем што се последња колеба), *јурвина* (у Цу *Јурвина* — име јаме).

Наставак -бина. У Цу наставак никад није наглашен, у чему и јест основно одступање од Вуковог акцента (*судбина*, *тазбина*, *родбина* В према *сџдбина*, *тазбина*, *рџдбина* Цу); различито је и *зџдужбина* В/*зџдужбина* Цу.

Наставак -авина. Акценат је уједначен (тип 3b): *грмљавина*, *јетљавина*, *јрџљавина*, *љуђавина*, *мјешавина*, *грчавина*. Код В је акценат редовно друкчији (типа *грмљавина*).

Наставак -овина / *-евина*. И овде се запажа иста акценатска разлика између Вуковог и цуцког акцента као код наставка *-авина*: према цуцком типу *-овина* (код В сам нашао само *ладовина*, а у Цу тај акценат одлучно преовлађује код изведеница од једносложних основа) код В по правилу имамо на слогу испред наставка, чему у Цу одговарају само имена њива после усева (*крилољвина* и сл.). Акценат на другом слогу наставка имају у Цу ове речи: *рањевина*, *јрџињевина*, *врбовина*, *јововина*, *лозовина*, *лесковина*, *јеловина*, *јрџесловина*, *дреновина*, *куновина*, *церовина*, *боровина*, *брџиновина*; *грањевина*, *јаљевина*, *јрајјевина*, *крјјевина*, *кујјевина* (купљење), *брањевина*, *варевина*, *крчевина*, *кошевина*, *јрошевина*, *јрговина*, *кујовина*; *краљевина*, *очевина*, *имовина*, *бановина*; *глибовина*, *овчевина*, *јрчевина*, *учевина*, *домовина*, *ладовина*. Код В је *ладовина*, *јрџињовина*, *јјчевина* а остале су типа *врбовина* уколико их има. Истог су типа код В и именице *рујевина*, *грабовина*, *јасеновина*, које у Цу имају кратки акценат на првом слогу.

Иначе се код назива за дрво у Цу уочава да изведенице од вишесложних основа задржавају акценат основне речи, док је код једносложних основа акценат претежно на и у наставку (одступају: *рујевина*, *грјбовина*, *буковина*, *лјиовина*, *јијсовина*).

Наставак -џина. Акценат одговара Вуковом — код имена производа животињског порекла тип *бравџина*, а код пејоратива тип *бабџина*.

Наставак -ијина и *-уијина*. Код пејоратива овога типа код В је испред *-ијина* кратак самогласник, а у Цу дуг: *болџијина*, *барџијина* и др.

Наставак -чина. Примера има премало за неко сигурније правило. Изгледа да је код изведеница од именица мушког рода акце-

нат редовно на наставку (*јорганчиња* и сл.), а у женском роду односи су као код наставка *-ина*.

Наставак -ња. Именице *главња* и *цријџиња*, затим све глаголске именице код Вука су окситоне а у Цу нису. Друга је основна разлика квантитет основног слога код оваквих глаголских именица. Наиме, код В је квантитет тога слога као и у основном глаголу, а у Цу има одступања (*йџања*, *чџања*, *йџиња*, *йџиња*).

У погледу места акцента са стањем код В слаже се стање у О, Љ и Дб, а и прилике у руском језику, док је у Бје, За, Љп и Пч као у Цу.

Наставак -(к)иња. Акценат је у Цу по правилу на претпоследњем слогу (*робџиња* и сл.), и у томе одступа од Вуковог (уп. код В *Цуџиња*, *рџиња*, *нџиња* и др.).

Наставак -оња. Код В је заступљен и вероватно старији тип: *дџоња*, *кџиња*, *цџиња*, *мџиња*. У Цу је редовно акценат типа *гџиња*, сем што се поред *зџиња* чује и *зџиња*, а тако се акцентују и лична имена (*Рџиња*, *Мџиња*). Вероватно је овај тип и у Цу некад био више заступљен; тип *гџиња* могао се ширити и под упливом именица типа *гџиња*.

Наставак -оџа. Све три семантичке категорије (мушка имена, пејоративи и придевске именице) имају посебан, али потпуно уједначен акценат (*Бџиња*, *жџиња*, *дџиња*). У погледу окситонезе код придевских именица стање је као и код истих именица са наставком *-ина*. На ширење типа *жџиња* вероватно је утицао тип *жџиња*.

Наставак -оџа. Придевске именице овог типа још слабије чувају окситонезу него именице типа *висџа* и *дџиња*.

Наставак -ица (и *проширене варијанте*). Именице изведене овим наставком бројније су него и један други тип, па је разумљиво што има доста разлика од Вуковог акцента и што су акценатски односи врло сложени и разнообразни. Ипак се могу уочити бар ове тежње:

— код деминутива је акценат на наставку ако основна реч има (у номинативу) дуги акценат на крајњем слогу основе, и то код окситона редовно (*главица*), а код осталих понекад; и код окситона са кратким вокалом у основи изведеница понекад чува акценат на наставку (*ногица*), али овај однос неће више бити продуктиван;

— код сложеница са овим наставком (као, уосталом, и код других наставака) преовлађује акценат на слогу испред наставка;

— прилози на *-ице*, са изузетком *йџице*, имају акценат на слогу непосредно испред наставка у чему одступају од Вуковог акцента;

— код личних имена акценат је на основи (*Сџиња* и сл.); изузетак је име *Дџиња*, које ће бити и друкчијег постања (изведено од *дан*, можда најпре за планету, за разлику од осталих имена, која су по пореклу хипокористици); код мушких имена имамо и одступање *Раџиња*;

— речи на *-алица* имају акценат основне речи (*бџица/бџица*).

Реч *шџиња* (унутрашња димензија куће) чује се у Цу у ген. јд. и са акцентом на наставку: *шџиње*.

дева: *нѣвјеш(и)*, *нѣзнѣн*, *нѣзгодан*, *нѣмио*, *нѣйогодан*, *нѣйраведан*, *нѣрадосан*, *нѣскладан*, *нѣуредан*, *нѣчис(и)* (код В ови примери имају узлазни акценат).

2) Код глаголских именица типа *забава* [˘] на првом слогу код В готово никако не срећемо, а у Цу је заступљен бројним примерима: *забава*, *забуна*, *завада*, *зађева*, *задруга*, *зайрека*, *нагрда*, *намјера*, *наијега*, *разлика* (сви примери код В имају дуги узлазни акценат); *забрана*, *заграда*, *заду(х)а*, *замјена*, *заседа*, *заслуга*, *засијава* (код В са кратким силазним акцентом) — и др.

И код глаголских именица на сугласник (*дѣчѣк* Цу и сл.) има одступања од Вуковог акцента, али су она претежно појединачног карактера. Код именица типа *догди* / *зѣгди* јасно се огледа прасловенска разлика у квантитету самогласника: у префиксима су кратки самогласници *о*, *у* затим *и* у *из-* (овим се потврђује претпоставка о пореклу овог *и* од *јѣ*). Таква разлика у квантитету чува се и код именица типа *забава* / *дѣсада*.

3) Код сложеница као што су Вукови примери *жѣуѣкоѣра*, *бјелд-нога* у Цу срећемо акценат на првом слогу: *жѣуѣкоѣра*, *шднѣорога*, *пѣдѣорога*, *крѣворога*, *дѣголаса*.

4) Код имена на *-с(л)ав* Вук има и тип *Вукдсав*, а у Цу је акценат увек на првом слогу: *Рѣдсав*, *Мѣлосав*, *Мѣрослав*. И код женских имена запажа се слична разлика: *Вѣкосава* Цу / *Вѣкосава* В.

ПРЕГЛЕД АКЦЕНТА ПОЈЕДИНИХ ПАДЕЖНИХ ОБЛИКА

60. Вишесложне именице не мењају акценат у разним падежима ако се он не налази на последњем слогу основе. Зато такве примере нећу наводити у овом прегледу.

Номинатив једине

Именице мушког рода на сугласник. У овом падежу најбоље се чувају старе разлике међу типовима. Утицај зависних падежа огледа се углавном само код типова *кѣнац* и *кѣсан*. Старо стање најбоље се чува у Цу, Бје и За, а на осталом терену има знатних померања: *кѣнац* Цу Бје За, *кѣнац* Љ Љп Зета *Цетињѣ* Улцињѣ, *кѣлац* Цу Бје Заѣ, *кѣлац* Љѣ Љпѣ *Цетињѣ* Улцињѣ, *отац* Цу Бје За Заѣ Љѣ Љпѣ *Цетињѣ* Улцињѣ, *кѣтац* Љѣ Љпѣ *Цетињѣ*, *кѣтац* Цу Бје За, *попац* Цу, *попац* Заѣ, *пѣпац* Љпѣ *Цетињѣ*, *шкѣлопац* Цу, *шкѣлопац* / *шкѣлопац* Заѣ, *шкѣлопац* Љѣ Љпѣ *Цетињѣ*, *ора(ј)* Цу, *ора(х)* *sic!* Заѣ, *ѣрај* Љѣ, *кѣбац* Цу, *кѣбац* Заѣ, *кѣбац* Љпѣ, *ѣван* Цу Заѣ Љпѣ *Цетињѣ* Улцињѣ Љѣ, *ѣван* Зета, *ѣвац* Цу Љѣ, *ѣвац* Заѣ Љпѣ, *лѣвац*—*лѣвца* Цу, *лѣвац*—*лѣвца* Заѣ, *лѣвац*—*лѣвца* Љѣ Љпѣ.

Типови акцента у номинативу: *вѣк*, *сѣдѣ*, *шѣрац*, *бадац*, *сѣрац*, *кѣнац*, *вѣшѣар*, *кѣсац*, *војник*, *ѣшѣк* итд.

Остале именице ѣве врѣе. Типови: *сѣло*, *вѣно*, *Пѣрѣ* / *Пѣро* (изоглосу смо већ видели). Сви падежи једине и номинатив—акузатив множине имају исти акценат, изузев вокатив код окситона.

Друга врста. Типови: *врѣме, илѣме, ѣрѣсе, ѣѣле, ѣѣганче, изјѣлѣче* и сл. И овде се у номинативу чува већа разнообразност него у другим падежима. Акценат акузатива једине једнак је акценту номинатива.

Трећа врста. Типови: *глава, кућа, бака (баке) / баке* (изоглосу смо видели). Ван имена и хипокористика у овом падежу нема разлике између именица са старим акцентом на наставку и на основи. Акценат номинатива имају и дат., ак. и лок. једн. и ном. и ак. мн.

Четврта врста. *кѣс(и), смрѣи, љубѣв, младѣс, мрѣс* итд. Акценат је такав и у акузативу.

Генитив једине

Именице мушког рода на сугласник. Услед повлачења акценат се свео на два типа: *вѣка и свѣта (шѣрѣа, кѣнѣа, дѣа* итд.). Једнак акценат имају и дат., ак. (за жива бића) и лок. јд., а код именица без уметка и ном. и ак. мн.

Остале именице ѣрве врсте: в. ном. јд.

Друга врста. У овом падежу има свега два типа: основе на *-н-и* *лѣмена (врѣмена и сл.)*, а основе на *-и-* *шелѣта (јагѣѣта, ѣѣганѣта* итд.). Овакво стање констатовао сам у Цу, Бје, За, Љ, а Решетар у О. Овакав је акценат у свим падежима једине и множине (уколико је има) — сем ном. и ак. јд. (разуме се — ако занемаримо неакцентовање дужине у генитиву множине).

Трећа врста. Овде се добро чува стара разлика између типова са акцентом на наставку и са акцентом на основи, тако да имамо четири типа: *ѣравѣѣ, главѣ, куѣѣ и женѣ*; у вишесложним речима акценат на крају чува се само изузетно (примере имам само из Цу). Именица *рука* (у За и дѣа) има у овом падежу кратак први слог: *рукѣ*; у ДБје је *рукѣ*, а тако је и у централним староцрногорским говорима. Ова именица има кратак први слог и у инстр. јд. и у падежима на *-ама*. Инстр. јд. и иначе у овој врсти има акценат једнак генитиву.

Четврта врста. Ако је дужина у номинативу добивена дуљењем у вези са slabим полугласником, онда је у генитиву нема: *кѣсѣи, младѣсѣи, јѣсени, кѣви* и сл.; ипак се понекад неакцентована дужина преноси овамо: *јѣсѣи, сѣѣрѣсѣи* итд. Овакав акценат имају и дат. и лок. јд. и ном. и ак. мн. Типови: *каѣи, кѣсѣи, смрѣи, ѣрѣѣсѣи* итд.

Датив једине

Именице мушког рода на сугласник: в. ген. јд.

Остале именице ѣрве врсте: в. ном. јд.

Друга врста: в. ген. јд.

Трећа врста: в. ном. јд.

Четврта врста: в. ген. јд.

Акузатив јединице

Именице мушког рода на сугласник: в. ном. или ген. јд.

Остале именице прве врсте: в. ном. јд.

Друга врста: в. ном. јд.

Трећа врста: в. ном. јд.; ово вреди и за тросложне окситоне (једини трагови старих односа јесу прилог *ндсрамоу* и устаљени израз *нд иланину*; утицај акцента акузатива и вокатива огледа се свакако и у прелажењу већег броја ових именица типу *јџбука*: *бџдала*, *шџзвина*, *шџдиола* и сл.).

Четврта врста: в. ном. јд.

Вокатив јединице

Именице мушког рода на сугласник. Рекао бих да однос *јунџк* — *јунџче* није више продуктиван, бар не у свим семантичким категоријама. Наиме, акценат као *јунџче*, *гдсидџре* бележио сам само код речи које се често употребљавају у вокативу, као код разних титула и звања. Иначе је *Далмаиџнче*, а сумњам да би се рекло *зџнаџче*, *вџмџре*, него: *зџнаџче*, *вџмџре* (тако сам бар добијао по квестионару). Ван ове категорије акценат је као у ген. јд.

Остале именице прве врсте. Тип *Пџрд* има акценат на првом слогу: *Пџро*; код осталих типова акценат је као у номинативу.

Друга врста: в. ном. јд.

Трећа врста. Сем *бџке* итд. једини пример пребацивања акцента на први слог јесте *џџвџко*; траг овога огледа се и у прелажењу именица из типа *ведџина* у тип *јџбука*. Иначе је акценат као у номинативу.

Четврта врста: в. ген. јд.

Инструментал јединице

Именице мушког рода на сугласник. Иако овде није било фонетских разлога да се губи разлика између типова са акцентом на основи и на наставку, ипак је она практично елиминисана. Једино сам у Марковини чуо *живоџдм* а у Љешкопољу *џџџџдм* / *џџџџдм* (ово последње добијао сам и по квестионару). Типови: *вџком*, *сџџџџом* (*кџнџџџ* и сл.).

Намеће се питање зашто се у номинативу та разлика боље чува него у инструменталу, иако су фонетски услови готово исти. То мора бити последица морфолошке разноликости номинатива и морфолошких разлика према другим падежима, што је ометало акценатски утицај тих падежа на номинатив; у инструменталу таквих сметњи није могло бити. С друге стране је инструментал — као зависни падеж — подложнији утицају зависних падежа него номинатив — као независни, централни падеж.

Остале именице прве врсте. И овде се акценат изједначио са осталим падежима, тако да акценат на наставку има само тип *Пџрд*: *Пџрдм* (иначе *вџном*, *сџџџџом* и сл.).

Друга врста: в. ген. јд.

Трећа врста: в. ген. јд.

Четврта врста: За дуљење у инструменталу једине имам само пример *кѣљу* Љпѣ, иначе сам свуда бележио *кѣљу*, *кѣшју*, *сѣљу*. Акценат је, дакле, као и у ген. јд.

Локатив једине

У СК—Љ нема ни у једној врсти ни трага акценту различитом од датива.

Такво уопштавање могло је бити потстакнуто (добрим делом и извршено) староцрногорским преношењем акцента, међутим — чевска (озринићка) ситуација као да говори против ове могућности, јер је и тамо потпуно изједначен акценат датива и локатива иако би се фонетски могла чувати разлика *гѣду* / *гѣду*.

Акценатске разлике између датива и локатива нема ни у Пч, а у ПД, Пп, у мањој мери и у Љп, има.

Номинатив множине

Именице мушког рода на сугласник. Типа *жуљеви*, *кѣљеви* нема нигде у СК—Љ. Нема га ни у О, Пч, Дб, Пп, ИХ, Љп, а у ПД има. Ово вреди за све падеже множине. Према томе, код дугих основа са уметком имамо само један тип: *вѣкови*.

Исти акценат имају и све именице са дуљењем у ном. јд. (изузев *волѣви*), тако да нема ни типа *брѣдови*.

Међутим, код именица са кратком основном чувају се два типа: *свѣйови* и *ѣѣѣви*. Типа *ѣѣѣви* има више него у Пп (углавном као у О). Рекао бих да тип *ѣѣѣви* преовлађује код именица код којих се често употребљава множина — и то ако је она редовно са уметком: *свѣйи* / *свѣйови* а само *ѣѣѣви*. Иначе тип *ѣѣѣви* нешто чешће имају Даничићеве окситоне него именице с акцентом на основи, али је граница знатно друкчија него код ВД. Овај тип је траг старијег акцента (пре преношења) и добивен је, како с правом претпоставља Решетар, под утицајем некадашњег *ѣѣѣ* / *огњѣ*; према томе, овде имамо извешан податак о релативној хронологији преношења акцента (уметак *-ов-* морао се знатно проширити пре преношења акцента). Некад је овај тип морао бити врло продуктиван, јер га имају многе именице типа *рѣк-рѣка*. Природно је што се слабије одржава код именица са двојаким множином (утицај краћег облика). Примери:

Цу : ѣѣѣви, зѣѣѣви, кметѣви, лебѣви, грѣѣѣви, зглобѣви / зглобѣви, попѣви, сметѣви, снопѣви, топѣви, трапѣви / трапови, це-
пѣви, волѣви; рѣѣѣви, грѣѣѣви (/ грѣѣѣви), ѣѣѣви, кѣѣѣви, маѣѣви,
цѣѣѣви (чешће цѣѣѣви); огњѣви, одрѣви, точѣви, котлѣви, послѣви,
орлѣви, овнѣви (ове две упркос дугој основи у јд.), ведрѣви,
вјетрѣви; соколѣви; снѣви; *Заѣ* : снѣпови, ѣѣѣви, точѣви, соко-
лѣви, зѣѣѣви, топѣви, волѣви, трапови / трапѣви, грѣѣѣви, орлѣви,
вјетрови, овнѣви; *ДБѣѣ* : цеѣѣви, вјетрѣви; *Љѣ* : попѣви, зѣѣѣви,
топѣви, волѣви, трапови, грѣѣѣви, орлѣви, вјетрѣви, овнѣви;

Љиџ: пољви, зѣтови, тѣпови, волѣви, трапови, грѣбови, ђрлови, вјѣтрови, ђвнови; *Цейињег*: пѣпови, зѣтови, тѣпови, вѣлови, трапови, грѣбови, ђрлови, вјѣтрови, ђвнови; *Улињг*: пољви, зѣтови, тѣпови, волѣви, трапови, грѣбови, ђрлови, вјѣтрови, ђвнови.

Показани однос задржава се и у другим падежима множине сем генитива.

Остале именице њве врсте: в. ном. јд.

Друга врста. Именице на *-и* немају множине. Код именица на *-и* нема разлике у акценту једине и множине; према томе, акценат је као у генитиву једине.

Трећа врста: в. ном јд.

Четврта врста: в. ген. јд.

Генитив множине

Именице мушког рода на сугласник. Акценат углавном зависи од морфолошких особености и од квантитета слогова; ван овога разлика постоји само између типова *свѣиови* и *ѣдѣви* (*свѣиѣа* али: *ѣдѣѣа* / *ѣдѣѣѣа*). Акценат на наставку бележио сам само у Цу, а у осталим племенима нисам, ни по квестинару ни иначе.

Морфолошке особености које утичу на акценат овог падежа јесу: број слогова (само код основа са крајњим кратким слогом), уметак *-ов-* / *-ев-* и непостојано *а*. Стање је овакво:

— именице са уметком све имају акценат као *вѣѣѣѣа* изузев поменутог цуцког типа *ѣдѣѣѣа* и још: *соколѣѣѣа*, *снѣѣѣѣа*;

— именице са непостојаним *а* имају акценат на слогу који је испред тога *а*; квантитет акцента зависи од квантитета тога слога у ном. јд.: *сѣѣѣѣѣѣа*, *кѣѣѣѣѣѣа*, *снѣѣѣѣѣѣа*, *шѣѣѣѣѣѣа*, *лѣѣѣѣѣѣа* итд.;

— остале именице са дутим крајњим слогом основе све су једнога типа: *ѣѣѣѣѣѣа*, *јѣѣѣѣѣѣа*, *гѣѣѣѣѣѣа* и сл.;

— ако је крајњи слог основе кратак, онда једносложне и вишесложне (са више од два слога) именице имају акценат на претпоследњем слогу: *свѣѣѣѣѣѣа*, *домаѣѣѣѣѣѣа* и сл. (једино сам у Цу бележио *кѣѣѣѣѣѣа* поред чешћег *кѣѣѣѣѣѣа*), а ако су двосложне, онда је акценат за још један слог према почетку речи: *јѣѣѣѣѣѣѣѣа*, *иѣѣѣѣѣѣѣѣа*, *нѣѣѣѣѣѣѣѣа* (квантитет акцента зависи од квантитета слога на који доспе акценат).

У начелу је стање једнако у свим деловима територије СК—Љ.

Према томе, изостају ови Даничићеви типови:

градѣѣѣѣѣѣа (код дугих основа); и у Дб је *градѣѣѣѣѣѣа*, а у СК—Љ, О, Пп, Пч, Лп искључиво *градѣѣѣѣѣѣа*; у ИХ је *градѣѣѣѣѣѣа* обичније него *градѣѣѣѣѣѣа*, у ПД обрнуто;

рѣѣѣѣѣѣѣѣа ВД, ИХ, ПД; у СК—Љ акценат на уметку имају само код *снѣѣѣѣѣѣѣѣа*, *соколѣѣѣѣѣѣѣѣа* (у првом примеру је то природно, с обзиром на одсуство вокала у основи, а у другом изгледа да се уметак осећа

као део основе), а тип **rōbōwā* потпуно је непознат; уместо њега имамо у СК-Љ, О, Лп, Пп *rōbōwā* (у Цу и *mejōwā*);

nārōdā; у СК-Јб је овде акценат *nārōdā*, а тако је и у Пп¹, IX;

ошџаџа и сл.; у СК-Љ речи са непостојаним а никад немају акценат на крају; није овако у О, Пп, Лп, ПД.

Цуцки акценат *мрāвā*, *дānā* одговара Даничићевом, али се у осталим племенима среће и друкчији акценат: *брāā* ДБјец, Зац, Љц, Љпц, Цетињец, Улцињц, *дānā* / *дānā* ДБјец, Зац, *дānā* Љц, Љпц, Цетињец, Улцињц, *мрāā* / *мрāā* ДБјец, *мрāā* Зац, Љц, *мрāā* Љпц, Цетињец, Улцињц.

Од *yāc* ген. мн. је *yācā*.

Остале именице прве врсте. Именице типа *Перд* немају множине, а код осталих је стање у погледу зависности од морфолошких особности и квантитета врло слично стању код именица мушког рода; код именица са секундарном дужином (*кољѐнце* и сл.) у овом падежу дужина изостаје. Типови :

— именице са непостојаним *a*: *ḍkāṣā*, *kolḍenāṣā*, *jūnāṣīṭāwā* ИТД.
(акцент је увек на слогу непосредно испред непостојаног *a*);

— остале именице са дугом основом: *ви́на, има́ња, знаме́ња, обра-
ти́мствѣ* итд.;

— именице са кратким крајњим слогом (без неп. *a*) ако су са двосложном основом повлаче акценат за један слог према почетку речи (гј. на први слог): *врѣшѣнѧ*, *кѡрѣиѣѧ* и сл.; иначе је акценат на претпоследњем слогу: *сѣлѧ*, *кѣлѧ* (у Цу сам изузетно бележио и *кѣлѧ*), *оглѣдѧлѧ* итд.

Према томе нема Даничићевих типова *vesālā*, *rāskṛṣhñā* (у СК-Љ *rāskṛṣhñā*) и сл.

Друга врста. Акценат је као и у ном. мн. (ако се занемаре дужине); једино сам у Цу бележио и *йлемѣна*.

Трећа врста. Акцентат је углавном као у првој врсти, са истом зависношћу од морфолошких особености и од квантитета. Одступања су ова: поред обичног *лађа* чује се и *лађа* (Љб, Улцињс); код двосложних окситона са кратком основом поред обичног акцената типа *жѣна* чује се и *жѣна*, ређе *кѣза*, *нѣга*; и код тросложних оксиона у Цу се понекад чује акценат на насавку: *висина*, *дубина* и сл. И иначе смо могли више пута запазити да се у Цу боље чувају акценати на наставку него у осталим староцрногорским говорима (изузев Озриња). Типови:

— именице са непостојаним а : *ḍvācā*, *śeṣtārā*, *īrīṭīākā*, *īr-
kāvā* ИТД.

— остале именице, са другим крајњим слогом основе: *glāwā*, *smūyīnā*, *lāḥā* (ређе *lāḥā*), *navārda* и сл.;

¹ Упростићености ради не означавам полугласник и нека друга фонетска одступања која не утичу на акценат.

— са кратким крајњим слогом основе, двосложне основе: *кд-йрйвѣ, вѣрнйцѣ* и сл. (акценат се повлачи за један слог), остале: *кѹѣ, воденйцѣ* итд.

Према томе, изостају Даничићеви типови *оваѹѣ (дваѹѣ, сѣсѣѣрѣ* ДБјѣѣ, Заѣ, Љѣ, Љпѣ, Цетиѣѣ, Улѹиѣѣ), *вѣрнйцѣ*, углавном и *лаѣѣ*.

Пада у очи потпуно подударење акцента у обе варијанте прве врсте и у трећој врсти; у мањој мери ова уједначеност се огледа и у дативу множине.

Четвртѣ врстѣ. Бележио сам код једносложних именица само акценат на наставку: *кайѣ, косѣѣ, ноѣѣ, сѣѣѣ* и сл. Не знам какав би акценат имале именице *смѣѣ, љубѣѣ, наѣѣѣ* и сл.

Датив и инструментал множине

Именице мушког рода на сугласник. Код именица са уметком акценат је као и у ном. мн.: *вѹковѣма, ѣдѣѣѣма*; именице без уметка а са кратком основном имају такође акценат номинатива множине: *сѣѣѣѣѣма, мѣѣѣѣѣма*, једино сам забележио *крѣѣѣѣма/крѣѣѣѣма* Цу, Заѣ, *йрсѣѣѣѣма* Цу, ДБјѣѣ, Заѣ. Код дугих основа акценат је по правилу на наставку: *мрѣѣѣѣма, Тѹрѣѣѣѣма, брѣѣѣѣма, оѣѣѣѣѣма*, ређе на основи: *сѣѣѣѣѣѣѣма* Цу, Заѣ, *Тѹрѣѣѣѣма* Цу и сл.

Према томе, у СК-Љ (такође и у Лп, Пч, О) нема Даничићевог типа *ѣѣѣѣѣма*, који је засведочен на одређен начин и у Дб, Пп, ИХ, ПЦ.

Остале именице прве врстѣ. Акценат је као и код одговарајућих именица мушког рода. Код кратких основа забележио сам акценат на наставку само у: *ребѣѣѣма/рѣѣѣѣма*; као горе *йрсѣѣѣѣма*, тако је и овде у питању именица која значи део тела, па је према томе подложнија утицају четврте врсте (уп. *ѣѣѣѣѣма, оѣѣѣѣма, уѣѣѣѣма* и сл.).

Друга врстѣ: в. ном. мн.

Трећа врстѣ. Има ове типове: *маѣѣѣѣма, кѣѣѣѣѣма, глаѣѣѣѣма, ѣѣѣѣѣѣѣма* (и *руѣѣѣѣма*, понегде и *овѣѣѣѣма*). Код других основа јавља се и акценат на наставку: *маѣѣѣѣма, лаѣѣѣѣма* и сл.

Краткоћа првог слога у *руѣѣѣѣма* објашњава се утицајем старог инструментала множине или облика двојине. С обзиром на ограниченост на *руѣѣѣѣма* вероватнији је утицај двојине (ова именица се морада чешће употребљавати у двојини него у множини), тј. може се претпоставити овакав стари однос: *рѹѣѣѣѣма/руѣѣѣѣма*.

За дужину код типа *кѹѣѣѣма* и сл. Решетар донекле одређује територијално простирање, али не даје одређено објашњење; Белић је сматра старом, док би *кѹѣѣѣма* било добијено према *вѣѣѣѣма* и сл. Могао би се и овде претпоставити утицај двојине, тј. стари однос *кѹѣѣѣѣма/кѹѣѣѣѣма*; тешко је, међутим, категорично инсистирати на томе, јер питање одржавања дужина у оваквим фонетским позицијама није изведено на чистину.

Четвртѣ врстѣ. Код једносложних именица бележио сам само акценат на наставку: *кайѣѣма, косѣѣѣѣма* и сл.

Акценат је у свим врстама као у номинативу множине.

И овде је акценат као у номинативу множине — немам ниједан пример повлачења акцента на почетак речи. Напротив, бележио сам: *јунаци, ђевђке*.

Акценат је као у ген. или као у дат. мн. — већ према облику.

61. Разуме се — овде може бити само старог прасловенског преношења, или његовог аналошког продужења. На двосложне предлоге акценат се преноси на други слог, што свакако представља млађе стање (аналогија према једносложним предлозима, можда подстакнута стањем код глагола, уп. т. 79). Ако предлог има дужину, пренесени акценат биће \sim . На предлоге сложене са *-вр*, *-дно*, *-сред* и предлог *набре*, као и на предлоге-прилоге (*близо* и сл.) акценат се нерадо преноси.

Именице мушког рода на сугласник. Познате су ми само две именице са двосложном основом код којих се преноси акценат на предлог (износим стање само за Цу; у осталим племенима нисам чуо примере који би одступали од цуцке ситуације, али у овом питању нисам вршио нарочита испитивања). То су именице *к̑м̑н* и *ђ̑(с)ѓ*. Вероватно чувају ову особину зато што се обе употребљавају у устаљеним изразима: *н̑и̑и̑и̑ д̑ѓ камена*, *б̑ѓ ђ̑ола* итд.; можда се *к̑м̑н* у овоме наслања и на именице типа *б̑ѓме*.

Са именица типа *вук* редовно се преноси акценат (разуме се — у јединици, а и у ак. мн. ако је без уметка). Са ових именица акценат се преноси без обзира на његово порекло: *кд-сѣрица* и сл. Ово је свакако новија продуктивност овог преносења код именица са дугим основом; она се може пратити и у најновије време (код позајмица).

И са именица типа *бѡг-бѡга* акценат се преноси.

Остале именице њве врсте. Са мушких имена типа *Жарко, Павле, Пјеро/Пјерд* преношење акцента бедежио сам само у За, а у Цу, Бје, Љ. Љп овога преношења нема.

У средњем роду акценат се преноси само са двосложних именица (такође и са једносложних: *на дно*, *у зло*). Код именица са дугим

с) *смрѣ̄-смрѣ̄и*; акценат се не мења, сем, можда, у ген. и дат. мн.

вида: *мјернѣи - мјернѣга* и сл. Облици неодређеног вида, напротив, немају на наставку ни дужине ни акцента; на непостојаном *а* у мушком роду такође никад нема акцента, па је и у мушком роду акценат увек као и у женском и средњем: *гладан - гладна - гладно - гладни* итд.

64. Особености придевског акцента које нису видске природе најбоље се уочавају ако се иде по појединим типовима творбе.

Наставак -ав. Овај наставак увек је дуг кад је ненаглашен, и у томе је битна разлика од Вуковог акцента: *кѣав - кѣава, рѣав* итд. (али *жушељав* и сл.; акценат на наставку имају придеви на *-ељав*, затим *црвљав, метиљав, сајунљав*). Испред ненаглашеног *-ав* слог је редовно кратак.

Наставци -ив и *-љив.* Битна је разлика од Вуковог акцента што је у Цу наставак увек наглашен, а код В има и друкчијих примера: *жалоштив, милоштив, дочеклив, завидлив, загушлив, настрљив* и као дублетни акценти: *доцјетљив, црвртљив*.

Наставак -ов / -ев. Уочавају се ове законитости:

— код присвојних придева акценат је на наставку кад је у основној речи дуги акценат на последњем слогу основе (ово вреди за случајеве кад се основна реч завршава на сугласник); ван овога акценат је на наставку код *йойѣв, момкѣв* и на југоистоку код *Пешѣв*;

— градивни придеви са једносложном основном имају акценат на наставку, изузев *буков, грабов, лийов, тийсов*, док је код придева са вишесложном основном акценат као у основној речи (односи су, према томе, исти као и код наставка *-овина*);

— самогласник у наставку увек је кратак.

О територијалном распореду типова *Пѣрѣв / Пѣров* било је већ речи.

Вуков акценат често је друкчији код градивних придева (у Цу је: *црешњѣв, клекѣв, смрекѣв, крушкѣв, јасенов*). У категорији присвојних придева запазио сам ове акценте који се разликују од стања код В: *зидѣрев, свѣкрѣв, кѣмѣв, брѣв*.

Наставак -ји (-'и). Наглашени наставак забележио сам само код два примера: *дивји* и *ђаољи / ђѣољи*. Од стања код В разликују се ови акценти *вѣљи* (одсуство дуљена испред полугласника), *ѣвчи, исѣћи, магарѣћи, зѣчи*.

Код компаратива и суперлатива јавља се разлика у квантитету крајњег самогласника између прилога и придева. Док код придева имамо дужину на овом самогласнику без обзира на варијанту суфикса (*новѣиѣ, љѣиѣ*) — облици средњег рода, дотле код прилога имамо дужину само кад је компаратив или суперлатив грађен суфиксом *-ије* (*иамеињиѣ*), а кад је употребљен суфикс *-ије* или *-ше* крајњи самогласник је редовно кратак (*љѣше, бѣље, вѣше* итд.). Ово је једина систематска акценатска разлика између прилога и придева, поред разлике у квантитету самогласника код придева и прилога на *-ски*.

Наставак -ак (од -ѣк). Од стања код В разликују се ови акценти: *кѣштак, илѣштак, рѣјѣдак, жѣштак, шѣжѣак, ѣјѣдак, дѣгачак*. Разлика је, према томе, исте природе као и код наставка *-ан*, тј. у Цу акценат никад није на непостојаном *а*.

Настјавак -ан (од -ѣн). Основно је одступање од Вуковог акцента потпуно одсуство типа *дужан*. Ван овога од стања код В разликују се ови акценти: *йѣиѣни, дѣван, сејѣсан, грѣшан, чѣсни, дѣсни, идсни, цркони* (*сѣн цркони*), *дѣмѣран, йѣмѣшан, дѣстѣбан, неђѣлѣни, нескладан* (и други примери са предметком *не-* који су већ споменути), *йрѣвичан, сирѣвичан, сѣверни, дарѣмѣни*.

Наставак -ан. Градивни и слични придеви овог типа јављају се само у облику одређеног вида, и имају акценат редовно на наставку (*лојанѝ* и сл.). Код В има и друкчијих акцената, који се вероватно објашњавају видско разликом (*ѣжан*, *зѣмљан*, *вдишѝан*). Придеви *ѝунѝан* и *сѝѝан* (= сит) имају дужину на наставку, а код В је *ѝунан* а другог примера нема.

Наставак –*н.* Код придева који имају оба вида акценат је у оба облика исти (*гвѣзден-гвѣзденѣи*), а они придеви који су обични само у одређеном виду имају акценат на наставку (овде се вероватно чува старији акценат одређеног вида): *кавѣни, водѣни, црквѣни*. Од стања код В разликују се ови акценти: *чазбѣн, шадрѣн, рѹмен* (код В је уједначенији акценат придева који значе боје).

Наставак -ин. Најзначајнија особеност, уједно и најбитнија разлика од Вуковог акцента, јесте обавезна дужина наставка *-ин* кад је ненаглашен; ово вреди само за номинатив једине мушког рода, а у осталим облицима нема дужине на наставку (*мајчин-мајчина* и сл.). Ако је наставак *-ин* наглашен, на њему је у Цу и Бје редовно кратки акценат, а у За и Љ дуги (тако је и у Љп, уосталом и у Пп).

Однос акцента према акценту основне речи доста је једноставан:

— кад је основна реч окситона типа *māṭṭā* / *māṭṭe*, акценат је редовно на наставку;

— у зони типа *маце* акценат је обично на основи (: *маџѝн*);

— за тип *вѣла-вѣлѣ* имам само пример *вѣлѣйн* ;

— остале речи, укључујући придеве изведене од окситона типа *жѣна-женѣ*, имају акценат као основна реч у номинативу.

Овим су одређена и одступања од Вуковог акцента (уп. код Вука *жѣнин, сѣсйрин*). У окамењеним изразима има и друкчијих акцената : *Лѹчидѣн, Госйођидѣн, Грубйн* дб и сл.

Наставак -ски. Највећи број примера има акценат основне речи. Од тога ипак одступају неке групе ових придева.

Акценат на наставку имају дружевскѣ, краљевскѣ, кумовскѣ, синовскѣ, ѿѿовскѣ, свайовскѣ, зейовскѣ, школскѣ / шкѿлскѣ, земаљскѣ, ѿријатѣљскѣ, ѿлеменскѣ, лањскѣ (обичније лѿњскѣ), ѳеверскѣ, морскѣ, брацкѣ, свецкѣ, ѡуцкѣ (ѡуцѣк је друкчијег значења), мрѣшачкѣ, мушкѣ / мѡшкѣ. Како се види, овде је највише придева на -овскѣ / -евскѣ, који по правилима имају овакав акценат. Ипак се код многих овде поменутих речи чује и акценат на основи, нарочито ван Цу.

Дуљење слога испред наставка показују: *својскѣй, љешанскѣй, цѣрски, поганскѣй, изванскѣй, сиротѣйскѣй*, придеви од именица на *-ија* и *-ина* (*ракинскѣй, висѣинскѣй* и др.) и остали придеви на *-инскѣй* (*госѣйинскѣй*

В редовно припадају. И придеви првог типа имају понекад код В акценат на основи: *ру̑на̑и̑, кљу̑на̑и̑, њ̑д̑сна̑и̑, чу̑дно̑ва̑и̑* (у Цу *ру̑на̑и̑* итд.).

Наставци -и̑и̑ и -ови̑и̑. Придеви овога типа имају у Цу увек акценат на наставку, а код В је доста друкчијих примера: *ид̑и̑реб̑и̑и̑, д̑со̑би̑и̑и̑, ка̑ме̑ни̑и̑и̑, и̑сти̑ни̑и̑и̑, за̑ко̑ни̑и̑и̑, ра̑з̑бо̑ри̑и̑и̑, ре̑чи̑и̑и̑, ра̑з̑ли̑чи̑и̑и̑, на̑о̑чи̑и̑и̑, на̑ро̑чи̑и̑и̑, ср̑д̑чи̑и̑и̑, ра̑з̑ло̑жи̑и̑и̑.*

ЗАМЕНИЦЕ

65. Личне заменице: *ја̑-ме̑не-(са̑)м̑н̑б̑м-ми̑-на̑с-на̑ма; ти̑и̑-џ̑бе̑-џ̑д̑-б̑б̑м-ви̑-ва̑с-ва̑ма; ђ̑н-њ̑е̑га-њ̑е̑му-њ̑и̑м, ђ̑но, ђ̑на-њ̑е̑-њ̑ђ̑-њу̑-њ̑б̑м, ђ̑ни, ђ̑не-њ̑и̑г-њ̑и̑ма; се̑бе-с̑ђ̑б̑м.*

Заменица *ши̑ђ̑* има акценат као *ђ̑н*.

Показне заменице: *џ̑а̑-џ̑ђ̑га̑-џ̑ђ̑ме̑-џ̑и̑ј̑ем-џ̑и̑и̑-џ̑и̑је̑(з̑)-џ̑и̑ј̑ем̑(а), џ̑ђ̑, џ̑а̑-џ̑ђ̑-џ̑ђ̑ј̑-џ̑у̑-џ̑ђ̑м-џ̑ђ̑е̑. Тако и: *ов̑и̑, ов̑а̑, ов̑ђ̑; он̑и̑, он̑а̑, он̑ђ̑.**

Остале заменице имају акценат као и придеви.

Преношење акцен̑а на ђ̑редлоге. Преношења има код личних заменица. Разликујемо ове случајеве.

1) У инструменталу јединине заменица за прво и друго лице и повратне акценат се редовно преноси: *џ̑ре̑да̑ м̑н̑б̑м, за̑ џ̑ђ̑ђ̑м, џ̑ђ̑и̑-со̑б̑б̑м.*

2) Са истих заменица акценат се често преноси и у генитиву, али само на предлоге типа *ис̑џ̑ред̑, ис̑џ̑ђ̑од̑* (овде и у множини): *ис̑џ̑ред̑ мене̑, ис̑џ̑ре̑-џ̑ђ̑е̑бе̑, ис̑џ̑ђ̑(џ̑и̑) се̑бе̑, ис̑џ̑ред̑ вас̑, ис̑џ̑ђ̑д̑ нас̑* и сл. Ово је, вероватно, утицај инструментала, можда и акузатива; природно је што захвата баш предлоге типа *ис̑џ̑ред̑* (услед сродности са *џ̑ред̑* и др.).

3) Нарочите је врсте преношење са енклитика у акузативу, које срећемо код свих личних заменица (редовно га срећемо у Цу и ГЂје; у За и ДЂје само делимично, а у Јђ и Јђп нисам га забележио): *џ̑ре̑ђ̑а̑ ме̑, џ̑ђ̑ђ̑а̑ џ̑е̑, џ̑ђ̑а̑ се̑, џ̑ре̑ђ̑а̑ њ̑, џ̑ђ̑ђ̑а̑ њ̑у, за̑ њ̑, на̑ њ̑у, ретко на̑ се̑* и сл., иначе се на једносложне предлоге преноси акценат само са заменице за треће лице.

Поред личних заменица, акценат се преноси и са облика *ши̑ђ̑ђ̑*.

О редуковању акцента код заменица било је речи у т. 45.

БРОЈЕВИ

66. Редни бројеви имају акценат као и придеви.

Број *ј̑ђ̑дан̑: ј̑ђ̑дан̑-ј̑ђ̑дна̑-ј̑ђ̑дно̑-ј̑ђ̑ни̑-ј̑ђ̑дне̑*, а у осталим облицима као придеви с акцентом на наставку (*ј̑ђ̑н̑ђ̑га̑-ј̑ђ̑н̑ђ̑ме̑, ј̑ђ̑н̑ђ̑-ј̑ђ̑н̑ђ̑ј̑* итд.).

Од осталих бројева постоје само остацци промене: *ђ̑ви̑је̑-ђ̑ви̑ђ̑ма̑* (Јђп и *ђ̑ви̑ја̑ма̑*), *ђ̑ђ̑је̑/ђ̑ђ̑је̑-ђ̑ђ̑ђ̑ма̑* (Јђп и *ђ̑ђ̑ја̑ма̑*), *џ̑ри̑и̑-џ̑ре̑ђ̑ма̑; ђ̑ђ̑је̑-ђ̑ђ̑ђ̑ма̑, џ̑ђ̑ђ̑је̑-џ̑ђ̑ђ̑ђ̑ма̑.*

О редуковању акцента в. т. 45.

ГЛАГОЛИ

ПРЕГЛЕД АКЦЕНТА У ПОЈЕДИНИМ ГЛАГОЛСКИМ ОБЛИЦИМА

Презент

67. Може се узети да говори СК-Љ припадају говорима са редовном дужином презентског наставка. У Цу и Бје дужину немају само помоћни глаголи (*јѣсам-јѣси, дђу-дђеш* итд.) и глагол *мдђ* (облик по I врсти) изузев у трећем лицу множине: *мдгу-мдјеш-мдјесе-мдјесемо-мдјеште-мдгу*, али: *мдгнѣм-мдгнѣш* итд. У начелу је овакво стање и у осталим племенима СК-Љ (у Љп и Зети бележио сам и *јѣсу*), само је дужина у наставку *-јем* факултативна кад је наставак ненаглашен, па се овај наставак чује и као дуг и као кратак и са полудужином, што углавном зависи од темпа и интезитета говора; ово је вероватно фонетско скраћивање у додиру два вокала. Овакво стање констатовао сам у Љ, За, Љп, а у нешто мањој мери и у Улцињу; на Цетињу се дужине добро чувају. Наглашени наставак остаје дуг: *бијѣм*, али: *убијѣм/убијѣм/убијѣм*. Иначе је код типа вучѣм, за разлику од стања у Пп, наставак редовно дуг.

Редовно је кратак наставак и у облицима 1. лица јд. *виђу* и *вѣљу*.

68. Видски акценат, тј. зависност акцента од глаголског вида, изражен је у СК-Љ у много већој мери него код ВД. Разлика *лѣмѣм/иѣломѣм*, коју код Даничића има само овај тип (и одговарајући тростложни глаголи; код Вука и *дѣнесѣм/донѣсѣм*), спроведена је у СК-Љ код већег броја типова.

У Цу је овај однос (повлачење акцента у презенту сложеног глагола) спроведен код свих глагола са акцентом на наставку ако наставку претходи кратак вокал — изузев у III Лескиновој врсти: *иѣшѣм/оѣлѣшѣм, кунѣм/закунѣм, жѣлѣм/закжѣлѣм, чинѣм/учинѣм*, али: *иѣдѣм/оѣредѣм, койѣм/искойѣм* итд.

Друкчије стање, тј. знатно шире спровођење (и одржавање) видског акценатског односа, доследно је заступљено у Љ. Овде је овај однос спроведен код свих глагола са акцентом на наставку изузев код глагола на *-ам* и *-ајем*: *иѣшѣм/оѣлѣшѣм, иѣрѣсѣм/исѣиѣрѣсѣм, жѣлѣм/закжѣлѣм, виѣрѣм/иѣровиѣрѣм, биѣм/убиѣм*.

Као у Љ стање је и у ДБје, а и у Љп, Цетињу и Улцињу, али се тамо код типа *иѣрѣсѣм* јавља повучени акценат и у простим облицима: *вучѣм, иѣрѣсѣм* и сл. (на Цетињу овакав акценат преовлађује). У За и ГБје акценат се колеба између цуцког и љешанског типа (и у доњим Цуцама има извесног колебања)

69. Могућно је да је овако широко спровођење видског акцента млађа појава; старији односи били би само код Даничића: *лѣмѣм/иѣломѣм*. Наиме, типови *лѣмѣм* и *сведѣчѣм* у СК-Љ у целини припадају типовима са којима их код ВД везује акценат сложених глагола, тј. типу *ндѣм* и *гдѣм*. Тип *лѣмѣм* морао је бити едими-нисан пре појаве типа *закжѣлѣм* (мислим на тип а не лексему — уп. руско *лѣмѣм*); одавде настаје проблем зашто је дошло до односа

йечѣм/исидѣм, желѣм/заселѣм — кад је однос *ломѣм/йрелѣмѣм* (који би могао послужити као образац за то) елиминисан пре тога. Вероватно се поменути однос ширио и на основу старих акценатских односа у I и III Белићевој врсти. Наиме, сви прости глаголи I врсте, ако су свршеног вида, имају и код ВД (што се углавном може узети као старо стање) акценат на основи (*лѣжѣм* и сл.). Такође глаголи III врсте имају увек стари акценат на том слогу, а они су скоро сви свршеног вида. Напротив, глаголи I врсте са акцентом на наставку увек су имперфективног вида.

Овај однос могао је постати продуктиван, па је вероватно најпре захватио глаголе типа *йечѣм*: код њих је тај однос потпуно доследно спроведен, док се код типа *желѣм* чује каткад у Цу и *заселѣм*. А да је овај однос добивен друкчије — утицајем типа *ломѣм* — он би морао потпуније захватити тип *желѣм* него тип *йечѣм*.

Љешанско стање требало би да буде наставак истог процеса. Повучен акценат на простим облицима (*вѣчѣ* и сл. Цетиње, Љп, Улцињ) могао би се добити утицајем сложених глагола; у начелу је могуће да у време фонетског преношења акцента још није било дужине на наставку, тако да бисмо у 3 л. јд. фонетским путем могли добити *вѣчѣ*, касније *вѣчѣ*.

70. За још једну појаву може се претпоставити да је у вези са видским акцентом. Наиме, према *бѣрѣм, йѣрѣм* ВД у СК-Љ је само *берѣм, йерѣм*; једино сам на Бати и у Заљути (Цу) понекад бележио и акценат на основи (акценат је на основи и у Пч). Акценат *бѣрѣм* несумњиво је старији (на то упућује и јачи ступањ вокала у презенту), али је можда и акценат *берѣм* или сл. врло стар (уп. прилике у руском језику). Ипак се староцрногорско *берѣм* не мора схватити као прасловенско: с обзиром на спровођење видског акцента могао је тип *берѣм, йерѣм* и касније настати.

Можда је и опадање типа *йграѣм-йгрѣм*, који се свео на сам тај глагол (иначе је *коѣм, чешѣм* итд.), у вези са видским акцентом. Исте природе може бити и *дадѣм, знадѣм* СК-Љ према *дадѣм, знадѣм* ВД; и код глагола *јѣдѣм* има извесних акценатских померања у правцу типа *йечѣм* — али о томе ће бити речи у одељку о аористу.

71. Код глагола на *-иѣм/-ијем* (и неких других на *-јем*) има знатних одступања од ВД, а и знатних унутрашњих разлика у СК-Љ. У Цу у ову групу иду: *биѣм-убиѣм, шиѣм-сѣшиѣм, криѣм/криѣм-сѣкриѣм, иѣм-идиѣм*, *гњиѣм/гњиѣм-йрѣгњиѣм/йрогњиѣм, лиѣм-йрѣлиѣм, сѣвиѣм, дѣсиѣм*; акценат на префиксу често имају и глаголи сложени са: *йѣм, сѣѣм, грѣѣм, снѣѣм, кѣѣм, йсѣѣм, брѣѣм, йлиѣм, йљѣм (йјѣм)*, затим *ѣмиѣм, ѣбуѣм* и можда још који сличног типа. Кад је префикс без вокала, имамо *збиѣм, скриѣм*.

Акценат простих облика готово се не разликује од цуцког ни у осталим племенама; забележио сам ипак *иѣм* Љп, а нисам бележио дужину на првом слогу типа *гњиѣм* Цу, док на Цетињу и у Улцињу акцента на наставку углавном нема. Међутим код сложених

облика ван Цуца је акценат друкчији (делом и у доњим Цуцама): *убијѐм*, и тако у свим примерима.

Одступања од ВД, како у Цу тако и у осталим племенима, можда се свODE на утицај видског акцента. Ту имамо с једне стране пребацивање акцента на наставак код глагола несвршеног вида, а с друге стране померање акцента са префикса на први слог основе код сложених глагола, тј. успостављање типичног видског акценатског односа.

Акценат на префиксу у сложеним глаголским облицима имају и све једносложне основе изузев оних на *-а-*: *џмрѐм* *засѝм*, *џзмѐм*, *џсѝм* (*џсѝш*), *џшлѐм*, *џрдрѐм*, *сџнѐм*, *нџрѐм*/*нџрѝм*, *зџсѝм*, *џрдрѝ*, *зџнѐм*, *џрдрѝрѐм*, *зџзмѐм*, али: *дознѐм*, *изџнѐм*, *џрогнѐм* и сл.; код ВД глаголи на *-им* немају стари акценат на префиксу. Горњи примери су из Цу, али ни другде у СК-Љ нисам бележио друкчије акценте.

Иначе, код свих преношења акцената на глаголски префикс у СК-Љ је наглашен други слог двосложног префикса: *изџсѝм* и сл.

72. Глаголи на *-џвѝш*, *-џвѝм* / *-џѐм* показују у СК-Љ велику разноликост у акценту презента. Први наставак редовно гласи *-џвѝм*. Други у Цу најчешће гласи *-џѐм*, али је обично и *-џѝм*; обе варијанте могу се чути и другде, али се врло често оба слога скраћују, готово се понекад сливајући у дифтонг, тако да добијамо различите варијанте акцента. Акценат *-џѐм* можда је настао под утицајем *-џвѝм*.

73. Од осталих особености акцента у презенту значајно је одсуство друкчијег акцента у 3. л. мн. (*џѝџџѝџѝ* ВД). У СК-Љ је акценат увек једнак акценту осталих лица: *џѝџџѝџѝ* и сл.

Окситонеза типа *зовѐмо* у СК-Љ и није могла оставити трага после повлачења акцента.

У Цу је *џдѐм*, *џдѝѐм*, *џдѝѐм*; два последња облика само тако сам бележио и другде, али је у зетској равници *џдѐм* а у сложеном глаголу *изџдѐм* (видски акценат?). У Љ и За је мешовито. Такође је у Цу *џмѝм*, а у Љ сам бележио *џмѝм*.

Да дам на крају нека поређења:

ВД: бијѐм-убијѐм, бѐрѐм, оплѐтѐм, лѝмѝм, питајѝ;

Дб: бијѐм-убијѐм, бѐрѐм, оплѐтѐм, лѝмѝм/лѝмѝм, питајѝ;

Пч: бијѐм-убијѐм, бѐрѐм, оплѐтѐм, лѝмѝм, питајѝ;

Ли: бијѐм-убијѐм, оплѐтѐм, лѝмѝм, питајѝ (р. питајѝ);

О: бијѐм-убијѐм, бѐрѐм, оплѐтѐм, лѝмѝм, кѝпѝѝ;

Пи: бијѐм-убијѐм, оплѐтѐм, ужѝлѝм, лѝмѝм, питајѝ;

ПД: бијѐм-убијѐм, оплѐтѐм, лѝмѝм, питајѝ / питајѝ / запитајѝ.

Примери су дати као схема, а не као конкретни примери говора.

74. Према свему, у СК-Љ се у презенту јављају овакви акценатски типови: *џрѝсѐм-џѝрѝсѐм* / *џѝрѝсѐм*, *џѝѝѝм-џсѝѝѝѝм*, *бѐрѐм* (*бѝрѐм*)-*убѝрѐм*, *јѝдѝм* (*џѝѝм*), *лѝжѝм*, *мрѝм-џмрѝм*, *мѝнѝм*, *ѝрѝнѝм*, *знѝм-дознѝм*, *-џвѝм*, *-џѝм* / *-џѐм* и сл., *-џвѝм*, *куѝѝѝѝм*, *ѝѝѝѝѝѝм* и сл., *бијѐм-убијѐм* / *убијѝѝм*, *кѝѝѝѝм-џѝѝѝѝѝм* / *џѝѝѝѝѝѝм*, *џшлѝм*, *лѝжѝм*, *сѝѝѝѝѝѝм*, *џрѝм*,

тематског вокала, с тим што је вокал у наставку *-ен* кратак, а у наставцима *-ан*, *-аи*, *-уи* дуг: *иокрѣнуи*, *идкнѣи*, *чииѣи*, *дрѣи* (чешће *дрѣи*), *млаѣен*, *гаѣен*, *врѣен* итд.

Глаголи са једнословном инфинитивном основом (изузев I, IV₁, можда и VII врсте) имају акценат на префиксу: *дѣниѣи*, *иѣдсиѣи*, *иѣдбѣи*, *иѣдкѣи*, *иѣдлѣи*, *иѣдѣи*, *иѣдѣи*, *иѣдѣи* и сл.

Ван овога нема повлачења акцента на први слог (уп. *зѣдрѣи*, *иѣдѣи* и сл. код ВД).

На акценат не утиче род, број и придевски вид.

Наведени примери су из Цуца, али ни другде у СК-Јъ нисам бележио никаквих одступања.

Инфинитив

79. Најмаркантнија је особеност акценат на префиксу код сложених глагола са основом на сугласник (и данашњом и некадашњом) ако им је вокал у основи дуг: *иѣсѣи*, *зѣрѣи*, *иѣдѣи*; *иѣдѣи*, *иѣдѣи*, *иѣдѣи*, *иѣдѣи* итд. Овако је свуда у Старој Црној Гори (укључујући и Озриниће), а и у Улцињу и Љешкопољу.

Појава је вероватно настала код основа на вокал (у тим оквирина се и задржала у Лп и Пч), па се одатле пренела на дуге сугласничке. Решетар је објашњава утицајем презентског акцента; претпоставка је недовољна, јер се иначе не запажа никакво померање у правцу уједначавања акцента презента и инфинитива. Пресудан је, свакако, утицај прототоније у радном придеву и у аористу, што су акценатске прилике у презенту и трпном придеву могле подупрети (преношење акцента на други слог префикса вероватно је настало под утицајем презента). Појава је сличнога смисла као настајање типа *дрѣи* (т. 81).

80. Тематски вокал у инфинитиву увек је дуг ако је ненаглашен: *иѣмѣи*, *иѣлѣи*, *иѣдѣи* итд. Ово је општецрногорска особина.

Белић у овоме види чување старих дужина, а Решетар аналогичу према презенту. Несумњиво је у праву Белић; иначе, овде би се могло поставити питање да ли су се старе дужине једнако чувале у супину и у инфинитиву, другим речима — ово би могле бити супинске а не инфинитивне дужине.

Наиме, изгледа да словенски језици не пружају сигурне податке на основу којих би се могло доказати да се чувала дужина другог слога у тросложним примерима као *иѣлѣи* и сл. Куљбакин у *Акцентајским језицима* (ЈФ II), набрајајући позиције прасловенског скраћивања, не помиње ову, што би значило да он ту претпоставља чување дужине. Лескин (*Untersuchungen über Quantität und Betonung in den slavischen Sprachen VI*, Leipzig 1893, стр. 581) сматра да се дужине после акцента чувају. Л. А. Булаховски (ЈФ IV, стр. 114-130) разматра чување дужине после старог акута на дугим акутованим слоговима и долази до закључка да се у том положају дужина чувала само на носном самогласнику.

Не би се рекло да материјал потврђује такво издвајање назала; напротив, изгледа да има више основа сматрати да је чување дужине

у оваком положају зависно од броја слогова и можда од квантитета последњег слога. Да се у речима у којима је трећи слог представљао полугласник оваква дужина чувала, показују врло бројни примери из разних словенских језика : *mъсѣцъ*, *идѹк*, пољ. *tiesiąc*, *rając* (где боја назала сведочи о старијој дужини) итд.; на дужину кад је крајњи вокал по пореклу кратак могли би упућивати примери као *ірѣдѣво*, *кућиниши* и сл. Напротив за тросложне речи типа *илакайш* — у којима су сви самогласници по пореклу дуги — ја нисам нашао сигурних потврда за чување дужине; тако би у *грађани* и сл. дужина могла потицати из генитива *грађань* и датива *грађамь*; у *гйнѹш* (дужину показује и чешки и пољски језик) могли бисмо имати супински акценат; у *кућама* акценат множинског а не двојинског облика — итд. Мислим да се стари однос јасно сачувао у *бѣбин*: *бѣбина*, пољ. *jastrzab*: ген. *jastrzęba*, чешко *tisic*, пољ. *tyśiąc*: српскохрв. *тиісућа*, па и у *кѡділа* (са првим вокалом по пореклу кратким): *гѣзила* ВД. Ако би ова претпоставка била тачна, то би морало бити врло старо скраћивање, јер је однос *jastrzab-jastrzęba* врло слабо сачуван: имамо *мјѣсѣц-мјѣсѣца*, *идѹк-идѹка*, у чему треба видети преношење дужине из номинатива у косе падеже. Старост тога уједначавања огледа се у томе што дуљњем добивена дужина у *кѡкѡш* и сл. тек у новије време продира у косе падеже.

81. Од осталих акценатских појава у инфинитиву треба поменути тенденцију пребацивања акцента са тематског вокала на први слог код двосложних глагола са наставком *a* у инфинитиву а (*je*) у презенту: *дрaйи, бривaйи, клувайи, иљувайи, кдвaйи, ишдвaйи* и сл.; чувају се, међутим, и стари акценти код већине ових глагола.

Значајно је подударање што ови глаголи представљају посебну категорију и у Даничићевом систему, наиме, сви повлаче акценат у радном придеву и простог глагола (а не само сложеног). То још једном сведочи о великој архаичности акценатског система ВД. Њихово прелажење у тип *îlăkăiî-îlăčēm* несумњиво је и засновано на старој прототонији у радном придеву, тј. на подударању *îlăkăla-đrăla, îlăčēm-đrēm*. Ово потврђује и чињеница да се у инфинитиву још увек може чути двојак акценат (*khovăiî/khovăiî*), а у радном придеву је редовно на првом слогу (*sîdvăla, đrăla* итд.). Сличнога је смисла и однос *rodîiî* (редовно) према *rđđîla/rodîla*.

82. Према томе, у инфинитиву се јављају ови акценатски типови: *иџрес-иџиџрес, иџѣ, мѣиџнуџи, сиџнуџи, мѣднуџи, брѣиџи, ораџи/џраџи, кѣџаџи, иџиџи, џуџи, коџаџи/кѣџаџи, куџоџаџи, коџандоџаџи* и сл., *лаџаџи, мѣџаџи, умџѣи, коџиџи, џуџаџи, кѣџаџи, џџсиџаџи* и сл., *врѣиџи, виџѣиџи, џџѣџиџи, иџиџѣџи, губџиџи, ваџиџи, грѣџиџи, џаџиџиџи* и сл., *бѣџџѣџиџи, дрѣџѣџиџи, -ѣџиџи, -џаџиџи* — итд.

Појединачне особености у акценту дате су у одељку о акценту појединачних речи, а детаљнији подаци могу се наћи у регистру.

Радни йридев

83. Основне особености су ово.

1) Потпуна изједначеност акцента у разним облицима: *īrēśā*, *īrēśla* итд. — до чега се морало доћи и фонетским путем.

форме (померањем акцента под утицајем вида у *исцѣчѣм* и фонетским преношењем акцента изједначио се акценат глагола *уљѣћ* и *ѡбѣђѣћ* са *исцѣћ* у свим облицима изузев у аористу; природно је што се ово једначење спроводи и у аористу).

87. Има још једна карактеристика аориског акцента, наиме -е у наставку трећег лица множине у Цу и Бје је редовно дуго: *рѣко-шѣ*, *исцѣкѣшѣ*, *кѡѣйѣшѣ* итд. У За, Љ и другде наставак је најчешће кратак али сам бележио и дужину.

Ван овога нисам запазио нарочитих унутрашњих разлика у СК-Љ у акценту аориста; изгледа да у Љп, на Цетињу и у Улцињу акценат типа *сјѣсѣи-сјѣдѣм* преовлађује и у аористу сложених глагола.

Примери. испекѣсмо, наједѣсмо Цу ГБје Заq Љq; испѣкосмо, најѣдосмо Љпq Цетињeq Улцињq; испѣкосмо/испекѣсмо ДБјеq; јѣдосмо, рѣкосмо, лѣгосмо, пѣкосмо, прилѣгосмо, зарѣкосмо Цу Бје Заq Љпq Цетињeq Улцињq.

ГРУПИСАЊЕ У АКЦЕНАТСКЕ ТИПОВЕ

88. Приложена табела показује оне акценатске појаве у Цу које утичу да распоред акценатских типова буде друкчији него код ВД. Облик табеле заснован је на *акценатским* категоријама код ВД (попречне пуне линије показују границе акценатских типова ВД, а тачкастима су одвојене варијанте тих типова), тј. занемарене су морфолошке разлике кад нису од битног утицаја на акценат.

Како се види из табеле, основне особености распореда акценатских типова у Цу огледају се у овоме:

1) Потпуно је изједначен прелазни тип кратких основа I врсте (а^b, тј. *лѣћи-лѣжѣм* ВД) са баритонама (b, тј. *јѣсѣи-јѣдѣм* ВД).

2) Окситоне са акцентом на основи у сложеном презенту (aa^b, тј. *лѣмѣи-лѣмѣм-зѣломѣм* ВД) не јављају се као посебан тип, него су изједначене са типом а^b (*ндсѣи-ндсѣм* ВД).

3) Пада у очи изразита узајамност типова А I врсте и α (*вѣћи-извѣћи*: *мрѣи-умрѣи* ВД), који су изједначени где год је било обличке подударности.

4) Код једносложних самогласничких основа уочљиво је ширење протоније, чак и преко граница овог морфолошког типа (*зѣсѣи*, *зѣрѣи*, *дѣсујѣ* и сл. — Цу), међутим — типови остају начелно као и код ВД: дуге основе (α), баритоне (β) и прелазни тип (αβ, тј. основе *даѣи*, *лиѣи*, као и одговарајући облици глагола *браѣи*, *зѣаѣи* и сл.). Колебања типа *лѣѣ*: *крѣѣ* представљају више лексичке случајеве и знак извесног акценатског превирања него акценатске категорије.

5) Одсуство прототоније у радном придеву чини типове а и а^b (код тематизованих основа) у извесном правцу уједначенијима него код ВД. С друге стране, међу окситонама јавља се једна разлика које нема код ВД (сложени презент *ужѣлѣ*: *укоѣѣ*), а међу хетеротонама (тип а^b) издваја се једна група глагола и прелази у тип b (*ѣрѣи*, *кѣѣи* и сл.).

		ТИПОВИ ВД		СТАЊЕ У ЦУ					
Oligosyllaba	conson.	brevia	a (oxytona)	печѣ	опѣчѣ	пѣх	опѣх	пѣкла	опѣкла
			a ^b (heterotona)	лѣжѣ	залѣжѣ	лѣх	залѣх	лѣгла	залѣгла
			b (barytona)	јѣдѣ	ојѣдѣ	јѣс	ојѣс	јѣла	ојѣла
		bA (mixta)		прѣдѣ	опрѣдѣ	прѣс	опрѣс	прѣла	опрѣла
		longa	A (oxytona)	вѣчѣ	увѣчѣ	вѣх	увѣх	вѣкла	увѣкла
			A ^b (heterotona)	сѣѣѣ дѣѣѣ	изѣѣѣ надѣѣѣ	сѣс дѣс	изѣс надѣс	сѣшла дѣшла	изѣшла надѣшла
	vocalica	α (longa)		мрѣ	ѹмрѣ	мрѣѣт	ѹмрѣѣт	мрѣла	ѹмрѣла
		αβ (mixta)		лѣѣѣ	ѹлиѣѣ	лит	улит	лила/ли-	ѹлила
				дѣ	додѣ	дѣт	додѣт	дѣла	дѣдѣла
		β (brevia)		биѣ	ѹбиѣ	бит	убит	била	убила
				крѣѣѣ/ крѣѣѣ					
				—	пѣшѣѣ		послѣт		послѣла
Polysyllaba	brevia	a (oxytona)		копѣ	укопѣ	копѣт	укопѣт	копѣла	укопѣла
				желѣ	ужелѣ	желѣт	ужелѣт	желѣла	ужелѣла
		aa ^b (oxyt. impura)		лѣмѣ	залѣмѣ	ломѣт	заломѣт	ломѣла	заломѣла
		a ^b (heterotona)		игрѣ	зайгрѣ	игрѣт	заигрѣт	игрѣла	заигрѣла
				носѣ	унѣсѣ	носѣт	уносѣт	носѣла	уносѣла
				ѣрѣ	уѣрѣ	ѣрѣт/ ѣрѣт	уѣрѣт/ уѣрѣт	ѣрѣла	уѣрѣла
	longa	b barytona		гѣзѣ	угѣзѣ	гѣзѣт	угѣзѣт	гѣзѣла	угѣзѣла
				видѣ	увидѣ	виѣѣт	увидѣт	виѣѣла	увидѣла
		A (oxytona)		јѣчѣ	зајѣчѣ	јѣчѣт	зајѣчѣт	јѣчѣла	зајѣчѣла
		A ^b (heterotona)		питѣ	унѣтѣ	питѣт	унѣтѣт	питѣла	унѣтѣла
		B (barytona)		пѣмѣтѣ	унѣмѣтѣ	пѣмѣтѣт	унѣмѣтѣт	пѣмѣтѣла	унѣмѣтѣла

Неуједначеност у типовима А^а I врсте (сложени облици глагола *ићи*) и b VII врсте (*гдзић* : *вићеи*) остаје у лексичким границама.

Глаголи *бић* (esse) и *ићеи* најближи су типовима αβ односно β, нарочито кад су сложени с префиксом, али показују и извесне особености. Акценат је овакав : *бић*, *бидем*, *биди*, *бјек*, *бић-би-биемо* (аорист), *бић-би* (у потенцијалу), *бијо-била* ; *јесам-јеси-јес-јесмо-јесите-јесу* ; *дђу-дђеи*, *дђаг*, *дђаг*, *ићеи*, *ићела*, *ићеи* ; у упитном облику код *јесам* и *оћу* акценат је на другом слогу : *оћу ли*, *јесам ли*.

Прецизније су показани глаголски акценатски типови на почетку акценатског речника (регистра речи).

Особености у акценту појединих речи

89. Овде су обухваћене само оне речи код којих сам запазио различит акценат, било унутар СК-Љ, било у односу на Вуков и Даничићев акценат; акценат речи код којих нисам запазио колебања дат је у регистру. За поређење је узет Вуков речник (ВД), сва три Решетарева говора (О, Пч, Дб), пиперски говор (Пп), говор Пиве и Дробњака (ПД), Источне Херцеговине (ИХ) и лепетански говор (Лп).

Највећи број ових акценатских особености сврстава се у одређене категорије, али су речи дате појединачно, по азбучном реду у оквиру морфолошких типова. Међутим, нису узимане у обзир акценатске разлике следећих типова:

- 1) разлике које проистичу из староцрногорског преношења акцената;
 - 2) прелажење Даничићевог типа *висина* у тип *србуља*, које се спроводи у врло широким размерама;
 - 3) краткоћа вокала у именичком суфиксу *-ов* (*лудов* и сл.);
 - 4) глаголске именице на *-ње*, чији је акценат показан код глаголских типова (на почетку акценатског речника);
 - 5) дужина вокала у придевским суфиксима *-ав*, *-ај*, *-ин*, који су у СК-Љ дуги кад год су ненаглашени;
 - 6) разлике услед изједначености акцента одређеног и неодређеног придевог вида у СК-Љ;
 - 7) разлике код придева типа *ијесан* ВД, који у СК-Љ никад немају акценат на наставку;
 - 8) акценатска одступања код сложених глагола;
 - 9) разлике у квантитету вокала у наставку прилога, где код Вука имамо дужину (*вучки*, *бдље* и сл.), док у СК-Љ дужину имамо само у компаративу на *-ије* (*иамејније*, али *лјше*, *бдље*, *вучки* итд.).
- Не узимам у обзир ни разлике у парадигми, него само у основном акценатском типу.

ИМЕНИЦЕ

90. 1) *Прва версија. А. Именице мушког рода на сугласник.* аманат „у Ц. г.“, аманет ВД, аманет ПД, аманѐт али: аманѐ-т-и Цу, Заq. — амбар ВД ПД, амбар Цу Заq Пп. — амбис „у Ц. г.“ ВД, амбис Љq Заq, амбис Љpq, амбис Цу. — апостол ВД Цу Заq Љq, апостол ПД. — Аћим ВД, Аћим Цу Љq, Аћим Љpq. — бакар ВД, бакар Цу Заq Љq Љpq. — банак „у војв.“ ВД, банак-банка Цу Заq Љq Љrq. — Бановић ВД, Бановић Цу Заq Љpq (у народним песмама). — барјачић ВД, барјачић Пп, барјачић Цу Љq Љpq (акценат је на наставку у свим деминутивима на -ић). — баталеон Цу, баталион Момичићи Љpq. — бедем ВД ПД, бедем Цу Пп ДБјeq Заq Љq Љpq. — Београд ВД, Београд/Биоград Цу, Београд Заq Љpq, Београд Љq. — бешкот ВД Љq, бешкот Цу Заq. — бисер ВД, бисер Цу Заq, бисер-бисера ПД, бисер-бисера Љq Пп, — бјелаш ВД Цу Заq Љq, бјелаш/бјелаш ИХ. — благослов ВД ПД, благослов Пч О Цу Љq Заq. — близанац ВД, близанац Цу Заq Љq. — Богдан ВД, Богдан Цу Заq Љq Љpq Пп Дб Пч. — Богосав ВД, Богосав Цу Пп. — божур ВД, божур Цу Љq Љpq Пп. — бокун „по приморју“ ВД, бокун Цу Дб Пч. — бор-бора ВД Дб О, бор Пч, бор-бора Цу ДБјeq Заq Љq Љpq, бор-бора/бора Пп. — боник ВД Љpq, боник Цу Заq Љq. — борац/борац ИХ, борац Цу Заq, борац-борца Љq. — братанић ВД, братанић ПД, братанић Цу Заq Љq Љpq. — братственик ВД Љq, браственик Цу Заq. — брашнар ВД, брашнар Цу. — брч „у Боци“ ВД Љpq, брч Цу. — бубрешчић ВД, бубрешчић Цу Љq. — бубуљ ВД, бубуљ Цу Љq Љpq. — Бугар ВД, Бугар Цу, са Бугарима Љп. — Будим ВД, Будим Цу (у народним песмама). — буквар ВД, буквар ПД, буквар Цу Заq Љq Љpq Пп. — буљук ВД, буљук ПД, буљук Цу Заq Љq. — бунар, бунара (бунара) ВД, бунар Љп Љpq, бунар Цу ПД. — варош ВД, варош Цу Заq Љq Љpq. — варошанин ВД, варошанин ПД, варошанин Цу Заq Љq, варошанин Љpq. — варошица ВД, варошица Цу Заq Љq Љpq. — Василь ВД, Василь Заq Љq Пп. — васкрс ВД, Васкрс Цу Заq Љpq, Васкрс Љп Љq. — Вилип ВД, Вилип/Филип Цу Бје Заq Љq Љpq. — виноград ВД, виноград Заq, виноград Љп ПД. — висак ВД, висак-вискови ПД, висак Цу Заq Љq Љpq; Вуков акценат је старији (овде је а дошло по аналогiji, а морало је бити вискѐ). — вѓз-вѓза ВД Љpq, вѓз-вѓза Цу Заq ПД. — вѓзар ВД, вѓзар Цу О ПД. — вѓсак ВД ПД Љq Љpq, вѓак Цу Заq Пп. — вратар ВД, вратар Цу О ПД. — вратић ВД, вратић ПД, вратић Цу. — врачар ВД, врачар Цу О. — вријесак „у Лици“ ВД, вријесак Цу Заq. — врисак ВД ПД, врисак Цу Заq Љq. — вртлог ВД, вртлог ПД, вртлог Цу Заq Љq. — Вуксан ВД, Вуксан Цу Заq Љq Љpq О. — вучјак ПД, вучјак Заq, вучјак Цу Љq. — гајтан ВД, гајтан Дб ИХ ПД, гајтан Заq, гојтан Цу Љq, гајтан Љpq. — Гарач ВД, Гарач/Гарач Заq, Гарач Љq Љpq. — гариб „у Сарајеву“ ВД, гариб Цу Заq, гарип Љpq. — гвѓжђар ВД, гвѓжђар Цу Пп. глѓдиш ВД, глѓдиш (гуштер) Цу Заq Љpq, (трава) Љq. — глѓдун ВД, глѓдун Цу О. — глѓсник ВД, глѓсник Цу Заq Љq Љpq Пп ИХ ПД. — гѓвѓр-гѓвѓра ВД, гѓвѓр-гѓвѓра (тако и у сложеним речима) Цу Заq Љq О Пч. — гѓспѓд ВД

Цу, гдспод О. — грабѹс ВД, грабѹс Цу Љq О. — градиѹ ВД, градиѹ Цу Љpq, градиѹ Дб, градиѹ ДБјeq. — грехота ВД, грехота, -отѹ / ѹтѹ Цу, грехота Љq. — грм ВД, грм Цу Заq Љq Љpq ПД ИХ. — грбзд-грбзда ВД Цу Заq Љq, грбзд-грбзда ПД Пч, грбзд-грбзда / грбзда Дб. — грѹмѹвник ВД, грѹмѹвник ПД, грѹмѹвник Цу Заq. — грѹхот „у Боци“ ВД, грѹхот Љq ИХ, грѹт Цу Заq. — гѹбавац ВД Цу Заq Љq, гѹбавац ИХ. — гѹслѹр ПД (об.), гѹслѹр / гѹслѹр ИХ, гѹслѹр Цу Заq Љq. — гѹштѹр-гѹштѹра ВД, гѹштѹр-гѹштѹра Дб, гѹштѹр-гѹштѹра Цу Пч. — дѹжд-дѹжда ВД (по Решетару грешка), дѹжд Цу Заq Пп Дб Пч О ПД. — дѹнак ВД, дѹнак ПД, дѹнак Цу Заq Љq Љpq Пп. — двѹр-двѹра ВД Дб, двѹр-двѹра Пч, двѹр-двѹра Цу О. — дѹзгин ВД, дѹзгин Цу Заq Љq Љpq О. — дѹмѹак ВД Заq Љq ПД, дѹмѹак / дѹмѹак ИХ, дѹмѹак Цу Љpq. — дѹнар ВД Цу, дѹнар Дб, дѹнар О. — дѹрек ВД, дѹрек Цу Заq Љpq, дѹрек Љq. — Дѹбросав ВД, Дѹбросав Љq. — дѹбротвор ВД, дѹбротвѹр Пп, дѹбротвор / дѹбротвѹр ПД, дѹбротвѹр / дѹбротвѹр Цу, дѹбротвѹр Заq Љq. — дѹговѹр-дѹговѹра ВД Дб, дѹговѹр-дѹговѹра Цу, дѹговор Пч О. — дѹчек ВД, дѹчек Цу Заq Љq Љpq. — Дѹнав „у војв.“ ВД ПД, Дѹнав ИХ, Дѹнав / Дѹнав Цу. — Дѹрмитѹр ВД, Дѹрмитѹр Заq, Дѹрмитѹр Цу Љpq. — дѹх-дѹха ВД, дѹх-дѹха Дб Пч, дѹх-дѹха / дѹа О, ако му с-окинѹ дѹх / бѹз дѹха Бје. — дѹховник ВД, дѹвѹник ПД, дѹвѹник Заq. — Дѹшан ВД, Дѹшан / Дѹшан / Дѹшан ПД, Дѹшан Цу Заq Љq Љpq. — дѹшман ВД, дѹшман(ин) Цу Заq Љq Љpq. — ѣавѹ ВД, ѣавѹ О, ѣавѹ-ѣавѹ Цу. — ѣавѹлан ВД, ѣавѹлан ПД, ѣавѹлан Цу Заq Љq Љpq. — ѣѹгат ВД Љpq, ѣѹгат Цу Заq. — ѣѹн-ѣѹна ВД, ѣѹн-ѣѹна О, ѣѹн-ѣѹна Цу. — жбѹр „у примор.“ ВД (по Решетару грешка), жбѹр Цу Заq Љpq Дб Пч ИХ ПД О, жбѹр Љq. — ждрѹль ВД Заq Љpq, ждрѹль Цу Љq. — жѹлѹд „у Ц. г.“ ВД, Љpq, жѹлѹда (ж. р.) Заq, жѹлѹд Цу Љq. — жрѹваѹ ВД ИХ, ждрѹваѹ - ждрѹваѹ Цу. — зѹкључак „у Боци“ ВД, зѹкључак Заq, зѹкључак Цу Љq Љpq. — зѹлагѹј / зѹлагѹј ВД, зѹлагѹј-зѹлагаја Заq Љpq, зѹлагѹј-зѹлагаја Цу Љq. — зѹмјѹеник ВД, зѹмјѹеник Љq Љpq, зѹмјѹеник Цу Заq. — зѹпѹд ВД Цу, зѹпѹд-зѹпѹди (ж. р.) Махала Љpq. — зѹпѹѹак ВД, зѹпѹѹак Заq, зѹпѹѹак / зѹпѹѹак Цу, зѹпѹѹак Љq. — зѹповјѹдник ВД, зѹповјѹдник Љq ПД, зѹповјѹдник Цу Заq. — зѹставник „у Хрв.“ ВД, зѹставник ПД, зѹставник Цу Заq, зѹставник Љpq, зѹставник Љq. — зѹточник ВД, зѹточник ПД, зѹтѹчник Цу Заq Љq Љpq. — зѹѹр-зѹѹра ВД, зѹѹр Цу Заq Љq Љpq Пп ИХ ПД. — зѹѹнар ВД, зѹѹнар Цу О ПД. — зѹлѹмбѹаѹ ВД, зѹлѹмбѹаѹ Заq, зѹлѹмбѹаѹ Цу Љq. — зѹдѹр ВД, зѹдѹр Цу Заq Љq Љpq Пп ПД ИХ. — злѹтѹр ВД, злѹтѹр Цу Заq Љq Љpq О ПД. — злѹковац ВД злѹковац Цу, жлѹковац О. — злѹтѹвѹр ВД, злѹтѹвѹр Цу Заq Љq Љpq ИХ. — змѹј-змѹја ВД Дб О, змѹј-змѹја / змѹја Пп, змѹј Пљевља (по Ружичићу), змѹј-змѹја Цу Заq Љq ИХ ПД Пч. — зѹлум ВД, зѹлѹм Цу Заq Љq Љpq. — ѹбрѹк ВД, ѹбрѹк Цу Заq Љq Љpq. — ѹвѹр-ѹвѹра ВД, ѹвер Заq, ѹвѹр-ѹвѹра Цу Љpq О. — ѹзѹори / ѹзѹѹри Цу, ѹзѹор ВД, ѹзѹѹр Заq Љq Љpq. — ѹнтерес (интерес) ВД, ѹнтерес Цу Заq Љq Љpq ПД. — ѹспѹвјѹдник ВД, ѹспѹвјѹдник ПД Љq, ѹспѹвјѹдник Цу Заq. — ѹсток ВД, ѹсток Дб, ѹстѹк-ѹстока ПД Заq, ѹстѹк-ѹстока Цу Љq Љpq, од ѹстока Махала. — ѹсѹс ВД, ѹсѹс Цу Заq Љq

Љпқ. — јавѡр-јавѡра ВД Зақ, јавѡр-јавѡра Љқ О Љпқ, јавѡр-јавѡра (ређе јавѡра) Цу. — Јагош-Јагоша/Јагоша ПД, Јагош-Јагоша Цу Зақ Љқ. — јазѡвац ВД Цу Зақ Љқ, јазѡвац ИХ. — јарѡн ВД, јарѡн Цу Зақ, јарѡн Љқ Љпқ. — јарич ВД, јарич Зақ Љқ. — јатак ВД, јатак Пп, јатак Цу Зақ Љқ. — језичак ВД, језичак Цу Зақ Љқ Љпқ. — језичиѡ ВД, језичиѡ Цу Зақ Љқ Љпқ. — јемац-јемца ВД Цу Зақ, јемац-јемца О, јемѡц Пп. — јечам ВД, јечам/јечам ИХ, јечѡм Цу Зақ Љқ Љпқ. — Јѡван ВД, Јѡван/Јѡѡн/Јѡѡн ПД, Јѡѡн Цу Бје За. — јѡрганчиѡ ВД, јѡрганчиѡ Цу Зақ Љқ Љпқ. — јунчиѡ ВД, јунчиѡ Љқ Љпқ, јунчиѡ Цу Зақ. — кабѡиѡ ВД, кабѡиѡ Цу Зақ Љқ Љпқ. — кавез ВД, кавѡз О, кавѡз Цу, кавѡз Зақ, кавѡс Љпқ Љқ. — калѡј-каѡја ВД, калѡј-каѡја Цу Зақ Љқ Љпқ. — калпачиѡ ВД, калпачиѡ Цу Зақ Љқ Љпқ. — кантѡр ВД ПД, кантѡр Дб, кантѡр Цу Зақ Љқ Љпқ Пп Лп Пч. — кантариѡ ВД, кантариѡ ПД, кантар(чиѡ) Цу Зақ Љпқ. — квѡрат-квѡрта ВД (по Решетару грешка), квѡрат-квѡрта Цу Зақ Љқ ПД Дб Пч О. — кѡмак „у прим.“ ВД ДБјeq Љқ Љпқ, кѡмак Цу Зақ, кѡмак ИХ ПД, кѡмѡк Пп. — клинчиѡ (дим. в. клиѡац) ВД, клинчиѡ Пп, клинчиѡ Цу Зақ Љқ. — клѡучѡр ВД, клѡучѡр Цу Пп. — књиѡжевниѡ ВД, књиѡжевниѡ Цу За Ко Љ, књиѡжевниѡ ПД. — кобац ВД, кобац/кобац ИХ, кобац Зақ, кобац Љпқ, кобац Цу. — кѡв-кѡва ВД Зақ Љпқ, кѡв-кѡва Цу. — кѡѡѡч ВД, кѡѡѡч О, кѡѡѡч/кѡѡѡч Цу. — кѡвчег „у Херц.“ ВД, кѡвчег Цу Љқ, кѡвчег/кѡвчег Љп(қ). — кѡзѡр ВД Дб, кѡзѡр Пч, кѡзѡр О, кѡзѡр/кѡзѡр Цу. — козѡлац, лѡа ВД, козѡлац-козѡлаца Цу, козѡлац-козѡлѡа ДБјeq, козѡлац-козѡлѡа Љпқ, козѡлац-козѡлаца/козѡлаца Зақ. — кѡкѡт-кѡкѡта ВД, кѡкѡт-кѡкѡта Дб, кѡкѡт-кѡкѡта/кѡкѡта Цу. — коѡлац ВД, коѡлац Цу ДБјeq Зақ, коѡлац Љқ Љпқ Цетиѡeq Улицѡѡ. — коѡѡѡз ВД, коѡѡѡз Љпқ, коѡѡѡз Цу Зақ Љқ. — коѡѡд В (код Д коѡѡд) ИХ ПД, коѡѡт Цу Зақ Пп, коѡѡт ДБје. — коѡит/коѡит Цу, коѡит Љпқ, у коѡите Махала. — коѡѡц ВД, коѡѡц Цу Зақ, коѡѡц/коѡѡц ДБјeq, коѡѡц Љқ, Љпқ, Цетиѡeq. — коѡѡниѡ ВД, коѡѡниѡ Лп Љқ Љпқ Зақ, коѡѡниѡ Цу ПД. — коѡѡѡц ВД, коѡѡѡц Цу Лп. — коѡрет ВД, коѡрет ПД, коѡрет Цу Зақ Љқ. — коѡриѡн-коѡриѡна ВД Цу Зақ Љқ, коѡриѡн-коѡриѡна ПД. — коѡѡац ВД, коѡѡац/коѡѡац ИХ, коѡѡац Цу Зақ. — коѡѡѡлац, лѡа (коѡѡѡа) ВД, коѡѡѡлац-коѡѡѡлаца Цу, коѡѡѡѡц-коѡѡѡѡа Бје За, коѡѡѡлац-коѡѡѡѡа Љпқ. — коѡтѡиѡ ВД, коѡтѡиѡ Цу Зақ, коѡтѡиѡ ПД. — коѡѡѡѡ „у Ц. г.“ ВД, коѡѡѡѡ/коѡѡѡѡ ПД, коѡѡѡѡ Цу Зақ Љқ Љпқ Пп. — коѡѡѡр ВД, коѡѡѡр ПД, коѡѡѡр Цу Зақ Љқ. — краѡичниѡ ВД, краѡичниѡ ПД, краѡиѡниѡ Цу Зақ. — краѡѡѡѡѡ ВД Цу Зақ Љқ, краѡѡѡѡѡ ИХ. — крѡд (крѡд) „у Ц. г.“ ВД, крѡд Цу Зақ Љқ ПД О. — крѡмѡн-крѡмѡна ВД, крѡмѡн Пч, крѡмѡн-крѡмѡна /крѡмѡна Цу. — крѡмчиѡ ВД, крѡмчиѡ Цу Зақ Љқ Љпқ. — крѡѡѡѡ ВД, крѡѡѡѡ/крѡѡѡѡ Цу, крѡѡѡѡ О. — крѡстиѡ ВД, крѡстиѡ Цу Зақ Љқ, крѡстиѡ ПД, крѡстиѡ Лп. — крѡмѡѡр ВД, крѡмѡѡр Цу Зақ Љқ Љпқ О ПД. — крѡѡиѡѡѡ „у Боѡи“ ВД, крѡѡиѡѡѡ Цу Зақ, крѡѡѡѡ Љқ, крѡѡѡѡ’ Љпқ. — кѡѡѡѡѡѡ ВД, кѡѡѡѡѡѡѡ Цу Зақ Љқ Љпқ. — кѡѡѡѡ ВД, кѡѡѡѡ Љқ Љпқ, кѡѡѡѡ Цу Зақ Пп. — куѡуриѡек (номинаѡѡѡ без акценѡа), куѡуриѡѡѡ ВД, куѡуриѡѡѡ Љқ Љпқ, куѡуриѡѡѡ Цу Зақ Пп. — кѡѡѡѡ ВД, кѡѡѡѡ Цу Зақ Љпқ. — кѡѡѡѡр ВД, кѡѡѡѡр Цу Зақ Љп. — кѡѡѡѡр ВД, кѡѡѡѡр Цу Зақ Љқ Љпқ — кѡѡѡѡѡ ВД,

6 Српски дијалектолошки зборник

pǎzrĕz ВД, pǎzrĕz Цу Заq Љq Љпq. — pǎzŭm ВД, rǎzum ПД, rǎzŭm
 Цу Заq Љq Љпq Пп. — pǎnilaц ВД, pǎnilьц Пп, pǎnioц Цу. —
 pǎskorǎk ВД, pǎskorǎk Цу Заq ПД. — rĕmĭk „у Ц. г.“ ВД, rĕmĭk Цу
 Заq Љq Љпq О. — Rǒjǎj ВД, Rǒjǎj Заq, Rǒjǎj Рокоче (Цу). — рѣ-
 копис ВД, рѣкопис Цу Заq, рѣкопис Љq Љпq. — саврѣдѣк ВД, са-
 врѣдѣк Заq, саврѣдѣк Цу. — сǎлĭц „у Рисну“ ВД, сǎлĭц Цу Заq
 Љq. — сǎnak ВД Љq Љпq, сǎnak Цу Заq. — сǎпŭn ВД, сǎпŭn Цу
 Заq Љq Љпq. — свѣкар-свѣкра ВД, свѣкар/свѣкар ПД, свѣкар-свѣкра
 Дб, свѣкар-свѣкра Пч, свѣкар-свѣкра Цу Заq О. — свѣштеник ВД,
 свѣштеник Цу Заq Љq Љпq. — Сѣњанин ВД, Сѣњанин Цу Заq Љq
 Љпq. — сѣрдǎr „у Ц. г.“ ВД, сѣрдǎr Заq Љq Љпq. — сѣстричиѣ
 ВД, сестрѣйчиѣ Цу Заq Љq Љпq, сестрѣйчиѣ Пп. — сĭjǎч ВД, сĭjǎч
 Цу Заq Љq Љпq. — сĭnak ВД, сĭnak Цу Заq Љq Пп. — сĭjĕvĕr-сĭjĕ-
 vera ВД, сĭjĕvĕr-сĭjĕра Цу О. — скǎкавац ВД, скǎкавац Цу Заq Љq
 Љпq Пп Лп. — скĭtǎч ВД, скĭtǎч Цу Заq Љq Љпq. — скǒбǎль ВД,
 скǒбǎль Цу Заq Љq Љпq ПД. — скǒк-скǒка ВД Заq, скǒк-скǒка Љq
 Љпq. — слǎник ВД, слǎник Цу, слǎник Љпq, слǎnak Заq Љq. — снǒпиѣ
 ВД, снǒпиѣ ПД, снǒпиѣ Лп, снǒпиѣ Цу. — сǒкǒ-сǒкǒла ВД, сǒкǒ-сǒ-
 кола Цу Љq О Лп, сǒкǒ/сǒкǒ Заq, сǒкǒ-сǒкǒла Љпq. — сǒлад-сǒлда
 (Даничиѣ сумња у постојање овог типа), сǒлад-сǒлда Цу, сǒлат-сǒлта
 Заq Љq Љпq. — спорѣдник ВД, спорѣдник Заq Љпq. — стǎс ВД, стǎс
 Цу Заq Љq Љпq ПД. — стvǒr-ствǒра ВД, стvǒr/ствǒра/ствǒра Пп,
 стvǒr Цу Заq Љq Љпq ПД О Лп. — стǒг-стǒга ВД, стǒг-стǒга Пч,
 стǒг ПД, стǒг-стǒга Цу Заq Љq. — стǒжĕr-стǒжĕра ВД, стǒжĕr-стǒ-
 жĕра Цу О. — стрǎжǎr ВД, стрǎжǎr Цу Заq Љq Љпq ПД. — сŭжањ
 ВД, сŭжањ ПД, шŭжањ Цу. — сŭсрет ВД, сŭсрет ИХ, сусрѣт Цу Заq
 Љq Лп. — тǎбор ВД, тǎбǒr Цу Заq Љq Љпq. — тǎин ВД, тǎин Цу
 Заq Љq Љпq. — тǎлǎс ВД Цу Заq Љq, тǎлǎс Пп. — тǎдиjер ВД, тǎ-
 лиjер Цу Заq Љпq. — тǎст-тǎста ВД, тǎст ПД Лп, тǎс(т)-тǎста Цу
 Заq Љq Љпq Пч О. — тĕрет „у војв.“ ВД, тĕрѣт Цу Заq Љq Љпq.
 — тĭлŭт „у Ц. г.“ ВД, тĭлŭт Цу Заq. — тǒбǒчиѣ ВД, тобочиѣ Љпq,
 тобǒчиѣ Цу Заq, тобǒлчиѣ Љq. — тǒvǎрчиѣ ВД, товарчиѣ Цу Заq
 Љq Љпq. — тǒr-тǒра ВД Заq, тǒr-тǒра/тǒра Пп, тǒr-тǒра Цу Љq
 Љпq. — тǒrbǎr ВД, тǒrbǎr Цу ПД. — тǒчак ВД, тǒчак Цу, тǒчак
 Заq Љq ПД. — тŭрин „у Ц. г.“ ВД, тŭрин Цу Заq Љq Љпq. —
 тŭцањ ВД, тŭцањ Љпq, тŭцањ Цу Заq. — ѣсǎr ВД Љпq, ѣсǎr Цу
 Заq Љq. — ѣф ВД, ѣф Цу Заq Љq Љпq. — ѣйлим ВД, ѣйлим Цу
 Заq Љq Љпq. — ѣмез ПД, ѣмез ВД, ѣмѣз Цу Заq. — ѣŭrǎn ВД,
 ѣŭrǎn Цу Заq Љq Љпq. — ѣбао-ѣбла „у Ц. г.“ ВД, ѣба-ѣбла Цу Заq
 Љq Љпq О, ѣбǒ-ѣбла ПД. — ѣгарак ВД, ѣгарак ПД, ѣгарак Цу Заq
 Љq Љпq. — удǒвац (удǒвац) ВД, удǒвац ПД, удǒвац Дб Лп, удǒвац
 Љq Љпq, удǒвац Цу Заq. — ѣзлиѣ ВД, ѣзлиѣ Цу Заq Љq Љпq. —
 ѣлǎr ВД, ѣлǎr Цу Љпq. — ѣм ВД, ѣм Цу Заq Љq Љпq ИХ. —
 ѣстав Момишиѣ Љпq, ѣстав Цу. — ѣток „у Ц. г.“ ВД, ѣтǒк-ѣтǒка
 Цу Заq Љq Љпq. — ѣтǒрник ВД, ѣтǒрник ПД, ѣтǒрник Цу Заq Љq.
 — ѣхор „у Херц.“ ВД, ѣвǒr-ѣвǒра Цу Заq Љпq, ѣхǒr-ѣхǒра Љq. —
 Вѣлип ВД, Фѣлип (Вѣлип) Цу Заq Љq Љпq. — хǎјдŭк ВД, ѣјдŭк Цу
 Заq Љq Љпq. — Христос ВД, (X)рѣстǒс Цу Заq Љq, Рѣстос Љпq,

Рѣстѣс ПД. — цапун „у Ц. г.“ ВД, цапун Цу Љз. — Цариград ВД, Цариград ПД, Цариград Цу Заг Љз. — цѣр ВД Цу Заг Љз, цѣр-цѣра ПД. — црвић ВД, црвић/црвић Дб, црвић Пч, црвић Цу. — црнац ВД, црнац Цу Заг Љз. — чардак ВД Цу Заг Љз, чардак/чардак ИХ. — чвѣр-чвѣра ВД Заг Љз О, чвѣр-чвѣра Пч, чвѣр-чвѣра Цу Љз, чвѣр-чвѣра/чвѣра Пп, бѣс-чвѣра ДБје. — чѣмѣр-чѣмѣра ВД О, чѣмѣр-чѣмера ПД, чѣмѣр Љз Љз, чѣмѣр Цу Заг Лп. — чѣрек ВД, чѣрек ПД, чѣрѣк Цу Заг Љз. — чѣсан „у Боци“ ВД, чѣсан Цу, чѣшаль (лук) Заг Љз Љз. — чѣшлић ВД, чѣшлић Дб, чѣшлић/чѣшлић ПД, чѣшлић Пч, чѣшлић Цу. — чивит ВД, чивит Цу Заг Љз Љз. — чйр ВД Љз, чйр Цу Заг Љз Дб Пч О ИХ Лп. — чйрић Дб Пч, чйрић ВД, чйрић Цу. — члан-члана ВД Цу Заг, члан-члана/члан-члана ИХ, члан-члана Љз. — чѣвјек (чѣвјек)-чѣвјека (чѣвјека) ВД, чѣвјек-чѣвека Цу Заг О, чѣвјек-чѣвека ДБје Заг Љз. — чѣкѣт-чѣкота ВД, чѣкѣт-чѣкота Цу О. — чѣнак ВД, чѣнак ИХ, чѣнак Цу Заг. — шѣтор ВД, шѣтор/шѣтор ИХ, шѣтор Цу Заг Љз ПД Дб О Лп, шѣтор Љз. — шѣжак-шѣжа ВД, шѣжак-шѣжа Цу. — шѣжањ „у Ц. г.“ ВД, шѣжањ Цу Заг, шѣжањ Љз, сѣжањ Љз. — шѣкунѣд „у Ц. г.“ ВД, шѣкунѣд Цу Заг Љз, шѣкунѣд Љз. — шѣклопац ВД Заг Љз Љз, шѣклопац Цу. — шѣг (цѣп) ВД, шѣг Цу Заг Дб Пч О, шѣг Љз.

В. *Остале именице њве врсте*. барило ВД, барило ПД, барио Дб, барйло Пч, бурйло Цу Заг Љз, барѣло Љз. — бѣзѣмље ВД, бѣзѣмље ПД, бѣзѣмље Заг. — бѣланѣ ВД, бѣланѣ Дб, бѣланѣ Цу. — бѣниште ВД, бунйште Цу Љз О, буниште Пп, бѣниште Љз. — Вѣлимље ВД, Вѣлимље Цу Заг Љз. — вѣсѣље ВД, вѣсѣље Дб, вѣсѣље Цу ДБје Заг Љз. — вѣменѣ ВД, вѣменѣ Цу Љз, вѣменѣ Љз. — вѣводѣство ВД, вѣводѣство Цу Заг Љз О, вѣводѣство Љз. — гвѣжѣ ВД Љз, гвѣжѣ Цу ДБје Заг Дб Пч О ПД, гвѣжѣ Љз. — грѣбље ВД, грѣбље/грѣбље Заг Пч, грѣбје О, грѣбље ПД. — грѣжѣ ВД Љз Тузи, грѣжѣ Цу Заг ДБје Дб Пч О ПД, грѣжѣ Љз, грѣжѣ/грѣжѣ Пп. — гѣдало ВД, гѣдало О, гѣдало Цу Заг Љз Љз. — Двѣсно „поље (у Херцеговини)“, Двѣсно (кривошијско поље, Драгаль) Цу. — дѣбѣлко ВД, дѣбѣлко Цу Заг Љз Љз. — дѣвѣрѣство ВД, дѣвѣрѣство ПД, дѣвѣрѣство Цу Заг Љз. — дѣѣло ВД, дѣѣло ПД, дѣѣло Цу. — дѣтѣнѣ (дѣтѣнѣ) ВД, дѣтѣнѣ/дѣтѣнѣ ИХ, дѣтѣнѣ Цу Заг. — Дрѣшко ВД, Дрѣшко Цу Заг Љз Љз. — жѣманѣ (жѣманѣ) ВД, жѣманѣ Цу Заг Љз Љз, жѣманѣ Дб. — зѣбрѣ ВД, зѣбрѣ ИХ, Зѣбрѣ Цу. — зѣлаѣ ВД, зѣлаѣ Цу Заг Љз Љз. — зѣравље ВД, зѣравље/зѣравље (зѣравје) Цу Љз, зѣравље Заг Љз ДБје Дб Пч О. — зѣлѣнѣ ВД, зѣлѣнѣ Цу Заг Љз Љз. — зѣље ВД, зѣље Цу Заг Љз Љз Пп ПД ИХ Дб Пч О Лп. — знѣње ВД, знѣње/знѣње ПД, знѣње ИХ, мѣга знѣња Лп, знѣње Цу. — йгрѣлиште ВД, йгрѣлиште Заг Љз. — изѣбйље ВД, йзѣбйље ПД, изѣбйље Цу. — ймѣње (das Haben)/имѣње (die Habe) ВД, имѣње (Vieh)/имѣње (Vermögen) О, имѣње (у сѣа значѣња) Цу. — јѣстѣва н. пп. ВД, јѣстѣва/јѣстѣва ИХ, јѣстѣва ПД, јѣстѣво Пч О Пп, јѣстѣво Цу. — кѣндило ВД, кѣндило (кѣнѣло) Цу Заг Љз Љз О. — кѣсйште ВД, кѣсйште Цу Заг Љз Љз Пп. — крѣлевѣство ВД, крѣлевѣ-

ство ПД, краљѣ(в)ство Цу. — крѣсиво ВД ПД Пп, крѣсиво Цу Заq Љq Љпq. — криоце ВД, кријоце ДБјeq. — лукѣвство ВД, лукѣвство Дб, лукѣвство Цу. — месојеђе ВД, месјеђе ПД, месојеђе Цу. — Милѣнко (Милѣнко) ВД, Милѣнко Заq Љq ПД. — милосрђе ВД, милосрђе Цу Заq Љq Љпq Лп. — насѣље ВД, насѣље ПД, насѣље Цу Заq Љq Љпq. — насѣље ВД, насѣље Цу Заq Љq Љпq. — насљедство ВД, насљество ПД, насљѣство Цу Заq Љq Љпq. — Нѣдѣљко ВД, Нѣѣљко Цу Заq Љq Љпq. — обильѣжје ВД, обильѣжје Заq Љq, обильѣжје Љпq, обильѣжје Цу. — обличје ВД, обличје ПД, обличје Цу Заq, обличје Пп. — огњаште ВД, огњаште Дб, огњаште Цу Заq Љq Љпq Пч О Пп. — одијело/одјело ВД, одијело/ођело Цу, ођело О, обѣка одијело Љп. — олово ВД Цу Заq Љq, олово Пп. — оружје ВД, оружје Цу Заq, оруже/оруже Махала, оруж(је) Љпq. — осоје ВД, осоје ПД, осоје Цу Заq О, осоје Љq, осоје Љпq. — пасиште ВД, пасиште Заq ПД Љпq, пасиште Цу Љq Пп. — перјаништво ВД, перјаништво Цу Заq Љq Љпq. — пѣциво ВД Рокоче (Цу), пѣциво Цу Заq Љq Љпq. — плѣтиво ВД ПД, плѣтиво Цу Заq Љq Љпq. — побратимство ВД, побратимство (побратѣство) Цу Заq Љq Љпq. — подножје ВД, подножје Цу Заq Љq Љпq. — првиче „у Ц. г.“/првичје „у Боци“ ВД, првичје ПД, првичје Цу Заq Љq. — прѣдиво ВД, прѣдиво Заq Љq Љпq. — приморје ВД, приморје Дб, приморје Цу Заq, приморје Љq Љпq. — присоје ВД, присоје ПД, присоје О, присоје Љпq, присоје Цу Заq Љq. — пристаниште „у Боци“ ВД, пристаниште ПД, пристаниште Цу, пристаниште Заq Љq. — прољеће ВД, прољеће Лп, прољеће Цу. — Радивоје ВД, Радивоје Цу Заq Љq Љпq. — разбојиште ВД, разбојиште Љпq, разбојиште Љq, разбојиште Заq Цу. — раскршће ВД, раскршће ПД, раскршће Цу Заq Љq Љпq. — ребарце ВД, ребарце Цу Заq Љпq. — решѣто ВД, решѣто Лп, решѣто Цу. — рѣбље ВД Љпq, рѣбље/рѣбље ИХ, рѣбље (рѣбје) Цу Заq Љq ДБјeq Лп О Пп ПД. — сѣће ВД Цу Заq Љq, сѣће/сѣће ИХ. — сѣоце ВД, сѣоце Цу Заq ДБјeq. — сирѣште ВД, сирѣште Љq, сирѣште Цу Заq Љпq О. — сјечѣва ВД, сјечѣва/сјечѣва ИХ, сѣчѣва ПД О, сѣчѣво Пп, сѣчѣво Цу Заq Љq Љпq. — снѣпле ВД, снѣпле (или снѣпје) Цу Заq Љq Љпq Пп ИХ ПД. — сѣчѣво ВД, сѣчѣво Цу Заq Љq Љпq. — стабло ВД, стабло Пч, стабло Цу. — улиште (улиште) „по југоз. кр.“ ВД, улиште Цу Заq Љq Љпq Лп. — уље ВД, уље Цу Заq Љq Љпq ИХ ПД Дб Пч О Лп Пп. — цркѣште ВД, цркѣште Љq. — швѣње ВД, швѣње Љq Љпq, швѣње/швѣње Заq, швѣње Цу.

2) *Именице друге врсте*. близне ВД Заq Љq Љпq Пп ПД, близне Цу. — бјеланце: в. под 1В. — гвѣжђе-гвѣжђета Цу: в. под 1В. — варошче ВД, варошче Цу. — вимешце: в. под 1В. — ждрѣбешце ВД, ждрѣбешце Цу Заq Љq, ждрѣбашце Љпq. — ждрѣјебе ВД, ждрѣјебе/ждрѣбе Цу Заq. — жуманце: в. под 1В. — јѣгњешце ВД, јѣгњешце/јѣгњѣшце ИХ, јѣгњѣшце Љq, јѣгњѣшце Љпq, јѣгњѣшце Цу Заq О. — јарѣшце ВД, јарѣшце ПД, јарѣшце/јарѣшце ИХ, јарѣшце Цу. — кѣпѣле ВД Љпq О, кѣпѣле Цу Заq Љq. — младе ВД, младе/младе ИХ, младе Цу Заq Љq Љпq. — прѣзѣме ВД Дб, прѣзѣме Цу Заq Љq Љпq Пч О. — ребарце: в. под 1В. — сирѣче ВД, сирѣче Пп, сирѣче Љпq,

сйроче Цу Зақ Ық. — телешце ВД, телешце/телешце ИХ, телешце Цу. — чельаде ВД, чельаде Зақ, чельаде Цу Ық Ыпқ.

3. *Именице йређе врсйе.* аждѧја ВД, аждѧја Цу Зақ Ық ИХ ПД. — анатема ВД, анатема ПД, анѧтѧма Цу Зақ Ық. — Арбѧниѧ ВД, Арбѧниѧ Цу Зақ Ық Ыпқ. — бѧба рѧга „у Паштр.“ ВД, бабарѧга Цу Зақ Ық Ыпқ. — бѧнда ВД, бѧнда-бѧндѧ Цу Ыпқ, с-ѧнѧ-дрѧгѧ бѧндѧ Ып. — бѧновина ВД, бѧновѧна Цу Зақ. — барѧштѧна ВД, барѧштѧна ПД, барѧштѧна Цу Зақ Ық Ыпқ. — безѧбращѧна „у Ц. г.“, безѧбращѧна ПД, безѧбращѧна Зақ. — бѧстиѧ ВД, бѧстиѧ Цу Зақ Ық Ыпқ Пп ПД. — Бйстриѧ ВД, Бйстриѧ Зақ Ық Ыпқ Пп. — бѧдѧ ВД, бѧдѧ-бѧдѧ Цу Зақ, бѧдѧ-бѧдѧ Ық Пп. — бѧја ВД, бѧја-бѧјѧ Цу Зақ Ық Пп. — бѧлѧнѧ ВД, бѧлѧнѧ Цу, бѧлѧнѧ Зақ Ық Пп. — болѧсниѧ ВД, болѧсниѧ Ық, бѧлѧсниѧ Зақ Цу Ыпқ. — болѧштѧна ВД, болѧштѧна Цу Зақ Ық Ыпқ. — бѧлѧнѧ Цу Зақ Ық, бѧлѧнѧ/бѧлѧнѧ Ыпқ, бѧлѧнѧ ПД. — бѧрба ВД, бѧрба О, бѧрба-бѧрбѧ Цу Зақ Ыпқ Пп, под-бѧрбѧм Ып, бѧрба-бѧрбѧ Ық. — бѧровина ВД, бѧровина Ыпқ, бѧровѧна Цу Зақ Ық. — бѧчка „у Ц. г.“ ВД, бѧчка-бѧчкѧ Цу Зақ Ыпқ. — брѧтѧниѧ „у Боци“ ВД, брѧтѧниѧ ПД, брѧтѧнѧнѧ Цу Зақ Ық Ыпқ. — брѧзовѧчѧ ВД, брѧзовѧчѧ ПД, брѧзовѧчѧ Цу. — брѧзовина ВД, брѧзовина ПД, брѧзовѧна Цу. — брѧстовина ВД, брѧстовина Ық, брѧстовѧна Цу Зақ Ыпқ. — брѧ (брѧстѧ козѧ) ВД, брѧ Цу Зақ Ыпқ (кобила). — брѧнѧ „у Грбѧу“ ВД, брѧнѧ Цу Зақ. — бѧбина ВД, бѧбина Цу Зақ Ық Ыпқ ПД. — будѧ ВД, будѧ ДБјѧ, будѧ / будѧ Пп, будѧ Цу Зақ Ық О. — будѧлина ВД, будѧлина Ыпқ, будѧлина Цу Ық. — бѧха ВД, бѧ ПД, бѧха ДБ, бѧга Пч, бѧ-бѧ О, бѧва-бѧвѧ Цу ИХ, бѧха-бѧхѧ Зақ Лп. — вѧјѧ ВД ПД, вѧјѧ-вѧјѧ Цу О, фѧјѧ Пч, вѧјѧ-вѧјѧ Ық, фѧјѧ-фѧјѧ Ыпқ. — вѧрѧнциѧ (вѧрѧнциѧ) ВД, вѧрѧнциѧ Цу Зақ Ық Ыпқ. — вѧревина „у Ц. г.“ ВД, вѧревина ПД, вѧревѧна Цу Зақ Ық Пп. — вѧрѧщиѧ ВД, вѧрѧщиѧ Цу Зақ Ық Ыпқ. — вѧзѧѧ ВД, вѧзѧѧ ПД, вѧзѧѧ Цу. — Вѧдѧсѧ ВД, Вѧдѧсѧ Цу Зақ Ық Ыпқ Пп. — вѧдѧка ВД, вѧдѧка Цу Зақ Ық Ыпқ. — вѧчѧ „у Слѧвѧниѧ“ ВД, вѧчѧ-вѧчѧ Цу. — вѧжѧ ВД, вѧжѧ-вѧжѧ Цу Ық, вѧжѧ Зақ Ыпқ. — вѧјска ВД, вѧјска-вѧјскѧ Цу, вѧјска-вѧјскѧ Ыпқ, цѧјѧ вѧјскѧ Махѧла. — вѧјсѧвѧ „у Ц. г.“ ВД, вѧјсѧвѧ Цу ПД. — вѧштѧна ВД, вѧштѧна Ық Ыпқ, вѧштѧна Цу. — вѧнѧ „у Грбѧу“ ВД, вѧнѧ Цу Зақ Ық, вѧнѧ Ыпқ. — вѧровина ВД, вѧровѧна Цу Зақ Ыпқ. — вѧтѧшка ВД, вѧтѧшка Ық Ыпқ, вѧтѧшка Цу. — вѧчѧниѧ ВД, -ѧнѧ Зақ Цу. — Вѧѧсѧ ВД, Вѧѧсѧ Цу Зақ Ық Ыпқ. — вѧнѧ ВД Зақ Ық, вѧнѧ ПД, вѧнѧ Цу. — вѧцибѧтиѧ ПД, вѧцибѧтиѧ ВД, вѧцибѧтиѧ Ық, вѧцибѧтиѧ Цу Зақ. — гѧвѧниѧ „у Ц. г.“ ВД, гѧвѧнѧ ПД, гѧмнѧ Цу. — гѧвѧ ВД, гѧвѧ/гѧвѧ ИХ, гѧвѧ ВД, гѧмѧ-гѧмѧ/гѧмѧ-гѧмѧ Цу, гѧмѧ-гѧмѧ Зақ Ыпқ, гѧмѧ-гѧмѧ Ық. — гѧѧ ВД, гѧѧ-гѧѧ Цу Зақ Ық Ыпқ О Пп, гѧѧ/гѧѧ ИХ. — гѧрѧнѧ „у Црмн.“ вѧде вѧрѧнѧ ВД, гѧрѧнѧ (слѧнина с лѧ прѧсѧтѧ) Цу Зақ Ық, гѧрѧнѧ (слѧнина) Ыпқ. — гѧспѧѧ ВД, гѧспѧѧ/гѧспѧѧ О, гѧспѧѧ Цу ДБјѧ Зақ Ық Ыпқ Пп. — гѧспѧѧ „у Дѧбр. гѧспѧѧ“ ВД, гѧспѧѧ/гѧспѧѧ Пч, гѧспѧѧ Цу О. — гѧспѧштѧна

ВД, госпѣштѣна Цу Заq Љq Љпq. — гòтовина ВД, готовѣна Цу Заq Љq Љпq. — грабовина ВД, грабовѣна Љпq, грабовѣна Цу Заq Љq. — гра-
 ђевина ВД, грађевѣна Љq, грађевѣна Цу Заq Љпq. — гранѣта Цу
 Љпq, једна-гранѣтѣ Љп. — грехòта ВД, гре(в)òта-гре(в)òтѣ/гре(в)òтѣ
 Цу, грѣта-грѣтѣ Заq, грѣта Љq. — грѣшешка ВД, грѣшка Цу ПД.
 — грмљавина ВД, грмљавѣна Цу Заq Љq Љпq. — грòбница ВД,
 грòбница Цу Заq Љq Љпq. — грушавина „у Дубр... у Грбљу“ ВД,
 грушавѣна (нешто удробљено) Цу Заq Љq Љпq. — гўја ВД, гўја Цу
 Заq, гўја Љпq, гўја Љq. — гунгўла ВД, гўнгўла Цу Заq Љпq. — гў-
 сѣница ВД, гўсѣница Цу Заq Љq Љпq Пп. — дáвија ВД, дáвѣја Заq
 Љq Љпq, дáвѣја Цу. — дамѣжана „у Дубр.“ ВД, демѣѣна Цу Заq,
 дѣмѣѣна Љq Љпq. — дангуба ВД, дангуба Цу Заq Љq Љпq. — два-
 дѣстина ВД, двѣдѣстѣна Цу Заq Љq Љпq. — двòјца ВД, двòјца
 Цу Љпq, двòјца Љп. — дѣòба ВД, дѣѣòба Цу Заq Љq Љпq ДБјер Пп.
 — дѣòница ВД, дѣѣòница Цу Заq Љq Љпq. — дѣòдовина ВД, ѣòдо-
 вина Љq Љпq, ѣòдовина / ѣòдовѣна Заq, ѣòдовѣна Цу. — Дòброѣанка
 ВД, Дòброѣанка Цу Заq Љпq. — дòјѣља ВД, дòјѣља ПД, дòјѣља Цу Заq
 Љq. — дòкољена ВД, дòкољѣн (цвет) Цу Љпq. — дòкољѣница ВД, дòко-
 лѣница Цу Заq Љq Љпq. — дòмовина ВД, домòвѣна Цу Заq Љq Љпq. —
 дрѣновача ВД, дрѣновѣча Цу Заq Љq Љпq. — дрѣновѣна ВД, дрѣновѣна
 Љq, дрѣновѣна Цу Заq Љпq. — дрўжба ВД, дрўжба ДБ Пч О, дрўжба-
 дрўжбѣ Цу. — дўплѣ ВД, дўплѣ-дўплѣ (или дўпѣја) Цу Заq Љq Љпq.
 — ѣадлица ВД, ѣадлица Цу Љq Љпq. — жàлба ВД, жàлба-жàлбѣ Цу
 Заq Љпq, жàлба-жàлбѣ/жàлбѣ Љq. — жѣља ВД, жѣља ДБ, жѣља-жѣлѣ
 Цу, о-жѣлѣ да те вѣдѣмо За. — жѣтвѣарица „у Ц. г.“ ВД, жѣтвѣ-
 рѣца Љпq, жѣтвѣарица Цу Заq Љq. — жўња ВД, жўња Цу, жўња Заq.
 — жўтоқора „у Ц. г.“ ВД, жўтоқора Цу Заq. — зàбава ВД, зàбава Цу
 Заq Љq Љпq Пп ПД. — зàбрана ВД, зàбрана Цу Љq Љпq ПД. — зàбуна
 ВД, зàбуна Цу Пп ПД. — зàвада ВД, зàвада Цу Заq Љq Љпq. — зàгò-
 нѣтка ВД, зàгонѣтка Цу Заq Љq Љпq ИХ ПД. — зàграда ВД, зàграда Цу
 Заq Љq Љпq. — зàдѣва ВД, зàѣва Махала Љпq. — зàдруга ВД, зà-
 друга Цу Заq Љq Љпq Пп ИХ. — зàдужбина ВД, зàдўжбина Цу Заq
 Љq Љпq. — зàдуха „у Боци“ ВД, зàдуа ПД, зàду(х)а Цу Заq Љq Љпq. —
 зàкачка ВД, зàкачка Цу Заq Љq. — зàклѣтва (зàклѣтва) ВД, зàклѣтва
 Љq, зàклѣтва Љq Љпq, зàклѣтва ПД, зàклѣтва Цу, зàклѣтва/зàклѣтва Заq.
 — зàмјена ВД, зàмјена Цу Заq Љq Љпq. — зàмјѣница ВД, зàмјѣница Љq
 Љпq ПД, зàмјѣница Цу Заq. — зàпара ВД, зàпàра Цу, зàпара Заq Љq
 Пп. — зàпрека „у Дубр.“ ВД, зàпрека Цу Пп ПД. — зàпѣшка ВД,
 зàпѣшка Цу Заq Љq ИХ. — зàсјѣда ВД, зàсѣда Цу Заq Љq Љпq ПД. —
 зàслуга ВД, зàслуга Цу Заq Љq Љпq ПД. — зѣлѣноша „у Грбљу“ ВД,
 зѣлѣноша Заq Љп. — зѣра ПД, зѣра-зѣрѣ Цу Заq. — Зѣѣница ВД, зѣѣница
 Цу Заq Љq Љпq. — злòба ВД, злòба-злòбѣ Цу Заq Пп. — змѣја ВД ПД,
 змѣја ДБ Лп, змѣја Пч, змѣја/змѣлѣ Цу Заq Љq Љпq О. — зòвина ВД,
 зòвина Цу Заq Љq, зòвина (засѣлак) Цу, зòва Љпq Заq, обзòвѣна Заq.
 — зòрица ВД, зòрѣца Заq, зòрица Цу Љq Љпq. — згла ВД, згла/згла
 ИХ, згла-зглѣ Цу Заq Љq Љпq О Пч Пп. — зглицца ВД, зглицца Цу
 Заq Љq Љпq Пп. — згра ВД, згра-згрѣ Цу Заq Љq Љпq Пч О ПД.
 — зграчка ВД, зграчка Љq Љпq, зграчка Цу Заq. — зѣба „по Херце-

говини и по Србији око Новог Пазара“ ВД, њба-њбѣ Цу Заq Љq Љpq ПД. — ѡкона ВД, ѡкона Цу Заq Љq Љpq Пп. — ѡконица ВД, ѡконица Цу Заq Љq Љpq Пп. — ѡла „у Ц. г.“ ВД, ѡла-ѡлѣ Цу Заq, ѡнла ПД. — ѡмовина ВД, ѡмовина Цу Заq Љq Љpq Пп. — ѡнаѡија ВД, ѡнаѡија Љq, ѡнаѡија Цу Заq Љpq. — ѡндија ВД, ѡндија Цу Заq Љq Љpq. — ѡпаша ВД, ѡпаша Цу Заq Љq Љpq Пп. — ѡбана ВД, ѡбана Цу Заq Љq Љpq. — ѡгњица ВД, ѡгњица Цу Заq Љq Љpq Пп, ѡњица ПД. — ѡгњиѡица ВД, ѡгњиѡица Цу Заq. — ѡдница ВД, ѡднѡица Цу, ѡдница Заq Љq Пп. — ѡаница ВД, ѡаница Цу Заq Љq Љpq. — ѡраница ВД, ѡраница Цу Заq, ѡраница Љpq. — ѡсѡновина ВД, ѡсѡновина Љpq, ѡсѡновина Цу Заq Љq Пп ПД. — ѡзгарица ВД, ѡзгарица Цу Заq, ѡзгорица Љpq. — ѡжња ВД Дб О, ѡжња Пч, ѡжма-ѡжмѣ Цу. — ѡктика ВД, ѡвтика Заq, ѡфтика Цу Љq Љpq. — ѡла „ѡла (у Хрв.)“ ВД, ѡла ИХ ПД, ѡла-ѡлѣ Цу Заq Љq Љpq, ѡла-ѡлѣ (имѣ) Бје. — ѡловина ВД, ѡловина Цу Заq Љq Љpq. — ѡвѡнка ВД, ѡвѡнка Цу Заq Љq Љpq. — ѡвовина ВД, ѡвовина Цу Заq. — ѡмужа ВД, ѡмужа Цу ПД, ѡмужа/ѡмужа Заq, ѡмужа Љpq. — кѡва ВД, кѡва-кѡвѣ Цу, кѡва-кѡвѣ Заq, кѡфа-кѡфѣ Љq, кѡфа-кѡфѣ Љpq. — кѡзѡлка ВД, кѡзѡлка Цу Заq Љq Љpq. — кѡмара ВД, кѡмара Цу Заq Љq Љpq ПД. — кѡмарица ВД, кѡмарица Цу Заq Љq Љpq ПД. — кѡменица ВД, кѡменица Цу Заq Љq Љpq Пп. — кѡнта ВД, кѡнта ПД, кѡнта-кѡнтѣ Цу Заq, кѡнта-кѡнтѣ Љq. — кѡпија ВД, кѡпија Цу Заq Љq. — кѡсѡрма „у Ц. г.“ ВД, кѡсѡрна ПД, кѡсѡрна Цу Заq Љq. — кѡтоња ВД, кѡтоња Цу Заq Љq Љpq. — клѡдња ВД, клѡдња О, клѡдња-клѡдњѣ Цу Заq. — клѡковина ВД, клѡковина Цу Заq. — клѡкѡчевина ВД, клѡкѡчевина Цу, клѡкѡчевина Заq. — кѡвѡѡница ВД, кѡвѡѡнѡица Цу Заq Љq Љpq. — кѡзица ВД, кѡзица/кѡзѡица Цу, кѡзица Заq Љpq. — кѡкѡшѡка ВД, кѡкѡшѡка Цу Заq Љq Љpq ПД ИХ. — кѡмѡнда Цу Љpq, пот кѡмѡндѡм Љп. — кѡмора ВД, кѡмора Цу Заq Пп. — кѡмшија ВД, кѡмшија Цу, кѡмшија Љpq, кѡншија Љп. — кѡноба ВД, кѡноба Цу Заq Љq Љpq. — кѡрѡта „у Ц. г.“ ВД, кѡрѡта Цу Заq Љq Љpq ПД. — кѡса ВД, кѡса-кѡсѣ (die Naage)/кѡса-кѡсѣ (алатѡка) Цу. — кѡсица ВД, кѡсица Цу Заq Љq Љpq. — кѡшевина ВД, кѡшевина Цу Заq Љq. — кѡлѡевина ВД, кѡлѡевина Цу Заq Љq Љpq Пп. — кѡруна (нѡвац) ПД, кѡруна Цу Заq Љq. — кѡчевина ВД, кѡчевина Цу Заq Љq Љpq. — кѡчма ВД, кѡчма-кѡчмѣ Цу Заq Љq Љpq Пч О ПД. — кѡчмарица ВД, кѡчмарица Цу Заq Љq Љpq ПД. — кѡжина ВД, кѡжина ПД, кѡжина-кѡжинѣ Цу Заq Љq Љpq. — кѡкрица ВД, кѡкрица Цу Заq. — кѡновина ВД, кѡновина Цу Заq Љpq, кѡновина Љq. — кѡплѡевина ВД, кѡплѡевина (или) кѡплѡевина Цу Заq Љq Љpq. — кѡповина ВД, кѡповина Цу Заq Љq Љpq. — кѡрѡица ВД, кѡрѡица Цу Заq Љpq. — кѡтлѡча ВД Заq, кѡтлѡча Цу Љq Љpq. — кѡтлѡѡица ВД Заq, кѡтлѡѡица Цу. — кѡтлина ВД Заq, кѡтлина Цу. — лѡжа ВД, лѡжа-лѡжѣ Цу Заq Љq Љpq. — лѡзина ВД, лѡзина Цу Заq Љq Љpq Пп. — лѡтица ВД, лѡтица Љpq, лѡтица Цу Заq Љq. — лѡдина (лѡдина) ВД, лѡдина ИХ, лѡдина Цу Заq Љq. — лѡбѡда ВД, лѡбѡда Цу Заq О Љpq, лѡбѡдѡс (придѡв) Љq. — лѡвница ВД, лѡвница Заq, лѡвница ПД, лѡвница Цу Љq. — лѡжница ВД, лѡжница Цу Заq. — лѡзовина ВД, лѡзовина Цу Заq Љq Љpq. — лѡкума ВД,

лѡкѹм Цу Заq Љq Љпq. — лѡмина ВД, лѡмина Цу Заq Љq Љпq. — лупежица ВД, лупѣжица Љq, лупежйца Цу Заq Љпq. — лѣсковина ВД, лѣсковйна Цу Заq Љq Љпq. — лѹтња ВД, лѹтња-лѹтњѣ Љq, лѹтња-лѹтњѣ Цу Заq Љпq. — лѹћавина ВД, лѹћавйна Цу Заq Љq Љпq. — маѣрчина ВД, маѣрчина ПД, магарчйна Цу Заq Љq Љпq. — магла ВД, магла-маглѣ Цу Заq Љq Љпq О Пп. — маглица ВД, маглица Цу Заq Љq Љпq. — маглѹштина ВД, маглѹштина ПД, маглѹштйна Цу Заq Љq Љпq. — мазга ВД, ма́ска-ма́скѣ Цу Заq Љq Љпq. — ма́слина ВД, ма́слина Цу Заq Љq Љпq ИХ Лп Пп. — ма́ховина ВД Заq Љq, ма́овина ПД. — ма́шице ВД, ма́шице Цу Заq Љq Љпq. — мегдѡнција ВД, мегдѡнција Цу Заq Љq Љпq. — међа ВД, међа-међѣ Цу Заq Љq, међа-мѣѣ Пп. — међица ВД, међица/међйца Цу. — међу-дневица (међѹдневица) ВД, међѹдневица Цу. — ме́киње ВД, ме́киње Љпq, ме́кине Цу Заq Љq. — ме́мла ВД, ме́мла-ме́млѣ Цу Заq, ме́мла-ме́млѣ Љпq. — ме́нђеле (ме́нгеле) ВД, ме́нђеле Цу Заq Љq Љпq. — ме́тла ВД, ме́тла/ме́тла ИХ, ме́тла-ме́тлѣ Цу Заq Љq Љпq Дб Пч О Лп Пп. — ме́тлица ВД, ме́тлица Цу Заq Љq Љпq Пп. — Метѡхија ВД, Метѡхија Цу Заq Љq Љпq. — ме́ћа ВД, ме́ћа-ме́ћѣ Цу Заq. — Милева ВД, Милѣва Цу Заq Љq Љпq. — Мйсьрка ВД, мйсьрка (тиква) Цу, мйсьрка (тиква) Заq, мйсьрка (кокошка) Љпq. — мјешавина ВД, мјешавйна Цу Заq Љq Љпq. — млаћеница ВД, млаћеница Цу Заq. — млинарица ВД, мљйнарица Цу Заq Љq Љпq ПД. — мѡба ВД, мѡба-мѡбѣ Пп, мѡба-мѡбѣ Цу Заq Љq. — мржња ВД, мржња-мржњѣ Цу Заq Љпq, мржња-мржњѣ Љq. — мр̑коња ВД, мр̑кѡња Цу Заq Љq Љпq. — мѹзйља ВД, мѹзйља ПД, мѹзйља Цу Заq Љq. — мѹрва-мѹрѡва Цу, мѹрва-мѹрѡва Љпq, мѹрѡва Бери (Љ). — мѹха ВД, мѹха-мѹхѣ Дб Заq Љq, мѹха-мѹхе Лп, мѹта-мѹтѣ Пч, мѹа-мѹѣ О, мѹва-мѹвѣ Цу. — мѹшица ВД, мѹшица Цу Заq Љq Љпq Пп. — на́вала (на́вала) ВД, на́вала Заq Љпq, на́вала Љq, на́вала Цу. — на́вика ВД, на́вика Цу Заq Љq ПД. — на́влака (на́влака) ВД, на́влака Цу Заq Љq Љпq. — на́годба (на́годба) ВД, на́годба Заq Љпq, на́годба Љq, на́гѡдба Цу. — на́града/на́града ПД, на́града Цу. — на́грда ВД, на́грда Цу Заq Љq Љпq. — на́јамница ВД, на́јамница Цу Заq Љпq. — на́мјера ВД, на́мјера Цу Заq Љq Љпq ПД. — на́плата ВД, на́плата Цу Заq Љq Љпq. — на́полица ВД Цу Заq Љq, на́полица ПД. — на́слава ВД, на́слава Цу Заq Љq Љпq ПД. — на́тега ВД, на́тега Цу Заq Љq Љпq. — на́ука ВД, на́ука Цу Заq Љq Љпq Пп. — на́фака ВД, на́фака Љq Љпq, на́вака Цу Заq. — не́браћа ВД, не́браћа Цу Заq Љq Љпq. — не́брига ВД, не́брига Цу Заq Љq Љпq. — не́згода ВД, не́згода Цу Заq Љq Љпq. — не́колицина ВД, не́колици́на Цу Заq Љq Љпq. — не́прѡвда ВД, не́прѡвда Цу Заq Љq Љпq Пп. — не́прилика ВД, не́прилика Цу Заq Љq Љпq. — Не́рѣтва ВД, Не́рѣтва Цу Љq Љпq. — не́роткиња ВД, не́ротки́ња Цу Заq Љпq. — не́слога ВД, не́слога Цу Заq Љq Љпq ПД. — нйзбрдица ВД Заq Љq Љпq, нйзбрдица ПД, нйзбрдица Цу. — нѡвајлија ВД, нѡвајлија ПД, нѡвајлија Цу Заq Љq. — нѡгавица ВД, нѡгавица Цу Заq Љq Љпq. — нѡжни́ца „у Ц. г.“ ВД, нѡжни́ца (ногар и корице) Цу Заq Љq Љпq. — њѹшка (њѹшка) ВД, њѹшка Цу Заq Љq Љпq. — обрѣзотина ВД,

обрезѡтина Цу, обрезѡтина Заq Пп. — ѡвсеница ВД, овсеница Заq Љпq. — ѡвца ВД, ѡвца-ѡвцѣ Цу, ѡвца-ѡвцѣ Заq. — ѡвчевина ВД, овчевина Цу Љq Љпq, овчавина Заq. — огрлина ВД, огрлина Цу Заq. — ѡдвика ВД, ѡдвика Цу Заq Љq. — ѡдѡва „у Ц. г. ѡдѡва“ ВД, ѡдѡва ДБјeq Рокоче (Цу) О Пп, ѡдѡва Цу Заq Љпq. — ѡдрѡна ВД, ѡдрѡна Цу Заq Љq Љпq. — ѡдрѡтина ВД, ѡдрѡтина Заq Љq, ѡдрѡтина Цу Љпq. — ѡка ВД, ѡка-ѡкѣ Цу Заq Љq Љпq. — ѡрдија ВД, ѡрдѡја Љпq, ѡрдија Цу. — ѡса ВД, ѡса-ѡсѣ Цу Заq Љq Љпq О. — ѡснова ВД, ѡснова Цу Заq Љq Љпq Пп. — ѡспѡна ВД, ѡспѡна Цу Заq Љпq. — ѡтава ВД, ѡтава Цу Заq Љq Љпq. — пажња ВД, пажња О ПД, пажња-пажњѣ Цу Заq Љпq, пажња-пажњѣ Љq. — пажьвина ВД, пажьвина Цу Заq Љq Љпq. — пѡра ВД ПД, пѡра-пѡрѣ Цу Заq Љпq. — пѡрица ВД, пѡрица Цу Заq Љпq. — пѡтарица „у Ц. г.“ ВД Љq, пѡтарица Цу Заq Љпq. — пѡтња ВД, пѡтња О ПД, пѡтња-пѡтњѣ Цу Заq Љпq, пѡтња-пѡтњѣ Љq. — патријаршија ВД, патријаршија Заq Љq, патријаршија Цу Љпq. — пѡучѡна ВД Цу Заq Љq, пѡучѡна ПД. — пѡша (звање) ВД, пѡша-пѡшѣ Цу Заq Љq Љпq, пѡша-пѡше Лп. — пѣлена ВД, пѣлена Цу Заq Љq Љпq О. — пѣрјаница ВД, пѣрјаница Цу Заq Љq Љпq. — пѣјавѡца ВД, пѣјавѡца Цу Заq Љq Љпq ПД. — планѡна ВД, планѡна/планѡна Цу ДБјeq О, планѡна Заq Љq Љпq Пп, нѡ планѡну Цу Ко. — плѡта ВД, плѡта-плѡтѣ /плѡтѣ Цу, плѡта-плѡтѣ Љпq, плѡта-плѡтѣ Пп Љq. — плѣтѡна ВД, плѣтѡна ПД, плѣтѡна Цу Заq Љq Љпq. — пѡгрѣшка ВД, пѡгрѣшка Цу Заq Љq Љпq ПД. — пѡзнаница ВД Љq, пѡзнаница ПД, пѡзнаница Цу Заq. — пѡјата ВД, Љq, пѡјата Цу Заq Љпq. — пѡјатица ВД Љq, пѡјатица Цу Заq Љпq. — пѡкрађа ВД, пѡкрађа Цу Заq Љq Љпq. — пѡљаница ВД, пѡљаница ПД, пѡљаница Цу Заq Љq. — пѡмѡјка ВД, пѡмѡјка Цу Заq Љq Љпq. — пѡмрѡна ВД Љпq, пѡмрѡна ПД, пѡмрѡна Цу Заq Љq. — пѡрѡија ВД, пѡрѡија ПД, пѡрѡија Цу Заq Љq Љпq. — пѡсѣстрѡма ВД, пѡсѣстрѡма Цу Заq Љq Љпq. — пѡслѣница ВД, пѡслѣница Цу Заq Љпq. — прѡвица ВД, прѡвица ПД, прѡвица Цу Заq Љq. — прѡља ВД Љq, прѡља Цу Заq ДБјeq Љпq ПД. — прѡтљѡча ВД, прѡтљѡча Цу Заq Љпq. — прѡтња ВД, прѡтња-прѡтњѣ Цу Заq Љq Љпq. — прѡвѡне ВД Заq, прѡвѡне Цу Љq Љпq. — прѣља ВД, прѣља Цу Заq Љq Љпq ПД. — прѣѡбука ВД Љq, прѣѡбука Цу Заq. — прѣпѣлица ВД, прѣпѣлица Цу Заq Љq Љпq Пп Лп. — пријѣвѡра ВД, прѣвѡра /пријѣвѡра ПД, прѣвѡра/пријѣвѡра Цу Заq, прѣвѡра Љq Љпq. — пријѣтња ВД Дб О, пријѣтња Пч, пријѣтња-пријѣтњѣ Цу Заq Љпq, пријѣтња-пријѣтњѣ Љq. — присѡјѡкиња, присѡјѡкиња Цу Љпq, присѡјѡкиња Заq. — прѡшевѡна ВД, прѡшевѡна Цу Заq Љq Љпq. — прѡшња ВД, прѡшња Љпq, прѡшња-прѡшњѣ Цу Заq Љq. — прѡтѡница ВД, прѡтѡница Цу Љпq. — прѡга ВД, прѡга-прѡгѣ Цу, прѡга-прѡгѣ Љпq, прѡслава прѡгѣ Лп. — прѡчевѡна ВД, прѡчевѡна Цу Заq Љq Љпq. — пѡкотѡна ВД, пѡкотѡна Цу Заq Љq Љпq. — пѡстѡна ВД, пѡстѡна Цу Заq Љq Љпq ПД. — пѡтѡниѡца ВД, пѡтѡниѡца ПД, пѡтѡниѡца Цу Заq Љq. — пѡхѡлица „у Црмн.“ ВД, пѡ(в)ѡлица Цу Заq Љq Љпq. — пѡчѣла ВД, пѡчѣла-пѡчѣ Цу, пѡчѣла-пѡчѣ Заq Љq, пѡчѣла-пѡчѣ Лп. — рѡдња ВД, рѡдња Лп, рѡдња-рѡдњѣ Цу Заq Љпq, рѡдња-рѡдњѣ Љq. — Рѡдѡјѡка ВД, Рѡдѡјѡка Цу Заq

Љq Љpq. — разблудница ВД, разблудница ПД, разблудница Цу. — развалине ВД Цу Заq Љq, развалина ПД. — разлика ВД, разлика Цу Заq Љpq Пп. — размирица „у Крајини Неготинској“ ВД, размирица ПД, размирица Цу Заq. — размјена ВД, размјена Цу Заq Љq Љpq ПД. — раскрсница ВД, раскрсница ПД, раскрсница Цу Заq Љq Љpq. — раскућа ВД, раскућа Цу Заq Љq Љpq. — расправа (расправа) ВД, расправа Цу ПД. — рђа ВД ПД, рђа-рђѐ Цу Заq Љq Љpq Пп. — рђица ВД, рђица Цу Заq Љpq. — рѐшетка ВД, рѐшетка Цу Заq Љq Љpq. — робиња ВД, робийа Цу Заq Љq Љpq. — робињница ВД, робийница Цу Заq Љpq. — родбина ВД, рѡдбина Цу Заq Љq Пп ИХ. — рѡса ВД ПД, рѡса-рѡсѐ Цу Заq Љq Љpq. — рѡсица ВД, рѡсица Цу Заq Љpq. — рѡпа ВД, рѡпа ПД, рѡпа-рѡпѐ Цу Заq Љq. — рудина ВД, рѡдина/рудина ИХ, рудина-рудинѐ/рудинѐ Цу. — Рѡдине-Рудина ВД, Рудине-Рудина/Рудина Цу, Рудине-Рѡдина Љpq, од-Рѡдина Љп. — рѡјевина ВД, рѡјевина Љpq, рѡјевина Цу Заq Љq. — рѡка ВД, рѡка-рукѐ Цу Заq Љpq, рѡка-рѡкѐ ДБјeq. — салата ВД ПД, салата Цу Заq Љq. — самарѡија ВД, самарѡија Цу Заq Љq. — саѡнице ВД, саѡнице Цу Заq Љq Љpq. — сарма ВД, сарма Љpq. — сачма ВД, сачма-сачмѐ Цу О. — седамнаестина Цу, седамнаестина Љп. — Сѐњанка ВД, Сѐњанка Цу Заq Љq Љpq. — сѐстрица ВД, сѐстрица Цу Љq. — сѐстрична ВД, сестрѡчна Цу Заq Љq Љpq. — сѡпња ВД, сѡпња-сѡпнѐ Љq, сѡпња-сѡпнѐ Цу Заq Љpq. — ситница ВД, сѡтница/ситница Пп, сѡтница Цу Заq. — скѡтња ВД, скѡтња-скѡтнѐ Љq, скѡтња-скѡтнѐ Цу Заq Љpq. — скѡрпија ВД, шкѡрпија Заq Љq, шкѡрпија Цу. — слѡмница „у Боѡи“ ВД, слѡмница Цу Заq Љq Љpq. — слезина ВД, шљѐзина Цу Заq Љpq (плѐштенѡца Љq). — слѡбѡда ВД, слѡбѡда Пч, слѡбѡда Цу Заq Љq Љpq О. — слѡжба ВД ПД, слѡжба ДБ Пч Љpq, слѡжба-слѡжбѐ Цу Заq Љq О. — слѡтња ВД, слѡтња-слѡтнѐ Цу Заq Љq. — слѡшкиња ВД, слѡшкѡна Цу Заq Љq Љpq. — смѐтња ВД, смѐтња-смѐтнѐ Љq, смѐтња-смѐтнѐ Цу Заq Љpq. — смѡла ВД, цмѡла-цмѡлѐ Заq, цмѡла-цмѡлѐ Љpq, цмѡла-цмѡлѐ Љq, цмѡла-цмѡлѐ/цмѡла-цмѡлѐ Цу. — смрѐковина ВД, смрѐковѡна Цу Заq Љq Љpq. — смѡтна ВД О Дб, смѡтна-смѡтнѐ Цу Заq Љpq Пч. — снаха ВД, сна(х)а-сна(х)ѐ/сна(х)ѐ Цу ДБјeq Заq. — сѡвица ВД, сѡвица (креја) Цу Љq, сѡвица Заq. — сѡха ВД, сѡха-сѡхѐ Заq Љq, сѡ(в)а-сѡ(в)ѐ Цу Љpq. — сѡшица ВД, сѡшица Цу Заq Љq, сѡвица Љpq. — спарѡина „у Хрв.“ ВД, спѡрина Цу Заq Љpq. — спрѡдња ВД, спрѡдња-спрѡднѐ Љq, спрѡдња-спрѡднѐ Цу Заq Љpq. — Србија ВД, Србија Цу Заq Љq Љpq. — срма ВД, срма-срмѐ Цу Заq Љpq, срма-срмѐ Љq. — стѡза ВД, стѡза-стѡзѐ Цу Дб. — старѡѐшина ВД, старѡѐшина Цу Заq Љpq, стар(ј)ѐшина Љq. — стѡтива ВД, стѡтивѐ Заq Љq. — стѡпа ВД, стѡпа-стѡпѐ Цу Заq Љq Љpq ПД Пп Дб О. — стопѡница ВД, стопѡница ПД, стопѡница Цу Заq; стопѡница (=стопа, мера) Љq. — стѡпица ВД, стѡпица Цу ПД. — стѡтѡница ВД, стѡтѡница Цу Заq Љq ПД. — Стрѐкѡница ВД, Стрѐкѡница Цу. — судбина ВД, сѡдбина Цу Заq Љq Љpq Пп. — сѡдија ВД, сѡдија Заq, сѡдија Цу Љq. — сѡза ВД, сѡза-сѡзѐ Цу Заq Љq Љpq Пч О ПД ИХ. — сѡзица ВД, сѡзица Цу ПД. — сѡложница сѡложница ПД, сѡлѡжница Цу. — сѡмња ВД, сѡјма Љп, сѡјма-сѡјмѐ

ВД, грсти Цу О. — дужнѡст ВД, дужнѡст/дужнѡст ИХ, дужнѡст/дужнѡст Дб, дужнѡс Љq, дужнѡс(т) Цу Заq Љpq ПД О Пч. — зѡравѡн/зѡравѡн ИХ, зѡравѡн Цу Заq Љpq. — једнѡкѡст ВД, једнѡкѡс Цу Заq Љq Љpq. — мрзѡс(т) ВД ПД, мрзѡст/мрзѡст ИХ, мрзѡс Цу Заq Љq. — нѣмилѡст ВД, нѣмилѡс Цу Заq Љq Љpq Пп ПД. — отров: в. под І. А. — прѡдѡ-прѡдѡли „у Ц. г.“ ВД, прѡдѡ-прѡдѡли Цу Заq Љq ПД. — чѡст-чѡсти ВД, чѡст-чѡсти/чѡсти Дб О, чѡст-чѡсти(honog)/чѡст-чѡсти(convivium) ПД, чѡс(т)-чѡсти (у оба значѣња) Цу Заq Љq.

ГЛАГОЛИ

91. (Глаголи типа *лѡмийи-лѡмий* ВД нису овде навођени ако у СК-Љ припадају типу *ломий-лѡмий*; сложени глаголи наведени су у азбучном реду као прости.)

ѡмбисати-ѡмбишѣм „у Ц. г.“ ВД, ѡмбисѡт-ѡмбишѣм Заq, ѡмбисѡт-ѡмбисѡм Цу Љq Љpq. — ѡминати ВД, ѡминѡт Цу. — бѡњати ВД, бѡњѡт Пп, бѡњѡт Цу Заq Љq. — бѡцати, цѡм ВД, бѡцѡт-бѡцѡм/бѡцѡт-бѡцѡм Цу, бѡцѡт-бѡцѡм Заq Љq Љpq. — бѡцити-бѡцим ВД, бѡчит-бѡцим/бѡчит-бѡцим Цу, бѡчит-бѡцим Заq Љq, бѡчит-бѡцим Љpq. — бѡскати-бѡштѣм ВД, бѡскѡт/бѡскѡт-бѡштѣм Цу, бѡскѡт-бѡштѣм Заq Љq. бѡстрити-бѡстрѣм ВД, бѡстрѣт-бѡстрѣм Цу. — бѡйти-бѡйѣм ВД, бѡй-бѡйѣм Цу Заq Љq Љpq. — бѡгослѡвити-бѡгослѡвим ВД, бѡгослѡвит Цу Заq Љq Пп. — бѡчити-бѡчим ВД, бѡчит-бѡчим Цу. — брѡтимити ВД, брѡтѣмит Цу Заq Љq Љpq. — брѡвати-брѡвѡм „у Ц. г.“/брѡјати-брѡйѣм ВД, брѡвѡт-брѡйѣм Заq Љpq, брѡјѡти ИХ. — брѡћити-брѡћѣм ВД, брѡћѣт-брѡћѣм Цу. — брѡстити-брѡстѣм ВД, брѡстит-брѡстѣм Цу. — будѡлити-будѡлим ВД, будѡлит-будѡлим Цу, будѡлит/будѡлит Љpq, будѡлит Љq. — бѡкарити ВД, бѡкарѣт Цу Заq Љq. — вѣнѡти ВД, вѣнѡти ИХ, вѣнѡт Љq, вѣнѡт Цу Заq. — вѡдѡковѡти ВД, вѡдѡковѡт Цу. — вѡјштити ВД, вѡјштѣт Љpq, вѡјштѣт/вѡјштѣт Цу. — вѡљѣти-вѡљѣм ВД, вѡљѣти-вѡљѣм ИХ, вѡљѣт-вѡљѣм Цу Заq Љq. — гѡцати-гѡцѡм ВД, гѡцѡт-гѡцѡм Цу Заq Љpq, гѡцѡт-гѡцѡм Љq. — грѡкнути ВД, грѡкнѡт Цу Заq Љq Љpq. — грѡнути ВД, грѡнѡт Цу Заq Љq, грѡнѡти ИХ. — гѡтати-гѡтѡм ВД, гѡтѡт-гѡтѡм Цу Заq Љq. — дѡрнѡти ВД, дѡрнѡт Цу Заq Пп. — дѡсати-дѡшѣм ВД, дѡсѡт-дѡшѣм Цу Заq Љq Љpq. — дѡрати ВД, дѡрѡт Цу Љpq, не трѣбѡ га дѡрѡт Бје. — зѡђѣнѡти ВД, зѡђѣнѡт Цу Заq Љq Пп. — дѡѡкавит ВД, дѡѡкавит Цу Заq Љq Љpq. — дријѣти-дѡрѣм ВД, дријѣт-дѡрѣм Цу Заq Љq Љpq, дријѣт-дѡрѣм Бѡта (Цу). — дрѡлати-дрѡлѡм ВД, дрѡлѡт Љq, дрѡлѡт Цу Заq Љpq. — дудѡкати ВД, дудѡкѡт Љpq, дудѡкѡт Заq, дудѡкѡт Љq. — жѡгнѡти ВД, жѡгнѡт Цу Пп. — забѡрѡвѡлати-забѡрѡвѡлѡт Заq, забѡрѡвѡлѡт Цу Љpq. — зѡбрѡити-зѡбрѡѣм ВД, зѡбрѡит-зѡбрѡѣм Цу Заq Љq Љpq. — звијѡкнути-звијѡкнѣм ВД, звијѡкнѡт-звијѡкнѣм Цу Љq Љpq. — звѡцати ВД, звѡцѡт Цу Заq. — зѡвнѡти ВД, зѡвнѡт-зѡвнѣм Цу Заq Љq. — зѡвнѡти ВД, зѡвнѡт/зѡвнѡт Цу, зѡвнѡт Заq Љq Љpq. — ѡгрѡти-ѡгрѡм ВД, ѡгрѡт-ѡгрѡм Цу Заq Љq, ѡгрѡти/ѡгрѡти ИХ. — ѡћѡи-ѡдѣм ВД, ѡћѡи-ѡдѣм Цу ДБјѡq, ѡдѣм Мѡмишићи Пп, ѡдѣш Тѡлоши,

иде Махала; заћем ВД Цу Заq, заћем Пп; доћем ВД, доћем Цу Заq Љq ДБјeq Пп. — јавнути се ВД, јавнѹт Цу Заq Љq. — јагмити ВД, јагмѹт Цу Заq Пп. — јаокнути-јаокнем ВД, јаокнѹт Цу Заq Љq. — јести: изјѹ Цу Заq Љq, ѹзијѹ ѣао (изр.) Цу. — јурнути: јурни Цу Љq, јурни (приповедачки императив) Љq. — какотати ВД, ка-кѹтѹт Љq, какотѹт Цу, кокотѹт Љq. — картати се ВД, картати ИХ, картѹт Цу Заq Љq. — кашљати ВД, кашљѹт Цу. — квркнути ВД, квр-кнѹт Љq, квркнѹт Заq Љq, квркнѹт/квркнѹт Цу. — кишити-киши ВД, кишѹт-киши Цу Заq Љq Љq. — кликовати „у Ц. г.“ ВД, кли-ковѹт Цу Заq Љq, кликовѹт Љq. — кљувати ВД, кљувѹти ИХ, кљувѹт Цу Заq Љq Љq. — ковати ВД, ковѹт Заq Љq Љq. — кошкати се ВД, кошкѹт Цу Заq Љq Љq. — красти-крадем ВД, краc-крадем Цу Љq, крадем/крадем Заq, крадем/крадем Љq, крадѹ Махала, краде Момишићи. — крвити се ВД, крвѹт Цу Заq Љq Љq. — кресати ВД, кресѹт Цу Заq Љq. — крѹти-крѹем ВД, крѹт-крѹем/крѹем, крѹем Заq, крѹем/крѹем Љq. — крмаѹкати-крмаѹчем ВД, кр-маѹкѹт Цу Заq Љq. — кршити-кршиѹм ВД, кршиѹт-кршиѹм Цу Заq Љq Пп. — кѹрвати се ВД, кѹрвѹт Цу Заq Љq, кѹрвати ПД. — ланути ВД, ланути ПД, ланѹт/ланѹт Цу, ланѹт Заq Љq, ланѹт Љq. — ледити ВД, ледѹт Цу, ледѹт Лп. — лелекати (лелекати) ВД, ле-лѹкѹт Цу Заq Љq Љq. — либати-либѹм „у Ц. г.“ ВД, либѹт-либѹм Цу Заq Љq Љq. — линути-линѹм ВД, линѹт Љq, линѹт Цу Заq, плинѹт Љq. — липсати ВД, липсати ПД, липсѹт Цу Заq Љq Љq. — маглиити-маглиѹм ВД, маглиѹт-маглиѹм Цу. — макнути ВД, макнѹт Цу Заq Љq Љq. — маѹкати ВД, маѹкѹт Цу Заq Љq Љq. — маѹ-кнути ВД, маѹкнѹт Цу, маѹкнѹти/маѹкнѹти ПД. — машиити-машиѹм ВД, машиѹт-машиѹм Цу Заq Љq Љq. — метнути/пометнути ВД, метнѹт/пометнѹт Цу Заq Пп. — мецати ВД, мецѹт Цу Заq Љq. — мирбожати се ВД, мирбожѹт Цу, мирбожѹт Заq. — множити-множѹм ВД, млѹ-жѹт-млѹжѹм Цу Заq Љq. — мргодити се ВД, мргодѹт Цу Љq Љq, мргодѹт Заq. — мѹљати ВД, мѹљѹт Заq, мѹљѹт Љq Љq, мѹљѹт Цу. — мѹнути ВД, мѹнѹт Цу Заq Љq Љq. — наклѹпити се ВД, наклѹпѹт Цу Заq. — нећкати се ВД, нећкѹт Цу Заq Љq Љq. — нишанити ВД, нишанѹт Цу Заq Љq, нишанѹт Љq. — ѹрати ВД, ѹрѹт Заq Љq Љq, ѹрѹт/ѹрѹт Цу. — пѹмтити ВД, пѹмтѹт/пѹмтѹт Цу, ѹѹ сам ѹпѹм-тѹѹ Момишићи. — пѹнути ВД, пѹнѹт/пѹнѹт Цу Љq, пѹнѹѹ Лп. — попѹрити „у Ц. г.“ ВД, пѹрѹт-пѹрѹм/попѹрѹт-попѹрѹм Цу, попѹрѹт Љq, попѹријѹ бадѹјерну Љп. — пѹти-пѹјѹм ВД, пѹт-пѹјѹм Цу Заq Љq Љq. — питѹмити ВД, пѹтомѹт Цу Заq Љq Љq. — плакнути ВД, плакнути ПД, плакнѹт Цу Заq Љq Љq. — пламати ВД, пламѹт Цу Заq Љq Љq. — планути ВД, планѹти ИХ ПД, планѹт Пп, планѹт Цу Заq Љq Љq. — плѹвати ВД, плѹвѹти ИХ, плѹвѹт Цу Заq Љq Љq О Пч, плѹват Лп. — полѹвити ВД, полѹвѹт Цу Заq Љq Љq. — прѹвдати ВД, прѹвдати ИХ, прѹвдѹт Цу Заq Љq Љq. — прѹти-пѹрѹм ВД, прѹт-пѹрѹм Бата (Цу) прѹт пѹрѹм Цу Заq Љq, пѹрѹм Штитари (Љ). — праћакнути ВД, праћакнѹти/праћакнѹти ПД, праћакнѹт Цу Заq Љq Љq. — прѹтати ВД, прѹтѹт Цу Заq, прѹтѹт/прѹтѹт Љq, прѹтѹт Љq. — пријатѹлѹити се ВД, пријатѹлѹѹт

Цу Заг Љq. — прѣтити-прѣтим (снeг) ВД, прѣтит-прѣтим Цу Заг Љq Љpq. — псѡвати ВД, псѡвѡт Цу Заг Љq Љpq О Пч. — пѡстити-пѡстѣм ВД, пѡштѣт Цу Заг Љq Љpq Пп, напѡштѣли Рокоче (Цу). — пѡштати (несвр.)/пѡштати(=пустити) ВД, пѡштѣт(несвр.)/пѡштѣт (свр.) Цу, напѡштѣл'и Љп. — работати-работѡм ВД, работѣт-работѣм Цу Заг Љq Љpq. — разѡрити ВД, разѡрити ПД, разѡрит Цу Заг Љq. — рѣгати ВД, рѣгѡт Цу Заг Љq Љpq. — рeгнѡти-рeгнeм ВД, рeгнѡт-рeгнeм Цу Заг Љpq. — свѡнути ВД, свѡнѡт Цу Заг Љq Љpq. — свѣрнѡти ВД, свѣрнѡт Заг Љpq, свѣрнѡт Цу. — свѣдѡчити-свѣдѡчим ВД, сѣдѡчит-сѣдѡчим Цу Заг Љq Љpq. — силѡцати ВД, силѡцѡт Цу Заг. — сѣпати-прѡсѣпати ВД, сѣпат-прѡсѣпат Цу Љpq, прѡсѣпѡли Штитари (Љ). — сѣтнити-сѣтним ВД, сѣтнит-сѣтним Цу Заг Љq Пп. сѣѣи-сѣѣeм ВД, сѣѣ-сѣeм/сѣѣeм Цу Заг, сѣѣ-сѣeм Љq Љpq. — смѣјати се-смѣјeм ВД, смѣјѡт-смѣјeм Цу Заг Љq, смѣјѡт-смѣјeм Љpq. — снѡвати ВД, снѡвѡт Цу Заг Љq Љpq О Пч. — спѡнтати-спѡнтѡм „у Рисну“ ВД, спѡнтѡт-спѡнтѡм Цу Заг. — срѣдити се ВД, срѣдит Цу, срѣдит Заг Љq Пп. — стѣмати „особито по зап. кр.“ ВД, стѣмати ПД, стѣмѡт-стѣмѡм Цу Заг Љq, стѣмѡт Љpq. — стрѡгнути (побеѣи) ВД ПД, стрѡгнѡт Цу Заг Љq Љpq. — сѡкнути ВД, сѡкнути/сѡкнути ПД, сѡкнѡт Заг Љq, сѡкнѡт Цу. — сѡнчати се ВД, сѡнчати ПД, сунчѡт Цу Заг Љq Љpq. — тѡворити ВД, тѡворѣт Заг, тѡворѣт Цу. — тѡкнути ВД, такнѡт Љpq, тѡкнѡт Цу Заг Љq. — тѡмѣти-тѡмним ВД, тѡмѣт-тѡмним Цу Заг Љq Љpq. — трѡмпити „у Бачкој, а у Србији трѡмпити“ ВД, трѡмпѣт Цу, трѡмпѣт Заг, трѡмпѣт Љq Љpq. — трeнѡти ВД, трeнѡт Заг Љq Љpq, трeнѡт Цу. — трѣлати-трѣлѡм ВД, трѣлѡт-трѣлѡм Цу Заг Љq Љpq. — трѡвати ВД, трѡвѡт Заг Љq Љpq О Пч. — тѡлити (=гасити) ВД, тѡлит Љq, тѡлит Цу Заг. — ѡшати-ѡшѡм „у Ц. г.“ ВД, ѡшат-ѡшѡм Цу Заг, ѡшат-ѡшѡм Љq, ѡшат-ѡшѡм Љpq, ѡжат-ѡжѡм Његуши. — фијѡкати ВД, фијѡкѡт-фијѡчeм Цу Заг Љq Љpq. — цѡнати-цѡнѡм „у Рисну“ ВД, цѡнѡт Цу Заг. — цијѡкати ВД, цијѡкѡт Цу Заг Љq Љpq. — чѡстити-чѡстѣм ВД, чѡстит-чѡстѣм Цу. — чeзнѡти ВД, чeзнѡт Цу, чeзнѡт Заг Љq Љpq. — чeшати-чeшeм ВД, чeшат-чeшeм Заг Љq Љpq, чeшат/чeшат Цу. — чeшѣти-чeшѣм ВД, чeшѣт-чeшѣм Цу Заг Љq Љpq Пп. — шeстѡти ВД, шeстѡт Цу Заг Љpq. — шишати ВД, шишѡт Цу Заг Љq Љpq. — шкѡдѣт Заг Љq Љpq, шкѡдѣти ВД, шкѡдѣт Цу. — шкрѡкати „у Сријему“ ВД, шкрѡкѡт Цу Заг Љq. — штѡмпати ВД, штѡмпати ПД, штѡмпѡт Цу Заг Љq Љpq. — штрѡкати се ВД, штрѡкѡт Цу Заг Љq. — шчeпати-шчeпѡм ВД, шчѡпат-шчѡпѡм Цу, (ш)чѡпат Љpq, чѡпѡ мe рукѡм Љп.

ОСТАЛЕ РЕЧИ

92. ај бо (без акцента) „у Дубр.“ ВД, ај-бѡ Цу. — ѡмѣн ВД, ѡмѣн Цу Заг Љq Љpq. — бѡкрeн ВД Заг, бѡкрeн/бѡкрeн ИХ, бѡкрeн-бѡкрeн Цу, бѡкрeн Љq. — бѣлѡшѡст ВД, бѣлѡшѡс Цу Заг Љq Љpq. — блѡгош „у Ц. г.“ ВД, блѡгѡш Цу Заг Љq Љpq. — бѡгами Цу, бѡгоми Љpq, бѡгами Заљут (Цу). — бѡжѣи ВД, бѡжѣи Цу Заг Љq О, бѡжѣи

— јесѣњй ВД, јесѣњй Цу Заq Љq Љпq. — каменит ВД, каменит Цу Заq Љq Љпq Лп, каменит ПД. — кано ВД, канѡ (увек ненаглашено) Цу. — клѣков ВД, клѣков ПД, клекѡв Цу Заq. — кљунат ВД, кљунат ИХ, кљунат Цу Заq Љq Љпq. — кѡлико ВД, колико Цу Заq Љq Љпq, кѡлико Љп. — коликогѡѣ ВД, коликогѡѣ/колико гѡѣ Цу. — код Цу Заq Љq, кѡд Момииѣи Цетиѣе. — кѡристан ВД, корйсан Заq Љпq, кѡрисан Цу Љq, кѡрисъ'н Пп. — кѡчопѣран ВД Љq Љпq, кочопѣран Цу Заq. — крај (предлог) ВД, крај Цу Заq. — краљев ВД, краљев Цу Заq Љпq, краљевйа војникѡ Ко. — краљевскй ВД, краљевскй Љq Љпq, краљевскй Цу Заq. — краћак Дб Љпq, краћак ВД, краћак/краћак О, краћак/краћак Заq, краћак Цу Љq ИХ Лп, за краћкѡ вријеме Љп. — крѣнорог ВД, крѣнорѡг Цу Заq. — крѣшков ВД, крушкѡв Цу Заq Љq Љпq. — крцѡт ВД, крцѡт Цу Заq Љq Љпq Лп. — кѡд/кѡдѡ ВД, кѡѣ (кѡй) (=у ком правцу) Цу Заq Љq Љпq, кѡдѡ/кѡдиѣ(н)/кѡдиѣ(н)/кѡдиѣнаке/кѡдиѣнаке Цу, у За Љ Љq као и у Цу само нема облика кѡдѡ. — кѡмов ВД Заq Љпq, кѡмѡв Цу Љq. — кѡрјачкй ВД, кѡрјачкй Цу Заq Љпq, кѡрјачкй Љq. — кѡтъй В ПД, кѡтъй Цу Заq Љq. — лаком Цу Заq Љq ВД, лаком/лаком ИХ. — лѡних „у Ц. г.“ ВД, лѡник Цу Заq Љq Љпq. — лежѣћкѣ ВД, лежѣћкѣ Цу Љq Љпq, лежѣћкѣ Заq. — магарѣй ВД, магарѣи Лп, магарѣй Цу Заq Љq Љпq. — мајсторскй ВД, мајсторскй Цу Заq Љq Љпq. — Маѡарскѡ ВД, Маѡарскѡ Цу Заq Љq Љпq. — маѡарскй ВД, маѡарскй Цу Заq. — мѣк ВД, ПД, мѣк/мѣк Цу ИХ, мѣк Дб Пч Лп О. — мѣснй ВД ПД, мѣснй Цу Заq Љq Љпq. — мйлостив ВД, мйло-стйв Цу Заq Љq Љпq Пп Лп. — мјешѡвит (мјешѡвит) ВД, мјешѡвит ПД, мјешѡвит Цу Заq. — мрѡчан ВД, мрѡчан ИХ Заq, мрѡчан Цу Љq. — мрзан ВД Цу, мрзан/мрзан ИХ, мрзан ПД. — мрѡав ВД, мрѡав Љпq, мрѡав Цу Заq Љq, мрѡав ПД, мрѡав О. — набусит ВД, набусит Цу Заq Љпq. — наѡад ВД, наѡат Љпq, наѡад Цу Заq Љq. — наѡпѡк ВД, наѡпѡк Цу Заq Љq Љпq. — наѡпако: в. наѡпак. — наѡпѡчкѣ ВД, наѡпѡчкѣ Цу Заq Љпq. — наѡчиглѣд ВД, наѡчиглѣд Цу Заq, наѡчиглѣд Љq. — наѡчит ВД, наѡчит Цу Заq Љпq. — наѡпрасит ВД, наѡпрасит Цу Заq Љq Љпq Пп. — наѡрчитѡ ВД, наѡрчитѡ Љq, наѡрчитѡ/наѡрчитѡ Цу Заq Љпq. — наѡртљив ВД, наѡртљив ПД, наѡртљив Цу Заq Љq Љпq Пп. — наѡсѡпрот ВД, наѡсѡпрот Цу Заq, наѡсѡпрѡт Љq Љпq. — наѡтрашкѣ ВД, наѡтрашкѣ Цу Заq (наѡѡдачкѣ Љq Љпq). — наѡпѡрт ВД, наѡпѡрт Цу Заq Љq Љпq. — наѡште срца ВД, наѡштѣсрца Цу Заq Љq, наѡсре-срца Љпq. — нѣвјешт ВД, нѣвјеш(т) Цу Заq Љq Љпq. — нѣдјѣљнй ВД, нѣ-ѣљнй Цу Заq Љq Љпq ПД. — нѣзгодан ВД, нѣзгодан Цу Заq Љq Љпq. — нѣздрав ВД, нѣздрав Цу Заq Љq Љпq. — нѣскй ВД, нѣскй (као неодређена заменица)/нѣскй (анаф. заменица) Цу. — нѣмѡло ВД, нѣ-мѡло Цу Љq Љпq. — нѣмѡ ВД, нѣмѡ Цу Заq Љq Љпq. — нѣѡпрѡн ВД, нѣѡпрѡн Цу Заq Љq Љпq. — нѣправѣдан ВД, нѣправѣдан Цу Заq Љq Љпq. — нѣправо ВД, нѣправо Цу Заq Љq Љпq. — нѣпрѣ-станй ВД, нѣпрѣстанй Цу Заq Љq Љпq. — нѣскладан ВД, нѣскладан Заq, нѣскладан Цу Љпq. — нѣсложан ВД, нѣсложан Цу Заq Љq Љпq. — нѣстаѡан ВД, нѣстаѡан Цу ПД. — нѣчист ВД, нѣчис Цу Заq Љq Љпq. — нйјѣдан/нијѣдан Цу. — Никѡљдѡн Цу Заq, Никѡль-црква За.

— новѣѣт ВД Заѣ Лѣ, новѣѣт Цу Лѣ. — њѣзин ВД, њѣзин Цу Заѣ Лѣ Лѣ, њѣзин Ђеклиѣ. — Њѣмачкѣ ВД, Њѣмачкѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — ѡбичан ВД, ѡбичан/ѡбичан Цу, ѡбичан Заѣ Лѣ Пп. — ѡвѣѡ ВД, ѡвѣѡ/ѡвѣѡ Лп, ѡвѣѡ Цу Заѣ Лѣ Лѣ, ѡвѣѡ Рокоѣ Цу. — ѡвѣѡ ВД, ѡвѣѡ/ѡвѣѡ Лп, ѡвѣѡ Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — ѡволикѡ (ѡволикѡ) ВД, ѡволикѡ/ѡволикѡ Лп, ѡликѡ/ѡволикѡ Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — ѡвуда: в. куда. — ѡвѣѣ ВД, ѡвѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ ПД, ѡвѣѣ Лп. — ѡдмѡран ВД, ѡдмѡран Цу Заѣ Лѣ Лѣ ПД. — ѡднекуд ВД, ѡднекуд Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — ѡко (предлог) ВД, ѡкѡ Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — ѡкрѣѣ ВД, ѡкрѣѣ Цу О. — ѡли ВД Ко Лѣ, ѡл'и Лѣ, ѡлѣ Цу Заѣ. — ѡмѣѣ ВД, ѡмѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — ѡн (ѡн) ВД, ѡн Цу Заѣ Лѣ Лѣ Лп. — ѡнѣѣ ВД, ѡнѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ, ѡнѣѣ Лп. — ѡновѣѣ ВД, ѡновѣѣ Цу, ѡновѣѣ/ѡновѣѣ Лп. — ѡномѣѣ ВД, ѡномѣѣ Лп, ѡномѣѣ Цу Лѣ Лѣ. — ѡномлѣѣ ВД, ѡномлѣѣ Заѣ Лѣ Лѣ, ѡномлѣѣ Цу. — ѡнуда: в. куда. — ѡпорѣѣ „у Ц. г.“ ВД, ѡпорѣѣ Цу Заѣ Лѣ. — ѡпѣѣѣ ВД, ѡпѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — ѡрлов (ѡрлов) ВД, ѡрлов Цу Лѣ Лѣ. — ѡсим ВД Лѣ, ѡсим Цу Заѣ Лѣ. — ѡсмѣѣ ВД Заѣ Лѣ Лѣ, ѡсмѣѣ Цу. — ѡсѡбитѣ ВД, ѡсѡбитѣ Цу Заѣ Лѣ. — пѣметан ВД, пѣметан/пѣметан ПД, пѣметан Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — пѣтѣѣ ВД, пѣтѣѣ жѣла Цу Лѣ Лѣ, пѣтѣѣ Заѣ, пѣтѣѣ Лп. — пѣтом ВД ПД Дб, пѣтом Пч, пѣтом Цу Заѣ Лѣ Лѣ О, пѣтовнѣ Дѡѣ Гѡѣ (Цу). — плѣтак ВД, плѣтак Заѣ Лѣ Лѣ Дб, плѣтак Цу ИХ. — плѡснат ВД, плѡснат ИХ, плѡснат Цу Заѣ Лѣ, плѡснат Пп. — пѡдмѣѣ ВД, пѡдмѣѣ Лп, пѡдмѣѣ Цу Лѣ Лѣ О. — пѡлаѣ ВД, пѡлаѣ/пѡлаѣ Цу, пѡлаѣ Заѣ Лѣ Лѣ. — пѡнѣѣѣ ВД, пѡнѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ. — пѡповскѣ ВД, пѡповскѣ Лѣ, пѡповскѣ Цу Заѣ Лѣ. — пѡпѡднѣ О, пѡпѡднѣ Цу Пч. — пѡпрѣѣѣ „у Ц. г.“ ВД, пѡпрѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — пѡтпѣѣ ВД, пѡтпѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — пѡтребѣѣ ВД, пѡтребѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — прѣвѣѣ ВД, прѣвѣѣ Заѣ, прѣвѣѣ/прѣвѣѣ Лѣ, прѣвѣѣ Цу Лѣ. — прѣѣ ВД, прѣѣ/прѣѣ Цу Заѣ, прѣѣ Лѣ Лѣ. — прѣѣѣ „у Грблѣ“ ВД, прѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ ПД Пп. — псѣѣѣ ВД, псѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ ПД. — пѣѣѣ ВД Заѣ, пѣѣѣ Лѣ Лѣ. — пушѣѣѣ ВД, пушѣѣѣ Цу, пушѣѣѣ Лѣ. — рѣѣѣѣ ВД, рѣѣѣѣ Цу Заѣ. — рѣѣѣѣ ВД, рѣѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ. — рѣѣѣѣ ВД, рѣѣѣѣ ИХ, рѣѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ Пп. — рѣѣѣѣ ВД, рѣѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — рѣѣѣѣ ВД, рѣѣѣѣ Лѣ Пп, рѣѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ. — рѣѣѣѣ ВД, рѣѣѣѣ Лѣ Лѣ, рѣѣѣѣ Заѣ, рѣѣѣѣ Цу. — рѣѣѣѣ ВД, рѣѣѣѣ ИХ, рѣѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ Пп. — сѣѣѣѣ ВД Заѣ, сѣѣѣѣ Лѣ Лѣ, сѣѣѣѣ ИХ. — сѣѣѣѣ ВД, сѣѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — сѣѣѣѣ ВД, сѣѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — сѣѣѣѣ ВД Заѣ Лѣ Лѣ, сѣѣѣѣ Цу, навр сѣѣѣѣ ѣѣѣѣ дѣѣѣѣ Лѣ. — сѣѣѣѣ ВД, сѣѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — сѣѣѣѣ ВД, сѣѣѣѣ/сѣѣѣѣ ИХ, сѣѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ ПД, сѣѣѣѣ Лп. — сѣѣѣѣѣ ВД, сѣѣѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — сѣѣѣѣѣ (сѣѣѣѣѣ) ВД, сѣѣѣѣѣ/сѣѣѣѣѣ ПД, сѣѣѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ, сѣѣѣѣѣ Лѣ. — сѣѣѣѣѣ ВД, сѣѣѣѣѣ Цу Заѣ Лѣ Лѣ. — сѣѣѣѣѣ (предлог) ВД, сѣѣѣѣѣ Цу Заѣ. — сѣѣѣѣѣ ВД Лѣ, сѣѣѣѣѣ ПД, сѣѣѣѣѣ Цу Заѣ

93. Како се види из овог прегледа, речј у којима се акценат колеба или показује дијалекатске разлике има доста велик број, по мом материјалу нешто изнад хиљаду. Детаљним испитивањем овај број би се свакако нешто повећао. Да би се објасниле ове разлике, требало би спровести опсежна истраживања; у то ја овде не могу улазити, него ћу се ограничити на неке начелне напомене.

2) Типу *жсѣна-жсѣнѣ* у СК-Љ припада знатно мање речи него на пример код ВД. Изгледа да је овај акценатски тип у староцрногорским говорима доста давно изгубио продуктивност, тако да му речи новијег порекла нису прилазиле. Тип *гла̀ва-гла̀вѣ* нешто је продуктивнији, нарочито у Љешанској нахији; ван Љ изгледа да постоји тенденција да се основе које се завршавају групом сугласника одвајају од овог типа и прилазе типу *ла̀ђа-ла̀ђѣ*.

4) Речи код којих се у реченици често редукује акценат подложне су услед тога акценатским колебањима (*ова̀кд̑/овакд̑* и сл.).

5) За велики број речи страног порекла не могу се правити непосредна упоређења акцента. Наиме, у Вуковом речнику углавном нема тих речи, а ни у народном говору оне немају чврсто место, него се употребљавају више случајно. Ако се овде не може говорити о одређеном посебном акценту неке позајмице, ипак се јасно уочавају неке акценатске тенденције и правила продуктивности акценатских типова, која су понекад тако јака да потпуно прецизно одређују какав акценат мора имати реч одређеног морфолошког типа ако се употреби. И у тим тенденцијама има доста разлика од акцентуације уобичајене у савременим главним центрима. Навешћу неке категорије речи из новог правописног речника, код којих акценат одудара од онога који би те речи морале имати на терену који испитујем, па и уопште у црногорским говорима.

Тако речи на *-ија* готово редовно имају акценат који одудара од староцрногорских акценатских тенденција. Према књижевном *-џија*, *-лџија* у Старој Црној Гори обавезан је акценат *-џија*, *-лџија*, а такав би акценат морале имати и речи као што су у Правопису: *авџија*, *авџија*, *агџија*, *агронџија*, *акадеџија*, *алегџија*, *Александрија*, *алџија*, *алхџија*, *анџија*, *анџија* и многе друге. Речи као *агрџија*, *акџија*, *амнџија*, *анџија* имале би силазни акценат на истом слогу (*агрџија* и сл.). Исти однос вреди и за суфиксе *-изам*, *-(иџ)ичан*, *-иџички*, *-(и)џика* и др. Речи на *-аниј*, *-ениј* имају на крајњем слогу дуги акценат: *агџиј*, *аџиј* итд.

III ДЕО

ФОНЕТИКА

НАПОМЕНЕ О ФОНОЛОШКОЈ СИСТЕМИ

94. Гласовна система у говорима СК-Љ одликује се извесном нестабилношћу и неуједначеношћу, тако да на разним тачкама територије имамо различит број фонема.

У Цу она углавном изгледа овако:

самогласници: и, е, а, о, у, р;

сонанти: в, л, љ, р, ј, м, н, њ;

сугласници :

	зв.	безв.
уснени	б	п
зубни	д з с	т с ц
алвеоларни	ж џ	ш ч
палатални	џ ђ	џ ћ
веларни	г	к

Како се види, код сугласника је отклоњена извесна несиметричност, карактеристична за књижевни језик, наима не постоје непарни безвучни сугласници, а поред палаталних африката постоје и палатални фрикативни сугласници.

Ова тежња за симетријом или паралелизмом изражена је и другде у говорима СК-Љ; у Љп алтернирају донекле и *в / ф* (уп. *црф* и сл.).

95. Вокали у Цу сви, укључујући и вокално *р*, познају нормалне квантитетске разлике, и могу стајати у свим положајима у речи. Извесна ограничења или тенденције ограничавања јављају се у СК-Љ при додиру два вокала. Тако је сажимањем практично елиминисана комбинација *ао*; такође треба поменути тенденцију скраћивања суседних вокала (*чии̋ах̋у* / *чии̋аду*), затим девокализацију вокалног *р* испред *о* (*ум̋ро*). Ова девокализација *р* не захвата целу територију: у Цу, ГЂе и За нисам је бележио; забележио сам је у ДЂе, Љ, Љп, Зети и Метеризима (Ријечка Нахија). Према томе, ова појава захвата југо-источну Стару Црну Гору (Милетић је констатује за Црмницу, стр. 69). Друкчији начин девокализације бележи Вуковић: *џм̋р̋о*.

У зетској равници звучни сугласници на крају речи прелазе у безвучне (укључујући прелаз *-в* у *-ф*), што сужава позиције у којима могу стајати звучни сугласници: *сд̋и̋*, *гд̋и̋*, *књ̋ас*, *књ̋ас-М̋ирко*, *жс̋иф*, *н̋аи̋* љ бога — Љп; *Бе̋ћ̋ир-бек-је*, *кд̋и̋* — Молишићи; *н̋ика̋и̋*, љ *р̋о̋и̋*, *збо̋к*, *ид̋сли̋је̋и̋*, *бр̋о̋и̋*, *сд̋и̋* н̋ *зн̋ам*, *кд̋и̋*, *нас̋р̋џ̋и̋*, *књ̋ас*, *д̋д̋к̋ас*, *гд̋с* на *Д̋а̋ј̋ба̋бе*, *ил̋д̋ф* — Махала. Овакво, потпуно губљење звучности на крају речи није особина говора СК-Љ. Ипак се у Љ могу чути појединачни примери за ову појаву, нарочито у прилозима за време (*сд̋и̋*, *н̋ика̋и̋* — Штитари — и сл.).

У зетској равници постоји још једна важна одлика фонолошке системе: мешање *л* и *љ*. Ја сам ову појаву детаљније испитивао у Љп, где се *л* и *љ* не разликује испред *е*, *и*, и имају у том положају вредност меког *л*. Међутим, у другим положајима разлика између ове две фонеме сасвим јасно се чува. Истина, етимолошко *љ* доста је блиско обичном штокавском *л*, иако приметно мекше, али је етимолошко *л* упадљиво тврдо, приметно тврђе него у Катунској нахији у истим положајима: *Л̋уб̋д̋*, *л̋ӳђ̋и̋*, *л̋еш̋ко̋ид̋л̋ск̋и̋*, *Д̋ал̋'ам*, али *Л̋уж̋и̋ница*, *љӳи̋* (од *луб̋*), *Л̋ӳк* (= *Луг*), *Т̋д̋ло̋и̋и̋* итд. И код неких информатора из Махале и Горичана (Зета) могао сам констатовати разликовање *л* и *љ* ван положаја испред *е*, *и*, али ту нисам вршио детаљнија испитивања.

Сем побројаних фонема јављају се — у извесним узвицима и другим емоционалним или ономотопејским речима — и друкчији гласови; они, међутим, и не иду у нормалну гласовну систему. Такав је на пример слог који би се могао означити са *и̋џ̋* (*и̋* артикулисано са затвореним уснама + вишеструко *џ̋*), који се јавља у глаголу *и̋џ̋и̋и̋и̋* се Цу и у топониму *и̋џ̋и̋на Г̋д̋ра* (у Кривошијама) Цу. Нарочито су честа у узвицима разна назална образовања (назално-орална или и чисто назална, са потпуном преградом у устима), затим звучни задњенепчани спирант (са оралном, назално-оралном или назалном артикулацијом), затим *и̋* (приближно) са увлачењем ваздушне струје и др.

О ФОНЕТСКОЈ ВРЕДНОСТИ ГЛАСОВА

96. У Цу, Бје и За *а* је по гласовној вредности врло блиско књижевном, али ипак нешто затвореније, са пасивнијим положајем усана. У ДЂе, Љ и Ко, као и у зетској равници, боја *а* је често по-

мерена у друкчијем правцу, у правцу отворенијег, предњег *a*, заправо у правцу црногорског „полугласника“ (в. детаљније у одељку о полугласнику).

Од осталих вокала извесну флукуацију показује *e*, и то не само дуго него и кратко, иако знатно ређе. И ово је особина граничног појаса према говорима са „полугласником“ (ДБје, Љ, донекле Ко), али се понекад чује и даље, на пример у Цу: *нѣћу*, *нѣмам* — Рокоче. По Малецком (231) у Цу, О, За, Ко, Бје *e* је једнако књижевном, док у Ђеклићима, као и другде где се чува нарочити рефлекс за полугласник, долази до затварања. Данас се та граница не би могла тако јасно оцртати; ја сам понекад могао констатовати затворено *e* у свим племенима (уп. горње примере из Рокоча). Ипак је затворено *e* углавном напореда са помућеним *a*, односно са засебним рефлексом полугласника.

Забележио сам, у Љп и Зети, и случајеве мућења у испред *j*, заправо извешан степен асимилације (померање артикулације у према предњем непцу). То сам бележио ретко, само у радном придеву на *-ујо* (са аналошким *j*): *иѣнѣјо* Махала, *крѣнѣјо*, *иојинѣјо* Љп.

Уопште — што се тиче односа палаталних и непалаталних гласова, заправо — асимилаторног деловања самогласника на сугласнике и обрнуто, територија СК-Љ није јединствена. Цу, Бје и За представљају једну крајност: овде практично нема таквих појава, у чему се ови говори слажу са суседним херцеговачким говорима, а и с књижевним језиком. Другу крајност представљају говори суседни албанском језику и уопште говори са „полугласником“, где артикулација *л*, затим *к*, *г*, *х* зависи од природе следећег самогласника. Љ и Ко стоје на средини, при чему је у Љ више оваквог померања артикулације него у Ко¹.

Иначе, на целој територији СК-Љ може се чути прелаз *ју* у *ји* у примеру *добројѣиро*; напротив *јујиро* (што ће бити од *јуиро*) бележио сам само на територији која гравитира зетској равници. Примере као *ичѣ*, што поред *ијиро* бележи Мил. (47), нисам бележио.

Да поменем овде и извесну асимилацију *a* према *j* у суперлативном префиксу *нај-*, коју сам код појединих особа бележио у горњем делу Цу. Боја *a* се овде креће у правцу напрегнутог *и*; међутим потпуни прелазак нисам бележио (Мал. бележи чисто *иј-*: *ијмлађи* и сл.).

¹ Посебно што се тиче артикулације *л* највеларније *л* бележио сам у Љп. Љешанско *л* ван положаја испред *e*, и имам утисак да је нешто мање веларно него у Љп и источној Црној Гори у истом положају, али се јасно уочава разлика између њега и *л* испред *e*, и. У овом последњем положају щешанско *л* знатно је мекше него нпр. у Цу и врло је блиско по степену умекшаности са щешкопољским *л'*; ипак мешања са *љ* у Љешанској нахији уопште нема, јер је глас *љ* сасвим меке, тј. нормалне штокавске артикулације. Идући према северозападу територије СК-Љ разлика између ове две позиционе варијанте *л* постепено се смањује, да би се у северозападном делу изједначила са односом ових варијаната у нормалном књижевном изговору.

У зетској равници бележио сам и умекшано *p* од *pj*: *бар'акѿѿр*, *бар'ѿк* — Момишићи, *ѿер'анике* Махала. Приметна је и промена боје *a* иза оваквог *p*, али нисам бележио потпуни прелаз у *e* (уп. *бѿрекиѿѿре*, Мил. 47). У катунским племенима ово нисам бележио, у Љ изузетно².

О РЕФЛЕКСИМА *ѣ*

97. У СК-Љ је основни рефлекс *ѣ* у дугим слоговима *ије* (тј. *ије*), а у кратким *је*. Међутим, компликованије је питање о развоју рефлекса *ѣ* иза *p*, као и испред *j*, *o* и у случајевима као *биљег*. Данашње стање ових рефлекса у СК-Љ јесте овакво:

— уместо *pѣ* (са кратким „јат“) ни у једном случају немамо *pје* изузев што сам у Парцима (Љ) забележио *сиѿдрјешина* и *сиѿарје-иѿиѿсиѿво*;

— испред *o* и *j* уместо *ѣ* имамо доследно *и*; изузетак је *сѣјаѿи* (али *грѿјаѿи*, *вијаѿи*) Љq; одступања има и код глагола *смијаѿи се* (в. ниже);

— ван ове позиције једини случај у коме *ѣ* поуздано прелази у *и* јесте *биљег* и изведене речи (ипак сам забележио и *обележје* / *биљега* Љq); *зайовиѿеѿи* је несигурно, а и ретко се чује.

98. На основу стања у СК-Љ може се претпоставити оваква релативна хронологија:

- 1) вокализација *л* на крају слога;
- 2) промена *ѣ+j*, *o* у *и+j*, *o*;
- 3) промена *pѣ* (са кратким *ѣ*) у *pе*;
- 4) губљење *x* у средини речи.

На овакву хронологију упућују примери као *дијаѿба*, *видијаѿо*; *грѿјаѿи се*, *гредѿи*; Љешанско *сѣјаѿи* и Милетићеви примери *грејаѿи*, *сјејаѿи*, *сиѿареји* (39) могли би упућивати на друкчију, обрнуту хронологију промена под 2 и 3, ако није на одсуство промене *ѣ* у *и* утицала слаба артикулација *j*.

Што се тиче фонетске суштине ових промена *ѣ* и фонетских услова њиховог вршења, тешко је доћи до прецизнијих закључака. Тако се на основу материјала СК-Љ не може са сигурношћу утврдити да ли се испред *j* и *o* мењало у *и* само кратко *ѣ* или и дуго. У Цу, истина, имамо *смијаѿи се* и *смијаѿем се*, али сам у Бје бележио и *смијеје се*; у Љ сам бележио *смије се*. Код Вука је рефлекс *ѣ* у овој речи кратак. Одавде би се могле изводити противречне претпоставке: најпре — да је и дуго *ѣ* давало *и*, а да је *смијеје се* аналошко образовање према *смијех*, *смијешан* и сл.; обрнуто — да је дуго *ѣ* и у овој позицији давало *ије*, а да *смијеје се* / *смије се*, *смије се* представља старији акценатски дублет, док би се *смије се* могло схватити као ка-

² Треба да напоменем да нисам са посебном подробношћу испитивао и бележио разне фонетске нијансе које немају битнијег утицаја на фонолошку ситуацију, и да би се — нарочито за југоисточни део територије СК-Љ — подаци које сам изнео вероватно могли знатно проширити.

сније анологско дуљење (према *dāvāi-dāiēm*). Међутим, ниједна претпоставка није сигурна.

Ван овога имамо дуго *и* уместо *ѣ* и *у* императиву *разумиј* (пored чешћег *разуми*), али ће ово бити накнадно дуљење.

Такође нам усамљени пример *биљѣг* (и изведенице) не даје дозвољено основа да одредимо услове оваквог мењања *ѣ*. Не би било оправдано ту промену сводити на утицај следећег *љ* — с обзиром на примере као *бјѣљѣи*, *забјѣљѣидѣи* и сл. Вероватније је да је ту било и дисимилаторног утицаја следећег *ѣ*, са чим би се слагало и *сиђѣиш* (Ј. В. 17; у СК-Љ је *сеђѣиш*) и *зайовиђѣиш*¹. Што се тиче примера *ѣриђе* и сл. (употребљава се и *ѣрије(д)* и *ѣрѣје*) биће у праву Мил. (42) да је то анологско образовање према *ѣрије*, а не фонетска промена *ѣ* у *и*. Заправо ће *ѣрѣје* бити нормални облички компаратив од *ѣријед* (са секундарним *д*). Пошто и само *ѣрије(д)* има компаративно значење, лако је могло доћи до контакминације. Пример *зайовиђѣиш* такође је несигуран, јер ту може бити обличког утицаја глагола *виђѣиш*.

99. Префикс *ѣрѣ-*, кад одговара кратком слогу, даје увек *ѣре-*, а кад одговара дугим слогу, гласи двојако: *ѣрије-* / *ѣрѣ-*. Заправо, у речима старијег постанка он редовно гласи *ѣрије-*: *ѣриједбј*, *ѣријелаз* (нпр. место где се прелази ограда), *ѣријеклад*, *ѣријеилѣиш* и сл. У новијим, анологским образовањима или унесеним речима чује се *ѣрѣ-*: *ѣредлад*, *ѣрендс*, *ѣрѣлаз* (прелажење) итд. Код глагола *ѣрећи* (ређе у другим речима) чују се напореда обе варијанте.

Забележио сам у Цу ове екавизме: префикс *не-* (код неодређених заменица и прилога), *зеница*, *мрзѣиш*, *ѣдѣиш* (биће новија реч), *ѣелѣидѣиш*, *ѣозлѣидѣиш*, *лѣб*, *обећидѣиш*.

Примери. биљѣг Цу Заq Љq, биљѣгоша Цу, обиљѣжје Цу За Бје, обељѣжје Љq, облѣлѣже Љп, сѣдѣио Цу За, врѣћѣло Цу Бје Заq, нѣ било ти заповиђѣно Цу, нећѣља Цу За Ко Љ, бјѣљѣ Цу Заq ДБјѣq Љq; М. Ст. (24) бележи само *бјелег* и сл., код Мил. (42) имамо *биљег* / *бјелег* итд., код Ј. В. (17) *биљег*, *сиђѣиш*; ја сам у Трепчи бележио биљег, сѣжет. — горѣт Цу Заq ДБјѣq Љq, речѣица Цу Заq Љq, Коренѣиш Цу Љq, стаѣрѣшина Цу Заq ДБјѣq, старѣиштво Цу Заq, стаѣрѣшина / стаѣрѣшина Љq, старѣиштво Љq, гѣре Цу Заq ДБјѣq Љq; доследан прелаз *рѣ* у *ре* у кратким слоговима бележе и Мил. (137), М. Ст. (23), Станић (у поменутом извештају), а Ј. В. (16) бележи и одступања: *сиѣарѣишина*, *корѣјена* (у примеру *сиѣар(ј)ѣишина* проблем је нешто друкчији него код *рѣ* у другим позицијама, јер је стари облик био *сиѣарѣишина*). — грѣѣт Цу Заq ДБјѣq Љq, усѣѣт Цу Заq Љпq ДБјѣq, усѣѣѣт Љq, овѣѣѣт Цу Заq ДБјѣq Љq Љпq, старѣи Цу Заq Љq ДБјѣq, плетѣѣѣу Цу, плетѣѣѣху / плетѣѣѣу Заq Љq, стѣѣио Цу Љq, срѣѣио Цу Заq, горѣѣио Цу ГБје, сѣѣио, ѣѣо / јѣѣо Цу. — отпрѣје, напреѣје, најприѣје За, приѣје Бје За, приѣјед Цу Бје ДБјѣq. — приѣједбј Цу Бје ДБјѣq Заq, прѣједбј Љq, приѣјелаз Цу Заq, приѣјплѣт Цу Заq Љq,

¹ Дисимилацију је у овој позицији претпоставио Решетар (Der št. D.).

прѣсѣдник / приѣсѣдник Цу Заq, приѣсѣдник Љq, приѣћѣм / прѣћѣм Цу Заq, приѣћѣ Љq, приѣша, прѣшли, прѣћѣш(!), прѣћдсмо За, приѣша Ко, приѣшгѣ Љп. — нѣко, нѣшто, нѣкакав Цу Заq Љq Љпq ДБјeq, зенѣца, мрзѣт, целѣвѣт, лѣб, обећѣт, позлѣдѣйт / пожлѣдѣйт Љq, пѣнѣла — понесѣ Љп (свакако аналошко е), пѣнѣла-пѣнио Љq. — рѣковѣт Цу, рѣковиѣт Љq, бѣлѣс Цу Заq Љq; и Малецки бележи за Цу *рѣковѣт, бѣлѣс*; уп. *руковиѣт, болѣс* код Мил. (45). — кѣсело Цу Заq Љq, кѣселица, кѣселѣѣ, укѣселѣт Цу; у овој основи имамо рефлекс *ѣ* и код Мил. (45) и код Ј. В. (17). — сиромѣ / сѣромѣ Цу, сиромѣх ДБјeq Заq Љq, сиромѣшан Заq, широмѣшан (ретко) За; код Ј. В. (17) је сѣрома(шан), а и ја сам у Трепчи бележио такве примере. — ѣндио / ѣнѣо-ѣнѣла Цу Заq, ѣнѣио (са ѣ!)-ѣнѣла Љq; уп. и Ј. В. (17), Мил. (45). — косѣер, путѣер Цу Заq Љq, водѣер Заq Цу; слично је и код Ј. В. (17) и М. Ст. (27). — овиѣер, командѣр / командѣер, брегѣдѣр / брегѣдѣер Цу, инжиниѣерѣма Подбукѣвица (Цу), овиѣер, командѣер, пѣткомандѣер, командѣерѣ (и иначе се у оваквим речима *ије* понаша као рефлекс *ѣ*, тј. *е* се не дуљи у генитиву множине) За, офиѣер Момишиѣи, факѣр / вакѣр Цу, факѣер Љq, тѣлиѣр Цу Заq, колѣер Цу Заq Љq; уп. и код Мил. (46), М. Ст. (27) и Ј. В. (17). — бистѣерна Цу Заq Љq Крусе (Љ), гушѣерина Грахово; уп. и код Мил. (45). — мишѣело Цу Заq Љq (*мисѣио* Мил. (45), кѣндило / кѣнѣело Цу Љq, кѣнѣело Штитари (Љ); и код Мил. (45). — бутѣга Цу Бје Љq; код Мил. (45) бутѣга. — пѣрлиѣ Цу, пѣлиѣерна Љq; код Мил. (45) *ѣилиѣерица*. — травѣса Цу, травѣза Љq; *ѣравиѣза* код Мил. (45). — подумѣнта Цу, полумѣнта Заq Љq; *ѣодумѣјѣнѣиѣа* код Ј. В. (17). — лепѣр Љq, лѣпѣр Заq, лѣптѣр, лѣптирица Цу; *лѣиѣерица* Мил. (45). — кѣстилѣто Цу, кѣстилѣ Љq Заq; *кашѣело* код Мил. (46). — виѣтѣт Цу Заq, виѣћѣт Љq. — влѣћа(!) Љq; у Цу је ѣбрѣвица. — виѣдро-виѣдра-вѣдѣрѣ Љq (у Цу ова реч није обична); уп. и код Мил. — купѣна Цу (уп. и код Мил., 46), купѣина Љq. — бѣжѣш-бѣжѣт Цу Љq Заq; код Мил. (46) *блѣжѣш* и сл. — Њѣмѣц Цу Заq Љq. размиѣрѣт, премиѣрѣт Цу Љq; уп. *ѣомѣјѣриѣи.*, Ј. В. (17). — двѣсти Цу, двѣсто Љq.

100. Найомѣна. Милетићѣви рефлѣкси дугог *ѣ* (стр. 34. и даље) потпуно одударају од стања у СК-Љ. За *ѣ* под дугим акцентом он наводи ове варијѣнте: ѣѣ, ѣѣ, ѣѣ, ѣ[ј]ѣ, а за неакцентѣвано дуго *ѣ*: ѣѣ, ѣѣ, ѣ[ј]ѣ. Овакво стање показује извесну нестабилност самогласничке системе, која се у другим правцима одражава и ван Црмнице на староцрногорском полугласничком терѣну. Али је лако могуће да све ове варијѣнте не представљају фонолошко ситуацију, него да ту има и фонѣтских варирања зависних од темпа говора и других случајних околности; при идентификѣовању таквих варијѣната тѣшко је за испитивача да потпуно искључи утицај сопствѣног фонолошког осѣћања. У сваком случају, стање рефлѣкса дугог *ѣ* какво је Милѣтић забележио не може заступати западноцрногорско стање, како узима

Брабец у *Пишћанима књижевности и језика* IV—V, св. Б („и дуго и кратко е од западне Црне Горе, преко готово цијеле ијекавске Херцеговине до Пљеваља, Сарајева и Вареша“), него представља више локалну или периферијску појаву.

Поменути скавизми углавном су врло стари и широко спроведени у српскохрватским говорима (уп. нпр. код Решетара — *Der štok. Dial.* 67. и 72, Ивића — Данашњи посавски говор, Рад ЈА 196, стр. 169 — и другде).

О РЕФЛЕКСУ ПОЛУГЛАСНИКА

101. Најкарактеристичнија црта говора СК-Љ јесте одсуство такозваног полугласника, прецизније — изједначење етимолошког *a* са рефлексом полугласника. Заправо се по овој црти одликују говори СК-Љ од сусједних староцрногорских.

Прецизну границу простирања „полугласника“ тешко је дати, јер је прелаз постепен. Ипак мислим да се може узети да се полугласничка граница поклапа са племенском границом Цуца и Ђеклића, затим са границом Катунске и Љешанске Нахије са Ријечком. То би заправо могло да се узме као некадашња граница. Данас и с једне и с друге стране постоји прелазни појас, тако да се по целој Љешанској Нахији, затим у Доњим Бјелицама може чути извесно, скоро сасвим факултативно мућење *a* у правцу „полугласника“. Такву појаву, у мањој мери, бележио сам и у Команима, па и на Чеву и у Горњим Бјелицама; изузетно и у Цуцама.

У Љешанској Нахији ова појава неће бити условљена само утицајем ријечких говора, него и говора зетске равнице, па и источно-црногорских (отуда мућења *a* у Команима).

С друге стране, у Ђеклићима, Косијерима и Ђиновићима приметан је обрнути утицај, тако да се готово избрисала разлика на пример између Штитара и Ђиновића. Врло слично је стање у Љп и у Зети.

Како је поменуто, ово мућење је углавном факултативно. Ипак се код најстаријег поколења запажа да је чешће у извесним полугласничким позицијама, док код млађих поколења далеко прелази ове границе. Тако сам у Махали у току вишечасовног разговора са једним објектом педесетих година утврдио отприлике овакав однос: $a/\bar{a} = 10/100$; при томе се *a* јављало углавном у суседству уснених сугласника, али се прецизнија правила нису дала утврдити. У доњој Љешанској Нахији сретао сам млађе објекте код којих је мућење редовно. У Момишићима сам код представника најстаријег поколења констатовао мућење углавном у неким полугласничким позицијама (у генитиву множине, у радном придеву, укључујући и тип *глед̃ā* и др.), док је код млађих поколења мућење знатно чешће и произвољније. Уопште узето, може се рећи да се на територији СК-Љ не одржава фонолошка разлика између етимолошког *a* и рефлекса полугласника,

тенденција, која се уклапа у општу тенденцију редуковања, заправо ублажавања напрегнутијих артикулација. У начелу је могућно да таква фонетска тенденција, ако и не достиже интезитет довољан за спровођење гласовне промене, ипак сугерише језичком осећању одабирање варијаната у морфолошким колебањима.

Једини случај где се и у Цу боље чува *љ* јесу глаголи на *-авлаић*; овде се најчешће губи *в*, што и омогућава одржавање *љ*.

Примери. Грабјанин, у Скопје, јавја, грѣбље ГЂе; вљетрови, пјесмицу, зѣмља, бјежећи ДЂе; д'љѣма, бљѣж, пљѣсма, бију, побљѣзи, мјѣсто, д'љѣст-й'љада, земјѣ, зѣмља, сипл'у, грѣбље За, пљѣна / пјѣна, пљѣва / пјѣва, бјеж'ат / бљѣж'ат, пљ'ачка, пљ'ув'ат Заq; бљѣу, невљѣста, бљѣше, вјетри'на, пјѣв'али Ко; пљ'унѣм, пљ'ачка, грѣбље, зѣмља / зѣмја, с'абља, пљѣна, пјѣсма, влѣћа(!), влѣра, мљѣра, пљѣв'ат, вјѣтар, двѣма, убјѣније (ген. мн.), пјѣва (Spreu) Љq; убл'ѣни, мјѣшт'ани, мл'ѣл'и, земјѣ, обл'ѣсил'и, ўспл'е, вл'ѣтар, црѣвл'а Махала.

103. Найомена. Решетар у овоме јављању *ј* место *љ* види фонетски процес (Der štok Dial., 125). Вушовић (ЈФ IX, 115) сматра да је то резултат напоредности рефлекса типа *йј* / *йљ* у позицијама најновијег јотовања. Тако на ово питање гледа и Белић (ЈФ XIV, 169). Ивић (Дијалектологија, 161) допушта за ову појаву могућност утицаја шиптарског језика, чији говори такође познају промену *л'* у *ј* иза лабијала.

То што ја говорим о гласовној тенденцији не противи се Вушовићевом објашњењу. Наиме, и ја сматрам да је механичким, морфолошким путем дошло до *могућности* колебања у овим рефлексима. Фонетска тенденција, која је у складу са широм тенденцијом избегавања напрегнутијих артикулација, није вероватно била довољно јака да изазове гласовну промену, али је могла сугерирати избор између варијаната које су омогућене морфолошким путем (фонетска тенденција при одабирању морфолошких елемената јасно се запажа у неким односима у грађењу речи, уп. т. 137—138). Бошковић и Малецки (о. с., 9) указују на периферијски положај говора у којима је најдоследније заступљено *йље* од *йѣ* и сл. Према данас познатим подацима периферијски распоред ових говора није јасно изражен: у односу ан Црну Гору Цуце и Бјелопавлићи имају периферијски положај, али је баш тамо најдоследније спроведена замена *љ* гласом *ј* (уп. за Бјелопавлиће у Стевановићевом раду — ЈФ XIII, 37). Према томе, било би смело ако бисмо на основу периферијског положаја неких говора у којима је доследније *вљѣра* (Црмница, Пјешивци и др.) изводили одређене претпоставке (у начелу би се у стању периферијских говора могла огледати старија фаза). Оваква репартиција замене *љ* гласом *ј* (широка заступљеност у Цуцама и Бјелопавлићима) говори и против Ивићеве претпоставке о шиптарском утицају, бар за дубље делове црногорске територије.

Да напоменем најзад да се утицај књижевног језика на рефлексе јотована готово не запажа. Овога утицаја можда има више код епентетског *љ*, као и другде где књижевни језик само сугерише избор између постојећих варијанти.

107. Што се тиче осталих племена, стање се много не разликује од оног у Цу. Знатније је одступање љешанско *кѡжѣи* и *клѡиће*, као и скоро редовна асимилација *ш*, *ж*, испред *ћ*, *ђ*. Пример *кѡжѣи* се не мора схватити као резултат фонетске промене, нарочито кад се има у виду алтернирање *грѡжѣ* / *грѣје*. И *клѡиће* би се могло објашњавати морфолошким утицајима.

Примери. *кѡжѣи*, *изѣла*, *зѡлијек*, *клѡиће*, *ѡсе*, *узѡхѡт*, *из-ћетелинѣ*, *пѡси*, *исѣра*, *расѣра*, с једнога, *изћѣлат*, *зћѣли* ми *тѡ*, *изјѡловѣт*, *изћѣс* из *иглѣ*, *ис-ћѣклићѡ* *Љѡ*, *изѣли*, *исѣрали* *Крусе* (*Љ*); *кѡзѣ*, *йѣде* *За*, *кѡзѣ*, *пѡси*, из *ћетелинѣ*, *изѣс* *Заѡ*; *с-еднога* *ДЗа*; *зеница* *Цу* *Заѡ* *Љѡ* *Љѡ*, *мрѣт* *Цу* *Заѡ* *Љѡ*.

ПРОМЕНА *си*, *зи*, *си*, *зи* У *ши*, *жи*, *ши*, *жи*

108. Вукова претпоставка да је ова промена изазвана млетацким утицајем с правом је одбачена (Решетар, Селишчев, Милетић). Заправо се ова појава уклапа у асимилацију *с*, *з* по месту образовања: према алвеоларним *л*, *н* и артикулација *с*, *з* предази на алвеоле (*ш*, *ж*, као и *ч*, *џ* заправо су алвеоларни а не предњенепчани гласови; у сваком случају, у мом изговору група *ши*, *жи*, *ши*, *жи* и први и други глас имају исто место артикулације).

Различита судбина група *си*, *зи* испред предњих и задњих самогласника (до асимилације долази само у групама *сли*, *сле*, *зли*, *зле*) вероватно долази услед извесне умекшаности *л* испред *е*, *и*; може се помишљати и на нешто друкчији узрок, наиме имам утисак да се *л* испред самогласника задњег реда слободније помиче напред према зубима него испред *е*, *и*, па бисмо у *сла*, *сло*, *слу* имали прилагођавање *л* артикулацији *с* а у *сле*, *сли* обрнуто.

Територијално ова појава захвата скоро читав терен СК-Љ и представља једну од најупадљивијих разлика према говорима долине Зете и Мораче. Она изостаје само у горњем (и највећем) делу Цу, досежући до Бате, Препина Дола и Круга. Појединачни примери ове промене могу се чути и изнад ове границе, нарочито у граничном појасу према племену чевском („Озринићима“). Изузетно сам овакве примере бележио чак и у Рокочама, а речи *кѡсле*, *кѡслић* гласе тако свуда у Цу. Одсуство ове промене у горњем делу Цу вероватно је последица утицаја херцеговачких говора.

Обухватајући Катунску Нахију изузев горњих Цуца и можда горњих Озринића, затим Љешанску и Ријечку Нахију, горњу Црмницу и приморје од Боке до Бара (уп. Мил. 146), ова појава има нешто ужу ареу него староцрногорско преношење акцента.

Примере преласка *скн*, *згн*, *скл*, *згл* у *шкн*, *жгн* итд. (уп. М. Ст. 41) нисам бележио; овамо не иде *ужглобийи*, а ни *шклѣбийи*, *шклѣбийи* и сл., што је ономотопејског порекла. Такође нисам бележио ни појаве као *шмрека*, *шшйали*, *раждрмай* (Мил. 147), *шрѣћа* (М. Ст. 41).

Треба, уосталом, напоменути да се рефлексн ове промене рапидно елиминишу, знатно брже него други дијалектизми, јер су постали предмет подсмеха околног становништва. Нарочито је јак тај процес у крајевима који гравитирају Титограду.

Примери. Цу: *мйшлѣм*, *иж-Нйшйѣа*, *нѣ жнѣм* (само та три примера, иначе *сн*, *зн*...) Рокоче; *мйшлѣ* (само тај пример, поред општецуцког *кожл-*, иначе *сн*...) Госпуде; *жнѣм*, *жлѣ*, *лишнѣка* и сл. (код старијих особа) Бата; *жлѣ*, *жнѣм* (чешће *сн*...) Прентин До; у Доброј Гори, Подбуковици и на Трешњеву је само *сн*... изузев *кѣжлѣ*, *кѣжлѣи*, *кѣжлѣд*. — Бје: *грожнѣца*, *шнѣга* (Предиш, изузетно, иначе *шнѣха*), *рѣскрѣшницу*, *шнахѣм*, *жнѣва*, *жнѣвѣн* (код типичних представника по правилу је *шн*... на целој територији племена). — За: *шешнѣс*, *шнѣг*, *жнѣм*, *ижнѣ-бољѣ*, *ижна-кѣѣ*, *беж-нѣсѣлѣ*, *мйшли тѣ*, *йжнѣшѣ*, *иж-Нйшйѣа*, *шеш-нѣѣлѣ*, по *мѣме жнавѣњу* и по *кажевању*, *ш-нѣма*, *знѣдивѣ*, *нѣјесам знѣва*; примери су бележени од врло типичног објекта, а код млађих и мање типичних представника нешто се слабије чува *шн*... него у Бје. — *жнѣм*, *смѣшлѣм*, *жнѣли* (код млађег света ретко *шн*...) Ко. — Љ: *пожнѣјѣм*, *жнѣм* Штитари; *беж-нѣкѣга* Ораси; *шлѣјѣпо* Крусе; *лишнѣка*, *шлѣка* Парци; и у Љ се *шн*... доста слабо чува. — Љп: *жнѣм* (изузетно, иначе *сн*..., као и у Зети).

ОСТАЛИ СЛИЧАЈЕВИ ЈЕДНАЧЕЊА СУГЛАСНИКА ПО МЕСТУ И НАЧИНУ ОБРАЗОВАЊА

109. Ово једначење шире је у СК-Љ него у књижевном језику ијекавског изговора. Ово се углавном односи на мењање *с*, *з* испред меких сугласника добивених под утицајем рефлекса кратког *ѣ*.

У СК-Љ се у овој позицији једначење врши скоро доследно: *йдшлѣ*, *ојрѣжнѣй*, *Шѣйѣан*, *блѣшѣй* Цу (тако и другде); ређи примери одступања чују се само у категоријама са јачим утицајем аналогije: *снѣгови* Цу, *снѣгойѣдно* Штитари (Љ) (обично је *шнѣгови*, *шнѣгойѣдно*), али сам бележио само *шлѣйѣчеви*. За пример *сусѣјѣшица* Цу биће тачно Стевановићево објашњење (стр. 54) да је у питању дисимилација.

Што се тиче једначења *с*, *з* на крају префикса, оно је редовно испред свих предњенепчаних сугласника изузев испред *љ*, *њ*: *рашѣѣрѣи*, *ижѣѣс*, *шшчуйѣи* итд. Испред *љ*, *њ*, бележио сам примере и са једначењем и без њега. У Цу је обичније ово последње: *слѣубиѣи*, *слѣушѣиѣи*, *изнѣушѣиѣи* и сл., ређе обрнуто: *шлѣубѣен* Бата, *шлѣубѣиѣо* Извори. Презентски префикс *уз-* (који облику презента даје значење футаура II)

не једначи се редовно ни пред другим непчаницима: *ако усчиїѣ* Трешњево, *ак-усчѣкаш* Рокоче (Цу). Бележио сам и примере једначења *с*, *з* у предлогу испред речи која почиње непчаником. Међутим, оно није доследно спроведено. Најчешће се једначи предлог *с*; *з* друге стране, најчешће је једначење испред *њ* у личној заменици за 3. л., па и у одговарајућој присвојној: *ш-њим* Цу ДБје За Ко Крусе (Љ); *ш-њима* Љq; *ш-њѣ фамѣлѣм* За; *иж-њик* Извори (Цу); *ш-његдѣиѣм* Рокоче (Цу) ГБје Штитари (Љ); *без-њѣга* Љп (иначе је обичније *из њѣг*, *без њѣга*, *с његдѣиѣм*). Иначе је исто тако обично једначење *с*, *з* из предлога испред почетног *ч* (*беш-чѣда* / *бес-чѣда* Цу; *ш-Чѣва* Бје; *беш-Чѣлѣ* За; *ш-чѣса* Ко), нешто ређе испред *ћ*, *ђ* а врло ретко испред *љ*, *њ* (ван поменутих позиција).

О НЕКИМ ГЛАСОВНИМ РЕДУКЦИЈАМА

110. О редукцијама гласова *в*, *ј*, *х*, затим о појавама елизије са-могласника биће речи у наредним одељцима.

Тенденција разних редуковања једна је од најкарактеристичнијих особина староцрногорских, па и осталих црногорских говора. Међутим, говори СК-Љ по овоме се не издвајају од суседних. Рекао бих, ипак, да је овде редукције мање него у Црмници, а више него у Херцеговини; с друге стране, изгледа да је ова појава интензивнија у Љ (нарочито у ДЉ) него у Цу, Бје и За.

Најподложнији је редукцији крај речи; уосталом, видели смо да је и преношење акцента изазвано једном врстом редукције у крајњим слоговима. Редукцији су јако подложне и речи ван реченичног нагласка, о чему је већ било речи. Ван овога редукцији су подложне сугласничке групе, са јасно израженом тенденцијом да се напрегнутостије артикулације задржавају само непосредно испред самогласника; у крајњој перспективи може се говорити о тежњи ка отвореним слоговима.

Редукције експлозивних денѣала

111. У крајњем *-сѣ* у изговору типичних објеката оклузива се углавном не чува; једино се у речима где има јачег аналошког подстицаја може понекад чути и редуковано *-шѣ*. Чувања *-шѣ* више има у једносложним речима, као што је добро запазио Малецки.

У групама *-шѣ*, *-жѣ*, *-зд* оклузива се обично чува, иако знатно редукована; ређи су случајеви потпуног губљења.

Крајње *-шѣ*, *-д* губи се понекад у речима које чине целину са следећом речју. Такве је природе губљење *-шѣ* код броја *дѣсѣи*, ређе *дѣвѣи*: *десе-брѣва*, *десе-кѣзѣ*, *десе-мѣмака*, *десе-мѣди*, *десе-сѣла* (ређе *десе-дѣаца*) Цу, а и другде. Даље имамо: *шѣ-шѣс*, *шѣ-шѣсѣи*, *шѣ-шѣсѣоро*, *шѣ-шѣсѣи* Цу и другде. Одавде се губљење *-шѣ* преноси и у друге бројеве: *шѣдесе брѣва*, *шѣсѣ-кѣзѣ*, ређе *шѣсѣ дѣаца* итд.

Међутим, сасвим је обична таква артикулација *м* испред сугласника при којој долази до артикулационог покрета усана, али једва долази — или и не долази — до потпуног додира усана.

Глас *њ* обично нема приметне редукције; ипак сам бележио и примере са делимичном редукцијом (са пасивном артикулацијом, језик се не приљубљује уз непце као за нормално *њ*, а слабији је и назални елемент): *кѣскѣ* Штитари (Љ) ДБје.

Вероватно и *мајкѣи* (од *мањкаѣи*) представља редукцију назалног елемента. Нејасно ми је *слањка* (од *сламка*).

Територијално у СК-Љ нема битније разлике у погледу редукције назала. Ипак бих рекао да је она, као и друге редукције, даље одмакла у југоисточном делу СК-Љ.

Остали случајеви редукције

113. Редукција звучности крајњег сугласника у Зети, Љп и делимично у Љ већ је поменута (у одељку о фонолошкој системи).

Понекад се могу чути и примери безвучне артикулације самогласника. То бива код крајњег вокала ако му претходи безвучни сугласник. Ова редукција је факултативне природе, а бележио сам је доста често у Љ, ДБје и Ко: *ндсѣхѣ*, *рѣке*, *рѣлечи* ДБје, *ндсѣхѣ*, *више*, *јунѣке*, *свѣкѣ*, *ндсѣ* ДЉ, *нд бјеше*, *неће* Ко. Примере за ову појаву бележи и Мил. (50).

Остале случајеве редуковања прегледаћемо по гласовима који се редукују.

Самогласници. Ван елизиде у додиру двеју речи, случајеви редукције самогласника нису нарочито бројни, и у главном су ограничени на речи које су често ван реченичког нагласка. Тиме ће бити условљена редукција у речи *кѣлко* (тако сам, поред *кољко*, бележио у Љп, Љ и Ко). Положајем ван реченичног акцента вероватно су условљене и разне редукције и речи *чловѣкѣ*: *чѣке* (на целом терену), *чѣк* Цу Бје За, *чѣк* / *чѣјак* Љ, *чѣјак-чѣјка* Љп, *чѣк-не-мѣже* Махала.

Бележио сам још *дѣјца* Љп. Махала, *ѣјѣро* Љп Ко Љ Махала, *зѣбрѣвиѣ* Љп, *зѣбрѣвиѣ* Крусе.

с, з. Поред књижевном језику познатих редукција бележио сам и примере са редукцијом у додиру две речи: *бе-шѣиѣ-ј-имѣ* За, *бе-женѣ* Извори (Цу) ДБје, *бе-жисѣѣиѣ* Рокоче (Цу) За.

л, љ. До редукције типа *зѣориш-и* од *зѣориш ли* (М. Ст. 55) у Цу мислим да не долази. У За је ретка, а у Љ сам је бележио доста често (при томе *и* обично губи звучност): *ѣдѣш-и*, *оѣдѣш-и* Љ и сл. Редукцију имамо и у *ѣонеѣѣник* Цу Љ и другде; код Мил. је *ѣонеди-]*оник, што упућује на облик са *л* а не са *љ*.

к, г. Глас *г* редукован је у *ѣе* (од *гѣје*); *ниѣе* и *неѣе* могли су се добити и аналогijом а не фонетским губљењем *г*. Иначе је редовно *ѣѣѣе* Цу За Љ, а поред *неѣе*, *ниѣе* бележио сам и *неѣѣе*, *ниѣѣе* (или са делимичном редукцијом: *ниѣѣе* За).

Чешћи су случајеви редукције *к*. У групи *ки* *к* се скоро редовно губи ако нема јачег аналошког подстицаја за одржавање (односно обнављање): *Нйишићи*, *Нйша* Цу Бје За, *лйше* / *лйкше* Љџ Цу Заџ ДБјџ (овде се ипак *к* боље одржава захваљујући утицају позитива).

Ван овога *к* се редовно губи на целој територији у поредбеној свези *ка* (од како), понекад и у прилогу: *јџс ка нйје* Цу Бје За, затим у предлогу *йреко*, који у Цу, Бје и Љ најчешће гласи *йрео*; оба случаја су вероватно условљена вана акценатским положајем (уп. *йрёко-йрео* / *у'йра* Цу). Овде долази и *накав*, *некав* (у Цу обичније него *некакав*).

ш, *ж*. У југоисточном делу СК-Љ бележио сам примере редукције ових гласова испред *ћ*, *ђ*. Ово се односи на почетно *шћ*—: *Ћейан*, *ћери*, *Ћейо* Љџ, *Сймо-Ћейанов*, *ћери* Љп, као и на примере *грозјће*, *гвозјће*, који у Крусама и Парцима (Љ) гласе *грђће*, *гвђће*. У северозападном делу СК-Љ групе *шћ*, *жђ* добро се чувају; ипак сам бележио и делимичну редукцију: *шћдн* (Подбуковица — Цу).

У Љп сам бележио потпуну или делимичну редукцију *ш* у глаголу *шчайай*: *чдйа ме рукџм*, *шчдйа*, Љп (иначе је *шчайдйи* Цу Заџ Љџ).

ћ. Редукцију палаталног и фрикативног елемента (ако није у питању аналогиза) имамо у *ћеклики*, *йёрдвипки* затим у *күйињи*, *йомдйиница* и сл.

О СУГЛАСНИКУ *в*

114. Као и другде у црногорским говорима (уп. Мил. 106. и др., М. Ст. 31, Ј. В. 29) *в* има пасивнију артикулацију, тако да долази до делимичне или и потпуне редукције.

Ипак у СК-Љ губљење *в* не узима тако широке размере као у Црмници; рекао бих да и између северозападног и југоисточног дела СК-Љ има у овоме разлике (на југоистоку артикулација *в* је нешто пасивније него на северозападу).

До губљења *в* долази углавном у одређеним речима. Међутим, једва да се могу дати фонетске позиције у којима би губљење *в* било обавезно. Ипак се углавном може показати чиме је условљено губљење.

1) *објџсйи*, *обџи*, *дбџћ*, *обећдйи* Цу Љџ. Овде имамо старо фонетско губљење *в* иза *б*.

2) *седџк*, *сџшовџи*; *Ћейко*, *Ћейна*; *мећд* Цу Љџ, али *свјейи*на, *двјџси*а и сл. Овде имамо старије фонетско губљење иза сугласника а испред *ј* од *џ*.

3) *јџверица* Цу (али *вјџверица* Љџ). Овде је у питању дисимилација према *в* у следећем слогу, можда и према *ј*.

4) *ђао*, *чџек*, *дђџ*, *длйки*, *гџри* (=говори, вели — честа узречица при приповедању). Све ове речи у реченици често губе свој акценат, што свакако олакшава редукцију; то, разуме се, не значи да ту нема утицаја и других фонетских момената.

нормалне, наглашене речи. Ово ће бити узрок губљењу *j* у речима *едан* (један) *Цу, есам Цу Заq* Љq; такве је природе вероватно и губљење *j* у везнику *e* (која свакако води порекло од анафорске заменице, а изговара се као *e* на целој територији СК-Љ). Овде, најзад, треба поменути и сажимања са енклитиком *је*: *се, ме, ње, не, ве + је*.

3) Губљење *j* у суперлативном префиксу *нај-*, које је врло обично у СК-Љ, биће условљено нарочитом (узвичном, напрегнутијом) артикулацијом тога префикса; уп. и поменуто (у одељку о фонолошкој системи) мућење вокалске боје *a* у *нај-*.

Ван ових случајева могу се издвојити неке позиције у којима се чува *j* без знатније редукције, и неке позиције у којима се оно по правилу губи. Међутим између ове две крајности има знатан број позиција где се не могу дати прецизне границе, јер степен редукције зависи не само од фонетског подлога него и од разних других чињилаца: од темпа и интензитета говора, од индивидуалних особина објекта, од близине или удаљености акцента, од квантитета самогласника. Овакво *j*, тј. *j* које је подложно различитим степенима редукције, обележавано је у овом раду са *j̣*.

Овде треба дати једну начелну напомену. Треба разликовати с једне стране звук *j* и свест о његовом постојању и с друге стране артикулациони покрет *j*, јер извесни акустички елементи гласа *j* постоје и онда кад говорни органи направе *само* оне покрете који су потребни за артикулацију одређених гласова суседних евентуалном *j*, односно за прелазак из једне артикулације у другу. Тако ћемо чути извесне акустичке елементе експлозије *j* при прелазу са артикулације *и* на артикулацију неког другог самогласника, јер се језик, као и при експлозији *j*, нагло удаљава од предњег непца; ови су елементи нарочито изразити кад је други самогласник наглашен. Обрнуто, при прелазу са артикулације неког другог самогласника на артикулацију *и* (у мањој мери и *e*) чује се извесни акустички елементи карактеристични за имплозију *j*.

Услед тог акустичног утиска и при изостајању засебне артикулације *j* за многе позиције ни у свести говорних лица није пречишћено да ли ту постоји или не постоји фонема *j*. Тако ће једва писмено лице написати једном „чуеш“, „кроим“ а други пут „чујеш“, „кројим“ и сл.

116. С обзиром на све речено, мислим да се овако могу категорисати позиције у којима се јавља или не јавља *j*.

1. Између самогласника задњег реда *j* се чува без знатније редукције: *куј̣уј̣, грај̣у, мј̣у, мја, њ̣вој̣м* итд.

2) На апсолутном почетку речи *j* се такође добро чува: *ј̣с̣ен, ј̣ас̣ен, ј̣ун̣и, Јов̣ан* и сл.

3) На апсолутном крају речи *j* се добро чува иза свих вокала изузев *и*: *крај̣, бд̣ј, чуј̣, не бл̣еј̣* итд. И иза *и* се у фонолошком смислу обично чува, али је редукковано, често и у знатнијој мери; бележио сам у Љ, Ко и Љп и примере потпуног губљења: *не б̣и ме | њ̣иј̣* Љq и сл.

4) Уз сугласник се такође чува (о групама *нейчаник* + *ј* уп. ниже). Испред назала редуковано је у извесној мери, а бележио сам и примере потпуног губљења: *йокѡнй Сймо* За (можда и услед ванацентског положаја), *зѡмйш*, *йозѡми* За Љq (уз назализацију *а* и извесно мућење вокалске боје). Двоструког *ј* у суперлативу нема, што је условљено одсуством двоструког акцента у овом облику.

5) У групама *е* + *ј* + *а*, *о* у врло ретко потпуно изостаје засебна артикулација *ј*: *баба-Зѡѡ*, *Пѡјо*, *Пѡју*, *блѡѡш*; *йзблѡ се* ДБје, *йзблѡ* / *йзблѡ* Цу. Секундарно *ј* јавља се у овом положају само изузетно: *неѡѡ* / *неѡј* (од *не дај*, можда и метатеза), *неѡкви-љѡди* Цу.

6) Иза *и* а испред неког другог вокала *ј* је већ знатно пасивније природе, тако да често засебна артикулација изостане (ипак, захваљујући акустичком утиску, једва писмени човек по правилу ће у оваквој позицији написати *ј*). Ако је акценат на другом самогласнику, *ј* се чује знатно изразитије и достиже понекад пуну артикулацију (*йијѡм* и сл.); можда се нешто јасније чује *ј* и кад је акценат на претходном *и*.

У овој позицији нема разлике између примарног и секундарног *ј* иако може бити аналошког утицаја — више на свест о *ј* него на саму артикулацију (у изговору типичних објеката ретко ће се запазити разлика између *змйѡ* и *бйѡ*, *йѡнзиѡм* и *кѡйиѡ* и сл.). Глас *ј* у рефлексу *ѡ* ни по чему се не издваја од *ј* друкчијег порекла.

7) Кад је на првом месту било који самогласник сем *и* а на другом *и*, *ј* између њих обично ишчезава — ако је претходни самогласник кратак; то не значи да изостају сви акустички елементи гласа *ј* и да он у језичком осећању, као фонема, никад не постоји (отуда бива да при потенциранијем говору *ј* добије и засебну артикулацију): *Воѡйѡн*, *Шаѡйѡн*, *сеѡйѡриш*, *Гѡѡи* (датив од *Гѡја*), *крѡѡим*, *боѡим*, *Јоѡйѡн* (од *Јѡја*) и сл. И кад је претходни самогласник дуг, долази до редукције *ј* али у нешто мањем степену *сѡѡи се*, *Гѡѡин* и сл. Рекао бих да је *ј* интензивније и у претходним случајевима кад му претходи дуги самогласник.

Ни у овој категорији нисам запазио разлику у артикулацији примарног и секундарног *ј*.

117. *ј* иза некадашњег *нейчаног* сугласника. Говори СК-Љ не показују обавезно губљење *ј* иза некадашњег *нейчаног* сугласника. Тако сам на целом терену бележио *орѡјсје* и сл. (*вѡчйј*, *ййчйјѡ*, *мйшйѡ* ДБјeq, *вѡчйѡ*, *ййчйјѡ* Заq, *зѡчйјѡ*, *ййчйѡ* Цу, *мйшйѡ*, *ййчйјѡ*, *ййчйј* Љq итд.). Међутим, бележио сам и друкчије примере: *ѡвчй-ѡвчѡ-ѡвчѡ* — само тако, преовлађује и *ѡѡжй-ѡѡжѡ-ѡѡжѡ* (овде имам пример из XVIII века — из Цу: *на велику бѡжйју вјѡру*).

По свој прилици фонетским путем се губило *ј* само у мушком роду: *ѡѡжй* и сл., а код *ѡвчй* вероватно у свим облицима (услед нагомилавања сугласника или услед дисимилације два сонанта); касније је дошло до аналошких померања. Можда је у југоисточном делу било фонетског губљења *ј* и у другим позицијама (уп. топоним *Загѡраче* од *Загараѡче*; топоним је очигледно прављен негде источније, можда око Даниловграда).

Да напоменем најзад да сам у Бје и Љп бележио и *jō* од *joj*:
идла jō dāj ГБје, *ѣио jō извѣри* Љп.

Digitized by Google

које су под јачим утицајем књижевног језика *државни, славни* Цу и сл., иначе је: *дймно* За Велестово ГБје Цу Љq, *дймни, дймна* Цу ДБје За, *гладни, гримна, рамно* Рокоче (Цу), *рамно, дамно* Љq, *дймно, Цр-кдмница* Ко итд.

Понекад сам бележио и лабиодентални назал, тј. прелазни глас између *в* и *м*. Интересантно је да *а* задржава назалност и у *раван* (према *рамна* и сл.).

в + њ. Примери за ову сугласничку групу доста су малобројни, али се може рећи да и овде долази до асимилације: *гладња, љ гладње, ждрмњи* али *ждрвања, гладница* Цу, *гладња, ждрмњи* Љq.

м + л. У Цу ова група остаје непромењена, а такође и у ГБје. У За, ДБје и Љ бележио сам промену *мл* у *мн* али само у речи *мийн*. Малецки констатује промену *мл* у *мн* на Чеву и на Ластви Чевској, док за озринићка села Марковину и Велестово, као и за Цу, Бје и Ђеклиће констатује непромењено *мл*.

м + љ. У Цу, донекле и у ГБје, уместо *љ* имамо *ј* — као и иза других уснених сугласника. Потпуну промену *мљ* у *мђ* нисам бележио сем два примера у Љп, али сам често у ДБје, Љ и Љп бележио на овом месту неки прелазни глас између *љ* и *њ* (можда назализовано *љ*).

По Малецком (232) у Церову (Пјешивци) *мљ* прелази у *мњ* а по Мил. (130) у Црмници преовладају *мн, мњ* од *мл, мљ*.

м + њ. Овде треба поменути познату метатезу и дисимилацију *сјума* од *сумња* Цу За Љq.

Појаве као *завњали, зевње, словњен* (Мил. 140) нисам бележио; у групама *лн, љн* такође нема промена.

О СУГЛАСНИКУ *х*

120. Територија СК-Љ у погледу судбине *х* није јединствена. У Цу се глас *х* практично не чува, како је то констатовао Малецки у поменутом раду.

Ипак, услед мешања и додира са другим староцрногорским племенима артикулација *х* није непозната, па се у унесеним речима као *Хийлер, Мейдхија* и сл. изговара по правилу *х* а не нека замена. И иначе се код нетипичнијих објеката доста често може чути изговор *х*. Ипак се може узети да за горње Цуде вреди ово:

1) Ако није на крају речи или ако се у парадигми (односно у сродним облицима) не јавља на крају речи, *х* се губи без непосредне замене: *иљада, ширйна, алуга, н'а'ија, мауна, гредџа, снџа* итд.

2) Иза *у* уместо изгубљеног *х* јавља се *в*: *мува, бува, сувџа, љвор, љва, љвоиџа*; *в* се иза *у* развија и уместо крајњег *х* у речима *сјв, гљв*. У другим позицијама ређе се развија секундарно *в*: *сдва, гредџа, сирџа / сирџа*, али *снџа*. Секундарно *ј* уместо *х* нисам бележио.

3) И крајње *х* доста често се губи без замене: *сером / сиром, орџ / орџ, сирџ, грџ* и сл.

4) Ако се *x* не губи, замене су му *g* и *k*. На крају именица мушког рода по правилу је -*g*: *ip̃āg*, *ldiūg*, *gr̃ijeg*, *m̃ijeg* итд. Тако је и у осталим падежима. У имперфекту је обично *g*: *m̃iŋiŋāg*, *vd̃hāg*, ређе *k*: *dhāk* и сл.; у 3. л. мн. имам -*agu*, ретко -*au*, никад -*aku*: *ip̃ričāgū* и сл. У генитиву множине придева и придевских заменица *x* се обично изгубило без заменика; код личне заменице је чешће *ŋig* него *ŋik*. У генитиву множине именица *x* (*g*, *k*) обично нема; ипак имамо објеката који врло често употребљавају *g* или *k* чешће *g*.

5) Уместо *xv* обично имамо *v*: *vāiŋāiŋ* и сл. Код нетипичнијих објеката у корену *xval-* чује се често и *φ*.

И у осталом делу Цу стање је у начелу исто тако.

У Бје се *x* на крају речи (понекад и на крају основе: *сd̃xa*, *сiŋr̃exa* *сiŋd̃xa*) добро чува. Ипак у ГБје има и примера са *g* односно *k* уместо *x*: *iñd̃ga*, *ord̃g*, *viŋek* итд. На почетку и у средини речи *x* се губи.

У ДБје и За стање је слично овоме, с том разликом што нисам бележио *g* или *k* уместо *x*.

Најбоље се чува *x* у Љешанској Нахији, где сам бележио несумњиве примере чувања почетног *x* и *x* у средини речи (и у речима које у књижевном језику нису обичне, тако да се не може претпоставити утицај са стране): *xālugā*, *xiŋāda* / *iŋāda*, *xājdūk* / *ājdūk*, *lādan*, *φāiŋāiŋ*, *φal̃iŋiŋa*, *φal̃iŋiŋ*, *od̃iŋo*, *Xr̃iŋsiŋos*, *ālāk*, *gr̃exovi*, *māxovina*, *zaŋxār*, *būxa*, *mūxa*, *сd̃xa*, *сiŋd̃xa*, *iŋiŋāiŋ*, *xūci*, *ājde*, *xrk̃iŋiŋiŋ*, *zaxuk̃iŋiŋiŋ*, *dr̃xiiŋ*, *iux̃iiŋ*, *br̃exiiŋ*(!), *kr̃xiiŋ*, *kaxiiŋ*, *aŋbiŋca*, *ūxōr*, *m̃jex̃ir* Љq.

Задњенепчани звучни спирант бележио сам само у Ко и то доста ретко (код старих људи).

ИЗОСТАВЉАЊЕ САМОГЛАСНИКА У ДОДИРУ ДВЕ РЕЧИ

121. За елизију (изостављање вокала у додиру две речи) не могу се одредити позиције у којима се она обавезно врши, јер она — при одговарајућем темпу и интезитету говора — може изостати у свакој позицији. Могу се, дакле, одредити позиције у којима може доћи до елидирања. У том смислу могу се за СК-Љ дати ова правила:

- 1) изоставља се само крајњи вокал, никад почетни;
- 2) изоставља се само кратки ненаглашени самогласник;
- 3) до изостављања самогласника долази само испред речи које почињу самогласником;
- 4) до изостављања самогласника најчешће долази у ненаглашеним речима;
- 5) код једносложних речи до изостављања самогласника долази само код енклитика, не и проклитика;
- 6) код наглашених речи до изостављања самогласника долази најчешће у тешњим синтаксичким целинама.

Примере дајем из Цу, а тако је и другде у СК-Љ: што м-џдари, што м-џдвеза овџ, ко т-онџ ђде ис-кџџе, ма ко г-џби,

што ј-ўведе, како н-овѡ рече, ко в-йздаде, како с-йскраде; ја љ-йзаћ прйе нѡ ѡн, ако љ-одйт (1. или 3. л. јд.), ље с-одйю, што с-одйли, да ст-умјели, је л-ѡн доша, што б-одйла тамо; как-йде, нек-йде, ак-ѡдете дак-изађе, пошт-ўзе тў рѡбу, нак-ѡн што е доша, наkw-ѡвца ев-йде, ет-йде, ен-ѡде, једнѡг-ѡка; и жѡн-и љѡга, и Мѡрк-и Сѡмо, вѡзд-у прѡвў линиу, ѡтид-у кућу дати; да йдем, ко йде, за ѡца итд.

Предлог *йре* губи крајњи самогласник само испред *о*, углавном испред показне заменице: *йре-онѡ долине*, *йре-онѡг ѡдријела*. Друкчијег је типа редукција *ли* какву сам бележио у Ко: *ймау л да йасу*. Енклитика *је* може и сасвим изостати — услед губљења *ј*: *бијо му-и йерјаник*.

САЖИМАЊЕ ВОКАЛА

122. У СК-Љ се по правилу сажимају два иста самогласника или *а + о*. Остали случајеви су малобројни и појединачне природе. Резултат сажимања је дуг самогласник, било да се сажимају дуги, било кратки самогласници. Ако се сажимају самогласници различите боје, асимилација је скоро увек прогресивна.

Тешко је прецизно формулисати правило у којим фонетским ситуацијама долази до сажимања. Зато ћемо ове појаве прегледати идући од случаја до случаја.

ао од ал. У радном придеву сажимање је редовно и оно се — као готов морфолошки формант — преноси и у нове, например унесене глаголе. Истина, може се чути, понекад и од старијих људи, и несажети наставак, али ће то бити утицај књижевног језика и школе. И ван радног придева *-ао* на крају речи редовно се сажима: *йрича, койша, каба* и сл.

Међутим, сажимање *ао* од *ал* у унутрашњости речи не даје такву слику. Примери су малобројни: *nomina agentis* на *-лац* нису обична у овом говору, а уместо *раоник* често се каже *љемѡш* или сл. Бележио сам ове примере: *рѡнић / рѡнић* Цу, *рѡнић* Љѡ, *зава* Цу Бје За Љѡ, *Башина* *Прѡѡ* (топоним) Цу, *йѡѡц* Цу Заѡ Љѡ, *йѡѡц* Цу, *Бѡшићи* (топоним у Боки) Цу, *козѡѡца, койѡѡца* ДБјеѡ Заѡ, *сѡѡнице* Цу Љѡ. Сигуран закључак на основу овога не може се дати.

ао од ахо. Ни овде примери нису бројни. Примера сажимања имам само неколика: *Грѡво / Грѡво*, *Грѡвѡнић / Грѡвѡѡнић*, али само *нѡ Грѡво*, *Орѡвац* и изведенице (ова два примера су топоними ван СК-Љ), *Орѡви* Д(ѡ) топоним у Цу). Сви примери су из Цу. Сами Граховљани рећи ће *Грѡво* или и *Грѡ*, а како ће Ораховчани рећи — не знам. Иначе сам бележио ове примере: *грѡрина* Цу Заѡ Љѡ, *грѡрѡс* Цу, *на мѡве* Цу, *сѡраѡиша* Цу.

ао од аво. Овде имам само примере *ђѡо* и *Сѡѡв / Сѡѡв / Сѡѡв*. Сажимање нисам бележио.

ао од ако. Једини пример је поредбена свеза *ка̋*, ређе и прилог *ка̋*: *јѣсмо* — *ка̋ нѣјесмо*. Прилог чешће гласи *како*, а код свезе је сажимање редовно.

ао у саставу сложених речи. Имам примере само са префиксима, а ту сажимања нема: (из)наодѣи̋, заобилѣзѣи̋, задбѣи̋, нѣоколо, наобручѣи̋ и сл.

оо од ол. У зависним падежима именица мушког рода обично долази до сажимања: *колѣц-кѣца*, *ѣобѣлац-ѣобѣца*, али сам у Л̋ бележио и аналошко обнављање л: *ѣобѣлаца*. У осталим случајевима имамо сажимање: *дѣ*, *сѣ*, *ѣѣ* (*ѣѣ*), *ѣѣдне*, *бѣни̋к* (али *бѣлѣи̋ца*), *вѣ* и сл.

на̋ко (*на̋ко*), *на̋кав*, *узд̋час*, *кѣ*, *зѣсѣо*. Ово су једини мени познати примери сажимања уз регресивну асимилацију. Код *кѣ* Цу (од *као и*) то може бити наслањање на везник *и*; уосталом, овде је сажимање доста ретко (обичније је *каи*). Код *узд̋час* (од *у зао час*) и *зѣсѣо* (од *заисѣо*) можда је оваква асимилација последица нарочите интонације, условљене експресивним карактером ових речи; уосталом, *зѣсѣо* је и по одсуству дужине особен случај. Пример *на̋ко* (од *но ако*) бележио сам на целој територији СК-Л̋, *на̋кав* (од *некакав*) у Цу, ГБ̋је и у Трепчи (Рудине Никшићке).

на̋м (од *на ум*). Ово је једини пример сажимања *а+у*. Вероватно је овоме претходило предажење *ау* у *ао* (уп. код Ј. В., 19: *на̋ом*, у Колашину *на̋м*).

а+е. Ови вокали се у СК-Л̋ не сажимају: *један̋дес*, *дв̋ан̋дес* итд. Цу За̋ Л̋ѣ (код Ј. В., М. Ст. и Мил. има сажимања у овом положају).

Сажимање са њочей̋ним самогласником ѣо̋казне заменице. Са почетним *о* у показној заменици сажимају се претходно *а*, *о*, *у* у предлозима: *у*, *о*, *ѣо*, *до*, *за*, *на* — дакле у једносложним предлозима: *ѣ-вѣ кѣћу*, *ѣ-нѣ кѣше*, *зѣ-вѣ сѣѣѣ*, *ѣѣ-вѣ вѣрућѣни*, *на̋-вѣ чѣс* (= сад, одмах) Цу Л̋ѣ За̋. При нормалном темпу говора, ако је показна заменица ненаглашена, до овог сажимања долази скоро редовно. А ако је заменица наглашена (то бива кад је на њој реченични акценат), до сажимања долази ређе.

Дужина самогласника иза предлога *с* (*с-ѣѣм ѣсен̋м* и сл.) свакако је аналошка; можда је и сажимање са предлогом у аналогија (*ѣ-вѣ кѣћу* према *на̋-вѣ кѣћу*).

Ређе долази до сажимања свезе *ка̋* са овим заменицама; само изузетно (у За̋) бележио сам и сажимање са свезом *а*: *ѣ-вѣ на̋ши ѣѣѣ*, *ѣ-вѣ на̋ши командѣѣѣ*.

Сажимање енклиитика. Редовно се сажимају заменичке енклитике *ме*, *ѣе*, *се*, *не*, *ве* са глаголским је: *ѣн мѣ га̋ѣ* и сл. И свезе *ѣе*, *е* сажимају се са је: *ѣ ѣн Цѣца*, *овѣ ѣѣ дошѣ* За и сл. У *ѣѣѣро га̋ осолѣѣ*. За вероватно је у питању аналогија; у сваком случају, много је обичније *ѣѣѣро га̋ је осолѣѣ* и сл.

ѣлѣи̋ и сл. Овде имамо сажимање после губљења *в*; Можда је и *ѣѣѣ-н-ѣе* / *ѣѣѣ-н-ѣе* добивено од *овѣѣ-н-ѣе*. Међутим, облик *овѣ* (показна заменица средњег рода) никад се не сажима. Мил. (66)

тачно запажа да су сажимању подложније дуже речи. Овде наведена сажимања свакако су условљена реченичним акцентом, и у овом различитом стању у дужим и краћим речима свакако се огледа законитост да ненаглашене речи теже редукцији и скраћивању углавном само дотле док се не доведе у опасност јасност значења, али не и преко те границе.

џста од *џ џста*. Овако је редовно у СК-Љ. Мил. (67) бележи и *џво* од *у уво*. Ја сам у Цу бележио само *џ уво*, истина са доста слабо израженом границом између два у. У Љ сам бележио *џхо*.

чбче (од *човјече*). Ово је једини случај сажимања *o + e*, свакако условљен снаглащеношћу у реченици. Непознато је *чек*, *чок* (М. Ст. 59).

ђђјка. Тако сам бележио у Зети, а у СК-Љ је *ђевђјка*.

и од *ији*. Примере сажимања имамо у компаративу и суперлативу (редовно), затим у присвојним придевима и презименима: *новѝ*, *најновѝ*, *Милѝћ*, *Илѝн* итд.

ѝач (од *ѝахач*), *грѝи*, *грѝѝйна*. Примери су из Цу. Овде је сажимање изазвано губљењем *x*, и не врши се редовно. Поред *ѝач* у Цу сам бележио и *ѝаач*, а у Љ сам бележио *грѝхѝи*.

На саставу сложених речи обично се не врши сажимање истих самогласника: *ѝодрѝи*, *ѝдочим*. Ипак имамо *дѝдѝи* (од *доходѝи*), *дѝко* (од *да ако*) Цу Заг Љг.

Да напоменем најзад да у једном писму из XVIII века (Цу) срећемо несажете облике: *дао*, *ѝодрѝао*.

ЈОШ НЕКЕ ПОЈАВЕ

123. Асимилација. Асимилацију на даљину имамо у *шѝжсањ* Цу Љг, *шѝжсањ* Цу Заг, *шѝжсањ* (*сѝжсањ* Љпг), *шѝжсѝина* (ако није према *шѝшкѝи* и сл.). Изузетно сам у ДЗа бележио такву асимилацију и у примерима *Шуѝиѝа*, *широмѝшан*. Уп. о сличним појавама и код Мил. (131).

У За, Ко и Љ бележио сам *богоми*, што је вероватно настало у зависности од реченичне интонације.

За *оѝоле* Ј. В. претпоставља да је добивено асимилацијом (прелазак *a* у *o*, стр. 20); то ће пре бити чување старог суфикса *-ѝоле*.

Асимилацију имамо и у *медѝиѝ* од *меѝник*. И у додиру две речи бележио сам сличну појаву: *дѝли* — *неѝли* (= до миле воље, од *хоѝ ли* — *неѝ ли*) Цу За Љг, *веѝи* *нијесу*, *веѝи* *ми* *дѝолѝ* Рокоче (Цу).

Дисимилација. Овде долази промена *ћ* у *ѝ* испред *њ*. Примери као *кѝѝиѝи*, *ѝомѝѝиѝиѝа*, какве срећемо на целој територији СК-Љ, могли су бити добивени од облика са *ћн* (после асимилације *ћн* у *ћњ* и дисимилације *ћњ* и *ѝњ*) или од *ћњ* (где би стари суфикс био *-њи* а не *-ни*). Вероватније је да је овде био наставак *-ни*, који је иначе знатно распрострањенији. Промена *н* у *њ* могла је бити и исто-времена са променом *ћ* у *ѝ*.

Digitized by Google

Иако су примери малобројни, и не дају могућност неког сигурнијег груписања, ипак се може закључити да се тенденције подударају са онима у источноцрногорским говорима. Наиме, примери које наводи Стевановић (38—39) показују да *j* уместо *-ћ*, *-ђ* стоји углавном у три категорије :

1) у непроменљивим речима: *куј*, *гој* (и сложенице), *веј*, *синој*; слично је и *ојли*;

2) у инфинитиву (редовно);

3) у неким именицама, које су углавном у некој вези са горње две категорије (или се често употребљавају у синтагмама прилошког значења: *ној*, *идној*, или су у вези са глаголима: *идмој*, *свѣмој*).

Теоријски — може се дати двојако објашњење ове ситуације.

Прво: ако претпоставимо да је (у источноцрногорским говорима) свако *-ћ*, *-ђ* давало *-ј*; у овом случају примери као презимена, деминутиви, придеви и др. представљали би аналошко обнављање крајњег *-ћ* (које данас збиља налазимо у позицијама где је могло бити јачег утицаја аналогиче).

Друго: ако претпоставимо да је до промене *-ћ*, *-ђ* у *-ј* долазило само у два случаја: у речима где је редукција условљена реченичним акцентом и у инфинитиву (можда пре у футуру).

С обзиром на ситуацију у СК-Љ вероватнија ми изгледа друга претпоставка, наиме, спорадичност ове промене упућује на претпоставку о утицају реченичног акцента.

У сваком случају ова особина остаје за СК-Љ диференцијална црта према говорима источне Црне Горе, где промена има знатно шире размере; према осталим суседним говорима рекао бих да у овоме нема битне разлике (уп. и код Ј. В. 33, Мил. 85).

Напомена. Примери као *Обрђј-дѡ* Цу, *ѡкѡјсѡ* и сл. јасно указују на неке фонетске позиције у којима је долазило до измене *-ћ*, *-ђ*. Ово можда упућује на то да порекло *j* код глагола треба тражити у футуру, можда најпре у 3. лицу множине (с обзиром на старији облик енклитике: *ѡѡ*), јер се ту испред енклитике морало развијати *j*, било да пођемо од *дојѡ* било од *доћ*. Ово не искључује ни друге могућности настајања *-ј* (уп. код Стевановића, ЈФ XIII, 39 и у Бедићевој рецензији у ЈФ XIV).

АНАЛОШКА ПОМЕРАЊА У РЕФЛЕКСИМА СТАРИХ ПРОМЕНА

125. Палајализација к, г, х. Јако је изражена тенденција да се у дат. / лок. јд. III врсте успостави велар: *мѡјки* Бери (Љ), *ѡрѡлѡки* Ко, *ѡо свѡј нѡѡи* Бје, *ѡо Бѡки* (редовно), *ѡо ѡлуги* (обичније) него *ѡлузи*, *ѡѡлѡј ѡрѡѡи* Извори (Цу), *сѡѡи* Цу, *сѡѡи* Бје, *ѡѡ-нѡј ѡѡлѡѡѡи* Бје, *ѡѡѡѡи-Рѡѡу* Љ итд. У личним именима велар стоји редовно. Поменута тенденција је јаче изражена код крајних речи, али је има и код дужих.

У ном. мн. I врсте чува се старо стање и мењање велара је продуктивно; тако је и у вок. јд. ако не дође наставак -у.

И у грађењу речи често долази до обнављања велара. У Цу је патроним *Луџин*, али у Бје, За и Љ *Лукин*; и у Цу ће се рећи: *џо је Лукино*. У овоме се са Цу слажу Трепча. Искључиво је *Борикџин*, *Јагликџин*, *Здркџин* и сл. али *мајџин* / *мајкин* са извесном диференцијацијом значења. Према именицама на -џа стоји -џин: *Милџин*, *Драгџин*, *џриџин* / *џиџин*, али код двосложних имамо џ: *маџин* Цу и сл.

Код глагола се у Цу и Бје чува старо стање, само је имперфекат типа *џеџах*. У Љ, Љп, Ко, ређе у За имамо императив типа *џџи*, у презенту *џџу*, а у имперфекту *џџиџах* (џ ће овде бити новијег порекла).

Остаци старог стања у номинативу множине код атрибутских речи чувају се у Цу само у *јџдџи* / *јџдџи*, *свиџи*, затим у изведеницама (*не*)*колиџина* и *лџина*.

У *изџџен* чува се стари рефлекс зг; у *изџџен*, *разџџен* имамо аналогију.

Рефлекси *сџ* / *зџ* + *ј*, *ск* / *зг* + *ј*, *и*, *е*. Старом дисимилацијом добивени рефлекси *шџ*, *жџ* углавном се чувају неизмењени, сем што код компаратива долази редовно до подновљеног јотовања: *гџиџи*, *жџиџи* итд., док је код глагола стање углавном као у књижевном језику: *џиџиџи*, *џиџиџи*, *џиџиџи* и сл. У За сам забележио и *нажџен* (од *нажџи*).

Према овоме, у СК-Љ има нешто мање подновљеног јотовања него код Мил. (132) и М. Ст. (33).

Реч *кошџица* (дем. од *кџс*) представља новије образовање *кџи* + *-џица* (уп. *гранџица*, *сџранџица* и сл.). Да наведем и *џремџиџиџи* Бери (Љ).

л на крају слога. Однос *-лаџ* / *-оџа* елиминисан је изузев кад испред *л* имамо *о*: *коџи-кџица*, *џџџи-џџџица* Цу (*џџџица* Љ). Иначе је у Цу само *џџџи*, *џџџи*, *џџџи*; код *џџи* и *џџџи* има извесне диференцијације значења (сир је *џџџи* а: *џџи даџ*). Иначе је код придева: *џџџи*, *џџџи*, *џџџи* и сл.; до аналошког обнављања *л* долази дакле иза *а* и иза рефлекса дугог *џ*, јер су овде удаљавања од основног облика најизразитија.

маџан и сл. Однос *-сџан* / *-сна* елиминисан је, па се у мушком роду употребљавају облици без *џ*: *маџан*, *жџџан*, *сџџан* итд.

Рефлекси *џромене* в у у. У номинативу уместо *џи* (од *џиџи*) имамо *џи*.

Рефлекси *сџарог* јџџовања код глагола. Облици типа *меџџи* нису црта говора СК-Љ; напротив, уместо *с*, *з* у итеративима на *-ава-*, *-ова-* / *-ева-*, *-ива-* имамо *ш*, *ж*.

Једначење *џо* звучности. Аналошко ширење рефлекса имамо у *жџиџи*, *џџи*, *ниџи* (али *џџџи*, *слаџи*).

Ширење непостојаног а (рефлекса сјаког полуласника). У групи -ск (на крају речи) редовно имамо у номинативу једине непостојано а — као, уосталом, и у другим шток. говорима; особенија је појава акценат на овом непостојаном а (восџк, вџсџк итд.). У рџж-џжи чувају се стари односи, али је обичнији ген. рџжи.

IV ДЕО

МОРФОЛОГИЈА

Именице

ОСОБЕНОСТИ У ТИПУ ПРОМЕНЕ И ТВОРБЕ

Уметак -ов- / -ев-

126. Најупадљивија особеност је одсуство овога уметка код именица са двосложном основом: *вишѣзи, јавѣри* итд. У Цу од таквих именица уметак има једино *соколѣви*. Рекао бих да се ни овде тај уметак не осећа као део наставка — у оном смислу како је то код једносложних основа — него више као суплетивни облик. На то упућује акценат у генитиву множине: *соколѣвѣ*, што одговара типу *домаћинѣ*, а не акценту осталих именица са уметком (код њих, наиме, у ген. мн. акценат никад није на уметку). По овоме се говор СК-Јљ одваја од говора Црмнице, источне Црне Горе, ПД, па и од суседних Трепача (уп. Мил. 192, М. Ст. 66, Ј. В. 52; у Трепчима сам сам вршио проверавања).

Од једносложних именица у Цу су нормално без уметка ове: *брѣци* (ређе *брѣкови*), *сѣици*, *зѣби* (ретко *зѣбови*: *сѣѣ је зѣбове здраве љ земљу идниѣо без јѣдан шѣио му је љѣиѣка избѣла* Подбуковица), *ѣрѣици*, *грѣици*, *јѣди*, *ѣсѣири*, *љѣди*, *гѣсѣици*, *дѣни*, *брѣви*, *мрѣви* (ако није *мрѣвѣи*), *ѣрѣи*, *кѣици*, *мѣици*, *Рѣси*, *Грѣици*, *Чѣси*, *Влѣси*. И краћи и дужи облик чује се код именице *ѣѣк* и код већег броја именица са кратким акцентом: *длѣн*, *клѣн*, *бѣћ*, *сѣћ*, *здѣћ*, *мѣљ*, *ѣѣр*, *грѣб*, *рѣћ* и др. Именице *брѣици* и *рѣб* (у значењу: члан породице) такође су без уметка, а имају праву множину једино уз бројеве: *ѣѣици брѣиѣѣ, дѣсѣ-рѣбѣѣ*, иначе: *брѣѣѣ, рѣбѣѣ* (или *ѣѣљѣд*). И иначе се у генитиву множине чешће употребљавају облици без уметка него у другим падежима: *дѣѣѣсѣ и ѣѣици свѣѣиѣѣ, колѣк-ѣѣмѣ сѣдѣиѣѣ* (уп. код Ј. В. 52). Само сам једном забележио су *ѣѣсѣиѣѣ*.

Најтеже је одредити границу ширења уметка *-ов- / -ев-* код именица које имају једносложну основу а у номинативу јединине не постојано а. Наиме, овде има доста колебања. Овде треба разликовати неколике групе: именице на *-ѣици*, именице на *-ѣк* и најзад све остале.

кѡнчеви, точкѡви, мачкѡви(!), кучкѡви(!), ма̀скови, па̀пкови, мѡмци; Љпц: брѡци(!)/брѡкови, зу̀би / зу̀бови, прѡсти (ређе прѡстови), грѡши / грѡшеви, гѡсти(!), да̀ни, бра̀ви, мравл'и / мравл'еви, цр̀вови, ко̀њи, кр̀ши / кр̀шеви, мй̀ши / мй̀шеви, Рѡси, зна̀ци / зна̀кови, пѐт бра̀та, свѡти / свѡтови, снѡпови, ја̀вори, вѝтези, го̀лѹби, цѐрови, гра̀бови, ра̀шеви, ѡчеви, ко̀чеви / ко̀лци, ста̀рчеви / ста̀рци, ја̀рчеви / ја̀рци, сту̀пчеви / сту̀пци, ко̀нчеви / ко̀нци, јѹнчеви / јѹнци, сл'йе́пци / сл'йе́пчеви, вй́енчеви / вй́енци, то̀чкови, ру̀чкови, ма̀чкови, му̀ћкови / му̀ћка̀, ку̀чкови-ку̀чко̀ва / ку̀ча̀ка̀, ма̀сци, др̀шкови, па̀ткови / па̀чеви(!), па̀пци / па̀пчеви(!), ши́л'ци / ши́л'чеви(!), ба̀пкови, мѡмци, мла̀зови, нѡсови.

Именице *йи́ија* камен

128. Губљење суфикса *-ен* код ових именица констатовано је у више јужних говора (уп. Ј. В. 53, М. Ст. 71, Мил. 188); ову особину бележи за Цу и Малецки (241). Али иако је појава општије природе, у појединостима има разлика у разним говорима.

У Цу је стање овакво: *ка̀м / ка̀мѡн* (тако и у осталим падежима), али само *йла̀ма, йла̀му* итд.), *йра̀м, гр̀м, грѹн(!)*; Малецки бележи и *крѡм*, што је мени непознато (сем у значењу *маси* за обућу, *ималин*): бележио сам само облик *крѡменица*. Необично је *грѹн* (ум. *грѹм*, како сам бележио у Трепчима; уп. и код М. Ст. 71, Мил. 188); овде је *-н* вероватно дошло под утицајем суфикса *-ен*.

129. За објашњење ових облика мислим да је неопходно претпоставити утицај именица средњег рода (типа *йлѡме-йлѡмена*). Наиме, *ка̀м-ка̀мена* према *йлѡме-йлѡмена* представља успостављање истог односа који постоји код *гра̀д-гра̀да* и *йѡље-йѡља*. Тек кад се на овај начин добију номинативи (или и акузативи) типа *кам, гр̀м, йра̀м* и др., могло је — аналогично према другим именицама мушког рода — и у другим падежима доћи до скраћивања основе.

Претпоставка да је „према номинативу *ка̀ми* образован и генитив *ка̀ма*“ (М. Ст. 72) не изгледа прихватљива, јер не би било аналошког подстицаја за образовање облика *кама*. Такође није вероватно да се облик *ками*, имајући прилошко значење, схватио као множина — па да је према њему образована једнина *кам*, одакле се то могло пренети и на именице као *гр̀м, йра̀м* итд. Наиме није вероватно да би један облик са прилошким значењем, дакле увелико одвојен од деклинације, могао извршити на њу толики утицај; сем тога, очекивало би се да тај утицај буде најдоследније спроведен код именице *камен*, а ствар стоји управо обрнуто.

У осталим племенима стање је доста слично:

Заг: *ка̀ми* (само прилог), *ка̀м* (ређе *ка̀мѡн*)-*ка̀мена*, *гр̀м-гр̀ма / гр̀мена*, *пла̀м-пла̀ма*, *пра̀м-пра̀ма*, *грѹн-грѹна*, *крѡм* (за упаљач)-*крѡма* (иначе *крѡменица*); Љц: *ка̀ми* (прилог), *ка̀м-ка̀ма*, *пла̀м-пла̀ма*, *пра̀м-пра̀ма*, *гр̀м-гр̀ма*, *грѹн-грѹна*, *крѡмен* (sic!); ДБјц:

ка̋ми (прилог), ка̋м-ка̋мена, гр̋н-гр̋на, пл̋ам-пл̋ама, пр̋ам-пр̋ама, гр̋м-гр̋ма / гр̋мена; Љп̋: ка̋м / ка̋мен-ка̋ма / ка̋мена, гр̋м / гр̋мен-гр̋ма / гр̋мена, пл̋ам-пл̋ама, пр̋ам-пр̋ама, кр̋ем-кр̋ема, гр̋н-гр̋на.

Множина *и̋и̋а* ка̋ме̋ни

130. Оваква контаминација облика множине и збирне именице среће се у ограниченом броју примера: *ка̋ме̋ни-ка̋ме̋на̋ / ка̋ме̋н̋и̋ма* Цу Заq ДБјeq Љq Љпq; *и̋рс̋и̋е̋ни̋-и̋рс̋и̋е̋на̋-и̋рс̋и̋е̋н̋и̋ма* Цу, *и̋рс̋и̋е̋ни̋* ДБјeq (*и̋рс̋и̋е̋ни̋* Заq, *и̋рс̋и̋е̋не̋* Љпq, *и̋рс̋и̋е̋ни̋* Љq); *гр̋ме̋ни̋-гр̋ме̋на̋-гр̋ме̋н̋и̋ма* Цу Заq. У Трепчи сам бележио и *јас̋ени̋* (иначе је *јас̋ени̋* Цу Заq ДБјeq Љq Љпq). Милетић (200) бележи и *кори̋е̋ни̋* (*к̋ори̋јени̋* Цу Заq Љq Љпq). Уп. и за *једни̋јем* ка̋ме̋ном Љп.

Лична имена и *хи̋покористи̋ци̋*

131. 1) Тип *Пе̋р̋д̋ / Пе̋ро̋* ме̋на се искључиво по I врсти (такође се присвојни придев изводи наставком *-ов* а не наставком *-ин̋*: *Пе̋р̋д̋в̋ / Пе̋ров̋*). Исто вреди и за *хи̋покористике* овога типа изведене од заједничких именица, као и за друга емоционална образовања на *-о* (*ђе̋д̋д̋ / ђе̋до̋*, *си̋ри̋к̋д̋ / си̋ри̋ко̋*, *ја̋д̋д̋ / ја̋до̋* и сл.). Ове именице немају множину.

2) Имена на *-и̋је* доста су ретка, а уколико се чују, иду по III врсти — као год и *Ник̋д̋ла̋*, *Јд̋за̋*, *Дӳка̋* и др.: *Дим̋и̋три̋ја̋*, *Вас̋или̋ја̋*, *све̋и̋џ̋га̋-ми̋-Вас̋или̋ј̋е̋*.

3) Двосложни *хи̋покористици̋* и од њих настала имена женског рода имају скоро на целој територији СК-Љ наставак *-е* (и у номинативу и у вокативу); једино у горњем делу Цуца (такође у Зети и Љешкопољу) у номинативу имамо наставак *-а*, а у вокативу *-е*. За стање у горњим Цу тешко је рећи да ли имамо чување старих облика номинатива или резултат каснијег утицаја суседних херцеговачких говора (Кривошије, Грахово, Рудине).

Именице у *а̋и̋рибӳјско̋ј* служби

(*облици за уч̋и̋иво ословљавање*)

132. Овакве именице задржавају потпуну промену и кад се употребе уз име, само што обично губе акценат (или он слаби), а сроднички називи често губе и основну дужину: *ба̋б̋е̋-Си̋ј̋д̋н̋е̋*, *си̋ри̋ком̋-Си̋ј̋д̋со̋ј̋ем̋*, *ӳј̋ни̋-Јд̋ва̋н̋ки̋* итд. Само у вокативу једине именице *ба̋ба̋*, *и̋е̋и̋ка̋*, *си̋ри̋на̋*, *ӳј̋на̋*, *кӳма̋* имају облик једнак номинативу, али то није условљено атрибутским положајем, него функционалном сродношћу са личним именима.

У Васојевићима овакве именице губе засебну промену (уп. М. Ст. 64); у осталом делу источне Црне Горе и у Црмници (уп. Мил. 202) стање је као и у СК-Љ.

У Горњем Загарачу сам (само од једног објекта) бележио необичније случајеве одсуства промене: *Вук-Михуновића*, *бан-Миловина*. Квестинар није потврдио овакве примере ни у За.

О именицама друге врсте

133. Ниједна именица не прави нормалне облике са проширењем *-ес-*. Чује се само *небеса* и *чудеса* али са помереним значењем; такође се чује *чудесиво*. Малецки бележи *чудо-чуда* (Круг — Цу), *чудесиво* (Јаства — О), *чудо / чудесво* (Геклићи).

Именице са проширењем *-ей-* немају праве множине: *говѣдо—говѣда*, *дйјейте—ђѣца*, *кѡжле—кожлийи / кѡжлѡд*, *ййле—ййлийи / ййлѡд*, а код осталих је уместо множине збирна именица на *-ѡд*. Ни именице које не значе живо биће немају множине. Према *ђѣбе* имамо *ђѣбѡд*, а именице *кубе* и *уже* нису обичне.

Именице треће врсте мушког рода

134. Неке од ових именица имају у множини и наставке по првој врсти: *Цуци / Цуце—Цуцима / Цуцама*, ређе *Бјелици* Цу, Заq; *свй Круси* Љп. Забележио сам и необичније *Никдли: љ-вѡ сѣло свѣ Никдли* Подбуковица (Цу). Именице на *-оња* такође имају понекад множину по првој врсти: *онй глйбѡњи* Бје.

Именице *Цуца*, *Бјелица* могу имати множину по првој врсти само кад значе *људи из Цуца* и сл., а као топоним (племе) увек се мењају по трећој врсти.

Промена именица на *-ад*

135. Множински облици јављају се у дативу-инструменталу-локативу. У Цуцама, Бјелицама и Загарачу овакви облици имају завршетак *-адма*; у Љешкопољу сам бележио само *-адима*, а у Љешанској нахији обе варијанте, *-адима* и *-адма*.

Поред множинског наставка у Цу, Бје и За јавља се напореда и инструментални наставак *-ађу*. У Цу и Бје је сасвим обичан, обичнији него у За. Такође се чује *говѣдма / говѣђу*. Овакав наставак јавља се једнако у сва три поменути падежа, а наставак датива једине нисам бележио. Ширење наставка *-ађу* на датив и локатив дошло је несумњиво под утицајем напоредности са множинским облицима.

Наставак *-адима* бележио сам и на Његушима.

Примери: *вѡрѣ ѡђѣ допушйну крѡмађу*, *затйцѡк кѡжлѡђу горѣ*, не погодисмо се о некој млађу, *спрѡгисмо йг с млађу*, *направйѡ котѡц кѡжлѡдма*, *штѡ је љгркѡ по-ниѣм говѣдма* — итд. Цу; *дѡјѣмо крѡдма / крѡмађу*, *говѣдма / говѣђу*, *младма / млађу*, *јѡрадма / јѡрађу* — ДБјeq Заq; *јѡрадима / јѡрадма*, *крѡадима / крѡадма*, *јѡгњадима / јѡгњадма* — итд. Љq.

Дијалекатске особености у творби именица

136. Разумљиво је да у творби речи не може бити оштрих гра-ница које би један ужи говор одвајале од сродних суседних. Стога се особености које ћу овде поменути односе углавном на црногорске говоре уопште, понекад не само црногорске. С друге стране, разлике су (сем акценатских, о којима је већ било речи) најчешће кванти-тативне природе и изражавају се у већој или мањој продуктивности неког типа. Прецизним мерилима те се разлике засад не могу одре-ђивати, јер је ово област у којој имамо мало сређенијих података из наших дијалеката. С обзиром на све то поменућу ове особености.

1) Изразито су првопродуктивни наставци *-ов* (*јадџов* и сл.), *-уља* (*мршвуља*), *-оња* (*главџоња*), *-оша* (*киљџоша*), *-еша* / *-оша* (*гдреша*) па и *-уша* (*обрљуша*) — дакле углавном пејоративни наставци. Знатну продуктивност показује и тип *гџра*, *кљуна* и сл.

2) Нисам забележио наставке *-ца* (на сугласничку основу), *-урда*, *-ица*, *-ик* (за шуму одређене врсте), углавном ни *-че* као наставак деминутива за имена предмета.

3) Наставак *-ило* код именица мушког рода (лична имена и надимци и имена животиња — мужјака, обично јараца) алтернира са *-иле*: *Данџло* / *Данџиле*, *Гавџило* / *Гавџиле*, *џираџило* / *џираџиле*, *шутџило* / *шутџиле*, *обрџиле* (Трешњево).

4) И у творби етника има значајних особености. Овде вреди ова правила.

а) У мушком роду основни је наставак *-анин*. Он — за разлику од централних и севернијих говора — долази и код сонантских основа (*Коџџранин*, *Цетџињанин*, *Цекџињанин*, *Градџињанин*, *Кашџуњанин* и др.; (уп. у *Јелисавџи* Буре Јакшића „*Кашџуни*“).

б) Наставак *-аџ* ограничене је распрострањености; јавља се углавном код сложених основа на сонант (*Црногџраџ*, *Горњегџиџи* и сл.). У примерима *Трешњеваџ*, *Кобиљџваџ* вероватно долази из дисими-лационих разлога (да би се избегло нагомилавање меких сонаната).

ц) Наставак *-анаџ* практично не постоји, изузев код примера са туђег терена (*Пећџаџи*).

д) Наставци у женском роду углавном су у утврђеном односу према мушким наставцима. Односи су овакви:

-анин / *-анка*; однос *-анин* / *-ка*, карактеристичан за неке приморске говоре, познат ми је само у примеру *Кривошџиљанин* / *Кривошџиљка*; однос *-анин* / *-киња* имамо у *Чевџанин* / *Чевџкиња* (поред *Чевџанка*);

-аџ / *-ка*; према мушким именима без наставка имамо код основа на сонант *-ка*, а код осталих преовлађује *-киња*; изузеци су *Бокеџиџа*, *Бегушџиџа*, *Гурбџиџиџа*, *Дробњакџиџа*.

Од чега зависи одабирање наставака у творби речи

137. Разуме се, овде може бити речи само о одабирању наста-вака који могу имати исту службу. Треба пре свега напоменути да

постоје наслеђена образовања, за која се језик определио понекад у врло давним епохама развитка, тако да је данас врло тешко ишта сигурније и прецизније рећи о критеријима таквог одабирања. Таква наслеђена образовања најчешће се чувају у најчешћим и најобичнијим речима, јер се у таквим речима традиционални облици лакше памте и преносе, одолевајући стихији уједначавања према новијим нормама и новијим законима продуктивности (тако у свим језицима у тзв. неправилне глаголе спадају углавном најобичније и најчешће употребљаване лексеме).

С друге стране, код синонимичних наставака новије продуктивности могу се назрети извесне законитости у одабирању наставачких варијаната. Ирена Грицкат¹ је по мом мишљењу тачно констатовала утицај дисимилације на одабирање наставака насталих услед прасловенске прогресивне палатализације велара: *жумањак* / *жуманац*. Сличне законитости одражавају се и у савременим староцрногорским говорима. Али треба напоменути да овде постоје само тенденције, а не чврста правила. Одабирање наставка условљено је разним моментима у конкретној ситуацији поједине речи, и само неки од ових момената имају општији домацај. Ту би се могле констатовати ове тежње:

— дисимилациони моменат (само тенденција а не обавезни гласовни закон);

— краће основе радије добијају дуже и уопште „рељефније“ наставке, док се дуже основе опредељују углавном за краћу варијанту;

— тежња да се основа што мање измени (нарочито ако је основа краћа).

138. Навешћу неке случајеве у којима би се могле огледати поменуте законитости.

1) Наставци *-ина*, *-оџа*, *-оћа* (за творбу придевских именица) исте су семантике. Запажа се да код наставака *-ина*, где су примери иначе бројнији него код *-оџа*, *-оћа*, готово нема основа на велар и на *н*. С друге стране, за наставак *-оџа* немам ниједан пример са основом на *д*, *џ*. Овде, према томе, имамо тежњу да се не мења основа (код основа на велар, где би се основа морала мењати испред наставка *-ина*) и дисимилацију.

Наставак *-осџ* изгледа да се од *-ина*, *-оџа*, *-оћа* одваја донекле семантички, тј. показује везу са гдаголским основама и значењима.

2) Аугментативни наставак *-ина* више је заступљен код дужих основа, а проширени наставци *-еџина*, *-урина*, *-уљина* код краћих.

3) Можда је овај моменат имао утицаја и код одабирања наставака *-ац* / *-анин* при грађењу етника (наставак *-ац* добијају углавном сложене основе).

¹ Јужнословенски филолог XIX, 107 и др.

4) У одабирању наставака *-оња / -оџа* (за мушкa бића) несумњиво је од значаја дисимилација. Код имена волова то се одражава само у примеру *баљдџа*, а код цејоратива знатно шире (*-оџа* се јавља код основа на сонант и на палатални сугласник: *жваљдџа, килдџа, шрањдџа, дрџдџа, рџдџа* и др.).

5) Свакако је *баљџа* (име крави) уместо *баљџа* условљено дисимилацијом.

6) Дисимилационе условљености има и код наставака *-уљина, -ерина* уместо *-урџина* (избегавање понављања *р*: *шравуљина, кравуљина*, или у: *кућерџина*). Можда и *сџранчџина, гранчџина* имају *-чина* уместо *-ина* због тежње да се избегне блиско понављање *н*. Овде, међутим, може бити и ослањања на деминутиве *сџранчџица, гранчџица*, где је елеменат *ч* неопходан из диференцијалних разлога; ипак пада у очи да се наставак *-чина* шири углавном код основа на сонант.

7) Тежњу за очувањем основе видимо и код наставка *-ић/-чић*: варијанта *-чић* не јавља се код основа на *-д, -џ*.

О џосџанку наставака *-ов*

139. Сматра се да је овај наставак унесен из мађарског језика. Међутим, против те претпоставке, бар за староцрногорске говоре, говоре ови моменти:

1) географска удаљеност од мађарских области;

2) готово потпуно одсуство мађарских позајмица¹ (бар у СК-ЈБ не употребљавају се речи *лојов, ашов, асџал, марва*);

3) велика продуктивност наставка *-ов*, већа него у севернијим говорима;

4) чак и да су постојале немотивисане речи као *ашов, лојов* тешко би овај наставак одавде могао постати продуктиван.

Теоријски, овај наставак би могао бити и домаћег порекла. Наиме, речи на *-ов* увек имају паралелна образовања типа *јадд*, која немају множине. Могло би се претпоставити да је према типу *јадд* направљена множина *јадови*, а одавде једински облик *јаддв* (ја сам бедежио од *ћикд = сџрико* множина *ћикови* и *ћикдв*).

Ово објашњење добило би потврду ако би се показало да се зона типа *јадд*, ген. *јада* подудара са зоном веће продуктивности наставка *-ов*.

Наравно, ово је само једна теоријска могућност, а могуће је да је наставак *-ов* ипак туђег порекла; његово ширење могло би се објаснити ширењем обичаја држања паса (грађење имена паса могло би бити примарна функција овог наставка).

¹ И Л. Хадровић (Hadrovics) констатује да је у јужније крајеве („Јужна Србија и јужни дијелови Далмације“) само случајно могао dospети неки мађарски елеменат, као *варош, газда, кий* (уп. Београдски међународни славистички састанак, 15—21. IX. 1955, стр. 505).

Појединачне особености

140. Појединачне особености у типу промене дајем азбучним редом:

Арнаџи м Цу Заq Љq Љpq (нема наставка -и).

аџио. У СК-Љ је средњег рода (множина *аџиа*).

биџикло. Такође је средњег рода у свим племенима СК-Љ.

бџка Цу Заq Љq Љpq (по именичкој промени, а код Вука је *бџка*).

брџв м Цу Заq Љq Љpq. У ген. јд. поред *брџва* јавља се и облик по II врсти: *брџџа* Цу Бје Заq Љq. Ак. јд. је у Цу *брџва*, а тако је обично и у другим племенима, али сам бележио и облик без наставка: *кџијо сам један брџв* За, *брџв/брџва* Љq. Ј. В. такође бележи акузатив *брџв*.

Бугџр Цу Заq Љq Љpq (нема наставка -и).

вџрош м/ж Цу Љpq, *вџрош* ж Заq Љq. Двојаког је рода и код М. Ст. (71) и код Мил. (200).

вџе-вџери. Нормално је женског рода и мења се по IV врсти. Друкчијег је рода само у неким изразима: *један вџе/једну вџе* Цу Бје, *на бџдњи вџе/на бџдњу вџе* Заq Љpq. У поздраву је средњег рода: *добро вџе* Цу Заq Љq Љpq. Тако је и код Мил. (201), само без облика мушког рода.

влас: в. *лџс*.

врџиа-врџиџа с мн. У Штитарима (Љ) бележио сам *врџиџ(х)*, у Ђеклићима *врџиџ*.

гвџиџе-гвџиџџа/гвџиџа, али само *гвџиџа* (мн.) у значењу *кљуса* -- Цу; *гвџиџе-гвџиџа*, (само по првој врсти) Заq, *гвџиџе-гвџиџа* Љpq, *гвџе-гвџа* Љq.

глџмње-глџмџа (страна огњишта) Цу Заq Љq. Нема облика по IV врсти као код Ј. В. (55). У обичном значењу је у Цу *глџмџа*.

глџд ж Цу Заq Љq. Колебање у роду (м/ж) бележе М. Ст. (71) и Мил. (200), а ја сам тако бележио у Љп.

говџдо-говџџа, мн.: *говџа-гвџи* Цу Заq Љq Љpq. У дативу-локативу-инструменталу множине стање је као код именица на -ад.

гџсли/гџсле Цу, *гџсли/гџсле* Заq (ген. је по III врсти а остали облици могу бити и по III и по IV), *гџсле-гџсџла-гџсџма* (по III врсти) Љq. Ј. В. (55) бележи облике по IV врсти само у ном. и ак. Мил. (202) не бележи *гџсџма*, а бележи ген. по IV врсти.

дџл м, само у *дџлики дџл*, *џолики дџл* и сл. — Цу Бје.

дџн. У Цу се нормално мења по I врсти (*дџна-дџну* итд.), али се у устаљеним обртима чују и друкчији облици: *од Мџиџрова дне*, *о Мџиџрову дне*; *изџ днџви* = док је још дан; *џ вџр џ-днџви* = у најтоплије доба дана; *днџви (и) нџћи* = дању и ноћу, даноноћно; *дџа днџи*, *џџи днџи* (вероватно дуалски облик). *Јовџџадне*, *вџлики дџџо днџви*, *џмџ још днџви* Заq; *Мџиџровадне*, *изџ днџви*, *џ вџр џ-днџви/џ вџр џ-дџа* Љq; *изџ днџви*, *једнџ днџви*, *днџви нџћи* Љpq; *џџџе су бил'е џџ днџви* Љп. И код Мил. има *Мџиџровадне*, *џли днџви* итд.

дѡба. Углавном се јавља у устаљеним изразима. Облик дѡба може бити и јд. и мн., а у генитиву је дѡбѡ (мн.), која су дѡба/којѣ (је) дѡба Цу Бје Заq Љq Љпq; у (једно) злѡ дѡба Цу (=у невреме, врло касно); у овај-дѡба/у-вај-дѡба Цу Заq Љq. Друкчије је код М. Ст. (71): дѡба / дѡби (ген.), и код Мил. (196).

дѡбий ж Цу Заq, дѡбий м Љq, дѡбий м/ж Љпq (и код М. Ст. 71, Мил. 200), дѡбил'и су вел'и́ки дѡбий Љп.

дрѡб-дрѡба м Цу Заq Љq Љпq. Код М. Ст. (71) м/ж, код Мил. (202) м.

ждрѡмѡи-ждрѡваѡа-ждрѡмѡма ж мн. Цу, ждрѡмѡе-ждрѡваѡа-ждрѡмѡма-ждрѡмѡе ж мн. Заq. Иначе је ждрѡваѡ мушког рода и у једнини и у множини.

жѡѣ ж, у ген жѡѣѣ: ѡркѡсѡ ѡ-жѡѣѣ Цу Заq Љпq; жѡѣа-жѡѣѣ (по III врсти) Љq.

жѡѣзѡ: нѡјдебл'и жѡел'ѣз Махала (Зета), иначе реч није обична. живѡи м. Наставак по IV врсти има само у изразу смрѣу и жи-вѡу Цу.

зѡѡд м Цу, од зѡѡди Махала (Зета).

јаѡе-јаѡѣа, мн. јаѡа Цу Љq Љпq, јаѡе-јаѡа Заq. Код Ј. В (54) ген. јд. је јаѡа, а ја сам у Трепчима забележио јаѡа/јаѡѣа. У Штитарима (Љ) бележио сам ген. мн. јаѡи(х).

јаѡли / јаѡле ж мн. Цу (као гусле), јаѡле-јаѡла-јаѡла Заq Љq. јаѡѣн ж Цу, ѡрѡи јаѡѣн, биѡ је јаѡѣн Махала (Зета).

киѡ с Цу, киѡа л'ѡба Љп.

клиѡеиѡи ж мн. У Цу и За иде по четвртој врсти, али се чује и облик клиѡеиѡѡ (ген.). клиѡеиѡи-клиѡеиѡи-клиѡеиѡи ма Љq, кл'и-јеиѡи-кл'иѡеиѡѡ-кл'иѡеиѡи ма Љпq.

крѡис / кѡрис-крѡиѡи / кѡрисѡи ж Цу, кѡрис ж Заq Љq, кѡрис м/ж Љq. И код М. Ст. (71) м/ж, а код Мил. (202) ж.

крѡ м (стадо) Цу Заq Љq, крѡо Љпq. Мил. (202) бележи крѡ/крѡо.

крѡиѡи-крѡиѡи ж мн. (део тела) Цу Заq Љq Љпq (само по четвртој врсти).

крѡи. У Цу и За сви су облици по првој врсти. И у Љ и Љп обично је тако, али сам забележио ѡдѡ ѡреко крѡи Љп, ѡрос-крѡи, ѡреко крѡи Љq. И Мил. (195) бележи ѡрос-крѡи.

кѡи. Овакав облик номинатива је непознат. У Цу је ном. шѡѡр, ген. шѡѡрѡ / шѡѡри, инстр. шѡѡрѡ, а остали облици су по IV врсти. У За је исто тако, само што се у дат.-инстр.-лок. мн. чује и облик по III врсти: шѡѡрама. У Љп на почетку речи имамо шѡ- / кѡ- / ѡ- а наставци су, као у Цу. Уп. и ѡѡр-ѡѡри-ѡѡи ма Љq. Мил. (201) не бележи ген. јд. по IV врсти, а у множини бележи ѡѡрама. Код Ј. В. (58) имамо (ш)ѡѡр-(ш)ѡѡри. Код М. Ст. (71) ген. јд. је кѡѡри / кѡѡрѡ.

лаѡ (од влас) м, мн. лаѡѡи (само за вуну и кострет) Цу Заq Љq Љпq. Код Мил. (200) лаѡѡи-лаѡѡѡ / влаѡи-влаѡи. Дѡбар лаѡ ѡма ѡѡа ѡѡѡа, ѡѡѡа вѡна — сѡми лаѡ За.

људи-људи - људима / људма - људе / људи Цу Бје Заг (нема облика љуђи); људи / чђјкови (ретко љуђи) Љг, л'јуди / л'јуђи / чђјкови Љпг. Код Мил. (195) људи / љуђи, код М. Ст. (66) љуђи.

мас-маси ж Цу Заг Љг Љпг. Код М. (200) м/ж.

маиш. У Цу Бје За Љ Љп бележио сам само акузатив *маиш* (у псовкама). У Трепчима се чује и ном. *маиш* (са извесним пејоративним значењем). Тако је и код Ј. В. (58), само што он бележи и ном. *маиш*. Код М. Ст. је *маиш*-*маишери* / *маишере* (71).

младџ-младџ-младџ (само тако) Цу Заг Љг Љпг. Тако је и код Ј. В. (55).

најоли / најола (прилог) Цу, најоли Заг, најола Љг, најол'и Љпг. најоли ће бити стари дуал основа на у кратко (на *йо*лы).

нађве / нађви-нађва-нађвама / нађвима Цу, нађве Заг Љг, нађве / нађе-нађва-нађвима Љг.

нѣрим м Цу Љг, нѣрим ж Заг. Код Мил. (201) обично ж (/м).

Нй(к)ишѣи м мн. Цу Заг Љг Љпг. Код типичних објеката само тако (множински облик).

нѣдра ж (ретко нѣдра) Цу Заг. нѣдра Љг Љпг, ка-закдљѣ брав змйѣ ирѣбѣ му надѣмий нѣдре За.

дглав м/ж Цу Љпг, дглав ж Заг, дглава (!) Љг.

йѣд ж (никад *йѣдал*) Цу, *йѣда* ж Заг Љг, *йѣдал* Љпг. И Мил. (201) бележи облике по III врсти.

йлан м (новија реч) Цу, *йлам* негда *била* (ж) Љп.

йлѣи ж мн. (само по IV врсти у значењу *леђа*) Цу Заг Љг Љпг. Тако је и код Мил. (202). Иначе је од *йлѣ* (= плећка; предњи черек) множина нормална: *йлѣи*.

йѣан ж (само погрдно за људе) Цу Заг Љпг, *йѣан* м/ж Љг. Код М. Ст. (71) м/ж, код Мил. (201) обично ж.

йѣдне. У Цу је непроменљиво. *ѣд йѣдна*, *йѣ йѣдне*, *исѣре-сѣмѣга йѣдне* Заг; *ѣд йѣдна*, *йѣ йѣдне*, *исѣре-сѣмѣга йѣдна* Љг; *ѣд йѣдна*, *йѣ йѣдну*, *исѣре-сѣмѣга йѣдна* Љпг. Код Мил. (196) показује променљивост.

йѣдрѣв м Цу Заг Љпг, *йѣдрѣв* м/ж Љг. Код М. Ст. (71) м/ж, код Мил. (202) м.

йѣндѣи непром. (*ѣд йѣндѣи*, *ѣд йѣндѣи* и сл.) Цу Љг Љпг, *ѣд йѣндѣи* / *ѣд йѣндѣа* Заг. Код М. Ст. (71) м/ж. Мил. (202) бележи *йѣ йѣноѣа*, а Ј. В. (77) *йѣноѣа*.

йрѣѣѣ-йрѣѣѣи ж / *ѣд-ѣѣла* м Цу Заг Љг Љпг. Тако је и код Ј. В. (58).

йрси-йрси ж мн. (само по IV врсти) Цу Заг Љг Љпг. Тако је и код Мил. (202).

йѣце-йѣца с (по I врсти) Цу Заг; тако је и код Ј. В. (54). *йѣце-йѣцеи*, мн. *йѣца* Љг; *йѣце-йѣцеи*, уместо множине *йѣцад* Љпг.

рѣмо-рѣмена с (по II врсти) Цу Заг Љг Љпг. Тако је и код Ј. В. (54); уп. и код Малецког (241).

рѣйѣри (новија реч) Цу, *рѣйѣри* Љп.

рѣи м/ж. Чешће се јавља у мушком роду (облик женског рода бележио сам у Цу само у темпоралном генитиву: *шѣрскѣ рѣи*, *ау-сѣринскѣ рѣи*). *рѣи* м/ж Заг, *рѣи* м Љг Љпг, *иѣ рѣи свѣи* Љп.

рѣи-рѣи м Цу ДБјег Заг.

руковѣи ж Цу Заг Љпг, *руковиѣи* ж Љг. Код М. Ст. (71) и Мил. (200) м/ж.

сѣ-сѣи ж Цу Заг Љг, *сѣ-сѣи/сѣи* м/ж Љпг. Код Мил. (200) такође двојак род (м/ж).

сѣи м Цу, *јединѣ сѣи* Извори (Цу).

сѣи с. Чуо сам само једном, у Бје: *кѣѣ је иѣ сѣи ѣролѣ-зѣло*!. Иначе је обично *сѣи* м.

сѣи-сѣи ж мн. Цу Заг Љг Љпг (лествице).

уѣе. Реч сам забележио само у За: *уѣе-уѣи*. У осталим пле-менима није обична. Код Ј. В. (54) ген. јд. је двојак: *-а/-еи*.

Тосѣи ж мн. (по III врсти) Цу. Код Вука је погрешно: *Сѣи* м.

фрѣи (врѣи) с Цу, *фрѣи* м Заг ДЗа Љг, *офрѣи* Љпг.

чѣи м (без наставка *-и*) Цу Заг Љг Љпг, *иѣ си чѣи жи-вѣи* — *аѣ је иѣ* ДЗа.

чѣи / *чѣи* Цу Бје За, *чѣи-чѣи* Љг Љп Зета.

шѣи м, мн. *шѣи* / *шѣи* (други облик Вук наводи само за на-родне песме) Цу Заг Љг Љпг.

ПРЕГЛЕД ПАДЕЖНИХ ОБЛИКА

141. Овде ћу укратко навести особености појединих падежних облика (укључујући поменуте, ради прегледности).

Номинатив једине

Од књижевног језика одступају двосложне хипокористике жен-ског рода са наставком *-е* (*Мѣи*/*Мѣи* и сл.).

Генитив једине

Од књижевног језика одступа и показује необичније облике само именица *дан* са својим облицима *дне* и *дневи* (в. т. 140).

Датив једине

Одступање на целом терену представља само инструментални наставак *-аѣ* код именица на *-ад* (в. т. 135). У За и Ко сам и ван овога бележио ширење инструменталног наставак на датив у IV врсти: *чѣи се његѣѣ иѣмѣи*, *веселии се кѣи*.

Акузатив једине

Нема одступања изузев код именице *бѣи* (в. т. 140).

Вокативи једине

142. Прва врста. У Цу је стање овакво. Именице које се завршавају на предњенепчани сугласник нормално имају наставак -у: *краљу, коњу, Савићу, Пјерковићу; Милошу, Мирану, угу* итд. Именице на -р имају двојак наставак, -у и -е: *командиру/командире, господару/господаре*, али сам забележио само *двигеру*; напротив — код личних имена бележио сам само -е: *Лазаре, Радомире* итд. Именице на -ц које се чешће употребљавају у вокативу имају нормално завршетак -че: *старице, зече, првијенце* и сл. Од *кнез, кназ* вокатив је *кнеже, кнаже*. Од *тешак* а често и од *момак* вокатив је једнак номинативу. Од *чдј(е)к* вокатив је *чоче*; само нисам сигуран да ли би се тај облик употребио и у нормалном вокативском значењу или само као модална реч (то му је обично значење). Именице на -к, -г, -х које се чешће употребљавају у вокативу имају -че, -же, -ше: *сиромаше, јуначе, боже*.

Наставак -у може се чути доста често и код именица које се завршавају непалаталним сугласником. То бива редовно код неких именица на -д: *гаду, базду, наду, смраду* — али: *рђе, нарђе* (ретко *нарђу*), *граде* (*љуцки граде* Извори). А и код осталих именица које се ретко употребљавају у вокативу — нарочито онде где би се добило незгодно нагомилавање сугласника или где би се сувише деформисао основни облик речи — чест је наставак -у. Ту је тешко, ако не и немогуће дати прецизну границу — код које ће се речи употребити један а код које други наставак. За огроман број речи које се врло ретко употребљавају у вокативу — облик вокатива и не постоји као готов, наслеђени облик у сећању говорног лица. А кад се ипак укаже потреба да се таква реч употреби у вокативу, његов облик зависиће од продуктивности наставка. Према томе ту често треба одредити не како гласи него како би гласио облик вокатива. Једино што се може рећи јесте да је наставак -у продуктивнији него у књижевном језику, тако да се често чује и код именица које се завршавају на непчани сугласник. Ипак, у Цу и Бје никад се неће чути вокативи као, *сину, Сивану, Бурану* (Мил. 190).

У осталим племенима стање је слично цуцком, нарочито у Бје и За; у Љ се запажа већа продуктивност наставка -у.

ДБјeq: гаде, базду, сине, Стёвaне, Бура́не. Заq: гаде, ба́зду/ба́зде, смра́ду, на́де, рђе, сине/сину, Стёвaне, Бура́не, Милошу, краљу, Савићу, Буричковићу, господаре, команди́ру/ко́манди́ру, двиге́ру, брегaди́ре, Лазаре, стари́че, магарчи́че, теша́к (ретко тече), чо́че (модално, иначе чо́ску), сиромаше, на́рђе, јуна́че, Јовaне. Љq: Милошу, Савићу, Челебићу, господару, команди́ру, Лазару/Лазаре, гаду, на́рђе, базду, Јовану/Јовaне, Стёвaну/Стёвaне, Душaну/Душaне. Љpq: Милошу, краљу, господару, двиги́јеру, Лазару, чо́јку/чо́че, Радоми́ре, Душaне, коњу, стари́че, први́јенцу/први́јенче, кна́же, теша́к/тече, јуна́че, сиромаше, гаду/гаде, базду, на́де, смра́ду, на́рђе, сине Стёвaне, ви́ду Горичане, (Зета), сину Штитари (Љ), Милора́ду, сину Крусе (Љ).

Трећа врста. На целој територији СК-ЈБ код имена мушког рода вокатив је једнак номинативу: *Ндџица, Никдла* и сл.; тако је и код *ага, вђвода, судија, Цђца, Бјелџица*, можда и још које (уп. *вђвода/војвода-Марко* Љпг). Код женских имена и хипокористика типа *Мара/Маре*, *бака-баке* вокатив се увек завршава на *-е*. Код осталих женских имена вокатив је једнак номинативу: *Анђа, Борџка, Милџица* и сл. (изузетно *Марицо* Љпг); тако је и код именица *баба, сирџина, џидџка, џјна, кума*.

Код осталих именица III врсте вокатив има наставак *-о*: *бџдало, сџлаџино, уклџиво* итд. Једино код заједничких именица на *-ица* поред *-о* долази понекад и *-е*: *кџкавицо/кџкавице* Цу ДБјед Заг Љг, *џиџо/џиџе* Заг Љг и сл.

Вокативе типа *Марица* констатује за Цу и Малецки (241).

У осталим врстама вокатив је у СК-ЈБ као и у књижевном језику.

Инструментал једине

143. Прва врста. Стање је у Цу овакво. У средњем роду нисам забележио ниједан случај мешања наставака *-ом* и *-ем*: *огњџиџем, сунџем, џдџем, оруџџем* итд. Друкчије је код Мил. (195), који констатује и у средњем роду код именица на *-е* наставак *-ом*, у неким примерима, штавише, као обичнији. И мушка имена типа *Блџгоје* имају у Цу редовно *-ем*. Код именица *крџ, брџ, рџ, џвџ, зџвџ, лџ, бџ, гњџ, џриџбџ, чџ* — заправо код свих на *ј* са претходним кратким вокалом у инструменталу — једино ми је познат наставак *-ем*. Он је знатно обичнији и код других именица на *-ј*: *слџџај, дбџџај, змџај*. Зависност репартиције ових наставака од дужине претходног вокала помиње и Ј. В. (51). Именице *џањ, шкџањ, џџиџањ* и друге на *-њ* обичније су са *-ем*, а *дгњем* сам само тако слушао. Обичнији је наставак *-ем* и код *маљ, крџаљ*, а рекао бих да се код осталих именица на *-љ* оба, наставка напореда употребљавају: *џсмџљем/џсмџљом*, тако и код *џрљ, џџиџаљ, Мрџаљ, баџаљ* и др. само је обичније *-ом* код *сирџиџељ, крџиџељ* (можда због дисимилације, уп. ниже). Именице на *-ћ* чују се такође са оба наставка: *бџћем/бџћом*, тако и *корџћ, здрџћ, џеџиџћ, коџиџић, Савић*; обичнији ће бити наставак *-ем*, нарочито код презимена (уп. и код Ј. В.). Код именица које се завршавају на *-ч, -ш, -џ* напореда се чују оба наставка. Тешко би било рећи који је обичнији. Именице на *-р* имају најчешће наставак *-ом* ретко *-ем*. Код именица које се завршавају на друге сугласнике редован је наставак *-ом*.

Изгледа да код речи које се завршавају непчаним сугласником наставак у великој мери зависи од боје претходног вокала (дисимилација). У Цу сам бележио искључиво *ндџем, јџџем, кдџем, сџџем, дгњем, зџџем, рџџем* и сл. (в. горе примере на *-ј*). Уосталом, видели смо да и у творби речи има сличних дисимилационих тенденција (кад постоји могућност одабирања варијаната). Озаква репартиција наставака *-ом* и *-ем* показује да је за именице које се завршавају на од давнина непалатални вокал могућ само наставак *-ом*, док су код именица на данашњи или некадашњи палатални вокал практично могућа и за је-

зичко осећање прихватљива оба наставка. Отуда квестинар у овом питању даје различите, можда донекле и несигурне резултате.

Према ономе што је речено, продирање наставка *-ом* у Цу је мање него што за Црмницу констатије Мил. (191), који не налази примера са искључивим *-ем*; изгледа, према материјалу Ј. В., да је *-ом* распрострањеније и у Пиви и Дубровнику. Обрнуто, примери као *йрнем*, *йрушем*, *гробем*, *робем*, *снојем* (М. Ст. 65) или *класем*, *йлошем*, *шорем* (Мил. 191) — непознати су у Цу.

Квестинар у осталим племенима није показао зависност наставка од боје претходног вокала, а за Љп показује одлучно преовлађивање наставка *-ом*:

ДБјeq: нџсом, пџтом, трџном, прџтом, грџбом, рџбом, снџпом, клџсом, тџром, плџтом; иначе код именица на *-ј*, *-љ*, *-њ*, *-ћ*, *-ч*, *-жс*, *-ш*, *-ц* одлучно преовлађује *-ем*, а код именица на *-р*, *-ом*; сунцем, огњештем.

Заq: сунцем, огњештем, пџлем, оружјем, крајем, брџем, гнџем, обичајем, мајем, змајем, краљем, жмџљом, пџтајем, Мрвџлем, бадљем, стрџом/стрџем, кршџљем, буњем, корањем, ђетџнем (ређе ђетџном), нџсом, господџрем/господџром, нџжем, сџњем, јџжом, кџњем, ђџњем, зџцом, трџном, пџтем/пџтом, прџтом, грџбом, рџбом, снџпом, клџсом, плџтом.

Љq: сунцем, огњештем, пџлем, оружјем, крајем, брџем, гнџем, змајем, обичајем, краљем, пџтајем, Мрвџлем, стрџем, нџжем, јџжем, кџњем, зџцом.

Љпq: пџл'ем, огњештем, сунцом (!), срџцем, оружјем, крајом, брџом, рџом чџла, пџвџјом, зџвџјом, лџјом, чџјом, обичајом, маљом, краљом, бадљом, Марковињом, ђетџњом, нџжом, ђгњом.

краљом Петром, за једнијем Дџковињом Махала (Зета).

Чешџриа ерџиа. Наставак *-ју* (тачније *-у* са јотованем претходног сугласника) долази скоро редовно: *сџљу*, *смрџу*, *крџљу*, *кџишу*, *младџишу* итд. Али ни од једне именице на *-ч*, *-жс*, *-ш*, *ћ*, *-р* нисам у Цу чуо инструментал са тим наставком, него увек са *-и*: *лајџи*, *рајџи*, *јуџи*, *ријџи*, *сџвџри*, *нџи*. Али се чује: *глађу* и *жџђу* (ван таквог израза нормално је *жџђџм*, а можда би се рекло и *жџђу*). Уосталом, побројане речи ретко се употребљавају у инструменталу, а и кад се употребе, уз њих обично стоји атрибут. По распрострањености наставка *-(ј)у* овај је говор ближи црмничком него говорима источне Црне Горе ПД (уп. Мил. 199, М. Ст. 65, Ј. В. 58). Вушовић даје напореда облике на *-(ј)у* и на *-и*, а и по мојим бележењима у Трепчима је наставак *-и* обичнији него у Цу.

Необичан је инструментал неких именица прве врсте у одређеним спрегама: *днџви-нџи* (= даноноћно) Цу Заq, *смрџу* и *живџу* (*скојџи-сџи смрџу* и *живџу* = пренузи свом снагом) Цу ДБјeq Заq. Овде су инструменти *живџу* и *днџви* направљени очигледно по утледу на четврту врсту.

Облике као *крџљом*, *сољем*, и сл. (М. Ст. 65) нисам забележио у СК-Љ; у Љп сам забележио *сџљем* поред чешџег *сџљу*.

Јављање или одсуство непостојаног *a* доста је колебљиво, па ипак се могу дати неки општији закључци. Тачно је донекле и за овај говор запажање Вуковићево (57) да су без непостојаног *a* углавном апстрактне именице; с друге стране, запажа се да велики број именица које су у Цу без непостојаног *a* (а чија се основа завршава групом сугласника) има у другим говорима или у књижевном језику наставак *-и*. Одавде се намећу одређенији закључци.

Наиме, ово би могло значити да је у овим говорима који данас немају наставак *-и* у III врсти некад постојао тај наставак. Захваљујући том наставку није се на именице које су га имале проширило непостојано *a*. Имали смо, дакле, однос *смейњи/букава*. Касније је *-и* замењено са *-а*, али је као траг старијег облика (*смейњи*) остало одсуство непостојаног *a*. Уосталом, природно је што је ширење наставка *-и* захватило највише апстрактне именице: то је наставак IV врсте, коју такође чине углавном апстрактне именице. Разуме се, изведени закључци не вреде као прецизна правила, него се само могу узети као тенденције, као што је то иначе обично кад су у питању морфолошке промене. Могућна су и друкчија објашњења. Тако је могло, како напомиње Ј. В. (57), бити од утицаја и то колико се често употребљава нека именица у генитиву множине.

Примери из Цу. крѣшања, вѣшања, трѣшања, бѣкава, мољтава, баѣва, мајака/мајка, караѣ, цркава, прѣтака; кладња, смѣња, тѣжба, клѣтва/клѣтава, бѣрба, слања, тѣрба итд.

Наставак -х. Нисам запазио никакву законитост у погледу употребе овог завршетка. Примећује се једино да га млађе поколење доста ретко употребљава; од старијих људи може се чути на целој територији СК-ЛБ, напореда са облицима без *-х* (у Цу *-к* или *-г*).

Облици стариог генитива. Запазио сам их само у неким топонимима: *Пейрѣвић Сѣраѣна*, *Обилић Пољѣна* Цу, изузетно код бројне именице *сѣоѣина*: *ѣе-сѣоѣини* Извори (Цу). Такође се на целој територији чује *небилѣѣк* (= не било урока) или чешће *небирѣѣк* (са метатезом).

Стање у осталим њлеменима. Не запажају се никакве битније разлике. Изузетно сам у Штитарима бележио *вѣѣѣ(х)*, *јаѣѣ(х)*.

ДБјѣг: минѣта, секѣнда, цѣва, мѣва, рукава, пѣта, зѣба, вѣта, јаја (напореда и са *-х*).

Заг: минѣта, секѣнда, цѣва/цѣви, мѣва, рукава, пѣта/пѣта, зѣба, вѣта, јаја (напореда и са *-х*). У III врсти нема *-и*.

ЛБц: сѣти, лѣѣ/лѣди, бѣва, цѣва, рукава, пѣта, цѣѣва, јаја, кѣмстава, гѣмѣ, таквија неѣравѣ, смѣња, лаѣа, звѣѣзда, бѣрба, небирѣѣк (!).

Датив-инструментал множине

146. Готово једину особност представља то што се понекад употребљава и наставак *-ма* поред нормалног *-има*. Такав наставак у Цу долази редовно код именица на *-ад* — ако се не употреби једински

границе именичког наставка у генитиву множине придевске промене, ишла би против познате Бошковићеве хипотезе о овом облику.

Али намеће се питање: да ли је потискивање старог облика локатива дошло *сјоља*, тј. утицајем говора у којима је, после губљења *х*, дошло до изједначавања сва три множинска падежа, — или се стари облик локатива могао елиминисати процесима у самом овом говору.

С обзиром да је губљење *х* у овом говору свакако новија појава, не може се претпоставити за Катунску Нахију исти процес који је претпостављен за млађе говоре: изједначавање инструментала *коњи* и локатива *коњих*.

Можда има места претпоставци да се у овом говору локатив множине изједначио са дативом под утицајем једнакости датива и локатива у једнини, који су се овде по свој прилици доста давно изједначили. Ако то претпоставимо, сасвим је схватљиво зашто се томе једначењу дуже опирају конструкције типа *јо сѣлѧ*: у једнини не може бити таквог дистрибутивног значења, па је и морфолошки утицај једнине, с обзиром на специфичност значења, морао бити слабији.

Преглед наставка код именица

148. Непродуктивни наставци, који се јављају само код одређених лексема, наведени су у заградама. Уметак *-ов/-ев* није узиман у обзир.

	I врста	II врста	III врста	IV врста
Н	м: -, -о, -е с: -о, -е	-е	-а	-
Г	-а (дне)	-ена, -ета	-е	-и
Д	-у	-ену, -ету	-и	-и, -(ј)у
А	м: = Н или Г с: = Н	= Н	-у	= Н
В	м: -е, -у, с: = Н	= Н	-о, -е, -а	-и
И	-ом, -ем (живоћу, дневи)	-еном, -естом	-ом	-и, -(ј)у
Л	-у (дне)	-ену, -ету	-и	-и, -(ј)у

Н	м: -и, с: -а	-ена	м: -и/-е, ж: -е	-и
Г	-а (-и)	-ена	-а (-)	-и
Д	-има (-ма)	-енима	-ама (-ам), -има	-има, -ма
А	м: -е, с: = Н	= Н	-е	-и
В	= Н	= Н	= Н	= Н
И	= Д	= Д	= Д	= Д
Л	= Г или Д	= Г или Д	= Г или Д	= Г или Д

Заменице — облици и значење

ОСНОВНИ ОБЛИЦИ

149. Преглед облика заменица, а нарочито напомене о значењу, засновани су на стању у Цу где год није нарочито споменуто друго место. Уосталом, унутрашње разлике у СК-Љ доста су малобројне.

Личне заменице. Основни облици гласе: *ја̋, њ̋и, ђн-ђна-ђно, м̋и, в̋и, ђни-ђне-ђна; се̋бе (се),* — тј., изузев акцента, као и у књижевном језику. Тако је свуда у СК-Љ.

Одговарајуће *присвојне заменице* гласе у Цу: *мо̋ј, њ̋во̋ј, њ̋гђв-њ̋з̋и̋н, н̋ш̋и, в̋ш̋и, њ̋и̋гов;* постоји и *сво̋ј*, али са знатно измењеним значењем (уп. ниже). Облика *њ̋ен, њ̋о̋з̋ин* (М. Ст. 74; Мил. 218), *њ̋ин* (Ј. В. 59) нема у Цу, али се поред *њ̋з̋и̋н* понекад може чути и *њ̋е* (најчешће у устаљеним изразима: *зн̋али је ја̋ди у њ̋е мла̋ђс* и сл.). У За и Бје стање је као и у Цу, а ни у Љ нисам бележио примере који би одступали од овога (сем што уместо цуцког *њ̋и̋гов* имамо у осталим племенима *њ̋ихов*). Међутим у Љ бележио сам и друкчије примере: *њ̋и̋ни̋ / њ̋и̋ђв, њ̋ен / њ̋з̋и̋н / њ̋ђз̋и̋н, њ̋и̋нђа.*

Показне заменице. У Цу, За, Бје и Љ гласе: *ов̋и-ов̋а-ов̋ђ, ѡ̋а̋-ѡ̋а̋-ѡ̋ђ, он̋и-он̋а-он̋ђ;* множина је, изузев акцента, као и у књижевном језику. Према томе, стање се слаже са подацима које дају Ј. В. (61), Мил. (216) и Буш. (55), док је код М. Ст. друкчије (*ѡ̋ѡ̋^а* и у множини мушког рода, *ов̋ѡ̋^а, он̋ѡ̋^а* у једнини мушког рода у Васојевићима — уп. стр. 75). Ја сам множину *ѡ̋а̋ (ѡ̋ѡ̋)* бележио у Љп и у Пјешивцима. Облике *ов̋и, ѡ̋а̋, он̋и* бележи за Цу и Малесци.

Одговарајућих *присвојних заменица* у Цу, За и Бје нема, а ни у Љ и Ко нисам их бележио. Забележио сам само *он̋ђгов* у Љп и у Горичанима (Зета) (уп. *ов̋ђгов* и сл. у Васојевићима — М. Ст. 97).

Показне заменице за квалитет увек су у облицима одређеног вида: *ов̋ѡ̋кѡ̋и, ѡ̋ѡ̋ѡ̋кѡ̋и, он̋ѡ̋кѡ̋и* Цу Зађ ДБјеђ Љпђ.

Показне заменице за квантитет (заправо за величину) такође су увек у одређеном виду и гласе: *ов̋ѡ̋л̋ѡ̋кѡ̋и / ђ̋ѡ̋л̋ѡ̋кѡ̋и, ѡ̋ѡ̋л̋ѡ̋кѡ̋и / ѡ̋ђ̋ѡ̋л̋ѡ̋кѡ̋и, он̋ѡ̋л̋ѡ̋кѡ̋и* (ово је најчешћа акценатска варијанта, а чују се и са акцентом на наставку). Чује се понекад и *ђ̋ѡ̋л̋ѡ̋кѡ̋и* и сл. — углавном са деминутивном нијансом, али и у обичном значењу (уп. и код Мил., 217). Примере типа *ов̋ѡ̋л̋ѡ̋и* (Мил. 217) нисам чуо.

Неодређене заменице. Префикс је увек *не-*, никад *њ̋е-* (Мил. 220—221). Самосталне гласе *њ̋ђко, њ̋ђш̋ѡ̋и*. Заменица *њ̋ђкѡ̋и* у обичном значењу ретко се употребљава (замањује је *један* и *некакав*; ретко се чује у облику *њ̋ђко̋ѡ̋и*); у друкчијем значењу (уп. ниже) гласи *некѡ̋и* (обично је без акцента).

Неодређена присвојна заменица гласи у свим племенима *њ̋ђѡ̋и, њ̋ђѡ̋и̋ђ̋.*

Неодређена заменица за квалитет гласи у Цу најчешће *нѣкаав/нѣ(ј)аав/накав* (или без акцента). Ваџ Цу овакве редукције су ретке, а поред *нѣкаав* или *нѣкаквѣ* јавља се као обичнији облик *нѣчесов* или *нѣчесовѣ* (и у Цу се понекад чује овакав облик, у неодређеном виду). Облике *нѣкаквѣ*, *нѣчесовѣ* (одређени вид) бележио сам у ДБје и Љп; у За их нема.

Неодређена заменица за квантитет (управо за број) гласи: *нѣколика* (мушки род) — *нѣколике-нѣколика*.

Ошшѣе заменице. Самосталне гласе *свѣк/свѣко, свѣшшѣо*. Придевске гласе: *свѣкѣ-свѣкѣ-свѣкѣ*; понекад се чују и облици типа *свѣкоѣ*, нарочито у средњем роду. Тако је у свим племенима.

Општа присвојна заменица гласи у свим племенима *свѣчѣ-свѣчѣја-свѣчѣје*.

Општа заменица за квалитет гласи *свѣкаав-свѣкава-свѣкаво*; у Љп сам бележио и *свѣкаквѣ* (из ДБје немам примера, а вероватно би и тамо тако гласила).

Опште заменице за квантитет гласе у свим племенима *вѣс(колик)-свѣ(колика)-свѣ(коликѣ)*; *свѣ(колици)-свѣ-свѣ* (ретко *свѣколике-свѣколика*). Поред *вѣс* употребљава се и *џѣо*. *Вѣс* се чује и у одређеном виду у изразу *вѣсѣ вѣјек* (и код Ј. В. 62). Облик *вѣсѣ* бележио сам само у Цу и Бје, а остале и другде.

Дојусне заменице. Самосталне су *ѣко, ѣшшѣа* Цу ДБјед Зај Љпј. Облик *ѣкоѣ* чује се доста ретко (заменује га *ѣјѣдан/ѣјѣдан* или *ѣкаав*).

Допусна присвојна заменица гласи у свим племенима *ѣчѣ-ѣчѣја-ѣчѣје*.

Допусна заменица за квалитет гласи *ѣкаав-ѣкава-ѣкаво* (*ѣкаквѣ* ДБјед Љпј).

Допусна заменица за квантитет *ѣколик* употребљава се врло ретко.

Сложене допусне заменице праве се по овим обрасцима: *кѣгођ, шѣјѣдођ, кѣкавгођ, коѣѣгођ* (*џѣјѣгођ* и *коликгођ* нисам чуо); *ко гѣђ, шѣјѣ гѣђ, коѣ гѣђ, какав гѣђ, коли(г)-гѣђ, чѣ гѣђ*; *ко бѣло, шѣјѣ бѣло, какав бѣло* и сл. или: *ко драго/ко му драго* итд. Сложене допусне заменице типа *ма ко* и *бѣло ко* нисам бележио.

Одричне заменице. Самосталне су *нѣко, нѣшшѣа* Цу ДБјед Зај Љпј. Облик *нѣкоѣ* ретко се употребљава. Заменује га *нѣјѣдан/нѣјѣдан, нѣкаав* (*нѣкаквѣ* ДБјед, *нѣкаав/нѣкаквѣ* Љпј), *нѣчесов* (углавном ваџ Цу).

Одрична заменица за квалитет гласи *нѣкаав-нѣкава* итд.

Количинска одрична заменица гласи *нѣколик-нѣколика-нѣколико*, а има нешто померено, експресивно значење.

Уѣшшѣе (односне, неодређене) заменице. Самосталне су *кѣ, шѣјѣ*; чује се понекад и *шѣја* у упитном значењу, али — рекао бих — само од мање типичних објеката¹. Придевске су као и у књижевном језику: *коѣ-која-које*.

¹ Али само: *шѣја ѣје!* и сл.

Упитна присвојна заменица гласи *чи-чија-чије* — у свим племенама. Да поменем овде и изведенице *чѣговић* Цу Бје, *кѣговић* / *чѣговић* Заг Љг Љпг; уп. и *нѣкоговић*, *нѣкоговина*.

Упитна заменица за квалитет гласи *какав* (/ *какъв* си и сл.) Цу, *каквѣ* ДБјед, *каквѣ* / *какав* / *какъв* си Заг. Облик *чесѣв* значи у Цу „од каквог дрвета“; и у другим племенима може исто значити, али се јавља и у функцији неодређене заменице: *имаш ли чесову књигу?* За и сл.

Упитна заменица за квантитет (кад се односи на величину) гласи *кољк* / *кољки*; у Цу је обичније *кољк*. Чује се и *кољчак*, у обичном и деминутивном значењу. Кад се односи на број, заменица гласи: *кољка-кољке-кољка*.

О губљењу акцента код ових заменица (нарочито код односних и неодређених) в. у одељку о акценту.

ПРОМЕНА ЗАМЕНИЦА

150. *ја, њѣ, сѣбе*. Наглашени облици генитива и датива једине ових заменица међусобно су једнаки у СК-Љ: *мене, њѣбе, сѣбе*. Овако је и код М. Ст. (73), Мил. (216) и Ј. В. (58) (Вушовић не помиње облик *себе* него само *мене* и *ѡебе* — стр. 54).

Енклитике *си* (дат.) нема. Ретко се и у ген. јд. употребљавају енклитички облици *ме, ѡе, се*. Уосталом, у овом говору је сужена и синтаксичка могућност употребе ових облика услед продирања предлога *од* у аблативни генитив (*бојѡм с-о-ѡѣбе* и сл.). Ово вреди и за ген. мн. Исто се може рећи и за заменицу *ѡн*.

У дативу множине енклитички облици гласе *ни, ви*, а у акузативу *не, ве*. Такво стање бележе и М. Ст. (72—73) и Мил. (216). По Вушовићу (54) енклитике тако гласе у дат. често, а у ак. каткад. По Малецком (241) у Цуцама „*dat. пат, ват* може *brzmić ni, vi*; ас. *nas, vas brzmi tež ne, ve*“. Насупрот његовој констатацији „може гласити“ ја сам бележио искључиво такве облике. Код Ј. В. (59) овакви облици забележени су само за датив заменице за II лице: *ви* (али *нам*). У Трепчима сам белижио *ни, ви, не, ве*. Још да напоменем да се у једном писму из XVIII века (Цуце) редовно јавља у дативу облик *ви*, а у акузативу *вас*.

Ортогонички облици у ген.-ак. мн. гласе *наѡ, вѡс*.

Заменица *себе* има социјатив без предлога (насупрот осталим самосталним појмовима): *ѡзео га је сѡбѡм* и сл., што ће бити фонетско спајање предлога са почетним *с*.

У акузативу једине употреба енклитика уз предлоге сасвим је обична у Цу. При томе се предлози јављају у нарочитом облику: ако се завршавају на сугласник, имају у овој позицији још завршетак *-ѡ*

У инструменталу нема покретног вокала: *чим* а не *чине*. С предлогом *с* гласи *сѹ-ишѹ/сѹ-ишѹом/су чѹм*. Предлог раздваја сложене облике више него у књижевном језику: *ни-су-чим*, *и-су-чим*, *нѣ-су-чим* и сл.

Локатив гласи *чѣм* или *чѣму*. Овде имамо чување облика локатива на целој територији СК-Љ уз предлоге *на* и *у* (без обзира на то да ли је акузативно или локативно значење): *не заборави на чѣм си* итд.

кѡ, коѹ (и *composita*). Између ових заменица не долази до једначења облика, јер су облици од *коѹ* увек несажети: *кѡ-кѡга-кѡме-кѹм/коѹ-коѹга-коѹму-коѹѹем* (*коѹ* се заправо мења по придевској промени).

Покретни самогласник обавезан је у генитиву и у дативу-локативу, а у инструменталу га нема.

Од *кѡ* (и са њим сложених заменица) уз глагол *ѹослѡѹи* и сл. облик инструментала иде и с предлогом *ѹо*: *ѹо кѹм ѹеи ѹослѡѹи, ѹо здравѹила мѣ ѹѡ некѹм* итд. (уп. и код Ј. В. 61). Поред облика инструментала, који сам бележио на целој територији СК-Љ, чује се и облик локатива: *ѹо кѡме* и сл.

Мил. (204) погрешно даје *с некиема* као облик од *нѣко*.

Партикуле не иду с облицима ових заменица; једино сам у Љп забележио *коѹ-зи*.

овѹ, ѹѡ, онѹ. Женски род иде по придевској промени, а и множина мушког и средњег рода.

Ген. јд. мушког и средњег рода има увек наставак *-ѡга*; понекад се (само у Цу) јавља и партикула *-ј*: *овѡгај* и сл. И у изразу *ѹ-вај-дѡба/у овѡј-дѡба ј* вероватно представља некадашњу партикулу.

Датив-локатив једине имају наставак *-ѡмѣ*; партикула се не јавља. Акузатив је једнак номинативу или генитиву, а инструментал има наставак *ѹѹем*.

У инструменталу с предлогом *с* у заменици *ѹѡ* јавља се почетно *о*: *с-о-ѹѹѹем* Цу ГЂје За, *с-о-ѹѹѹом* Љп (наставак *-ом* бележио сам само у Љп: *с онѹѹом, с-о-ѹѹѹом*; уп. и *нѣгѡѡѹом* — такође Љп). Уз исти предлог почетно *о-* заменица *овѹ* и *онѹ* обично се дуљи: *с-ѡѹѹѹем, с-ѡнѹѹѹем*.

Врло ретко се у ном. множине додаје партикула *-зи* *овѹзи* ГЂје, *онѹзи* ДЂје Љ; нешто чешће се ова партикула чује у Љп.

сѡѡѹи, нѡѡѹи (неѹи). Ове заменице (као и *коѹ*) мењају се по придевској промени.

Присвојне заменице. Ј. В. (59) не бележи несажете облике од *мѡј*, *ѹѡѡј*, *сѡѡј*; Вуш. их, напротив, бележи (54). У СК-Љ су, истина, ређи — али их има. И сажети и несажети облици увек имају „покретне“ вокале у ген. и дат.-лок. јд.: *мѡга-мѡме, мѡѹѹму* итд. Сем ових сажетих облика и номинатива и акузатива једине и множине (који гласе као и у књижевном језику заменице *мѡј*, *ѹѡѡј*, *сѡѡј* — а такође и *нѡи*, *ѡѡи* — мењају се као и придеви одређеног вида.

нема). Сем тога, употребљава се и у нарочитом, чисто придевском значењу: *дн ми-је свѣј* (тј. род, својта).

Релативне заменице. Заменица *чи* мислим да се уопште неће употребити у релативном значењу, него се употребљавају конструкције са *који*, *ишио*, *ише*: *онѣ чѣјек ишио смо му жѣну срѣли* итд.

Доста ретко се употребљава и релативно *који*. По правилу ова заменица ће се употребити само кад се односи на општи, неконкретизовани појам, па и тада често долази атрибутски (испред именице), са друкчијим слагањем: *који чѣјек не слѣви не ишрѣба ни у дрѣгѣга да ише/чѣјек који не слѣви*... Ако је појам конкретан, онда се *који* неће употребити: *онѣ људи ише* (или *ишио*) *дѣдишиѣ јѣишрѣс*, *онѣ жѣна ишио* (*ише*) *смо-је јѣишрѣс виђели* — итд.

Заменица неки. У обичном значењу (за неодређени, тачније непознати појам) врло је ретка и углавном је ограничена на један (било који) од појмова из одређене групе: *неки од њѣг*, *некоје о-ише ђеце* и сл. Иначе се уместо књижевног *неки* употребљава *неѣкакав* (или редуковани облици ове заменице) или *неѣчесов*, или пак *јѣдан*. Уколико се употребљава, *неки* алтернира са *некоји*.

неки-нека-неко. У овом облику не алтернира са *некоји* и сасвим је друкчијег значења: употребљава се за самостални појам познат говорном лицу а непознат саговорнику: *нека жѣна ишио сам је срѣио јѣишрѣс*. По значењу је, дакле, најближа заменицама *овѣ*, *иша*, *онѣ*, и — као и оне — ван реченичног нагласка губи сопствени акценат.

Заменица оваквог значења и облика обична је у свим староцрногорским говорима, а у књижевном језику нема адекватне замене (најчешће се уместо ње употребљава *један*).

Дојусне заменице. Значењски однос заменица типа *кѣгођ*, *ко било*, *иѣко*, *ко гѣђ* не представља неку специфичност овог говора. Све ове заменице уједињује извесна допусна, концесивна компонента у значењу, а по другим компонентама значења показују знатну сродност са другим заменичким категоријама. Тако *иѣко* представља у извесном смислу модификацију неодређене заменице *ко*: *је ли ко дѣдиѣо / је ли иѣко дѣдиѣо*. Заменица *ко гѣђ* у сличном је односу са релативним заменицама: *ко дѣђе нека ме ириѣка* / *ко гѣђ дѣђе нека ме ириѣка*. Заменица *ко било* има ширу употребу, па алтернира донекде и са неодређеним и са релативним заменицама. Облици типа *кѣгођ* изгледа да се потискују. Јављају се углавном у жељним реченицама, и код њих се осећа концесивно значење више у квантитативном него у квалитативном смислу, док је на пример код *ко било* обрнуто. Отуда се *какавођ* — рекао бих — не употребљава (него *какав било*), јер не може имати квантитативно значење; напротив, сасвим је обичан прилог *коликогођ*. Заменице овог типа доста се нерадо употребљавају у зависним падежима (уколико се ипак употребе, мења се први део заменице: *кѣгагођ*—*кѣмегођ* и сл.).

колик, *колика*, *неколика*. Треба разликовати *колик*—*колика*—*колико* (или у облику одређеног вида), које се односи на величину, и *колика*—*коликѣ*—*келика*, које се односи на број именичких појмова (обично мањи); ово друго алтернира са прилогом *колико* (обично за веће бројеве).

Такође се *неколика*—*неколике*—*неколика* односи на број појмова — опет ако тај број није велики. А ако је тај број већи, неће се употребити ни *неколика* ни *неколико* (*неколико* има специфично значење: мало, прилично мало: *Колико држи брѣва?* — *Неколико, бѣгами, вѣјска му њг је сдишрла*).

Заменице *колика* и *неколика* по значењу заправо припадају заменичким прилозима, а блиске су и бројевима (са именицама се слажу као бројеви од 2 до 4; не мењају се по падежима).

овд, њд, онд, некд. У овом облику показне заменице се јављају са прилошким, количинским значењем (обично су без акцента): *овд брѣва, њд виша, некд (мало) сјѣна, онд љѣ*.

Модална употреба заменица. Поред тзв. етичког датива и речце *га* која се употребљава углавном у експресивнијим изразима (*ујѣд га ошшиѣ*), у овом говору срећемо заменице и друкчије модално употребљене. Разуме се, овде се не мисли на глаголски модус (став према радњи), него на став у ширем смислу — према именичким појмовима.

Тако заменице *ови, ња, они, неки*, употребљене уз неки другим средствима већ довољно одређени појам, дају исказу нијансу неког негативног става, па и пејоративности: *вала не знам шѣд онѣ Бранко чинѣ љѣло јѣшро!*; *ма њд ј-ова мѣја жѣна ујѣурѣсѣла* итд.

Заменица *сѣкакав* има пејоративно значење (значи: сумњивих особина, обично у моралном смислу).

Заменица *николик* такође има експресивну нијансу и значи: сасвим недовољне величине (*Јѣ ли љи колик сѣдѣ?* — *Нѣколик, нѣма љѣн ѣдо зоба*).

Заменица *ниједан* има паралелне облике, којима се изражава појачано, експресивно значење: *ни јѣдан јѣдинѣ* или *ни јѣдан јѣдинѣѣ*. Сличног су значења *ѣдољѣ/ѣаољѣ* или *да ѣдољѣ*. У још већој мери има појачано значење конструкција *јѣдан зѣ ѣаола: нѣмаѣ вала јѣдан зѣ ѣаола*.

ѣкоѣѣ (ѣкоѣѣ). Употреба ове заменице сасвим је обична, обичнија него облика *ѣкоѣѣ*, који се такође може чути. Такође је обично *ѣкѣ*, а „*ѣѣѣѣѣ*“ нисам бележио. Често се употребљавају и с предметком *ѣо: ѣоѣкѣ, ѣоѣкоѣѣ* и сл. У овом облику јавља се и облик са *-ѣѣѣѣѣ*: *ѣоѣѣѣѣѣ / ѣоѣѣѣѣѣѣѣ*.

СИСТЕМА ЗАМЕНИЦА

152. Поједине заменице ступају у међусобне односе на различите начине. Укрупњају се углавном два значењско-функционална момента, две „димензије“ у којима се изражава међусобна веза појединих заменица: шта се одређује (сам именички појам, припадност, квалитет или квантитет) и како се одређује (према разним моментима у односу на учеснике говора или независно од њих). Трећа „димензија“ повезује или одваја поједине заменице у погледу самосталности и несамосталности. С обзиром на то, система заменица у Цу (у загради су навођени облици из других говора) могла би се представити овако:

	I A	I Б	II	III	IV
1.	ја ти он		мој твој његов		
2.	себе		свој		
3.		ови та они	(оногов)	овакви такви онакви	о(во)лики толики онолики
		неки			
	неко нешто	неки, некоји, некакав, не- чесов; један	нечи	нескакав, не- чесов	неколика
	свак(о) свашто	сваки	свачи	свакакав	вас(колик), цијо; сви(ко- лици)
	нико ништа	никоји, није- дан, никакав, ничесов	ничи	никакав, ни- чесов	николик
4.	ко ? што ?	који ?	чи ?; чеговић? (коговић?)	какав ?; чесов ?	колик ?; ко- лика ?
	ко (рел.) што	који		какав	колик
	ко (неодр.) што	који	чи	какав	
	ико ишта	икоји, иједан икакав	ичи	икакав	иколик
	ко било што било	који било	чи било	какав било	колик-било
	ко гођ што гођ	који гођ	чи гођ	какав гођ	коли(г)-гођ
	кођођ штођођ	којигођ			колий-гођ, колийкигођ

Вертикалне колоне означавају шта се одређује (или на шта се упућује) I: сам именички појам (A: самостално, Б: несамостално), II: припадање, III: квалитет, IV: квантитет). Хоризонталне колоне означавају начин одређивања: 1: према учешћу у говору, 2: повратне заменице, 3: у извесном односу према учесницима говора, 4: независне од учешћа у говору и говорних лица.

Разуме се, ова схема не одражава све семантичке компоненте заменица и све њихове међусобне односе. Уосталом, она није ни дата као нека нова класификација, него са циљем да се прегледније изложи основна система заменица у СК-ЈБ.

Придеви

Обичан је предмета *йо-* за ублажавање значења компаратива и суперлатива: *йѣболѣй, йонѣболѣй*; такав суперлатив може се осећати и као нормалан (неублажен). Предметак за грађење суперлатива може бити *нѣј-* и *нѣ-* (обе варијанте јављају се напоредо на целој територији СК-ЈБ). Малецки (241) бележи „konsekwentne užucie“ варијанте *ни-* на Трешњеву (Шу). Ја такве облике нисам чуо, иако има извесног померања вокалске боје *а* у предметку. Двоструког *ј* у суперлативу нема.

Обични су суперлативи *најјирви*, *најгорѝ*, *најдоњи*, *најјошњоњи*, *најзадњи* и сл.

ОБЛИЦИ ВИДА КОД ПРИДЕВА

156. Тенденције су углавном исте као и у књижевном језику.

У синтаксичком смислу оба вида могу имати само описни придеви, тј. они придеви који значе особину у ужем смислу, квалитет, а не неки однос. Јављање двојакних видских облика код присвојних придева на *-ов* и *-ин* представља чисто морфолошку, а не синтаксичку појаву.

Ојисни придеви. Неодређени вид код описних придева употребљава се редовно у две категорије: код придева који представљају именски део предиката и код придева у адвербијалној служби (такође у предикату, али као његов зависни члан), тј. кад означавају привремену особину именичког појма, временски везану за предикатову радњу: *он је дубар; дође вјесе, нађе је жадосну* итд.

Ван ових категорија (у атрибутој служби) тешко је дати прецизне границе употребе ових облика. Она свакако не зависи од одређености појма: редовно ће се рећи *накав сѣдѣри Турчин*, и *један сѣдѣри Турчин*, и *онѣ сѣдѣри Турчин*. Може се генерално рећи да је употреба облика неодређеног вида знатно више потиснута него у савременом језику штампе и радија. Заправо, неодређени вид се у атрибутој служби употребљава у оним случајевима који су семантички и синтаксички најближи предикатској и адвербијалној функцији, као: *дѣбар чѣдѣк!* (уп. *дѣбар је та чѣок*), *ненѣредан чѣдѣк неће ни иѣѣ на иѣѣѣѣ мјѣсѣио* (уп. *чѣвѣк неће ни иѣѣ на иѣѣѣѣ мјѣсѣио ненѣредан*), *не кѣѣѣѣѣ жѣѣѣѣ чѣѣѣѣ* (уп. *не куѣѣѣѣѣ чѣѣѣѣ жѣѣѣѣ*) — итд.

Придеви на -ов, -ин. У номинативу и акузативу присвојних придева употребљавају се само облици неодређеног вида. У генитиву и дативу-локативу (мушког и средњег рода) очигледна је тенденција ширења облика одређеног вида. Рекао бих да је у овим падежима одређени вид већ знатно обичнији у слободној употреби; само се у патронимици и топонимици употребљавају искључиво облици неодређеног вида: из Радина Дџла, са Заманџева једријела, из Дџуке Ђешикова, Јџеву Сјмову итд.

Однос *Маѝрков-Маѝрковѡга-Маѝрковѡме-Маѝрков* свакако је добивен према присвојним заменицама.

Придеви на -ов са значењем врсте дрвета врло ретко се чују у неодређеном виду (*овд држало је чини ми се биково* — итд.). Тако је и у топономастици (нема појава скраћивања — уп. код Ј. В. 6 : *Бџкова Прддд* и сл.).

ПРИДЕВСКА ПРОМЕНА

157. Облици неодређеног вида могу се чути у номинативу и акузативу једнине и множине сва три рода и у генитиву и дативу-локативу једнине мушког и средњег рода. Акценатске разлике између видова практично нема (изузев *йрѣв-йрѣви, здрѣв-здрѣви, сийѣр-сийѣри*), али се сасвим чува разлика у дужини вокала у наставку. Изузетно се и у вокативу једнине понекад употребљава облик номинатива неодређеног вида код придева *јадан* и *дѣбар* (у изр. *дѣбар чдече*). Иначе су облици неодређеног вида као и у књижевном језику.

Рефлекс ѣ у йридевској йромени. Код свих придева, такође и код свих придевских заменица, имамо у инструменталу једнине мушког и средњег рода и у дативу-инструменталу (и локативу ако им је једнак) множине сва три рода искључиво рефлекс дугог *ѣ*: *овйѣм, дѣбриѣма* итд. Тако је и код Ј. В. (18), па и код Мил. (203), који ретке наставке са *и* уместо *ѣ* сматра за унесене; код М. Ст. (79) тако је само у множини, док у инструменталу једнине бележи и -*им*, Вушовић бележи и *и* и *ѣ* у инструменталу једнине и у генитиву множине. Исте завршетке имају и придеви на -*иј*:- *сийѣриѣм* (комп.) итд.

У Љп сам бележио необичне облике и у инстр. јед. и у дат. — инстр. мн., који се свде на утицај именичке промене: *с-ѣниѣм, с-оийѣм, њѣгдѣиѣм*; *са њѣгдѣиѣма ордонѣсима, свѣѣма, с-ѣвиѣма л'уђиѣма* (последњи је пример из Горичана), *дѣбриѣма л'уђиѣма* (Љпг).

Генитив множине. Вушовић (50) даје наставке -*иѣ, -иѣѣ, -иѣѣ* и -*иѣѣ*, а Ј. В. само -*иѣѣ* (17). Код М. Ст. је само -*иѣѣ*^а (79). Мил. (206) бележи углавном наставак с „полугласником“, само обично без дужине, поред ређег -*их*.

У Цу, Бје и За стање одговара оном код Вуковића: бележио сам, код свих придева и придевских заменица, искључиво наставак -*иѣ(х)* (односно разне замене *х*) — и то без дужине. Тако је углавном и у Љ, али се чује и -*иѣѣ*, нарочито у доњем делу нахије. У Љп се такође чују оба типа наставака, али преовлађује -*иѣѣ*. И овде исте завршетке имају компаративи на -*ији*, тј. -*иј*- из основе отпада.

Покрејни самогласници. У једнини заправо у СК-Љ и нема покретних самогласника, јер имамо редовно самогласник на крају наставака ген. и дат.-лок. мушког и средњег рода, а у инструменталу немамо никад. Ни Мил. (205) не бележи облике типа *новог, новом, нашем*. Вуш. (49—50) не бележи *новом*, али има *новог/новога*. М. Ст. (77—78) бележи и тип *новог, новом* као ређе облике; Ј. В., међутим, бележи такве облике као чешће (64).

Према томе, стање у јединици је овакво : нѡвѡга-врѹћѣга, нѡвѡме-врѹћѣму, нѡвијем-врѹћијем.

Рефлекс II јалатализације у номиналиву множине. Поред *свјколицы* *Цу Заг Љпц*, које је поменуто код заменица, бележио сам овај рефлекс још само у *јѣднѣци/јѣднѣки* *Цу Бје*. Нисам чуо *друзи* и *јаџи*, што бележи Мил. (204); једино сам у *Љп* забележио *да-бѣг-дѣ јаџи* (у *Цу* само *да-бѣг-дѣ јаџи*). Траг оваквог рефлекса чува се у изведеницама *млозиѣна* и *неколиѣѣна*.

ОСНОВНИ ОБЛИЦИ

300: *шрїсїа*, доста често и *шрї сїдїїне*; у За сам забележио и *шрїсїо*;

400: *чеїири сїдїїне*, ређе *чеїирсїо*.

Даље следе: *їе-сїдїїнā* / *їеї сїдїїнā*, а у сложеним бројевима каткад и *їесїо* (*їесїо* *їедесїи* и сл.). Исто вреди за *шесїдїїнā* / *шесїдїїнā* / *шесїо*; тако је и код: *седа-сїдїїнā* / *седам сїдїїнā* / *сѣдасїо*, *оса-сїдїїнā* / *дсам сїдїїнā* / *дсасїо*, *деве-сїдїїнā* / *дѣвїи сїдїїнā* / *дѣвесїо*. Облике као *чеїирисїа* (Ј. В. 65) или *дљесїо* (Мил. 222) нисам бележио.

Као што бележе М. Ст. (83) и Мил. (222), и овде се бројеви већи од хиљаду казују обично у стотинама: *дваес и ше-сїдїїнā рчїицā* итд., али не и округле хиљаде: *двї^ј-иљаде*, *шри-иљаде* итд.

Свеза *и* употребљава се у сложеним бројевима чешће него у књижевном језику (уп. сличну појаву и код М. Ст. 81, Мил. 222, Ј. В. 66). У Цу њена употреба — за бројеве од 20 до 100 и сложене с њима — зависи донекле и од тога да ли реченични акценат пада на број или не. Од тога зависи и место акцента. Стање је овакво. Ако реченични акценат не пада на број, онда се свеза *и* обавезно употребљава; акценат је у том случају на слогу који претходи свези, а може и сасвим изостати: *два(ѣ)с-и-їеїи брāвā*. Ако реченични акценат пада на број, онда се свеза може употребити (у том случају је акценат на њој), а може и изостати: *дваѣс и їеїи (брāвā)* (акценат са *дваес* може и изостати), или *дваес їеїи (брāвā)* (први део броја може бити и наглашен).

Између стотина и десетица или јединица употреба ове свезе зависи од облика којим назначујемо стотине: ако употребимо бројну именицу *сїдїїна*, свеза редовно долази (*шрї сїдїїне* и *дваѣс*), а ако употребимо облик *сїо*, свеза може и изостати (*двјѣсїа шрїдѣс* / *двјѣсїи-и шрїдѣс*).

Редни бројеви. Од 100 редни број је *сїдїїи* / *сїоїиинскї*: *ни сїо-їиинскѣ гдїинѣ*.

Још да напоменем да се уместо бројних именица које означавају део целог често употребљавају синтагме са редним бројем и именицом *дїјо*: *дрўгї дїјо* (чешће *їоловина*), *шрѣћї дїјо* (*шрѣћїна*), *сїдїїи дїјо* итд. Поред *чеїиврїїна* и *чеїиврїїи дїјо* употребљава се и *квāрай*, при мерењу времена или дужине: *квāрай од їрѣ* (редовно), *шрї їѣди и квāрай* итд.

Иначе су редни бројеви као и у књижевном језику.

Збирни бројеви. Облик *коїкоро* употребљава се скоро редовно кад се односи на појмове уз које иду збирни бројеви.

Збирни бројеви од 12 до 19 могу различито гласити. Поред облика као у књижевном језику, чује се и *двоїенāјес(їоро)*, *їеїоро-нāјес(їоро)* итд. Овакве облике констатује и М. Ст. (83), а Мил. их не помиње (код Ј. В. нема података о збирним бројевима). У ДБје забележио сам и *једноронāјесїоро*.

ПРОМЕНА БРОЈЕВА

159. Просїи бројеви. Потпуну промену (придевску, и то у номинативу, акузативу и вокативу једине и множине облике неодређеног,

а у осталим падежима одређеног вида) има само број *јѣдан-јѣдна-јѣдно* (*једнога-једне* итд.).

Од *два*, *три*, *два* сем номинатива једино се још чује дат.-инстр.-лок. женског рода, и то од *три* доста ретко: *дејѣма*, *објѣма*/*обадејѣма*, *ирѣма* Цу, *двѣма*/*двѣма*, *облѣма*/*облѣма*, *ирѣма* Заг, *дејѣма*/*дѣма*/*двѣ-јама*, *објѣма*/*обијама*, *ирѣма* Љпг.

Остали прости бројеви не мењају се.

Редни бројеви. Мењају се као и придеви одређеног вида.

Збирни бројеви. Ситуација је слична оној код простих бројева. Мењају се углавном *двоје*, *двдје*, *ирдје*, који сем облика номинатива имају само облик *обојѣма*, *двојѣма*, *иројѣма* Цу Заг ДБјег (дат.-инстр.-лок.). Облици као *чеишврма* Извори (Цу) врло ретко се чују.

О УПОТРЕБИ БРОЈЕВА И БРОЈНИХ ИМЕНИЦА

160. Прости бројеви, збирни бројеви и бројне именице (типа *двојица*, *иѣйина* / *иѣиорица*) стоје као чланови истог система, и односе се међусобно у великој мери као облици за разне родове:

мушки род:	<i>двојица</i>	<i>иројица</i>	<i>обојица</i>
женски род:	<i>двје</i>	<i>ири</i>	<i>дбје</i> (<i>дбије</i>)
средњи род:	<i>двдје</i>	<i>ирдје</i>	<i>дбоје</i>

Тиме се могу објаснити и особености промене, тј. чување промене простих бројева само у женском роду и непроменљивост простих и збирних бројева у атрибутомском положају (уз именице).

Наиме, женски род простих бројева чува променљивост боље него мушки и средњи зато што за мушки и средњи род постоје други променљиви облици (за мушки род бројне именице, а за средњи збирни бројеви).

А неупотребљавање облика *дејѣма*, *ирѣма*, *обојѣма*, *двојѣма*, *иројѣма* уз именице (*објѣма* се употребљава и уз именице: *објѣма рукама*, *објѣма ногама*) дошло је опет по угледу на бројне именице, јер је у мушком роду створен однос: *два чдјека* (са именицом) / *двојица* (без именице). Тако се и не говори (бар ја нисам чуо у слободном говору) „*двојици људи*“, „*двјека жєнама*“, „*двојема ђеце*“ — него се употребљава таквих облика просто избегава друкчијом стилизацијом реченице. При томе долази и до необичнијих конструкција: *код овије два војника* Крусе (Љ), *ишјема два Зѣћанина* Штитари (Љ), *овијема дванаес друга* Махала (Зета), *овѣ два-три* Чевљанина За. Ипак ни обрти као *двојици људи*, *дејѣма жєнама*, *двојема ђеце* нису далеко од језичког осећања, тако да сам на директна питања да ли се могу и такви облици употребити добијао колебљиве, па и потврдне одговоре. Међутим, како сам рекао, у слободном разговору ниједном их нисам чуо.

Разуме се, наведена схема не одговара потпуно граматичким родовима.

Сличну појаву (двојаки презент) бележе Ј. В. (68), М. Ст. (88), Вуш. (58).

162. Глаголи са некадашњом инфинитивном основом на -р. Колебање у облику јавља се само код презентске основе: *дерѐм, ждерѐм / љрд-ждрѐм, мрѐм, сѣтрѐм, љрдсѣтрѐм*. Иначе у аористу и инфинитиву увек је -рије-: *љрдсѣтријѐм* и сл., а у радном придеву вокално р: *љросѣрла, љрдждрла* итд.; и у трпном придеву бележио сам само вокално р: *љрдсѣриш, љрддрѣи* и сл.

Инфинитивне облике као *сѣтрѣи* (Мил. 249) или *ждерѣи, сѣерѣи* (Ј. В. 75) нисам слушао.

163. Глагол *љриѐнуѣи-љриѐнѐм*. Глагол је, како је познато, постао од старог *љрилнуѣи-љрилнѐм*, што је морало дати *љрионуѣи-љрионѐм*.

Прелазак *ио* и *ије* сматра се за гласовну појаву (уп. РЈА и Мил. 47). Међутим, мислим да је то аналошка појава, тј. угледање на глаголе са рефлексом дугог *ѐ*. А тај утицај могао се спровести услед једнакости акценатских односа.

Наиме, развијањем двосложности код рефлекса дугог *ѐ* добио се акценатски однос инфинитива и презента друкчији него код осталих глагола, тј. као *сијевнуѣи-сијевнѐм* према *крѐнуѣи-крѐнѐм* (једино су глаголи са дугим *ѐ* у основи имали у презенту акценат за два слога испред инфинитивног). Од осталих глагола (без *ѐ*) једино је глагол *љрионуѣи-љрионѐм* могао добити такав акценатски однос (уместо некадашњег *љрилнуѣи-љрилнѐм*). Захваљујући једнакости акценатског односа, тај усамљени глагол могао је подлећи обличком утицају глагола са рефлексом дугог *ѐ*.

164. Глаголи изведени од *иѣи, *лѣѣи, ходиѣи*. Глаголи од све ове три основе у међусобном су суплетивном односу. Стање је у Цу овакво.

Од глагола *иѣи* праве се сви облици и сви сложени глаголи изузев *уѣи* и *наиѣи*; уместо *уѣи* и *наиѣи* употребљавају се *уљѣи* и *наљѣи* (ређе *уљѣс, наљѣс*), а остали глаголи од основе *лѣз/лѣг* ређе се јављају. Међутим, у инфинитиву и радном придеву уместо *иѣи, иѣи-иѣила* итд. радије се употребљава *одиѣи, одиѣо* итд.; у аористу је већ знатно чешће *ѣдок* него *одиѣ* (у 2. и 3. л. јд. аориста никад нисам чуо „одиѣ“). Ван ових облика *одиѣи* се још употребљава у имперфекту, и то само код сложеног глагола *ѣѣдиѣи* (*ѣѣѣиѣе*, поред чешћег *долѣѣиѣе*), и у императиву — али са сасвим другим значењем (напореда са *ѣѣи*; ипак бих рекао да, бар понекад, има извесне разлике у значењу: у *ѣди* се осећа ингресивна нијанса).

Одговарајући итеративни (односно трајни) глаголи гласе: *ѣѣдиѣи; (из)наодиѣи, ѣѣдиѣи / долѣѣиѣи*; остали су са -*лѣѣиѣи*.

У значењу императива од *иѣи* често се употребљава и *ѣѣе*.

У појединим облицима ових глагола има доста неуједначености. Облици глагола *иѣи* одговарају стању у књижевном језику: *ѣѣм* (никад *иѣем*)-*иѣи-иѣила-ѣѣок-иѣѣк / иѣѣг-ѣѣи-иѣи* (нема *иѣи* и сл.). Глагола сложених са *иѣи* има два типа: први — са у свим облицима (изузев

јама кваниитета) — тешко је рећи која преовлађује. Оне су по правилу могуће код сваке основе; ипак се може рећи да је код основа на палатал (нарочито на *j*: *олајавџи*, *шијавџи*) обичнија трећа варијанта. Према *сијавџи* имамо само *сијавџм*, а код *сијавџи*, *иозавџи* слушао сам само наставке типа *-ајем*.

2) Колебање *-иваџи*/*-ијевџи*. Ово се запажа углавном код итератива према глаголима без суфиксалног самогласника у инфинитиву: *-лијавџи*/*-лијевџи*, *-кривџи*/*-кријевџи*, *-ишџи*/*-ишјевџи*; тако и *иочџи*/*иочијевџи*.

3) Примена наставка *-оваџи* и рефлекса јотовања код итератива. Приличан број глагола који у књижевном језику имају наставак *-иваџи* добијају у СК-Љ (па и другде у Црној Гори) напоредни наставак *-оваџи*/*-еваџи*: *казјевџи*/*казјивџи*, *иодразјевџи*/*иодразјивџи*, *довршјевџи*/*довршјивџи*, *обидџи*/*обидјивџи*, тако и *овуковџи* и сл., *ијрошјивџи*, *засуковџи*, *ијеручевџи*, *уваљевџи*, *суминовџи*/*сумињивџи*; уп. и *сиашујџ* Љп.

Испред наставка *-иваџи* обично имамо рефлекс јотовања, укључујући и основе на *-с*, *-з*: *ијризјивџи*, *казјивџи*, *иошјивџи* се, а такође и код итератива на *-оваџи*/*-еваџи* (*казјевџи* и сл.). Применом наставка *-оваџи*/*-еваџи* код итератива изостаје заправо аномалија у односу основа (*казиваџи*-*казујем* и сл.).

4) Колебање између V и VI врсте. Напоредне облике има већи број глагола: *ђаоликџи*, *дријемџи*, *черџи*, *ишјивџи*, *кџиџи*, *крлеџи*, *чамаџи*, *надџи*/*надјивџи*, *-џисмаџи*, *-ваџи*, *срџи*/*срјивџи* али *сријевџи*-*сријевџем*/*сријевџам*, *ијреишјевџи*.

5) Прелазења глагола из VI у II врсту. Забележио сам ове примере код којих се то јавља: *гађџи* (само *гађџем*, а код осталих се чују оба типа), *иовађџи* се, *рађџи*, *ијрисвађџи*, *одвађџи* и сл., *набрађџи* и сл., *ијрекрађџи*; уп. и *заокале* Љ (итератив према *заокољџи*). Ово померање остаје у овим границама: оно се јавља само код итератива, само код акценатског типа *гађџи*, само код основа на меки сугласник, најзад само кад је испред тог сугласника самогласник *а*. Одавде се јасно види узрок ове појаве: утицај односа *-аџи*: *-аџам*/*-ајџем*.

6) Колебање између V и VIII врсте. Скоро сви глаголи на *-киџи* и *-ишџи* имају презентску основу и по V и по VIII врсти: *кликџем* и *кликџим*, *ишјивџем* и *ишјивџим*, тако и *рокџи*, *рџи*, *клеишџи*, *иукишџи* и др. Ово ће вероватно бити утицај глагола на *-ишџи*: *ијришџи*-*ијришџи* и сл.

7) Преношење њалашала из језичке основе у инфинитиву у V врсти. Забележио сам неколика таква примера: *гилџи*, *јџи*, *чеџи* (можда би се у Љ нашао још који); међутим појава не узима такве размере као у источној Црној Гори или у Црмници (уп. код Мил. и М. Ст.).

167. Однос I и III врсте (мешовити глаголи). Стање је у Цу овакво:

1) обичније су у свим облицима по I врсти, али се јављају презентски облици и по III врсти основе *сед-*, *рек-*, *срей-*;

2) инфинитивни облици су само по I врсти, а презентски напорепо по I и III врсти код *лег-*, *-бјег-*, *-љег-*, у сложеним основама и *-жег-*, *-мог-*, *-шек-*; просте основе *жег-*, *шек-* иду само по I врсти, а *мог-* у презенту по обе врсте са диференцијацијом службе;

3) презентске облике имају само по III врсти, а инфинитивне по обема (рекао бих да су обичнији по I врсти, изузев код основе *-лек-*): *-ирег-*, *-сег-*, *-шег-*, *-лѣк-*, *-брек-*, *диг-*, *сѣиг-*, *врг-*, *мак-*, *шак-*, *сѣошак-*, *-вик-*, *ник-*, *ѣроцик-*, *мрк-*, *сѣрк-*, *ѣрк-*, *-мук-*, *ѣук-*;

4) презентске облике и инфинитив имају само по III врсти, а аорист и радни придев по обема: *ѣад-*, *шичез-*, *мрз-* (у оба значења: *смрзнѣи* и *омрзнѣи*), *ѣиск-*, *ѣрск-*, *ѣрозук-*, *шѣук-*, *оѣр(х)-*;

5) само радни придев могу имати по I врсти, напорепо са обликом по III врсти: *скрк-* (*скркло се мѣдго нѣрдда*), *уве-*, *исѣру-*;

6) само аорист и трпни придев има по I (и по III) врсти: *-кид-*;

7) само аорист има по I (и по III) врсти: *-гиб-*;

8) глаголи са секундарним *д* (*дад-*, *сѣад-*, *смјед-*, *умјед*, *шѣед-*) имају аорист на *-ох* напорепо са аористом на *-х* (*смјѣк/смјѣдок* и сл.); у презенту је увек *сѣѣнѣм*, а код осталих облик презента зависи од функције: у функцији футура II презент је по I (*-дем*) или III врсти;

9) од *бѣи* је презент *бѣдѣм/бѣднѣм/бѣдѣм*;

10) уп. и императиве *мѣк(и) се*, *дѣк-се*.

Код примера наведених под 1 рекао бих да су идући на југо-исток облици по III врсти све обичнији. Како се може видети из наведеног прегледа, и у Цу долази до изражаја тежња ширења облика III врсте, иако је она нешто слабије изражена него у источној Црној Гори (уп. М. Ст. 87) или Црмници (Мил. 253—255). Посебно да напоменем да основе *греб-*, *сек-*, *јед-*, *ѣек-*, *бод-* иду само по I врсти (Милетић бележи и облике по III врсти). Облика типа *изгибли* (Мил. 255) у Цу нема.

168. О узроцима прелажења глагола из I у III врсту. Изгледа да ово померање условљавају два момента. Први је глаголски вид. Наиме, III врста обухвата готово искључиво глаголе перфективног вида, па се и њени облици шире искључиво у тим границама. Овим је условљено и ширење облика III врсте на презент функције футура II. Други је моменат морфолошке природе. Наиме, пада у очи да је ово прелажење најинтензивније у презентским основама основа на велар. Ово ће бити условљено потребама диференцијације, јер би се облици по I врсти поклапали са облицима итератива (*ниѣи-ничем/ниѣѣи-ничем*).

Облици ѣомоћних глагола

169. *јѣсам*. Нема неких обличких одступања. Наглашено 3. л. јд. гласи само *јѣс*, а не *је* или *јесѣ*. Да и овде поменем двојаки акценат: *јесѣм ли/јѣсам* (уп. т. 47). Према томе, парадигма је оваква: *јѣсам-јѣси-јѣс-јѣсмо-јѣсите-јѣсу*, *сам-си-је-смо-сите-су*.

би̑и̑. Из инфинитивне основе преноси се *и* и *у* презентску, али се чувају и облици са *у*. Иначе је у Цу презент нормално по I врсти: *би̑дѐм* / *бѹдѐм*, а у Љ, Ко и За бележио сам и облике по III врсти, у Љ чешће него по првој. Мил. (268—269) бележи разнолике облике (*биднем*, *буднем*, *будем* и др.). Ј. В. (68) има *бидем* / *биднем*, а М. Ст. (88) *биднем*.

За императив вреди исто што и за презент.

Имперфекат се прави само од старе аориске основе: *бјѣг-бјѣше* итд., слично и у другим племенима. Једино сам у горњем делу Цу (Подбуковица, Рокоче) бележио и *би̑ја̑г-би̑ја̑к*. Облике типа *бјах* нисам бележио.

Прави аорист је *би̑к-би̑-би̑смо-би̑сѣ-би̑шѣ*. Облик за потенцијал гласи у Цу *би̑к-би̑-би̑-би̑смо-би̑сѣ-би̑-би̑шѣ*; у Бје и За забележио сам и *днѣ бѣху*. Малецки за Цу бележи у 3. л. мн. потенцијала само облик *би*; по Ј. В. *би* може стајати у свим лицима.

Радни придев је као и у књижевном језику.

170. шѣ̑и̑. Обличка диференцијација између овог глагола као помоћног и у значењу *vouloir* спроведена је знатно шире него у књижевном језику. У презенту она је захватила и негативни облик: *нѣ̑е ѣ̑мри̑е̑и̑* / *не дѣ̑е јѣ̑с*; у упитном облику је у оба значења *о̑у*.

Ове разлике има и у имперфекту: као помоћни глагол нема почетног *о* (*ѣ̑аше* *дд̑и*, *ѣ̑аше ѣ̑мри̑е̑и̑*), а у значењу *vouloir* обична је основа *о̑а-*.

У 2. л. јд. презента упитни облик обично гласи *о-ли̑* (Д-ли̑ ДЗа), поред *о̑д̑и̑ ли̑*; одречно-упитни (формално, а заправо нарочита речца) гласи *не-ли̑-нѣ̑еш-ли̑* (ово друго ређе). У одричном облику само се понекад чује облик таквог типа (*нѣ̑*): *е нѣ̑ вал̑а да ѣ̑еш ѣ̑и̑д̑и̑* и сл. У нарочитом изразу бележио сам *д̑и̑ли̑-нѣ̑и̑ли̑*; у ГЗа и ван израза: *нѣ̑и̑ли̑ га ма̑ло ѣ̑д̑и̑нѣ̑и̑е̑и̑*.

У 3. л. мн. презента употребљава се и млађе (*д̑)ѣ̑е*, *нѣ̑ѣ* и старије (*д̑)шѣ̑*, *нѣ̑шѣ̑*. У Цу је обичнија млађа варијанта, а у Бје и За, рекао бих, обрнуто. Тако је и у футуру: *чи̑и̑д̑и̑и̑ѣ̑* / *чи̑и̑д̑ѣ̑ѣ̑*; *д̑и̑ѣ̑и̑ѣ̑* нисам бележио у Цу, али у За јесам.

Облик *шѣ̑аше* и сл. бележио сам само у Љ, и то ретко. Остали претеритални облици нормално гласе: *шѣ̑ѣ̑и̑*, *шѣ̑ѣ̑к*, *сѣ̑и̑ја̑о-шѣ̑ѣ̑ла*. Аорист се чује и у облику *шѣ̑ѣ̑док*. Поменут је презент типа *шѣ̑ѣ̑(д̑)нѣ̑м* (t. 161).

Уместо почетног *шѣ̑-* може се у свим племенима чути и *кѣ̑-*; у Љп сам уместо те групе бележио и *ѣ̑-*.

Нисам бележио облике типа *ѣ̑и̑ја̑о*, *шѣ̑ео*, *ѣ̑еја̑о* (Мил. 269), *шѣ̑ади̑ја̑к* (Ј. В. 71).

Појединачне особености

171. Овде дајем још неке лексеме у чијој промени или односу основа има одступања од нормалних образаца. Примере дајем азбучним редом, према инфинитиву простог глагола.

ба̑ч̑а̑и̑-ба̑ч̑а̑м / *ба̑ч̑а̑и̑-ба̑ч̑а̑м* Цу, *ба̑ч̑а̑и̑-ба̑ч̑а̑м* Заq Љпq (нема *ба̑ч̑а̑и̑*). Тако је и код Мил. (267).

бачиѣи-бачиѣм / *бачиѣи-бачиѣм* Цу, *бачиѣи-бачиѣм* Заг Лпг, *бачиѣи-бачиѣм* Лпг. По РЈА „постања тамна“. Мил. (267) сматра да је ч дошло из *бачаѣи*.

-*бјѣћ*, -*бјѣжѣм* / -*бјѣжѣм*. У Цу је ова основа обична само код *ѣо-бјѣћ*, *ѣребјѣћ*; овакве примере бележио сам и у Лп. Иначе је обичније *ѣзбјѣжѣи*-*ѣзбјѣжѣм*, тако и *ѣзбјѣжѣи*, *ѣзбјѣжѣи*, *ѣзбјѣжѣи*; у За је обичније и *ѣзбјѣжѣи*, *ѣзбјѣжѣи*.

брѣѣи-брѣѣм Цу Заг (*брѣѣм* Лпг). Овде је могло бити утицаја типа *кѣѣи-кѣѣм*, с обзиром на једнакост акцента и сличност облика у презенту, а не само односа *ѣѣи* / *ѣѣѣи* (Мил. 258).

ѣѣѣи Цу Лпг (итератив према *ѣѣи* = учинити услугу: *ѣѣѣи ми-је ѣѣи*).

**ѣѣѣи*. Као и у другим говорима, и у СК-Л има само презент и имперфекат.

ѣѣѣи-ѣѣѣи. Друкчија му је основа у аористу: *ѣѣѣи* (/ *ѣѣѣи*) Цу Заг Лпг. Уп. и код Малецког (242), Мил. (266).

ѣѣѣи (*ѣѣѣи*)-*ѣѣѣи* Цу Заг, *ѣѣѣи* Лпг. Мил. (264) бележи и *ѣѣѣи*, што сам ја бележио само у За.

ѣѣи-ѣѣи. У 3. л. мн. презенту имамо *ѣѣѣи* Цу Лпг. Мил. (267) бележи *ѣѣ* као чешће. Уп. -*ѣѣи*.

-*ѣѣи*, на пример *ѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи* (трп. пр.) -*ѣѣи* Цу. Инфинитивна основа је према *ѣѣѣи* и сл., под утицајем сличности у презенту (РЈА; уп. тамо и примере са друге територије). У За и Лп нисам констатовао овакву инфинитивну основу.

ѣѣѣи-ѣѣѣи Цу Заг Лпг. Чује се и облик *ѣѣѣи*. Поред нормалног значења, представља и итератив од *ѣѣѣи* (уместо *ѣѣѣи*).

-*ѣѣи*. Не употребљава се као прости глагол. У Цу и Лп обичнија је презентска основа -*ѣѣи*-, а у За -*ѣѣѣи*-.

-*ѣѣи*: *ѣѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи* Цу. Итератив је *ѣѣѣи/ѣѣѣи*.

ѣѣѣи-ѣѣѣи Цу Заг Лпг. У оба значења гласи једнако, само се у значењу *aufschoben* не јавља као прост глагол (уместо *ѣѣѣи* каже се *ѣѣѣи*). Облици по III врсти чују се ређе.

-*ѣѣи*: *ѣѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи* Цу.

-*ѣѣѣи*: *ѣѣѣи-ѣѣѣи* Цу Заг Лпг. Трпни придев се ретко употребљава (обично је *ѣѣѣи* или сл.), а гласи *ѣѣѣи* Цу Заг Лпг; у За сам забележио и *ѣѣѣи*. Нисам чуо *ѣѣѣи* (Мил. 266).

-*ѣѣѣи*: *ѣѣѣи-ѣѣѣи* (као *ѣѣѣи*) Цу.

ѣѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи-ѣѣѣи Цу Заг. Новија образовања, према *ѣѣѣи*. У Лп *ѣѣѣи*, код Мил. (248) *ѣѣѣи/ѣѣѣи*.

ѣѣѣи-ѣѣѣи Цу. Имперфекат је *ѣѣѣи/ѣѣѣи*, радни придев *ѣѣѣи/ѣѣѣи*, изузетно *ѣѣѣи*. Исто је, са нормалним фонетским разликама, и у За. Основу *ѣѣѣи* бележе и М. Ст. (88) и Мил. (263). Основа на *ѣ* јавља се и у придеву *ѣѣѣи* (умешан) и каткад у глаголској именици.

имāvāī (презент нисам бележио) Цу Заq. Итератив према *имāī* (*дијетје*): *нијесу имāvāли ђецѐ*.

јѐс-йјѐм/јѐдѐм Цу Љпq. Код Мил. (247) само *ијем*.

клѐй - *кунѐм* - *кѹни* - *кунйјāг* - *клѐла* - *зāклѐсмо-зāклѐй* Цу Заq. Нема *куњетй* (Мил. 248).

лажсињāй-лажсињāм Цу Заq Љпq. Са пејоративном нијансом. Није ми познато *мачињāй* (Мил. 263).

мљѐй - *мљѐм* - *мљѹи* - *мљѐк* - *мљāг* - *мљйо* - *мљѐла* - *саммјѐвѐн* - *саммљѐвѐн* Цу (или са *мј* уместо *мљ*).

мниий. У Цу се не употребљава као глагол, него само као речца *јāмним* (уп. *мйслим* да га и *нѐмā/јāмним* га и *нѐмā*). Нема ни *мљавай* и сл. (М. Ст. 88). Код Ј. В. (75) као у Цу. У За сам бележио и глаголске облике: *мњāвāх*, он *мни*; уп. и имперфекат *мњā* Љпq. И Мил. (263) бележи *мњавак*.

мдћ-мдгу. Сви сложени глаголи иду у презенту по III врсти, једино сам бележио *йомдјсѐм/йомдгу-йомдјсѐм* (са дужином на наставку, коју прости глагол нема) итд. Аорист се не прави од основе I врсте: *могāсмо* Цу Заq Љпq, не *могāсѹи* Ко итд.

-нијетй, -*несем*. У аористу се напоређо употребљавају основе и старијег и млађег сигматског аориста: *дднијесмо/донесдсмо* Цу Заq. Ј. В. (72) бележи само *донијек*. Облици као *инијетй* (Мил. 247) непознати су. У Љп сам у радном придеву бележио велику разноликост облика: *изнѐсā*, *йднѐла*, *йонесāла*, *снйјела*, *дднѐл'и*, *дднијел'и*, *донѐсā*, *дднѐла*, *дд-нијела*, *донѐсла*, *снѐла*. И у Зети сам забележио *изнѐсā*, *унѐсā*, а у Љ *йднѐм* и сл.

йѐй-йѐњѐм (са нормалним распоредом основа у другим облицима) Цу. Сложени глаголи имају друкчију презентску основу: *зāйнѐм-зāйни* и сл.

йљѐй-ймјѐвѐм Цу (или са *ј* уместо *љ*), Заq. Облике као *йљесѹи-йљиевљем* (Мил. 249) нисам чуо у СК-Љ. У Љп сам забележио *йл'и-јевл'ѐй-йл'йјевл'ѐм*.

йушйидй-йушййāм. Чује се и *йушййāвй* Цу Заq Љпq.

йушйийй-йушйийм (нема *йусйиййи*) Цу Заq Љпq (и код Мил., 267). Чује се и *йушййāй-йушййāм* Цу, *йушййāй-йушййāм* Љпq — у истом значењу као *йушйийй*.

ручāвйй-ручāвāм/ручāјѐм/ручāјѐм и сл. Цу Заq; *рчудй* је ретко не-свршеног вида.

снйй (чешће *снйјевйй*, никад *сањаййи*) Цу Заq. Чуо сам га само у инфинитиву, радном придеву и аористу. Ни Ј. В. (75) не бележи презент.

-сйай, -*сйим*. Прости глагол нисам чуо. Сложени се колебају између II и VIII врсте (чешће по II у За, а по VIII у Цу; 3. л. мн. је и у Цу по II врсти).

сйојдй-сйојйм Цу Заq Љпq. Облици као *сйāй* (Мил. 268), *сйа-јайи* нису ми познати.

-*суй* : *нāсуй-нāсйѐм-нāсйи-нāсук-нāсўла-нāсўй* Цу.

удрѣӣ-удрѣӣм (/удрѣӣӣ) Цу Заг Љпг. Трпни придев је *удрѣн* Цу Заг, *удрен* Љпг, императив *ѹр-ѹрмо-ѹрише* / *ѹдри-ѹдримо-ѹдрише*. Бар у императиву има семантичке разлике од *удрѣӣӣ*.

чекавѣӣ се Цу. Није у видском односу са *чѣка̄ӣ*. Значи отприлике: очекивати напад.

-чѣӣ: *нѣчнѣм-нѣчни-нѣчѣӣ-нѣчѣк-нѣчѣла-нѣчѣӣ* Цу.

чѹјдѣӣ-чѹјдѣӣм Цу Заг Љпг. Итератив према *чѹӣ* (кад је *чѹӣ* свршеног вида).

ӣӣљѣӣ-ӣӣљѣӣм Цу Заг. Код сложених глагола је *ӣослѣӣ-ӣдшлѣӣм*. Нисам чуо *слѣӣӣ-шлѣӣм* (Ј. В. 68), *шлѣӣм*.

ӣӯӣдѣӣ-ӣӯӣдѣӣм / *м̄ӯчѣӣ-м̄ӯчѣӣм* Цу; *ћӯӣа̄ӣӣ* није обично. Ј. В. (75) бележи *ӣӯћѣӣӣ*.

ОСОБЕНОСТИ У НАСТАВЦИМА ПОЈЕДИНИХ ОБЛИКА

Презент̄ӣ

172. *Нас̄ѣавак* -у у *ѣрвом лицу јд*. Овај наставак имамо у *мѡгу*, *д̄ћу* (*не̄ћу*), *вӣћу*, *вѣљу* — у свим племенима. М. Ст. (85) и Вуш. (57) бележе овакав наставак и код сложеног *завӣћу* и сл.; ја сам бележио само *ӣомѡгу*, и то врло ретко (у Цу). Вуш. бележи и окамењени израз *кумљу*; овде ни тога нема, а ни *вӣћук*, *вѣљук*, што поред *вӣћу*, *вѣљу* бележи Мил. (240). Поред ових глагола Ј. В. даје и *вољу* у компаративном значењу; у СК-Љ је у том значењу *во̄лӣ сам* итд.

Друго лице једине без нас̄ѣавака. Оваквих облика има код глагола *мѡћ* (*мѡѡс*, ређе *мѡӣ* Љ Љп) и *ӣћѣӣ* (в. т. 170). Ови глаголи остају изван морфолошких уједначавања захваљујући својој нарочитој, помоћној функцији (поред *јѣсам* то су једини глаголи без дужине у наставцима презент̄а). Облик *вӣӣ* (тј. видиш), који се доста често чује, могао би се теоријски двојако тумачити: као редукција условљена положајем ван реченичног акцента, или можда као траг некадашњег атематског облика (уп. старословенско *видомъ*, *виждь*, црногорско *вӣћи*).

Однос -е/-у у 3. л. мн. Овај однос чува се у СК-Љ сасвим добро. Међутим, у Зети сам бележио наставак -у и у IV Лескиновој врсти: *долѡзѹ*, *ѣрѡвѹ*, *ӣдѡӣѹ*, *б̄јѣжѹ*, *др̄жѹ*; оваквих облика има и у Љп. Уп. и код М. Ст. (86).

-ау / -ају у 3. л. мн. Обе варијанте чују се напоредо у свим племенима СК-Љ. Варијанте са *ј* у Цу су чешће, а у другим племенима рекао бих да је стање обрнуто.

Ово неће бити гласовна појава, јер да је то, онда не бисмо могли имати примере као *с̄ӣд̄ју*, *гр̄д̄ју* (од *с̄ӣд̄ја*, *гр̄д̄ја*), *гр̄д̄јѹ* (од *гр̄д̄ја̄ӣӣ*, редовно); и иначе се *ј* између самогласника задњег реда добро чува.

Ово неће бити ни аналогија према имперфекту, јер је појава шира него -ау од -аху у имперфекту; а тешко је и наћи разлоге који би доводили до уједначавања облика презент̄а и имперфекта.

Извесне индиције за објашњење ове појаве даје нам њена ограниченост на глаголе одређене категорије (VI врста с основом на *a*). Наиме, код глагола који имају *j* и у другим лицима презента *-ају* никад не прелази у *-ау*, па имамо редовно: *грајју*, *лајју*, *йродајју*, *кајју* се итд. Према томе, облици као *ћерају/ћерау* биће резултат схватања *ћера-* као основе и *-у* као наставка (према другим глаголима).

Појаву је објаснио Милетић (116—117): „вероватно према осталим облицима презента“; он је запазио и чување *j* у II врсти.

Императив

173. Прво лице множине. Ј. В. (69) констатује да се императив у овом лицу не употребљава изузев *ајдемо*. У овом говору прво лице множине императива врло је ретко, али га ипак има: *йушишимо га ми нек -ддѣ — брзо ће с-он врнуш*; *саћедимо ми овѣ лис наћдс, йа ако с-уидри — уидри* Цу. Иначе се замењује конструкцијама типа *(а)јмо да видимо (ајмо виђети)*, *да сѣдѣмо* и др. Облици *ај(де)мо* и *ѣламо* сасвим су обични. Поред *ај(де)мо* употребљава се и *ај(де)моше*, не и *ајше-мо(ше)* (Ј. В. 69).

Отпадање наставка -и. Ова појава је у СК-Љ условљена семантичким, а не морфолошким или фонетским разлозима. Запазио сам је у овим случајевима (примери су из Цу): *муч*, *иуш*, *бјѣж*, *држ*, *осѣав*, *мак се*, *дѣк-се*, ређе *донѣс*, *ндс*; у множини *и* испада у истим случајевима, само нисам чуо такве множинске облике глагола *иушиш*. Према томе, отпадање *и* ограничено је на случајеве који су чести у афектираном говору (строжа заповест, упозорење и сл.). Биће да овде има извесног угледања на узвике; интересантно је *иуш*, где краткоћа вокала у основи (за разлику од *иушиш*) осветљава донекле карактер постајања ових облика.

Слично је и код Мил. (241), који констатује да се *и* губи у одређеним сталним формулама. Код М. Ст. (89) има за множину нешто више примера, а у ПД се у том правцу најдаље отишло (Ј. В. 70).

Губљење наставка j. У овоме има извесне напоредности са губљењем *j* у презентском *-ају*. Наиме, и овде *-j* губе исти глаголи (VI врста на *-a-*) и исти не губе (увек *грај*, *лај*, *куйј* итд.). Уочава се и територијална напоредност: појава је ретка у Цу (Малецки бележи само *немѣ*, али се може чути и још по који пример), а на југоистоку врло честа. И у множини се губи *j* као и у једини.

Ово не може бити фонетска појава, с обзиром на морфолошку ограниченост њеног простирања. Не може се на овај говор применити ни објашњење М. Ст. (88) — да је ово аналогија према императиву на *-иј*, где се *-j* губило фонетским путем. Наиме, у овом говору се *-j* иза *и* добро чува; једино сам у Љ, Ко и Љп бележио примере губљења.

Вероватно ће ова појава бити условљена одсуством *j* у презенту; тако на ову појаву гледа и Мил (164).

Наставак -ау у 3. л. мн. У Цу се овај наставак чује доста ретко, а према југоистоку може се рећи да преовлађује. Ово ће бити условљено судбином гласа *х*. Губљење *х* у *-аху* у Љ, За и другде представља нормално губљење *х* у средини речи. У Цу је аналогично према рефлексу крајњег *х* добивен наставак *-агу*, у коме рефлекс *х* није више подложен фонетском губљењу.

Остали глаголски облици

175. Глаголски њрилог. Герундиј на *-виш* не постоји у СК-Љ; нисам га забележио ни у окамењеним изразима (уп. *малосишаши* у збирци др Шоћа, њему рекао Ј. В. 73). Код герундија на *-ћи* нисам забележио никаквих обличких одступања. Крајње *-и* не отпада, изузев услед нормалне елизије. Облике типа *бљезајући* (М. Ст. 86, Мил. 265); *меишујући* (Мил. 247), *сећећи* (Мил. 267) нисам забележио.

Трпни њридев. Репартиција наставака *-ић* и *-н* углавном је као и у књижевном језику; нешто се чешће употребљава *-ић* код глагола на *-аић* него у данашњем језику штампе и радија: *уздратић*, *прегледатић* Цу, *везатић*, *породишатић* За, *послушатић* Ко итд.

Испред наставака *-ен* јотовани сугласник долази често и у I врсти: *донешен* / *донесен*, *поидишено* / *поидсено* итд.

Колебања у облику основе има нарочито у IV₁ врсти. У Цу је стање овакво: (у)бјен / (у)бијен / (у)бивен, зајен / завијен, савијен / (са)шијен, покрен / покривен, поивен / поијен, поливен, умивен; уп. и удрен, ужден. У Љ сам забележио *савијено*, *убљенјема* / *убијен*, *сакрић* / *сакривен*, *ојкрен*, *кућа покривена* (= међу нама речено).

Примере као *покријен* (Мил. 258) писам бележио. Материјал из За и Бје слаже се са стањем у Цу.

Глаголи *чућ*, *обућ*, *презуб* и сл. имају основу на *-в*: *чувен*, *обувен* итд. Дајем још неке карактеристичне примере: *пожњијевен*, *олијевен*, *самјевен* / *самлијевен*, *заклетић*, *нажетић*, *узетић*, *нагетић*, *прдсуб*, *збран* / *збраћ*, *заклаћ* / *заклаћ* итд.

Према томе, на *-ен* се завршавају трпни придеви у I, IV₁ и VII врсти, на *-ић* глаголи са некадашњом инфинитивном основом на сугласник који данас имају вокал на крају те основе и глаголи на *-нућ*, и најзад — на *-н* / *-ић* глаголи са инфинитивом на *-аћ*.

Радни њридев. Сажимање *-ао* поменуто је у Фонетици. Ван овога од интереса је распрострањење завршетка *-уо* уместо *-уо*.

У Цу, ГЂе и ГЗа радни придев са таквим завршетком не употребљава се. Почев од ДЂе и ДЗа може се чути и покоји такав пример. У Штитарима, Орасима и горњим Команима обичнији је завршетак *-уо*, али се чује и *-уо*. У Доњој Љешанској Нахији облик на *-уо* већ је знатно чешћи. У Црмници, Ријечној Нахији и Зети облик на *-уо* сасвим је обичан (уп. и код Мил. и М. Ст.).

Остало одговара стању у књижевном језику.

Аорисћ. Изузев већ поменутих случајева (*могаћ*, *вићок*, *донијек* / *донесок*, помоћни глагол у потенцијалу и др., т. 169. и 171) нисам за-

пазио никаквих особености. Мешање наставака аориста и имперфекта у 3. л. мн. бележио сам шире само код помоћног глагола; око планине Ставора (на граници Бје и Љ) слушао сам такве облике и од других глагола: *дођдоху*, *рѣкоху* итд.

Инфинитив. Код типичних представника увек је без крајњег *-и* (код инфинитива на *-сии* отпада и *-и*). Малецки (242) ово констатује за све староцрногорске говоре; Мил. (244) напротив наводи и облике на *-и* (чешће *-ћи* него *-ии*). Оба облика наводи и Ј. В. (72); Вуш. (56) наводи и трећи: *ићии*. Код М. Ст. (84) облика на *-и* нема.

Поменути су у Фонетици инфинитиви типа *дѣј*.

Сложени глаголски облици. Футур се гради једнако од глагола на *-ћи* и на *-ии*: *знѣћу*, *рѣћу* / *ја ћу знѣи*, *рѣи*, само што је *рѣиѣ* знатно ређе него *чиѣиѣ* (и код Мил. је ређе, 269). Код Ј. В. (75) такође је *доћу*, *рећу*. Перфекат се гради као у књижевном језику. О потенцијалу уп. у т. 169. Плусквамперфекат се гради као у књижевном језику (*бјѣг дошѣ* / *бијо сам дошѣ*), има га и од свршених и од несвршених глагола.

О разним другим сложеним облицима и устаљеним конструкцијама (*био доћ*, *ћаше доћи*, *ћаше њануи*, *има њануи* и др.) биће речи у Синтакси.

Прилози

ЗАМЕНИЧКИ ПРИЛОЗИ

176. Овде наводим прилоге који по значењу представљају зависну синтагму у којој је одредбени део заменица (*овде* = *на овом месту* и сл.); они, по правилу, и својим обликом стоје у вези са заменицама.

Ови прилози дају се систематисати слично заменицама (дајем их онако како најобичније гласе у Цу) (в. стр. 180).

Колоне означавају: 1. прилози за начин, 2. за место, 3. за правац, 4. за пут и простирање, 5. за полазно место кретања, 6. за правац долажења, 7. за крајњу тачку кретања, 8. за количину.

И временски прилози типа *сѣд*, *нѣкад*, *вѣзде* умногоме иду у ову систему; ипак ћу их, с обзиром на њихове специфичности, дати засебно.

За префикс *не-* у прилозима типа *нѣкако*, *нѣђе* итд. вреди оно што је речено код заменица. Као и код допусних заменица, и овде се уместо *како било*, *ђе било* и сл. може употребити *како (му) драго* итд., а нема облика типа *ма како*, *било како*, *макар како* и сл.

Изнећу сада особености ових прило-а, идући према горе означеним („вертикалним“) категоријама.

Прилози за начин. Одступања готово нема. Обично је *како*, само у нарочитим обртима овај прилог гласи и *ка*: *јѣс*, *ка њѣ*; *дѣ*, *ка нѣђе*. Облици са дужином крајњег самогласника имају двојак акценат: *ѣѣкѣ* / *ѣѣкѣ*. Поред *сѣѣкако* чује се понекад и *сѣѣкојако*.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
како	ђе	куђ	куда/ку- дије	окле	откуђ	докле	колико
овако	ође(н)	овамо	овуда/о- вудије	одоле	одовуд	додоле	олик
тако	тун	тамо	туда/ту- дије	отоле	отуд	дотоле	тблик
онако	оње(н)	онамо	онуда/о- пудије	оноле	одонуд	дोनоле	онолик
некако	неђе	некуђ	некуда/ некудије	однекле	однекуђ	дднекле	неколико (нешто)
свакако	свџ	свџ(ку)ђ	свџкуда/ свџкудије	отсвакуђ	отсвакуђ		
никако	ниђе	никуђ	никуда/ никудије	ниокле	нијоткуђ	нидокле	николи- ко
икако	иђе	икуђ	икуда/и- кудије	иокле	ијоткуђ	идокле	иколико
како било	ђе било	куђ било	куда/ку- дије било	окле бй- ло	откуђ бй- ло	докле било	колико било
како гдђ	ђе гдђ	куђ гдђ	куда/ку- дије гдђ	окле гдђ	откуђ гдђ	докле гдђ	колико гдђ
		куђгођ				доклегођ	коликогођ

Од партикула бележио сам -м и -н, и то доста ретко: *иџаком* Подбуковица, *оваком* Рокоче (Цу), *иџаком* ГБје и сл.; у Зети сам забележио и *оваконаке*.

Прилози за место. Код *ође*, *иу* и *оње* различите партикуле су сасвим обичне. Облик *иу* у Цу и нисам чуо без партикуле, а и *ође*, *оње* обичнији су са партикулама него без њих. Употребљавају се овакве партикуле: -н (врло често), -на (ретко), -нак (ретко), -наке (врло често), -накер (ретко); у ДЗа и од неких објеката из Бјелопавлића бележио сам и -ачке. Изузев ове, све остале наведене варијанте чују се у свим племенима СК-Љ, али бих рекао да је -аке нешто обичније према југоистоку него у Цу. Код осталих прилога из ове групе нема партикула.

Поред *оње-н-а-к-е-р* бележио сам, доста ретко, и *ондје*, *ондјен*; *овође* нисам забележио изузев у Љп. Код *ође* и *оње* акценат је двојак (у свим варијантама): *ође*, *оње/ође*, *оње* и сл. Поред *неђе*, *иђе* чује се понекад и *негђе*, *игђе*, а поред *свџ* — *свџј*. Да поменем овде и *ђеђе*.

Прилози за правац. Ови прилози прилично се мешају у употреби са прилозима за место. Тако *ђе*, *неђе*, *иђе*, *ниђе*, *свџ*, *ђе било* могу значити и место и правац, али *куђ*, *некуђ*, *никуђ*, *икуђ*, *свџкуђ*, *куђ било* само правац; обрнуто, *овамо*, *иџмо*, *онџмо* значи и правац и место, а *ође*, *иун*, *оње* само место. Облик *свџкуђ* доста је редак.

Уз ове прилоге нисам бележио партикуле и покретне вокале.

Уместо крајњег -*ћ* чује се каткад и -*ј*.

Иначе се у значењу правца не употребљава *камо*. У СК-Љ *камо* има нарочито значење: *кућ* + аорист *од* „*ћес се*“, „*дйић*“ и сл.: *камо Мајрко?* = *куј-се* *ћеде*, *кућ* *де* *Мајрко* итд.

Прилози за йућ и йросйиѣње. Вук у *Рјечнику* не разликује по значењу облике *куд*, *кудā*, *кудије*. Ипак бих рекао да примери које он даје под *кудије* (примери су из Црне Горе) не оправдавају изједначавање са *куд*: *Кудијен сам заводио Турке*; *Соко ће ти кажевати кудијер ћеш йућовати*. У *Цу* *кудā* (ретко *кудā*) и *кудије* / *кудије* имају исто значење, само је оно сасвим различито од *кућ*: *кућ йдеи* = у ком правцу идеш; *кудā (кудије) йдеи* = којим путем, којим правцем идеш, *кудā су брави* = који простор захватају брави. Тако је и код других прилога (*овудије* и сл.), па ова категорија представља значајну структуралну одлику црногорских говора.

Ј. В. (76) говори о овој разлици у значењу, али изједначује *свукуд* и *свукуда*. У СК-Љ и овде постоји разлика истог типа: *свукућ су йшли* (= у свим правцима), *свукудā су йролāзйли* (= свим путевима, правцима). Облике на -*ā* бележио сам само у *Цу*, поред облика на -*ије*; у осталим племенима употребљава се само ова друга варијанта.

Код облика на -*ā* партикула долази само изузетно: *кудāн* Извори, *овудāн* Рокоче. Напротив, сви прилози на -*ије* често имају партикулу -*н*; партикуле истог типа као код прилога за место бележио сам код основа *овуд-*, *йуд-*, *онуд-* (нешто ређе него код прилога за место, а са истим територијалним распоредом, тј. чешће у *За* и *Љ* него у *Цу*).

Акценат је двојак код основа *куд-*, *овуд-*, *йуд-*, *онуд-*: *кудије* / *кудије* итд.

Прилози који значе йолазно место крейања. Код прилога који имају исти корен као показне заменице бележио сам и друкчије облике него оне који су наведени у схеми: *одāвле*, *дделē* Извори (*Цу*), *дйелē* Рокоче (*Цу*) *Ко*, *дйелēнаке* *Ко*, *дндолē* Рокоче (*Цу*) *Љq*, *днделēн* Рокоче (*Цу*), *ондделēн* *ГЗа*; уп. и *дйил'ēнаке* *Љп*, *ддел'ē*, *дйил'ēн* *Махала* (*Зета*). Ипак су на целој територији најобичније оне варијанте које су дате у схеми.

Поред *дднклē* чује се и *нџоклē*.

За партикуле вреди исто што је речено код прилога за пут и простирање.

Прилози са значењем йравца долажења. Уз *одовуд*, *ошуд*, *одонуд* често се јавља партикула -*аке*, ретко -*акер*, а само изузетно -*еке* (*ошудеке* Извори — *Цу*).

Прилози са значењем крајње йачке крейања. Бележио сам и варијанте *дбвле* *Цу*, *дбндолē* *Љq*; уп. и *дбвл'ен* *Махала* (*Зета*). Иначе се доста често ови прилози замењују синтагмама *до дћē*, *до шун*, *до бњē*.

Партикуле се употребљавају као и код прилога за пут и простирање.

Прилози за количину. Ови прилози у извесној мери алтернирају са заменицама (*колика-колике-колика*, тако и *неколика*), па и са именицама *колицина*, *неколицина*; о овоме је било речи у одељку о заменицама. Кад се односе на неки појам уз који иду збирни бројеви, ови прилози се јављају у облику *коликоро*, *неколикоро*, можда и још који пример. Забележио сам у Берима (Љ) *количко*; у Љп се чује и *кдло*.

Уз ове прилоге не употребљавају се партикуле.

Прилошко количинско значење имају и облици средњег рода показних заменица (уз партитивни генитив): *овд брѣвѣ*, *шд мрса* итд.

ПРИЛОЗИ ЗА ВРЕМЕ

177. У систему заменичких прилога, бар по облику, уклапају се ови временски прилози: *сѣд*, *шѣдѣ*, *дндѣ*, *нѣкад*, *вѣзде*, *нѣкад*, *кѣд*, *ѣкад*, *кад било*, *кад гдѣ*, *кѣдгоѣ*. Само изузетно чује се и *овѣдѣр*, у анафорском значењу (*овѣдѣр кадиши рѣкох е сам га видѣио* Извори — Цу); тај облик би, с обзиром на анафорско значење (попут *шѣдѣ*, *дндѣ*), улазио у ову систему (уместо *сѣд*, које се по значењу издваја). Да поменем уз *сѣд* и *шѣдѣ* и: *досѣд*, *шосѣд*, *дошѣдѣр*, *шѣдѣдѣр*.

Наведени облици представљају оне који су најобичнији у Цу. Поред *дндѣ* употребљава се у свим племенима и *онѣдѣ(р)*; *шѣдѣ*/*шѣдѣ* бележио сам у Љ и Љп (у Љп и *шодѣ*). У свим племенима чује се и *нѣгда*, *ѣгда*, *нѣгда* поред знатно чешћег *нѣкад*, *ѣкад*, *нѣкад*. Облик *ѣвијек* мислим да не употребљавају типични представници, а обично је — у друкчијем значењу — (*за*)*дѣвијек*, *вѣјек-дѣвијек*. Поред *ошѣка* чује се и *ошѣ* (од *ошѣка*). У Љ има и *вѣзда*.

Партикуле сам бележио у овим случајевима: *сѣдеке* (обично), *сѣдека* (Ко и Љп); *шѣдѣр*, *шѣдѣраке* (обично), *шѣдѣр/шѣдѣр*, *шѣдѣраке/шѣдѣраке* (Љ и Љп), *шодѣр*, *шодѣраке* (Љп), *шѣдѣрачке* (ДЗа); *дндѣр*, *дндѣраке*, *онѣдѣр*, *онѣдѣраке* (*дндѣраке* је доста ретко, а остале варијанте су обичне, нарочито ван Цу); *кѣдеке* (забележено само једном, у ДБје). Прилози на -д (*сѣд*, *кѣд*, *нѣкад*, *нѣкад*, *ѣкад*, *досѣд*, *шосѣд*) никад немају -а.

Како се види, партикуле се овде разликују од оних код прилога за разне просторне односе. Док тамо облици на самогласник добијају као први сугласнички елеменат -н, овде се у тој позицији јавља р. Пада у очи да се најразвијеније партикуле јављају код прилога у чијој су основи показне заменице, што упућује на деиктичко порекло партикула.

Наводим још неке карактеристичне групе прилога за време:

1) *ѣрѣје(д)*/*ѣрѣје*(/*ѣрѣје* За Ко Љ), *ѣдѣље*/*ѣдѣље*/*ѣдѣље(д)* (тако и у суперлативу; префикс је *нај-*/*на-*); *ошѣрѣје(д)*/*ошѣрѣје* (/ *ошѣрѣје* За Ко Љ). Облик *ѣдѣље* бележио сам и са -н, изузетно *ѣдѣљенаке* (Кресе-Љ).

2) *данѣс*, *ѣшѣра*, *ѣреѣшѣра* (*огдѣн/ондѣн*), *ѣрѣкоѣреѣшѣра* (*шѣ-огдѣн/шѣ-ондѣн*), *јучѣ*, *оноѣдне* (= прекјуче), *шѣ-оноѣдне*/*ѣрѣ-оноѣдне*; *шѣ-*

5) љейѡс, зимѡс, ѡрољейѡс, јесенѡс; љейѡи, зѡми.

сам забележио: *шрѹйѣ/шрѹйачкѣ* Цу Заq, *клѣѹ* Цу, *клѣѹ/клѣнкѣ* Заq, *шркѣ* Цу, *и-зашркѣ* Цу Заq, *и-законѣ* Заq, *седѣћи/седѣћкѣ/седѣћки/седѣчкѣ* Цу Заq (тако и *сѣојѣћи, лежѣћи*), *шобаѹчке/шобаѹчки* Цу (и наредни примери су из Цу), *шшрбѹшкѣ, зажсмечкѣ, шдѣречкѣ, сумшћичкѣ/сумшћичѣ, шјѣшки/шјѣшкѣ, надшачкѣ/надшачо*.

Код ових прилога има обличког утицаја различитих категорија:

- облици *шрѹйѣ, клѣѹ* (и *сѣојѣћи*) представљају старе партиципе;
- *ш* у *сѣојѣћкѣ* долази из герундија *сѣојѣћи*;
- *к* (или *чк*) долази из прилога на *-ки (-чки)*;
- *ѣ* је од партиципског *ѣ* (*сѣоје* и сл.) (ако није у вези са прилозима који су по пореклу генитиви именица III врсте, уп. *и-зашркѣ, бе-шѣлѣ* и сл.);
- *ц* (*сумшћичѣ*) у вези је са именицама на *-ица*.

Да напоменем да се *сѣојѣћкѣ* и сл. може употребити уместо герундија само у начинској функцији, а не у временској и другим.

Облика *сѣде, сѣоје, леже* и облика типа *сѣојене* (М. Ст. 92—93) нема. Иначе је стање слично и код М. Ст. и код Мил. (230—231).

ПОЈЕДИНАЧНЕ ОСОБЕНОСТИ У ОБЛИКУ И ЗНАЧЕЊУ ПРИЛОГА

180. Особености код модалних и других речи које условљавају реченичке односе биће поменуте у синтакси (са везницима). Овде обухватам не само праве прилоге него и друге изразе сличног карактера. Примере дајем азбучним редом.

акобѣгда? (=куда) Цу Заq Љпq.

блѣго/блѣгѣм (друга варијанта се ретко чује, обично у шали) Цу.

близо а не *близу* Цу Заq.

голѣмо (=доста, у временском и обичном количинском значењу).

Придев нисам слушао, а прилог је доста обичан: *голѣмо шраја* Рокче (Цу) и сл.

брже-бѣље/брж-бѣље Цу Заq.

греошћијѣ Цу. Позитив „греотно“ нисам бележио (у његовој служби употребљава се именица).

дѣбро (а не *добре* — М. Ст. 91) Цу Заq Љпq. Реч је обична и у значењу *јак* или *сасвим*: *дѣбро ме боли, дѣбро здрав*.

дѣма (=кући, код куће) Цу Заq Љпq. У истом значењу употребљава се и *кући*. Облик *издѣме* (Мил. 226) нисам бележио.

драго: в. *мѣло*.

жѣљѣ, прилог према придеву *зѣ*. Доста је ретко (употребљава се *сѣљѣ* и др.). У ДЗа сам га бележио у именичкој служби: *жѣлѣ јѣдан дѣругѣме жѣљѣ*. Прилог *зѣло* нисам бележио, сем тамо где би се могло разумети и као именица (ни М. Ст., уп. стр. 92).

зѣмѣсѣ: *зѣмѣсѣ ми је* = „брине ме“. Облици поређења су *замѣснѣијѣ* и *нѣ(ј)замѣснѣијѣ* (примери су из Цу).

злдођ: употребљава се понекад уз *ишдгођ* за појачавање допусне компоненте значења: *да мѡж нѡћ ишдгођ-злдођ* Цу.

изнѡ(ј)бољѣ Цу, *ижнѡ(ј)бољѣ* За = из све снаге: *ѡр изнѡјбољѣ* — *неће се сломити*.

изубѡа Цу Љпц, *изубѡаха* Зац = ненадно, неочекивано.

једанѡк, ређе *једнѡк* Цу Зац, *једанѡк* Љпц = истовремено; одмах; *једанѡк се дѡгошѣ*. Уп. и код Мил. (228).

кѡми. Не употребљава се у именичком значењу. Ретко у синтагмама: *кѡми бијелѡ* Цу, *кѡми и двѡ л'ѡда* Љпц — опет у прилошком значењу (појачано).

„кајљѣ“. Мил. (233) овај облик наводи као прилог. По његовим примерима пре би се рекло да је то генитив од *кајља* у значењу најмање „мере“ за величину, количину. У сваком случају, у СК-Љ је тако.

касѡиљѡ Цу, *касѡиљѡ* Зац, *касѡиљѡ* Љпц = специјално, нарочито, са одређеном сврхом (тур. *akastile*): *ишѡ сам касѡиљѡ рѡ-ѡдѡ*.

којѡ. И заменица *који* употребљава се у значењу количинског прилога — у узвичној реченици, кад хоће да се нагласи велика количина: *којѡ су мрѡви ѡ-вѣ сѡде!* = *ишѡ је мрѡва!*

кѡћи: в. *дѡма*.

мѡлѡчко Цу Бери (Љ) — деминутив од *мѡло*.

мѡло. Уместо: *радујем се ишѡ* обично се употребљава: *мѡло ми је ишѡ* ...; *дрѡго ми је* већ има нијансу инаћења: *дѡћу — дрѡго ми је*. Облике поређења од *дрѡго* нисам бележио.

намах: забележио сам овај прилог у Берима (Љ): *нѡмѡ извѡдиѡ нѡж*. *нѡлѡш*, *налѡишѡ* Цу Зац, *нѡлѡш* Љпц = намерно, хотимично. Код Мил. (234) и *на(в)лѡишѡ*.

нѡјѡли / *нѡјѡла* Цу, *нѡјѡли* Зац, *нѡјѡл'и* Љпц; *нѡјѡли* ће бити траг старог дуала на и кратко: **на ѡлы*. Уп. и Мил. (230).

на свѣ јѡде Цу = једва, с муком.

нѡсрамѡћу Цу Зац Љпц = силом, насилно. У појачаном значењу: *сѡлѡм нѡсрамѡћу* Цу, *сѡћу нѡсрамѡћу* Љпц.

наишѡсрѡца (само тако) Цу Зац, *насре-срѡца* Љпц.

озѡр (= одозго) Цу.

озѡл (= одоздо) Цу.

ѡиѡш. У Цу и Бје бележио сам само *јѡиѡш*, у осталим племенима *ѡиѡш/јѡиѡш*. У Љп сам забележио и *ѡиѡшаке*. Код М. Ст. (93) *ѡиѡш*.

ѡѡмѡгѡбѡг Цу За Бје Љ Ко, *ѡѡмѡгѡбѡк* Љп — најобичнији дневни поздрав (одговор је *дѡбрѡ ишѡ срѣћа*).

ѡрѡјѡ / *ѡрѡишѡ* Цу, *ѡрѡјѡ* Зац = *ѡрѡшѡ* (*нѡјѡросѡ*), што се такође употребљава.

свѣ (Цу и другде) = стално, непрестано: *свѣ чиѡишѡ* ГЗа, *свѣ ѡдѣ на ѡјѡцу* Крусе (Љ).

сѡрѡше (компаратив од *сѡрѡх*) Цу Зац Љпц: *сѡрѡше мѣ ѡ-ѡѡбе нѡ од нѡга* ГЗа, *нѡ мѣ сѡрѡше да ме ко дрѡги не срѣше* Крусе (Љ).

*иѣрѣ*ко Цу Заq (за одобравање: ако, не мари). Доста је ретко. Бележи га и Мил. (233).

иѣркѣм. Реч је на прелазу из именица у прилоге: *а днѣ иѣркѣм да ѿмѣжѣ* (Ко) и сл.

у злѣ (*мѣмо дѣбрѣ*) = на зли, несрећни пут (експресивно): *Куђ дде?*
— У *жлѣ мѣмо дѣбрѣ*, да довѣзѣ оногѣ несрећниѣка.

узѣчас Цу Заq, *у-злѣ-час* Љпq. Употребљава се у клетвама, ређе као модална реч за извесно подстицање: *ѣл-узѣчас, ѿмѣзи ми!* Појачано: у *дѣвѣи злѣјечѣсѣ* Цу, у *дѣвѣи жлѣје-чѣсѣ* Заq.

ѣијенѣ Цу = јефтино. Облици поређења: *ѣѣње, нѣ(ј)ѣње*.

часѣрѣје/часѣрѣје = што пре (Цу Заq): *не би ми се часѣрѣје вѣрѣјо* Бери (Љ).

чѣму? (= *зѣшиѣ*, што се чешће употребљава) Цу Заq Љпq.

V ДЕО

СИНТАКСА

Падежи и предлози

НАПОМЕНЕ О УПОТРЕБИ ПОЈЕДИНИХ ПАДЕЖНИХ ОБЛИКА

181. Номинатив. Неких нарочитих особености у његовој употреби нема. Ипак се може рећи да је његова употреба нешто шира него у књижевном језику — услед одсуства предикативног инструментала и генитива уз речце *ево*, *ејо*, *ено*.

182. Генитив. Рекао бих да је употреба присвојних придева уместо посесивног генитива доследнија него у савременом књижевном језику. Тако нисам бележио генитиве типа у *име Бога*, *гњев Светослава* и *Драгујина*, *иконама сјасијеља* и *мајке Божије* (Маретић, Граматика и стилистика, 486 — у даљем навођењу: Мар.), али ни придеве типа *сјѣрика-Милошева* (М. Ст. 96), *кнеза Аксентијини*(х) (Мар. 485). Забележио сам у Махали (Зета) необичну употребу генитива у именима по оцу: *Ђурђ Луке*.

Генитиви од презимена, типа *куле Драговића* (Мар. 485), изгледа да постају непродуктивни. Углавном се употребљавају у топонимастички: *Пинића Дб* и сл. (или и без крајњег *а*: *Пейрдовић Сјѣрана*), ређе у слободној употреби: *Дршковића куће*. Овакви генитиви пре би се схватили као множина (само презиме готово се и неће употребити за појединца), иако су код Маретића дати као облици јединице.

Субјекатски и објекатски генитив могу се чути, али су доста ретки, јер овде није јако распрострањена употреба глаголских именица.

Аблативни генитив без предлога потпуно је потиснут генитивом с предлогом *од*. Тако се уз глаголе типа *избавић*, *ослободић*, *(са)-чуваћ* се, *бојач* се, *свиђаћ* се итд. ретко чује генитив без предлога. Ово свакако представља романски утицај. Уз глагол *бојач* се може допуна бити у дативу: *не бојим му се*. Продирање предлога *од* уместо

генитива без предлога прелази границе аблативног генитива: *īrāz od liscīcē, nā mōs od Rībničē* итд.

Интересантан је генитив без предлога у изразу *dbñ glāvē* (не-коме) = постићи (нечију) смрт.

Уз речце *evo, eišo, eno* употребљава се скоро искључиво номинатив. Једино се од личних заменица употребљавају енклитични облици *ме, ње, га, је, не, ве, њг*; за данашње језичко осећање, с обзиром на ретку употребу енклитика у генитиву, ови облици пре би се схватили као акузативи.

Такозвани словенски генитив није у употреби, изузев уз *немāи, не биџи*: *nēmām kosīlēra, nē bī Mīlīcē*; иначе: *не нāђōк кōзу, не њо-мūзосмо крāву* итд.

У партитивном генитиву често се чује једнина место множине: *ишā ишун бјеше козē и бвцē* Извори, *ишйсīа њедесēи бвцē* Рокоче, *млдо војника ишурскōга* Ко — и сл. Уп. и: *џма ишāмо мало вāроишцē* Крусе (Јб).

Од предлога које наводи Мар. (492): без, близу, до, дуж, из, код, крај, мјестіо, ниже, од, око (около), осим, њослије, њреко, њрема, њрије, њроишв, њуи, ради, с, сред, у, ван, више, врх, за, због, исиод, исиред, иза, између, изнад, изван, након, њокрај, њойуи, њоради, њоред, њосред, њоврх, усред, заради — нису ми познати дуж, сред, ван, њойуи; доста су необични и осим, због, након, њокрāј, њорāд, њоред, зарāд. Врло су обични и бројни предлози сложени са -вр, -дно, -бре, па и -крај. Бележио сам уз генитив и предлог *мимо*: *ка-смо њасāли мимо кџћē* и др.

183. Датив. Посесивни датив у књижевном језику има увек нијансу датива користи и штете. То се не би могло рећи за — да тако кажемо — постпозитивни датив, као: *дџила ј-и она и мајка јџ*. Овакав датив енклитичког облика личне заменице сасвим је обичан у СК-Јб — али само уз одређену семантичку категорију именица: *мајка, ошдц, брдџи, зџи, сџсџра* и остали називи за породичне односе, понекад и *дрџг, слџга, командџр* и сл.

За право власништво неће се употребити такав датив, бар га ја нисам слушао. Наиме, сасвим је обично *ен-џдē Пџрко и ошдц ми*, али се неће рећи „ено иде један коњ и во ми“, где бисмо имали право власништво.

О дативу правца в. ниже, код предлога *к*, који је једини предлог уз датив.

184. Акузатив. Уз глагол *лагаџи* може уместо акузатива стајати датив: *лāжē ми нџишō* и сл.

Необичан је акузатив без предлога који сам бележио у За: *да би га врғā чесова главāра, врђу ње кайџџāна* (уп. и Мар. 501); овде ће иначе доћи акузатив с предлогом *за*.

Атрибутске речи доста често имају акузатив једнак генитиву кад стоје без именице и ако се односе на нешто што није живо биће: *а њосџāџисмо једнōга навр некē главџишцē* (о топу) Крусе (Јб), *гџрџи оногā мālōга* (о камену) За, *џрогорџо сам га нџвōга* (о капућу), *бићџи га*

мѡкра уздрѡли (о долу) Извори (Цу) и сл. Овде вероватно има тежње за јаснијом диференцијацијом, јер се придев у номинативном облику може односити и на субјекат.

Уз акузатив иду или могу ићи предлози *за, у, с, мимо, ѡроз, низ, уз, у, на, ѿо, за, међу, ѿред, ѿод, над*.

185. Вокатив. Нисам запазио никаквих одступања од књижевног језика у употреби овога облика, а овде ћу рећи неколико речи о његовој дефиницији.

Уобичајено дефинисање (облик за дозивање и скретање пажње) не обухвата једну од најчешћих функција вокатива. Наиме, врло често овај облик има *модалну* функцију, модалну у ширем смислу — значећи став, однос према саговорнику (сличну категорију става означава и етички датив, па и нека друга средства). Нарочито је јасна функција казивања става кад се саговорник не ословљава именом него неком другом именицом (*ѿриѡиѡелу, дрѡѡсе, брдѡе, срѡе, уклѡѡво, рђо* и сл.), али и само ословљавање именом, поготово хипокористиком, често значи и став (извесна интимност и сл.).

Исказивање става на овај начин (именицама) није ограничено само на вокатив; наиме, често се именицама (или именичким синтагмама) исказује и став према трећем лицу.

Једна од карактеристика говора СК-Љ јесте да имају велики број именица које се углавном употребљавају као ознака субјективног става или оцене и ван нормалних аугментатива и деминутива. Нарочито много ових речи има пејоративну нијансу. Овде не долазе само мотивисане речи изведене одређеним наставком, него и у морфолошком погледу усамљенији примери: *ѿдгѡн, ѿдѡк, галиѡѡи, уклѡѡва, скѡи, кѡлѡи, кљуверѡна, фастѡк, факѡн, фѡкара, ћуѡѡк, звѡзда, ѡѡсмѡрѡѡ* итд. Побројаним речима, а има их још доста, став је основно значење, док су друга значења изгубљена. Овоме треба додати врло честу фигуративну употребу речи које чувају и првобитно значење (*рђа, кѡњ* и сл.). Све оне јављају се и изван вокатива, понекад чак и за II лице (*не мѡѡс, јѡ ми, ѡѡлѡки кѡлѡѡ*); ипак је вокатив можда њихова најчешћа синтаксичка позиција (по природи ствари став се најчешће исказује према саговорнику). Има, међутим, и таквих хипокористичних образовања која практично остају везана за вокатив: *ѡѡле, Рѡле* и др.

Овај проблем изискивао би знатно шири и подробнија разматрања, али ја се у то овде, у овој дигресији, не могу упуштати.

186. Инструментал. Инструментал у предикату са глаголом *биѡи* не употребљава се у СК-Љ. Једино се чује од именице *ћевѡјка*: *док сам ћевѡјкѡм бѡла Цу, док бѡѡе ћевѡјкѡм Ораси (Љ.)*. Уп. и: *нѡшла сам га мѡлѡѡем ка-сам дѡшла* Махала (Зета).

Инструментал оруђа употребљава се и без предлога и са предлогом *с*; само мислим да се у овом значењу предлог неће употребити уз именицу која значи део тела („*с руком*“, „*с ногом*“ и сл.), али ће се у питању употребити предлог и кад се оно односи на овакве именице: *сѡ-ѡѡѡ(м) си га удѡриѡ*.

Обрнуте случајеве — социјатив без предлога — нисам бележио у северозападном делу територије; једино је обично *сдббм* (*узео га је сдббм*), где вероватно имамо фонетско сливање предлога с почетним сугласником заменице. Али су у Зети и Љешкопољу (у мањој мери у Ко и ДЈБ) сасвим обични социјативи без предлога: *одйла мајкбм* Махала, *видйло сам се Жарком* Горичане, *йрговалйи Аустрибм* Љп, *сдљу* (је најбоље јаје) Ко, *ка-се здрайи* Турскбм Бери итд. Услед овакве померености употребе предлога понекад се он јавља и у не-обичнијим позицијама: *с овйлем йуиуи* Љп.

Интересантан је инструментал у примеру *сйанё рукбма* (= стану јој руке) Ко.

Уз инструментал иду предлози: *за, с, над, йод, йред, међу*.

187. Локайив. Употреба овог облика јако је ограничена, јер уз њега иду само предлози *о, йри, йо* (*йрема* иде с генитивом, а у и на с акузативом).

О употреби облика генитива множине уместо локатива в. у Морфологији.

188. „Губљење рекције“. Уз предлоге у и на редовно иде акузатив. Међутим, често се чује стари локатив *чём*: *не забордйи на чём си, у свдчем је бдбйи* и сл. У За сам бележио од врло типичног објекта и у *йшвме дану*. Уз предлог *о*, напротив, у свим значењима иде локатив.

Однос *акузайив/инсйрументал* у овом погледу је знатно компликованији него *акузайив/локайив*. За именице које значе жива бића и у СК-Љ вреди правило које је за источноцрногорске говоре дао Стевановић (106-108): уз предлоге *над, йод, йред, за, међу* по правилу иде облик инструментала ових именица. Међутим, у Цу ово правило не вреди апсолутно: уз ове предлоге енклитике (*й, њу, ме, йе*), у неким изразима и друге речи, иду у облику акузатива (*йддб-њ, међу-се, међу људе* и сл.). Уз речи које не значе жива бића употребљавају се напореда акузатив и инструментал; рекао бих да је облик акузатива чешћи.

Оваква репартиција облика акузатива и инструментала биће изазвана тежњом да се (код именица које значе жива бића) избегне изједначавање са генитивом, што је можда на изванредан начин у вези са употребом предлога типа *исйред, исйод* уз генитив.

О УПОТРЕБИ ПРЕДЛОГА

189. Мислим да ће допринети прегледности ако предлоге о којима имам неких напомена наведем азбучним редом. Осврнућу се не само на особености у употреби предлога него и на особености у облику.

без. У горњим Цу обично је и *брез* (утицај суседних говора херцеговачког типа). Употребљава се уз генитив, а и ван падежне синтагме, као речца за изузимање.

близо. Увек је у таквом облику, и као предлог и као прилог. *ван, изван*. Облик *ван* нисам бележио, а *изван* је доста обично. *више*. Предлог уз генитив; у примеру *није виш-иљаду* (= више од 1000) Љ имамо прилошко, компаративно значење.

-вр. Према југоистоку обично је и -врх, а у Цу се понекад чује и -врд (према предлозима на -д, после губљења х). Предлози постали од именице *врх* доста су бројни: *вр, њвр, навр, свр, савр, довр, увр, њривр*. Предлози *вр* и *свр* имају удаљеније значење од именице од које су постали: *а дни скѡчи вр њѣга, убѣја га је свр сѣбе*; уп. и *навр мјѣсѣц дѡна Цу, навр сѣдмѣ неђѣлѣ дѡна Ко*. Остали су по значењу ближе именици и могу примати реченични акценат (*њвр/њврђ*); опозиције су им предлози сложени са -дно.

-дно. Јавља се само у сложеним предлозима, по значењу блиским синтагми од које су постали: *јодно* (под реченичним акцентом *јоднѡ*, тако и код осталих), *надно, садно, додно, удно, њридно*.

до. И у значењу изузимања показује понекад предлошку реkcију: *Тѡрска је ѡб ујдурѣсѡла — нико до Тѡрске* Рокоче (Цу) — и сл. У дружичијем значењу доста често се удружује с предлогом у: *ѡђаше до у Трѣшњево* Добра Гора (Цу), *ддолѣ до у Подгѡрицу* Рокоче и сл. *дуж*. Не употребљава се у СК-Јб.

за. Иде уз генитив, акузатив и инструментал. Уз темпорални генитив прилично је редак, али се са овим падежом доста често јавља у значењу намене: *ѡшли за васѣиѡѡѡк* Подбуковица, *ѡрисѣјѣла за шкѡлѣ* Извори, *ѡб је дѡбро за ѣецѣ* Рокоче. Примери типа *ѡшли за Кумѡново* доста су чести, али мислим да ће најтипичнији објекти у оваквој позицији редовно употребити предлог у. У значењу циља не употребљава се предлог *ѡ* него увек *за*: *ѡдѣм зѡ-ногѡ мѡлѡга* и сл. због мислим да неће употребити типични представници.

из. Под утицајем старе опозиције *из/у < вѣ* предлог *из* преузео је улогу опозитума и према у < оу: *ѡзми ѡб из Мѡрка* (= из Маркових руку), *дошѡ је из Мѡрка* (из куће у којој је старешина Марко).

из-. Предлози *изнад* и *више* скоро потпуно су потиснули *над*, тако да се о некој значењској опозицији *изнад/над* једва може говорити. Међутим, предлози *исѣред, исѡд, иза* показују разлику према простим предлозима не само тиме што се јављају у аблативном значењу, него и кад значе место. Наиме, сложени предлози обично значе простирање, а не одређено место: *сѣдѡ ѡд онѡ бѡку*, али: *исѡд онѣ бѡкѣ ѡмѡ јѡдѡѡ*.

к. Никад се не јавља у облику *ка*. Битна је разлика од књижевног језика у употреби овог предлога у томе што се за датив правца у правом смислу (тј. смера кретања) у овом говору неће употребити датив без предлога. Редовно ће се у таквом случају употребити датив с предлогом *к* или још чешће генитив с предлогом *ѡуѡ*. Тако се *ѡдѣ ѡрѡво к лѡкѡњу* (*ѡуѡ лѡкѡња*) не би могло рећи без предлога. А и иначе уз глагол *ѡћ* и сличне неће се употребити датив

йод. Као и *йред*, испред *мном* има на крају -а: *йѿда мнѿм*.

йѿуиѿ. Не употребљава се. Замењују га *наслику*, *найѿѿѿѿију* (+ генитив).

йѿред. Доста се ретко чује (обично је *сиѿред*, *крај* и сл.).

йред: в. *йод*.

йреко. У Цу и ГЂје обично гласи *йрео*, у осталим племенима је ређе тако.

йрема и сл. Јављају се варијанте *йрема*, *сиѿрема*, *насиѿрема*, *найѿрема*, *сиѿрам*, *насиѿрам*, *насиѿрама*, углавном истог значења. Све варијанте иду уз генитив.

йри. И у овом говору, поред месног значења (*йри зиду*, *йри кући* и сл.), локатив с предлогом *йри* има специфична значења о којима говоре Мил. и М. Ст.: *јеси ли йри себе*, *йри свиѿсти*; *ѿѿбро је йри јѿду*; *йри йуиѿу сам — немѿм кѿд йриѿѿиѿ* (уп. Мил. 290); *иѿиѿ си иѿи йри мѿне* (уп. М. Ст. 110).

йроз. Гласи увек тако. Не употребљава се у временским изразима типа „кроз недељу даѿа“ (замењује га обично *за*). В. и низ.

йѿиѿ. Крајње -иѿ често се редукује, а понекад га замењује -ѿ (уп. исту појаву код -вр). Поред нормалног значења правца, јавља се уз бројеве и у значењу *близу*: *бјеѿе йг йѿ-ѿѿѿѿс*.

-*раѿ*. Крајње -и чује се само у утврђеним изразима: *раѿи бѿ-га/бѿга* *раѿи/бѿга* *раѿи* (у Зети *йѿраѿ бѿѿга*). Иначе је најобичније *раѿ* (у значењу и циља и узрока), а чује се и *сиѿраѿ*, ретко *зарѿ*, *йѿраѿ*.

с. Предлог уз генитив, акузатив и инструментал; уз акузатив само у *с ѿѿу* (*с иѿу*, *с ѿѿу*) *бѿнду* (*сиѿраѿну*). Може различито гласити: *су* — у инструменталним и сопијативним конструкцијама (необично је *сѿ* *ѿѿије* *биѿѿиѿерне* *ѿѿѿѿ иѿиѿ а су јѿѿне не ѿѿѿѿ*, што сам забележио на Јабукама граховским), и то испред именичке заменице за ствари (*иѿиѿ*), затим испред простих и збирних бројева, понекад и бројних именица и других израза сличног значења: *су чѿм*, *сѿ-иѿиѿ(м)*, *нѿ-су-чѿм*, *су ѿѿѿ*, *су йе-сѿнѿ*, *су шѿѿиѿнѿм*, *су мѿѿго ѿѿѿи* итд.; *са* — испред речи које почињу сугласницима *с*, *з*, *ш*, *ж*; *с* — у осталим случајевима. У Зети и Љешкопољу бележио сам *са-и-нѿм*; овакво удвајање М. Ст. (109) бележи у Васојевићима. Генитив с предлогом *с* није нарочито чест у узрочном значењу, али га има; о *с* са инструменталом в. т. 186.

-*сред*. Јавља се само у сложеним предлозима: *йѿсред*, *насред*, *ѿѿсред*, *усред*, *сасред*. Ови предлози иду уз генитив и могу примити реченични акценат: *йѿсред* и сл.; *йреѿсред* је увек под акцентом, јер има појачано значење.

у. Предлог уз генитив и акузатив. Уз генитив има неколике нијансе значења: у *Мѿрка* може значити „у Марковим рукама“ или „у кући (домаћинству) чији је старешина Марко“; ређе се јавља у обртима као *мѿјеје ли су у Јѿѿѿна рѿке* За. Ретко се предлог *у* употребљава и уз именице које значе веће људске заједнице: у *Арѿѿѿиѿѿ*

Digitized by Google

- У овом огледу је основни текст подвучен, а неподвучене су варијанте које сам сам конструисао. Под I су наведени облици које би употребио учесник у догађајима (у улози попа Мила), облике под II употребило би лице које само не би учествовао у догађајима али би било присутно при вршењу свих радњи, док су под III дати облици које би употребило лице које добро познаје учеснике и околности догађаја, али које није било присутно збивањима описаним у самој причи. Разуме се, ово је вештачка конструкција, и поједини стилови би се разликовали у још много чему — у избору и коли-

чини детаља, у употреби експресивнијих обрта итд. Ипак се могу видети основне разлике у употреби глаголских облика између разних стилова.

Практично једина разлика између стилова I и II (вршилац радњи и сведок) јесте у употреби приповедачког императива за свршене радње: за туђе радње непосредни сведок неће употребити тај облик, бар га ја нисам у таквој употреби слушао. Између стилова I и II с једне и стила IV с друге стране има више разлика: различито се употребљавају имперфекат, аорист, приповедачки императив, перфекат без помоћног глагола, па и плусквамперфекат. О томе ће детаљније бити речи напред, у прегледу употребе појединих глаголских облика. Стил III је компромисни, мешовити стил, са неким елементима стила II (за познатије догађаје и околности), а неким стила IV.

Поменућу сад неке карактеристике употребе појединих глаголских облика и конструкција у говору који описујем. Ограничавам се углавном на независне реченице (и у њима употребу облика обухватам само фрагментарно). У шира разматрања и дискусије не могу улазити.

ПРИПОВЕДАЧКИ ПРЕЗЕНТ

192. Перфективни презент готово потпуно је истиснут из приповедања. Употребиће се углавном при разним заустављањима и исправљањима у току приповедања: *Дђђи ђни свѣ ѿђмо — нѣ богами нѡ уљѣзѣ нѡјѣриѣ ђн сѡм* (стил IV) Извори (Цу); А: *Крѣни мѣ онѡдѣр уз онѣ брѣѣг ѣѡѣ њѣх...* Б: *Како, да ми нѣје рѣјека бѣла ѣомеђу вѡс?* А: *О, ѣрѣлеђемо мѣ рѣјеку јом окѡ ѣѡнѡђи, нѡ ѣи не рѣкох. Тѣ, ѣиѡ ѣи ѣрѣѡм, крѣни мѣ уз онѣ брѣѣг...* Ораси (Јб) — и сл.

Презент имперфективних глагола, кад се употреби у првом делу реченице (обично супротне) у значењу позадине или околности онога што ће се саопштити у другом делу реченице, зависи од односа доживљаја говорног лица и онога о чему се прича: *Прѣѡм му јѡ — ѡдок (ѡ)н ѣрѣну* Подбуковица (Цу); *Сѣѡмо мѣ — кѡол-он ѣдѣ вѡс крѡвѡ* ДБје; *Гађу ђни нѡс — ма ѣролѣѣѣу ѣула далѣко* Извори (Цу); *Глѣѡм јѡ, глѣѡм и ѣѡѣѣ ми се е неѣѣѡ свѣѣѣну, ѣѣѡр даѣи* ГБје; уп. и пример 22. у т. 191. У свим овим примерима презент се у првом делу реченице може употребити само у стиливима I и II, а у стилу IV употребиће се краћи перфекат. Па и ван ове позиције приповедачки презент имперфективних глагола радије се употребљава у стиливима I и II него у причању по чувењу.

ИМПЕРФЕКАТ

193. У приповедању се употребљава само у стиливима I, II (или и III), и то углавном у два случаја.

1) Имперфекат се употребљава за казивање околности или радњи које су карактеристичне за цео одсек времена о коме се приповеда

или бар за знатан део тога времена — ако је то још тада говорном лицу било познато (т. 191, примери 1—3, 8, 10—12). Ту долазе глаголи квалификативног и уопште трајнијег значења, затим именски предикати — било да је именски део у њима именица или придев.

2) Имперфекат се употребљава и кад говорно лице даје слику околности или ситуације у једном тренутку у прошлости, дакле у ситуацији о којој је било речи у т. 190.

Пада у очи извесна статичност имперфектом казане радње. Приповедање у целини представља у извесном смислу кретање по линији времена, „одвијање“, ток догађаја. А тога у имперфекту нема, он је увек статична слика, радња као карактеристика, извесна врста стања. У томе је у приповедању разлика између приповедачког презента или императива с једне и имперфекта с друге стране. У примерима *Їдѣмо ми, чдѣмо* — а *ниђе кѹће* или *Чѣкај ми, чѣкај* — а *нѣга нѣма ља нѣма* осећа се ток, развијање догађаја и присутна је свест о количини радње у временском смислу, а код имперфекта тога нема.

Необичан је за моје језичко осећање пример који сам забележио у Љешкопољу: *сиѹјаѣсмо окѵ шес мјѣсеца љли сѣдам*.

АОРИСТ

194. Аорист је у приповедању практично једини облик за казивање туђих свршених радњи ако се причају према сопственом запажању (т. 191, примери 4, 6, 13—21, 23—25). Употребљава се у стилу II, I (напоредо са приповедачким императивом) и III (за радње о којима је говорно лице сазнало још у време о коме се прича). У стилу IV не употребљава се.

Аорист несвршених глагола употребљава се опет у стилу II или и I (за стил III немам примера) за радње ограничене по трајању: *ѹриѹѣсмо мѣло* и сл.

Независно од приповедања аорист несвршених глагола најчешће се употребљава за радњу која се састоји из две међусобно супротне фазе или уопште за догађај при коме је уклоњен или изостао непосредни резултат радње која би се казала одговарајућим свршеним глаголом: *Їде ли на ѹјаѹ?* — *Їдок*; *Дѣди јѹѹрѣс* Љѹбо; *Погѣђаѣсмо се за дрѣње, ма зѣлѹду*.

Модални аорист типа *ѹѣде ѹи ѹѣ* издваја се већ у специфичну конструкцију и престаје значити само неправу употребу аориста. Овакав аорист сасвим је обичан у значењу упозорења на могућност *неѹвољног догађаја који би ѹребало сѹречѹиѹи*: *ѹрѣвере ѹи варевѹна, скиѹи је*; *ѹѣде ѹи ѹѣ ѹјаѹи* — како си га *ѹѣ* *начокѣрѹила* — итд. Прави модални аорист (за радње које се очекују) знатно је ређи, и углавном се јавља у експресивнијем говору.

Аорист у примерима *ј'ѣ* *одѣ* или *ја ѹѣѣ* (уобичајено при поласку) углавном је лексичког карактера. Лексичке су природе и примери *ѹисѣк ѣ-гѣди*, *ѹрѣок о-жѣђѣ* (глаголи *ѹисѣи* и *ѹрѣ* добили су значење *ѹосѣраѣиѹи*, *намучиѹи се*).

ПЕРФЕКАТ БЕЗ ПОМОЋНОГ ГЛАГОЛА

195. У приповедању се овај облик употребљава углавном у овим границама:

1) од свршених глагола у свим стиливима на почетку приповедања (пре преласка на приповедачки императив или аорист, којима се нерадо почиње приповедање — нарочито императивом): *Крѣнуо ја један дан...*;

2) у причању по чувењу, према презенту трајних глагола у стиливима I и II, у позицији о којој је горе било речи (т. 192), а често и ван те позиције (примере в. тамо);

3) у причању по чувењу — напореда са приповедачким императивом — за радње које се у стиливима I и II казују аористом или приповедачким императивом (т. 191, примери 4, 6, 7, 12—14, 16—21, 23, 24, 26); у стилу IV перфекта је више при мањем уживљавању у догађаје, па је отуда при слободном приповедању чешћи приповедачки императив него при диктирању;

4) у свим стиливима — кад се радња не уклапа у приповедање по самом свом вршењу него по резултату (овде се напореда употребљава плускамперфекат, и то у причању по чувењу чешће) (пример 9. у т. 191).

Ван приповедања краћи перфекат је обичан при саопштавању неке новости, обично са извесном неверицом или чуђењем, или са претензијом да се слушаца изненади. Сем овога, често се чује и у дијалогу, опет при изненађењу или неверици, или кад говорно лице није сигурно да је добро чуло туђи говор. Можда из оваквог типа дијалога потиче перфекат типа *Доша Ражко!*, *Ћмро Бдишко!* и сл.

ПРИПОВЕДАЧКИ ИМПЕРАТИВ

196. Употребљава се тројако :

1) за прошле трајне радње, нарочито кад се жели истаћи дуже трајање (у том случају се обично облик удваја, или се употреби нарочита интонација): *Што ме не љричѣкасије?* — *Ми чѣкај, чѣкај док ни се љши ошѣгдишѣ ља велѣмо...*;

2) за радње које су се по неком реду или обичају понављале: *кад гдѣ ја крѣни, дн сѣдани*;

3) за свршене радње.

Однос *свршеност* / *ѣрајност* овде се не поклапа потпуно са глаголским видом.

Категорија 3 ограничава се на типично приповедање, док се категорије 1 и 2 јављају и у краћим саопштењима. Категорија 3 не употребљава се у стилу II (кад очевидац прича туђе радње).

Опширније о овом облику в. у Нашем језику, н. с. VII 153—166.

ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

197. Вуковић (74, 97) констатује да се у Пиви и Дробњаку не употребљава плусквамперфекат од несвршених глагола. У Цу се доста често може чути и такав плусквамперфекат, са помоћним глаголом у имперфекту: *бјеше л-одило које на њању ?; бјег нешто сјај њо јушо ња ми не бјеу волџи на њашу* итд. Плусквамперфекат несвршених глагола са помоћним глаголом у перфекту врло је редак, али се може чути: *Зва ме њаде да му њомџем, њје чини ми се бјо косјо њишиа Цу; Краљ је радило бјо на ња ѡга Љп* (у примеру *Пийа је гостодар бјо*... Ко можда је глагол схваћен као перфективан).

Основна је карактеристика плусквамперфекта, бар за овај говор, резултативност у прошлости. Отуда на пример реченица *бјо је дош* обавезно изискује допуну којом ће се прецизирати пре којег тренутка у прошлости је дошло лице о коме је реч, односно у којем тренутку се долазак тог лица могао узети резултативно, као прошли факат. Понекад се то време подразумева из „контекста“, из ситуације; нарочито је тај случај чест код плусквамперфекта са имперфектом помоћног глагола, с обзиром на то што и сама везаност имперфекта (било којег, па и помоћног глагола) за доживљаје говорног лица често даје временску одређеност и без других средстава. Тако је сама реченица *бјеше дош Љубо* довољно временски одређена ако се зна кад је говорно лице било у ситуацији да запази да је та радња извршена. Отуда разлика између облика са перфектом и облика са имперфектом помоћног глагола о којој говори Ј. В. (96).

С обзиром на обично резултативно значење плусквамперфекта, природно је што се он врло често чује од оних глагола (свршених) чије је основно или уобичајено значење резултативно, као: *сиђишии се, накашрјшии, подрејши се, сукнуи, залеђи се, њојшии* и сл. Прецизније речено *куј сѡ ош сиђишии*? не значи: куда је *њочео* журити, него: куда *жури*; *куј си њојшии*? не значи: куда си почео журити него: куда *журиш*. Значење перфекта је овде, према томе, презентско (разуме се — трајно). Природно је онда што ће се за перфекатско значење употребити други облик а не перфекат, и разумљиво је што ће то бити плусквамперфекат. Мислим да је овакве природе Маретићев пример (стр. 544): *Турци... су се њако близу били њрикучили, да су се могли ѡући, а такви су примери сасвим обични у СК-Љ: Куђ ош бјеху накашрјшии* ДБје; *бјеше се некуј сиђишии* Цу.

Али се плусквамперфекат може употребити и без резултативности везане за одређено време у прошлости. То нарочито често бива кад је последица (резултат) радње уклоњена или нестала, тако да је нема у садашњости: *не знам ње ми је, а бјо сам га наш; сѡна је вѡлика — видѡи како сѡ усѡд умериѡи — а било је зѡлѡду нашло ѡјеѡ; ѡдѡви не ѡрѡз, а било је родѡло ѡеѡѡа бѡѡа* — итд.

Овде не мора бити потпуног уклањања резултата радње, него може бити у питању извесно његово слабење или пак непотпуност, недовршеност, па и несигурност у успех и вредност радње: *Љјеѡу*

сам кѹћу бѣ'јо озидѣ, ма је бо'јм се не'ћу ѿокрѣи како ва'љѣ; Бјѣсм-ужне'ѣли дѣсѣи ва'ша, сѣмо да ни га је скѹйи'и и са'ћѣс.

Од ове употребе плусквамперфекта није семантички далеко његова модална употреба, као: Бј'ѣг ево крѣну'о на Грѣво, ѿѣ не знам о'ћу ли мѣ'ћ ѿро'йи'и'и (крѣну'и је овде резултативног, трајног значења).

Плусквамперфекат у приповедању донекле алтернира с перфектом без помоћног глагола, што зависи од приповедачког стила. Наиме, краћем перфекту у стилу I и II често одговара у стилу IV плусквамперфекат: II: Ле'же ѣн ѿбѣж да сѣва'ѣ, а на'шла кѣша ѿрѣи дѣн ѿѣ с-ѣѣ заглѣбѣло; IV: ле'га ѣн тобож да спава'ѣ, а бѣла на'шла кѣша прѣи-дѣн пѣ с-ѣѣ бѣло заглѣбѣло.

О ФУТУРУ II

198. Нормални облик футура II (бѣдѣм носѣ'јо) доста се ретко чује — углавном од млађег поколења. Иначе се замењује на разне начине:

— код свршених глагола замењује га облик презента: кад (ако и др.) донѣсѣм;

— неки несвршени глаголи имају нарочити облик презента за ову функцију: мѣгнѣм, смѣднѣм и др. (в. у Морфологији);

— доста често, нарочито од старијих особа, може се чути префикс уз-: кад усѣра'и'и'мо, ак-усѣи'и'ѣ итд.

— уз ако скоро редовно долази аорист несвршених глагола (аорист ове функције издваја се од нормалног аориста): ако дѣдѣи'и'ѣ, ако слѣвѣсѣмо итд.; уз кад аорист ређе долази; и од свршених глагола се доста често уз везник ако поред презента чује и аорист: ако и'и'ѣ донесѣи'и'ѣ и сл.

Казивање предбудуће радње футуром I (ако ћу се на зиму жѣни'и — М. Ст. 121) није познато овом говору.

И Ј. В. и М. Ст. помињу наведене начине казивања предбудуће радње изузев конструкцију типа ако чѣи'и'и'ѣ, која је свакако настала из модалне употребе аориста.

РЕЛАТИВНИ ПЕРФЕКАТ ТИПА БУДЕМ РАДИО

199. Мар. (542) овај облик назива другим ѿрфектѣом; по њему он „значи исто што и I перфекат; разлика је само у томе, што се II перфекат узима понајвише у зависним реченицама“. По Ј. В. (87) овај облик се употребљава „у значењу перфективне радње за обичну прошлост, ма да се по својим последицама ипак радња доводи у везу с другом радњом у будућности“. И М. Ст. (120) констатује употребу овог облика. У Цу је стање овакво.

1) Овај облик не може се употребити у ирационалним условним реченицама типа да ме будѣи за Ивана дала, сад би ѣно мо'ји свѣи'и

били; да не будем вјеру ѿгазио, ѿи га, царе, не би ни видео (Мар. 542).

2) Овај облик може се правити и од несвршених гдогола (уп. горњи навод из J. B.): *иѿиѿј га ѿи, ѿа ак-ѿн биде одиѿо, немѿј ѿи; ак-ѿна биде жѿѿла јуче* ... — и сл.

3) Овај облик се најчешће употребљава за радње прошле у односу на тренутак говора; међутим, он се може употребити и за релативну прошлост, прецизније — за радње прошле у односу на један тренутак у будућности — без обзира на њихов однос према тренутку говора: *идѿи ѿи у недељу ѿамо, ѿа ак-ѿн биде уздрѿа, ѿиѿи му волѿве*.

Према томе, овим обликом се казује радња за коју је неизвесно да ли ће бити вршена или извршена пре једног тренутка у будућности (ако *биде косиѿо* = ако се покаже да је косио), а о односу према садашњости самим обликом се ништа изричито не казује. Ова неизвесност (да ли ће радња бити извршена) даје овом облику модални карактер.

ИМПЕРАТИВ

200. Негативни императив од свршених гдогола чује се ретко: *не заборѿви кључ; не иѿни, ѿдоле*; замењује га *немѿј* + *инфинитив*. Код несвршених гдогола напореѿо се употребљавају негативни императив и конструкција са *немѿј*. Занимљив је пример који сам забележио у Штитарима (ЈБ): *немѿј раѿиѿи ни мѿј ѿричаѿи*.

Облик II л. јд. употребљава се и за неодређено лице из неке одређене групе: *донѿси коѿи сиѿубе; ѿоглѿдни коѿе да не ѿодаѿи звиѿраѿи онѿ брѿве*; ипак се у оваквим случајевима радије употребљава II л. мн. Уп. и у изразу: *иѿни ѿи нам* (= сети се).

Врло ретко је I л. мн. (в. у Морфологији).

Речца *дела* (М. Ст. 90) не употребљава се. Речца *дѿ* употребљава се иза облика *ѿла*, *ѿје* и даје нијансу нераѿо дате или изнуђене сагласности (*ѿје дѿ — ка-ѿи је ѿблѿко зѿѿѿло*), понекад и нијансу инсистирања на заповести.

Облик *ѿану*, поред значења императива од *ѿаѿи*, употребљава се напореѿо са *ѿну* као речца испред императива: (*ѿ*)*ану најѿиѿи двије риѿечи ономе ѿеѿѿѿу*; ну имамо само у *ну-оди*.

Облици *ѿла-ѿламо-ѿлаѿе* не употребљавају се појачајно уз императив (М. Ст. 90), него само за давање сагласности или пристања за вршење неке радње: *Оѿу л-одиѿи ѿамо? — Ћла; Јѿ еѿ-ѿзео да ѿѿѿѿм овѿ дрѿѿло. — Ћл-ѿла*.

Императивно значење има и *неѿј(ѿе)/неѿѿ(ѿе)*.

Поред нормалног значења (императив или сл. за III лице, са обликом презента), *неѿка-неѿкаѿе* употребљава се као негативни императив за разне радње које представљају неку сметњу: *неѿкаѿе да ѿѿѿѿмо; неѿка, ѿдоле, не грѿј*. У значењу строжег негативног императива *неѿка* се употребљава са глаголском именицом: *неѿка грѿја дѿ; неѿка ѿѿѿма*.

И неке прилошке речи добијају императивни наставак за II л. мн.: *зѿѿѿѿѿе* (уп. и Вуш. 59), *ѿоѿѿѿѿе, брѿѿѿе, ѿѿѿѿѿе се*.

ПАРТИЦИПСКИ ОБЛИЦИ

201. Прилог времена *прошлог* не употребљава се.

Прилог времена садашњег, напротив, сасвим је обичан. Ипак се може рећи да је ређи него у књижевном језику. Тако се, мислим, уопште неће употребити облик *будући* у узрочној функцији типа: „*Јосиф ... будући њобожан ... намисли је шајно џусийиш*“ (Мар. 564). И у временској функцији герундија се нерадо употребљава. Најбоље се одржава у начинској функцији (уосталом — у овој функцији му је најтеже наћи адекватну замену).

Радни џридев се нерадо атрибутски употребљава, знатно ређе него у данашњем књижевном језику.

Такође се ређе употребљава *џрини џридев*, јер се уопште избегавају пасивне конструкције.

КОНСТРУКЦИЈА ТИПА: *бијо ддћ*

202. Неприхватљива је дефиниција Маретићева (стр. 557): „*морање* у прошлости“. Ј. Вуковић је с правом одбацује, дефинишући значење тога облика као *џребање* у прошлости (ЈФ XVII, 99). Те дефиниције Вуковић се углавном држи и у ЈФ XX, где је овом облику посвећен цео чланак. Љ. Стојановић (ЈФ II) види у значењу овог облика извесну упитну нијансу. Према овој тврдњи Вуковић (ЈФ XX) односи се с резервом: „Према томе је јасно ... да се питање може и не осећати или се осећати само ... у далеком одблеску“. Констатована је и нијанса прекоревања.

У староцрногорским говорима ова конструкција (заправо, сложени глаголски облик) сасвим је обична, а што се она — у поређењу са осталим глаголским облицима — ређе чује, долази услед ограничености њеног значењског поља.

Наиме, у СК-Љ њена је функција ужа него што би произлазило из Вуковићеве дефиниције. Тачно је да се овај облик увек може заменити са *џребало је да + џрезениј*, али не и обрнуто: не може се свако *џребало је да + џрезениј* заменити овим обликом. То долази отуда што се овај облик може употребити само кад хоће да се каже да је субјекат сам крив за неповољну или незгодну ситуацију у којој се нашао. Другим речима, овим обликом се (кад је у потврдној форми) казује радња коју је требало да врши или изврши субјекат у *сојственом инџересу* (односно у интересу остварења својих намера); за одречну форму дефиниција је супротна. Отуда уз овај облик обично (кад год се то не подразумева из контекста) стоји реченица којом се казује шта би се постигло (или избегло) да је субјекат друкчије поступио: *бијо је чвџдџи кџ ја овџ мџју, џџ је нџ б-изгубијо*. Кад је јасно о којој је радњи реч, инфинитив у овој конструкцији може и изостати: *а џџи нџ бијо!*

Подвлачим да ову допуну, заправо ово сужавање Вуковићеве дефиниције, дајем само за говор СК-Љ; уосталом, неки примери које наводи Вуковић не би били обични у овом говору: *не бијо куйоваџи толике браве, ња сад не знаш шџа ћеш ш њима* (ЈФ XVII, 99); *зашџо не чува џвоју џлаџу . . . и њихове рабоџе не бјеше глџдаџи* (ЈФ XX, 266). Ни у безличном облику (*било + инфинитив*) ову конструкцију нисам бележио.

Још да напоменем да у СК-Љ ова конструкција нема апсолутно никакву упитну нијансу. Истина она се може заменити *формално* упитном реченицом, али та упитна реченица представља адекватну замену само утолико уколико и није питање него прекор: А: *Убијо сам се*. Б: *А џџи нџ бијо џрчџи!* | *А џџи џџо си џрчџ!* | *А џџи џџеси џрџџ џрчџи*.

СЛОЖЕНИ ОБЛИК ТИПА: *имџ џогџнџџи (имџ сам џогџнџџи)*

203. Опширније је ову конструкцију анализирао Вуковић (Радови Научног друштва НР Босне и Херцеговине II, 15-18). Он с правом критикује дефиницију РЈА, где се ова конструкција изједначује са модалним футуrom (за садашњост: „Србља“ *јамачно ће овде биџи месџо „Грбља“*). Вуковић о овој конструкцији констатује: да она значи „неизвршеност једне у датој [прошлој] ситуацији могуће, (по субјективном ставу говорног лица) извршљиве глаголске радње“, тј. „имах пасти . . . = умало што нисам пао“ — што одговара и Вуковом тумачењу; да се она употребљава само од свршених глагола; да се она, иако ређе, може употребити и са имперфектом помоћног глагола, а не само са аористом и перфектом; да се инфинитив у њој не може замењивати презентом и свезом *да*; да се не јавља у одричној форми.

Скоро све ово може се применити и на говор СК-Љ; само конструкцију са имперфектом нисам бележио, а мени лично је не-обична. Можда би Вуковићеву дефиницију требало допунити у том смислу што се овим обликом казује замало, једва избегнута *нејовољна* прошла радња (неповољна било са становишта говорног лица, било са становишта субјекта): *џма ме убиџи онџ џдџн*; *џма он нџџи џџо је џрџџџџо*.

Још да напоменем да овај облик не изискује зависну (или супротну) реченицу као допуну (за разлику на пример од конструкције *ћџше џмриџџи*, код које је то често случај).

Остале конструкције са *имаџи* о којима говори Вуковић на поменутом месту (*нијеси ми имао задиркиваџи дијеџе . . .* и др.) умногоме предазе границе обичног у овом говору.

СЛОЖЕНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА *хйейи*

204. Опширно је о њима расправљао Вуковић (Радови II, 1, 18-45); о неким од ових конструкција има речи и код Мусића (Кондиционал у хрватском језику, Рад ЈА 126) и Љ. Стојановића (ЈФ II). У говору СК-Љ издвајају се ове конструкције са *хйейи*.

1) *ћах + инфинитив* — као потенцијал за прошлост у разним нијансама: *ћаш-ўмријейи да нѣ дбђе дѣкѣор*. У овом значењу овај облик обично изискује допуну којом се казује шта је спречило извршење или вршење радње, или пак шта би омогућило ту радњу. Често се то разуме из говорне ситуације. У овој функцији може се употребити инфинитив и од свршених и од несвршених глагола (од несвршених нарочито у одричним реченицама).

2) *ћах + инфинитив или ѣриповедачки императив* — за понављању (у квалификативном смислу) радњу у прошлости. Вуковић (о. с. 28) анализира и ово значење, али помиње само конструкцију са инфинитивом. У СК-Љ је конструкција са императивом чак знатно обичнија. До ње се дошло свакако зато што је једна од основних функција приповедачког императива казивање радњи које се понављају. У овој функцији конструкција са несвршеним глаголима мање је обична, али је ипак има: *ћаше љди За, ћаше дондси Цу* — и сл. (заменује је обично имперфекат).

Ниједна од наведених конструкција са *хйейи* не употребљава се у причању по чувењу.

3) *ћах + инфинитив*, у намерним реченицама. У зависној намерној реченици ова конструкција употребљава се кад њен субјекат није и субјекат главне реченице: *ајде љи за брѣвѣма ћаше м-ѣн љомдѣ; ѣриѣдз-овогѣ мѣлѣга ћѣк љдѣ љ Прѣдѣ*. Заправо се ова конструкција употребљава не уопште у намерним, у чисто намерним реченицама, него у намерно-узрочнима (главна реченица је скоро редовно императивног карактера (= ... *јер ја намеравам да љођем у Прѣдо*). У овој конструкцији се уопште не осећа нијанса значења типична за презентску (модалну) употребу имперфекта (несигурност и сл.); ако би се то хтело изразити, употребила би се и узрочна свеза или би се реченица осећала као напоредна, а уместо *ћах* употребило би се обично *дѣѣх* или *вѣѣх*. И овде се могу употребити глаголи оба вида.

4) *нећу ли + инфинитив* (у зависној реченици) такође има нијансу намере — за коју није сигурно да ће се остварити (= *не бих ли + радни ѣриѣв*): *љдѣм нећу ли нѣѣ онѣ кѣзу; вѣѣни брѣве нећѣ ли сѣѣ сѣми*. Овде заправо имамо пре циљ него намеру.

У II лицу употребљава се и у значењу блаже заповести — са нијансом молбе: *не-ли ми дѣдѣѣ љѣ урѣвѣк; неѣ-ли га мѣло љднѣјей За*.

У овој функцији помоћни глагол нема акцента, ни дужине на самогласнику у основи.

205. Неке реченице са везником да издвајају се у извесној мери — преко елипсе — у конструкције специфичног значења, прелазећи оквири зависне реченице од које воде порекло. Поменућу ове.

да + *йерфекат*. Обично има значење некатегоричног предлагања, често са извесном несигурношћу или колебањем: *што мислиш, да си ишд до Бдкѣ; да смо мало косыл, а да оштдвимо овд*. Конструкција обично остаје у оквирима зависне изричне реченице.

да + *й*резени. У I л. мн. замењује императив у свим нијансама (као независна реченица, или — са ублаженим значењем — као допуна за *ја бих*).

да + је + инфинитив. У безличним реченицама има двојако значење: 1) некатегорични предлог говорног лица (алтернира са конструкцијом *да + перфекат*): *да је иди до у Марка*; 2) жеља говорног лица коју би требало да изврши неодређено лице: *џ да је иустио улеђи тџмо* (обично се и оваквим реченицама додаје субјекат у дативу: *кџме, чдјку, чељадџи* и сл.).

Са субјектом (у дативу) конструкција значи жељу субјекта (тј. оно што говорно лице оцењује као пожељно за субјекат): *да му га ј-увидиши*.

да + би + инфинитив; да + је било + инфинитив. За ову конструкцију вреди све што је речено за претходну у жељном значењу; разлика је једино у томе што је овде жеља ирационална (односи се на ситуацију у прошлости), док је модална компонента углавном презентска (жеља или претпоставка о пожељности припада углавном садашњости): да га је било убити, нō кō је шадē звāв шид он сирēм!

да + бјеше + инфинитив. Разлика је од претходне конструкције у томе што овде и модална компонента припада прошлости: *да ми се бјеше, кукавцу, најдс!*

да + *ђе* + *инфинитив*. Ова конструкција има значење жеље говорног лица; глагол *хитети* има овде семантику помоћног глагола (као у футуру): *да ђе умријети*. О зависном и независном положају у реченици може се рећи што и за горње конструкције.

сл. Исто вреди и за бројке именице на *-ина* и *-ица*: *ми иџиџина, дни двојица* и сл.

У синтагми *број + именица* придев или придевска заменица обично стоји на првом месту, и обично има облик који одговара роду именице и стварном броју; ово вреди и за бројеве мање од 5 и за веће од 4: *ддбри два чдјека су иџун иогинули* За, *ови четрдес људи* Рокоче (Цу), *ови два браћа* За и сл. Међутим, облик женског рода често се јавља и за друге родове, нарочито за средњи: *овѣ два сѣла вѣзде се љиѣио држѣ* ДБје, *сѣиојѣху иџне два ибрика* Штитари (Љ), *онѣ два Никдле су...* Цу. И ван номинатива атрибут у оваквој позицији показује исту тенденцију у погледу броја: *иошиџнѣ ироџику људи* ДЗа, *љиѣиѣ два дмна* ГЗа, *иѣ два идиѣ* Рокоче Цу (у сва три примера акузатив), *иџиѣма два Зѣћанина* Штитари (Љ), *овиѣма двѣндѣс друѣа* Махала (Зета), *код овѣје два Крусе* (Љ).

Што се тиче слагања у падежном облику, примере као последња три нисам слушао у Цу, Бје и За, него уз непроменљиви бројни израз ни атрибут неће добијати наставке падежа који би одговарао реченичној функцији израза. У таквом случају извесна разлика постоји само између номинатива и акузатива у мушком роду: док се у номинативу наставак колеба (*-и* / *-е*, понекад уз бројеве од 2 до 4 и *-а*), дотле је у акузативу увек *-е* (ретко *-а*); и у осталим зависним падежима по правилу долази *-е* (ретко *-а*): *ддбри* / *-ѣ* (ретко *-ѣ*) *два радника* (ном.); *ддбрѣ* (ретко *-а*) *два радника* (ак.); *од ддбрѣ* (ретко *-а*) *два радника*; *су ддбрѣ* (ретко *ддбрѣ*) *два радника* — итд.

Ако је придев између броја и именице стање је овакво: *два ддбрѣ* / *ддбрѣ радника*; *иџи ддбриѣ радника*.

У предикату несамосталне речи имају по правилу облик који одговара роду именице и стварном броју: *два су му браћа иогинули* и сл.

О МЕСТУ ЕНКЛИТИКЕ У РЕЧЕНИЦИ

208. У погледу места енклитике у реченици стање је доста архаично и више се слаже са звуковским књижевним језиком него са данашњим језиком штампе и радија. Наиме, енклитика радије него у данашњем књижевном језику заузима друго место у формалном смислу, раздвајајући често и тесно везане синтаксичке целине: *Пѣику сам и Жѣрку иџѣ*; *ја њем-и-ј-дн*; *Вѣја сам Пѣрова иџиѣ* и сл.

Што се тиче међусобног редоследа енклитика, место енклитике *бих*, *би* итд. друкчије је у ДБје, Љ, Ко, Љп и даље у Зети, Ријечкој Нахији и Црмници, а друкчије у Цу, ГБје, ГЗа, где је стање као у књижевном језику. Одступање на југоистоку састоји се у томе што ова енклитика долази иза заменичке енклитике; понекад стоји и даље у реченици, нарушавајући правило по коме све енклитике у једној реченици стоје заједно: *увѣлиѣ се би* ДБје, *рѣка иџи би* Косијери, *ја је бих иронаѣ* Ко, *љѣше иџи би било* Крусе (Љ), *дн иџи би рѣка* Зета,

да се задѣјо би Љп, *иѣкѣ ии ирѣчѣи* би Љп, *ѣн је* би довео Вир, *ѣна се* би ирѣѣла Ријека — итд.

У историјској перспективи ово мора значити да је помоћни глагол у потенцијалу касније добио карактер енклитике.

Интересантан сам пример забележио у За, у коме енклитика је има место као и друге глаголске енклитике : *ѣн је* му *рѣкѣ*.

О УПОТРЕБИ ВЕЗНИКА

209. Овде неће бити речи само о везницима него и о другим речима и изразима којима се одражавају реченични односи. Примере наводим азбучним редом.

ѣ (ређе *а*). Употребљава се у временској реченици у значењу *чи* : *А дођѣк ѣн лѣже*. Удвојен (*ѣ...ѣ*), овај везник се употребљава као раставни, са доста ограниченом функцијом (у зависним реченицама кад се износе разне могућности нерелевантне за исказ главне реченице : *свѣдѣн ми је — ѣ дошѣ, ѣ не дошѣ*; понекад се у овој функцији чује и *јѣ*).

ада. Употребљава се у неколика случаја:

— на почетку исказа којим се износи нека сумња, резерва, ограда у погледу вредности, примењивости, веродостојности и сл. онога што је речено у претходном (туђем) исказу, и уопште нешто супротно ономе што би се очекивало на основу претходног исказа : *Дѣће Дука. — Ада јѣ сам ирѣчѣ ш-њим, ма с-ѣн о иѣмѣ нѣ задѣјева*;

— (заједно са неким упитним изразом) за оспоравање или довођење у сумњу друкчије могућности : *ада кѣ ће ако нѣћу јѣ?!*;

— после негативног императива (у туђем исказу) као питање шта треба радити уместо забрањене радње (ако је *ада* само наглашено је) : *Немѣј иѣ рѣдѣи*. — *Адѣ?* (*ада иѣд?* *ада нѣ?* и сл.);

— на почетку питања којим се наговештава јачи степен догађања нечега при повољнијим околностима, будући да се то догађа и при мање повољним околностима : *ада кѣко ће зимѣс бѣи сѣудѣно кад је сѣд овѣкѣ?!*;

— као емоционална речца : *ада дѣу иѣ да ѣ-ѣн ирѣ!*

Како се види, овај везник не везује делове једне реченице, него шире делове говора (најчешће разних лица).

адок (*ѣдок*) и *каоли* (*кѣоли*) блиског су значења, а ипак се разликују у нијанси. *Каоли* стоји испред реченице која показује нешто супротно или неочекивано, необично, што је избило на видело захваљујући акцији, поступку или држању субјекта претходне реченице, нешто супротно или необично што је тај субјекат учинио : *Поглѣдѣн ѣн каоли-иѣдѣ јѣдан војѣник*; *Пѣђи јѣ онѣмо каоли-он сѣдѣ*; *Прислѣшѣни ѣна каоли се чујѣ нѣиѣио*. Напротив, везник *адок* није у таквој зависности од субјекта реченице.

а и. Овако употребљени, ови везници означавају некатегоричност (= *ја и*): *а и нйјесу*...

ајбџ, речца за категорично одрицање: никако, нипошто, а-ја.

акаולי се доста ретко чује; обично се у том значењу употребљава *а нџ*: *не мџгу сеђейи а нџ да радџм*.

џм (*ам*). Као супротна свеза није обично; напротив, редовно стоји уместо *им*.

ама: в. *ма*, *е*.

аоли сам бележио у ГЗа; нисам сигуран значи ли само *каоли* или и *адок*.

аХа (са звучним *х*; цела реч се изговара или назално-орално или само назално; акценат варира), речца за потврђивање (= *да*).

бар. У Цу сам бележио само облик *баре* (*бџре*). Према југоистоку сам бележио и *бар* и *барем*.

већ се не употребљава као супротни везник, већ само у прилошком значењу, па и то доста ретко.

да се не употребљава као потврдна реч (заменеује га *јџс*, *џ*, *аХа*). О употреби везника *да* у зависним реченицама в. у синтакси глагола.

дакле се не употребљава, а ни *џрема џоме*, *оџуда*.

да м се употребљава само у одрично-упитној реченици — у значењу *заф* (које не употребљавају типични представници).

даџи, модална речца; најчешће значи *ваљда*, које се не употребљава.

даћи (од *да ће и*). Врло је обична реч у значењу *бар*, *макар*, али само уз изразе који значе количину: *даћи мџло*, *даћи џеџина*, *даћи двџје* итд.

е се употребљава у сложеној реченици двојако: на почетку узрочне и на почетку исказне реченице. Узрочно *е* је што и књижевно *јер* (које се не употребљава), и неће се никад употребити у инверзији. Исказно *е* одговара књижевном *да*, које се такође употребљава. У реченицама у којима има и изражавања намере или жеље *е* се неће употребити: *рџкли су му да дџџе* (а не „е дође“). У обе службе *е* ће бити пореклом од анафорске заменице; у исказној служби то је прозирније (уп. немачко *dass*).

џ, речца за потврђивање сопственог исказа (или дела тога исказа) који саговорник понавља у упитном тону (у неверици или зато што није сигурно чуо или разумео): *Доџџ је Мџрко*. — *Мџрко?* — *џ*. У облику *џ-јџ* има нешто појачано значење: „управо то (тако)“. И ова речца биће пореклом од анафорске заменице.

е се употребљава и на почетку реченице као модална реч којом се означава одлучност и категоричност тврдње; у сличном значењу могу се употребити и *ма*, *ама*, *ема*, *ада*.

ема: в. *ма*, *е*.

заф: в. *да м*.

зйсьо/зайсьо значи скоро исто што и *вала*, тј. даје исказу призиву категоричности. И код Мил. (234), само код њега има и *зисџа*.

или: В. али.

јџ: В. џ.

јер: В. е.

каји се употребљава у значењу *као*, поред *ка̋*; уместо *као* и употребљава се *ка̋* и. Понескад се чује и сажети облик: *ки̋*.

каоли: В. адок.

кџм се употребљава на почетку нарочите зависне узрочне реченице — кад главна реченица има нијансу вероватноће или извесности (што се заснива на ономе што се каже у зависној реченици); у књижевном језику овом везнику одговара чим: *џмријеће кџм љџје кџв*.

ма се употребљава у значењу супротне свезе *али*, које није обично. Нешто појачано значење имају *ама* и *ема*. Сва три везника употребљавају се и на почетку реченице, као модалне речи са значењем одлучности, категоричности.

мада се не употребљава.

на̋ко (*на̋ко*) значи *сем*, изузев: *дџу на̋ко ме шџо смџнџ* За; *не мџсе џџ на̋ко на̋ко дн; нџкакџ вџдџ о-џога џџџа џџла нџма на̋ко шџо се мџчим*. Израз *на̋ко кџ* (*који* и сл.) значи: ретко *ко*.

него се не употребљава; замењује га *нџ* (*нџ*), понекад и *ада*.

џак се не употребљава.

џочџм. Употребљава се у одрично-упитним (ређе упитним) реченицама и значи „којим случајем“ (где је *који* неодређена а не упитна заменица): *да нџје џочџм кџ дџџџо?* (= да није случајно, којим случајем . .).

џремда се не употребљава.

џрије нџ. У књижевном језику уз овај везник долази и *шџо*, а у СК-Љ не долази: *џрије нџ смо га вџџели*.

џрилџкџм значи: вероватно.

џе у приповедању често стоји на почетку реченице, у значењу приближно: *џада, онда* (са нешто слабијом временском нијансом); заправо служи за повезивање с претходним текстом, да се одржи континуитет приповедања: *џе — шџо џи џрилџм — мџ кџџи . .*

џек(е) (ређе *џекен*). Наглашено је у временској реченици, у значењу чим: *џџке га вџџџи рџџи му*. Као речца за изузимање обично је ненаглашено: *џекен шџо се мџчим ш-њџм Ко*.

у *којџ*. Овај израз употребљава се у функцији временског везника (за истовремену перфективну радњу): *у којџ дџџи набре Прџго-новџџа, џрисџџи се шџџ су заборџџџи и сл.*

ПРИЛОГ I

ТЕКСТОВИ

О Сули

Оћемо л-о Сӯли пѣвѣ?

Сӯла Радѣв из-Кѣмѣнѣ — тѣ је бѣио пѣмѣтан чѣлѣк. Увѣтио с-ѣн нѣје з-главѣриѣма загѣрачкиѣм, пѣчѣли да се погѣнѣ ѣли је бѣлѣ ју-наштво ѣли пѣмѣт. Главѣри загѣрачки зборѣли ѣ бѣлѣ јунаштво, а Сӯла ѣ бѣлѣ пѣмѣт. Сӯла запео ѣ бѣлѣ пѣмѣт, велѣ: „пѣмѣтнѣме јунак кѣѣа вѣдѣ“. А Загѣрчѣни: нѣ бѣгоми.

Потрѣјѣло онѣ нѣколико, нѣ се посѣди Загѣрчѣни. Загѣрчѣни на скѣп — бѣгоми се не мѣгли нагодѣт окѣ прѣсудѣ — кѣко тѣ и штѣ тѣ. Нѣ нѣки одовѣд рѣци: нѣјболѣе да ѣдѣмо за Сӯлу. Те ѣни јѣдно мѣмче — ѣјд за Сӯлу, да дѣѣ Сӯла да прѣсѣдѣ.

А Сӯла сѣ и нѣдѣ е ѣни мѣгѣ послѣт за нѣга, пошто сѣ нѣдѣ е сѣ нѣтѣ нагодѣт Загѣрчѣни. Сӯла чѣвѣ жѣвѣ кот-кѣѣе и глѣдѣ свѣ ѣе ли кѣ дѣѣ. — У кѣѣ вѣѣи ѣвѣ мѣмче, ускѣч-у кѣѣу, пѣ довѣти стрѣку — нечесов коѣѣх — и лѣж-уз ѣгѣѣ.

Дѣѣи онѣ мѣмче, улѣз-у кѣѣу:

— Помѣгабѣг, Сӯла!

Сӯла ни да чѣѣ нѣ се разѣчѣ кѣ да је на нѣга двѣдѣс рѣнѣ. Онѣ мѣмче му се прѣмѣкни, ѣбрѣи га:

— Штѣ је, Сӯла?

— Ёво велѣ мѣѣѣм се жѣвиѣх мѣкѣ — да ми бѣг дѣѣ ѣе ѣзѣт да се не мѣѣѣм вѣше.

— Ада мѣѣне су послѣли главѣри загѣрачки да ѣдѣш да сѣдѣш Загѣрчѣнима.

— Ё велѣ бѣгоми не мѣгу, нѣ ми поздрѣви Загѣрчѣне, кѣж-ѣм ѣ Сӯла тѣке жѣв и бѣг знѣ што ѣе бѣт ш-ѣѣм. А жѣ ми је, бѣжѣ ти вѣѣра е не мѣгу пѣѣ да нагѣдѣм Загѣрчѣне.

Онѣ се мѣмче вѣри, дѣѣи на Петровѣч ѣе су се бѣли скѣпѣли Загѣрчѣни, кѣж-ѣм што је рѣкѣ Сӯла. Те ѣни бѣгоми — нѣмѣ збѣра — нѣ се мѣрѣ јѣпѣт ѣдѣт за Сӯлу. Нѣ кѣ ѣе да ѣдѣ — те јѣдан ѣд ѣниѣ главѣрѣ што су се погонѣли ш-ѣѣм појѣши кѣѣа — да би догнѣли

Сўлу и ўзми двоје мѡмчади — јѣдан да вѡдї кѡња, другї да држї Сўлу. Сўла их опазї қа-су му се примакли близо кўћѣ, пѧ јѡпѣт уз огѧњ. Овї главѡр загѡрачкї дѡђи и кѧжи му штѡ је и да нѣмѧ збѡра, нѡ како гѡђ мѡже да йдѣ.

— Не мѡгу се велї одговѡрїт тѣбе қа-си тї дошѧ, нѡ се јѧ јѡдан не мѡгу нѧ коња држѧт нѧко да ме спрѣѧ нис-тѣ ўлице кѡманскѣ — да остѧнѣ спрѣдѧ од мѣне.

— Ево сам јѧ довѣо, Сўла, двоје мѡмчади, пѧ ће те јѣдан држѧт а јѣдан водї-кѡња, не бѡј се слѡбодно.

— Ё ада ѧјде да прѡвѡмо, дѣ.

Ўзм-ѡни Сўлу, изнѣси га међу собѡм и прїми нѧ коња. Јѣдн -од онѣ мѡмчади ўзми кѡња за ўзду а другѡ са стрѧнѣ држ Сўлу зѧ рѡку да не пѧнѣ. Окрѣн-ѡни да йдў, а Сўла — нѧгни се час овѡмо час онѡмо, кѧ ће да пѧнѣ.

— Ѧј велї устѡв, за йме бѡжѣ, скидѧ ме с кѡња е погїбох!

— Нѣ велї, Сўла, ако бѡга знѧш, нѡ да йдѣмо.

— Не мѡг-овѡкѡ имена ми бѡжѣга.

— Ада би ли мѡгѧ йкѧко, Сўла чѡче?

— Ё да ймѧ јѣдно мѡмче да ме држї с-ѡвѣ другѣ стрѧнѣ, нѧдѧ бих се е бих мѡгѧ сїс.

— Дѡбро, Сўла, ев-овѡ мѡмче што вѡдї кѡња нека те држї, а јѧ ћу водї-кѡња.

— А тї ѣла, нѡ ми је мўка да ми тї кѡња вѡдїш чѡче.

— Нека ти нїје нїшта мўка, сѧмо ако мѡгнѣш како да йдѣмо.

Ўзм-овї главѡр загѡрачкї да му вѡдї кѡња и сїдў на Петровѧч. Нѡ тѧмо — Сўла бѡгоми ўспїѣ да нагѡдї Загѡрчѧне. Ка-се завршї свѣ крѣнў јѡпѣ-троје мѡмчади да ћѣрау Сўлу увр Кѡмѧнѧ. Прїмѣ Сўлу нѧ коња и крѣнў да йдў. Нѡ Сўла онїјем двоїнци што га држѣ:

— Ану пўштїте ме да вїђу дѧко мѡгнѣм сѧм да не млѧтїте до у Кѡмѧне.

Онѡ двоје мѡмчади јѣдв-и дочѣкѧј да не йдў у Кѡмане и пўшти га. Одмѧкни јѣдно десе-кѡрѧкѧ, а Сўла јѡпѣт и онѡмѣ те му вѡдї кѡња.

— Дѧну ми, сїне, тў ўзду да вїђу да је нѣ бих мѡгѧ сѧм држѧт, пѧ тї йди зѧ мнѡм.

Дѧди му онѡ мѡмче онў ўзду, пѡђи за ѧїм. Поткўпи Сўла онў ўзду — а кѡњ бїјѡ јѧхѧїи, нѣкѡг-од онїје глѡвѡрѧ загѡрачкїјѣх — удѡри га ногѡм, а онї кѡњ сѣкни пре-онїје пѡљѧнѧ. Обрни га Сўла у вїтѧ прео нечесовѣ пѡљѧнѣ, а свѧк се зачўди што бї Сўди. Сўла ѡндѧ устѡви кѡња, пѧ йм рѣци:

— Је ли бѡљѧ пѧмѣт нѡ јунѧштво, рѣкох ли ви јѧ е јунѧк пѧ-мѣтнѡме кѡња вѡдї?

— Е јѣс, Сўла, бѡгоми.

(Горњи Загарач, Мѡгост)

Џ Кѣку

Прије Бадње вечери одили су Търци да купѣ арач. Међу нама овудијен није било потурчењакѣ. Није се ни арач дава, на-ако су што Търци на сил-отѣли.

Једном крѣнули Търци њ-Служа — арачлије — покупили арач уза Загараце и залогоровали на Бешин Ђба. З-Бешин-Ђбла пѣђ-арач-лије да купѣ арач проз Гѣрњѣ Загараце. Нечесови дѣђи (Търци) пот-присоје ђд Гѣрча кот-кѣћѣ Кѣковѣ.

Кѣко имѣ два сина — мали су били — и жѣну Рѣсну, била је ж-ђетѣтом тадѣ. Кѣко је бйло сиромѣх — ниј-имѣ нијкад ништа. Што ј-имѣ живѣ одбйло љз Гѣрѣч, а у кѣћу ниј-имѣ ништа што је ваљало без један бакрач (кота).

Нечесов Турчин што су га звѣли Јърко љзм-онй бакрач да га нѣси мјест-арача. Кѣко скѣчи да ђтмѣ бакрач, помйчѣ се — Јърко на-једну страну а Кѣко на дрѣгѣ. Кѣко кад видй е тѣ м-ђтѣт Търци онй бакрач, извади жѣтарицу [малу пушку] изѣ пѣса, огѣњ! — Јърку посрѣд трѣуха, да му није ни пѣтом мака. Отолѣн скѣчи и побѣжи љз Гѣрѣч, а Търци за њим. И бѣгами га не стйгнѣ.

Врни се назаѣд, заѣжди му кѣћу, зарѣби му синове и Рѣсну и повѣди на Бешин Ђба. Она ѣца су била мѣла, нијесу жнѣла ништа о тѣмѣ, а Рѣсна се узмѣчила, ма није помѣгѣло ништа. Међу тиѣм арачлијама бйло и нечесов пѣбратим Кѣков. Кад је мѣкло и љзѣли Търци да вечерѣју, овй пѣбратим Кѣков се примѣкни код Рѣснѣ пѣ је пѣта да не чѣје нико:

— Би ли ти мйло бйло побѣѣ, јѣдна?

— Бй да је вајдѣ, бѣгоми.

На пољану од Бешин-Ђбла били су повѣзѣни кѣњи тѣрскй и даѣта љм вечерѣ. Он је наѣчи да пѣђѣ и да се провукѣ љѣ испот-кѣњѣ док изйдѣ на-ни крај пољанѣ, а ђн ѣ-ђтйс да видй кѣње и онамо да је пребѣчи пре-ђбѣра. Тако ђни бѣгоми и учинѣ и ђна побѣжй. Није смјѣла одйт пѣтом да је не срѣтѣ Търци, нѣ пѣђи осѣјем и дѣђи на кѣћниште. Не знѣла што ѣе чинйт — кѣћ-изгорѣла, за Кѣка није знѣла је ли погйнуо, а ѣѣц-остаѣла љ Търке, пѣ закѣкала на нѣ кѣћниште. Кад ј-ђна закѣкала зазѣви је Кѣко ижна-кѣћѣ, из оногѣ присоја:

— Немѣ кѣкат, немѣ, нѣ ѣјде к мѣн-овѣмо.

Ќтолѣ су побѣгли ко-Цѣквйѣ, тамо нѣје — сад м-ѣскочи из љма — ѣ, у Кривошйѣе и тамо се настѣнили. И данѣс се зѣвѣ Кѣкова Кѣћништа у Кривошйѣе ѣе љм је бйла кѣћа. А овѣ два сина су љм Търци повѣли у Малесйу и тамо љх потѣрчили. Нѣ прескочйх: ђни су тамо стојѣли двѣнаѣс гѣѣѣна, пѣ се јѣпѣт врѣйли.

(Гѣрњи Загараѣ, Многѣст)

Пилън и вакмајстор

Чуја си сигуро о Пилъну и вакмајстору, како га је Пилън мака?

Метнул-им Шваби наквиога вакмајстора — наквиога пса — нијесу могли од њега душкати. Они се жали на њега, кукај сваки дан да им га макну — ајбо, не помаже, неће па неће. Но оно више додиј властима, па зовни Пилъна (он им је био главар, кнез — што ли) — зовни г-у Котор — ал-у Рисан, не знам ти рех — да видѣ што ће Пилън рех за вакмајстора.

— Што-во, Пилъне, што с-ови народ жали на вакмајстора, је ли ви какав?

А Пилън ка Пилън, чуеш — ка лукави Кривошијанин:

— Ка најбољи што га ј-игда бил-у Кривошије. Јес — ка није: то ни ј-и отац и мајка, толџко ј-ови јадни народ дануо душом отка сте ни га поставили. То отка ј-он доша чинимо што ни је воља — ни ти кога гони за котробан ни нџашто. Ео виђ-о: ео ми пун тоблац котробана, а прије но ј-он доша није се тога могло у нас виђет.

Пилън онда пџт Кривошија, а вакмајстор пџт Рисна — макли га што га је Пилън валио. Тукај с-они двојца неђ-успџт. А вакмајстор Пилъну:

— Ћреди ли ме ти, Пилъне, ѳреди?!

— Не ја образа ми, но сам зборио за тебе најљеше што сам умјо.

(Цуце, Извори)

ПРИЛОГ II

РЕГИСТАР РЕЧИ И АКЦЕНАТСКИ РЕЧНИК

Овај прилог дајем више као допуну одељка о акценту, а мање као уобичајени регистар речи. Особености акцента у СК-Љ које сам запазио изложио сам већ раније; међутим, сматрао сам да је потребно да изнесем цео акценатски материјал који ми је познат, тј. акценат свих речи које знам — и кад њихов акценат потпуно одговара Вуковом. Наиме, уобичајена формула „остало је као код Вука“ или „остало је као у књижевном језику“ не би ипак дала непосредни податак о акценту речи које се изричито не спомену, јер код Вука има много речи којих у СК-Љ нема. Намера ми је била да овим омогућим лакше и потпуније упоређивање са цуцким акцентом при даљим акценатским истраживањима.

Речник је дат само у акценатске сврхе. Зато напомена о значењу има само где се на основу Вуковог речника не би могло знати о којој је лексеми реч (уз речи којих нема у Вуковом речнику и уз хомониме); понегде је наведен и неки уобичајени израз.

Означен је акценат какав се чује у горњим Цуцама. Уз примере код којих сам запазио колебање или дијалекатске разлике у акценту додато је упућивање на параграф у коме је о тим појавама било речи. Велики број примера забележио сам по сопственом сећању. Наводио сам и речи које неће бити аутохтоне ако се у Цу могу чути; ако ништа друго, оне могу послужити као илустрација продуктивности акценатских типова.

Глаголске именице нормалног грађења (на -ње) нисам наводио, такође ни прилоге који гласе као средњи род одговарајућег придева. Глаголи су навођени тамо где по азбучном реду долази проста основа, већином и онда кад се јављају само као сложени.

Где ми је затребао навод из Вуковог речника, давао сам га под наводницима, без ознаке извора.

У овом регистру има око 8000 одредница. Навођене су према азбучном реду стандардног књижевног језика ијекавског изговора.

Поред уобичајених, употребљаване су скраћенице: р.=ретко, ређе; НП=у народној песми. Остало је понегде „св.“ (свеза) уместо „везн.“ (рад је углавном писан 1958—1959. год.).

Означаванье акценатских *иш*ова уз речи у речнику. Акценатски тип именица означаван је према класификацији изложеној у т. 62. За глаголе (и глаголске именице на *-ње*) употребљаване су ове ознаке (уп. т. 88):

а — *иѣћ-иѣчѣм-исѣчѣм*. Остали облици: *иѣкући, иѣци, иѣцијаг, иѣчен, иѣкок/исѣкодк, иѣкла, иѣчење* (2. и 3. л. аориста не наводим, ни овде ни код других типова).

— *желећ-желѣм-зажелѣм, чинић-чинѣм-учићѣм, држѣћ-држѣм-одржѣм*. Изузев у слож. презенту, императиву (*чини, бѣј се*) и трп. придеву (*чиниен, држѣн*) акценат је увек на наставку.

— *коѣћ-коѣм-искоѣм*. Акценат је увек на наставку изузев у трп. придеву (*коѣн*). Сем тога, у императиву се јавља двојак акценат: *коѣј/коѣа*.

а^b — *играћ-играѣм(играју)-играње, лагаћ-лажѣм-лагање*. Акценат презента имају императив (*играј/игра, лажи*), имперфекат и трпни придев. Аорист и радни придев имају акценат инфинитива, а у прилогу имамо *играјући, лажући*.

носић-ндѣм-ндѣње, ломѣћ-лѣм-лѣмјење, шонѣћ-шѣм-шѣмјење. Остали облици: *ндѣ!, ндѣаг, нѣк, нѣен, мѣиѣнѣ, носѣа, ндѣнѣ*.

— *куѣовѣћ*: као *лагаћ*, сем што је у императиву *куѣј*.

а^b/b — *ковѣћ/кѣвѣћ/кѣѣм*. Од претходнога (одн. *лагаћ*) разликује се колебањем у инфинитиву, које се преноси и у аорист (али у р. придеву и гл. именици редовно *кѣвѣ, кѣвѣње*). Ово обухвата само неке двосложне глаголе (в. т. 81). У слож. презенту на *-ујем* акценат се обично повлачи на префикс (*зѣкујем*).

б — *срѣс-срѣшѣм, лѣћ-лѣжѣм*. Остали облици: *јѣдући, лѣзи, јѣјаг, (ѣри)-лѣкок, лѣгла, рѣчен*. Глагол *јѣс* има неједнак акценат у простом и сложеном аористу: *јѣдок/најѣдк*, можда и у трп. придеву; *мѣћ* има аорист *могѣк*, а презент са кратким наставцима.

— *мрѣнѣћ-мрѣнѣм, мѣзѣћ-мѣжѣм, кѣдѣћ-кѣдѣм, гѣзѣћ-гѣзѣм* (акценат остаје исти у свим облицима). Глагол *виѣћ-виѣм* одликује се само одсуством дужине на тематском вокалу у облицима од инфинитивне основе.

ба — *ѣрѣс-ѣрѣѣм-оѣрѣѣм(оѣрѣѣм)*. Остали облици: *ѣрѣдући, ѣрѣди, ѣрѣдѣјаг, ѣрѣден* (ређе *ѣрѣден*), *ѣрѣдок* (*ѣрѣдк*, али у 2. и 3. л. само *ѣрѣде*), *ѣрѣо-ѣрѣла, ѣдѣа-ѣдѣла, ѣрѣдѣње* (*крѣдѣње*).

А — *вѣћ-вѣчѣм-ѣвѣћ-ѣвѣчѣм(ѣвѣчѣм)*. Остали облици: *вѣкући, вѣци, вѣцијаг, вѣкла-ѣвѣкла* (Љп: *исѣрѣсѣ-исѣрѣсла, вѣкодк, вѣчен, вѣчење*).

— *ѣрѣжѣћ-ѣрѣжѣм-ѣѣрѣжѣм(ѣѣрѣжѣм)* (тако и *смѣѣћ се, жѣѣвѣћ*). Остали облици: *ѣрѣжи* (*блѣј*), *ѣрѣжѣћи, ѣрѣжѣјаг, ѣрѣжѣла, ѣѣрѣжѣк, ѣрѣжѣн* (*зѣиѣвѣчен*), *ѣрѣжѣње*.

—*знáй-знáла-знáм-йослáла*(али *ддзнáла*)-*дознáм, врéй-врím-врéла-йрд-врím-йроврéла*. Остали облици : *знáйўи, знáј, йрдври, знáк, йдзнáй, знáње* (неповучен акценат у слож. презенту и императиву имају само глаголи на -*ам*). По другим типовима иду облици *знáдем, знáдок, знáдиўáг, знáвáг* (b одн. А^в).

а

бадаљ

а (без акц.) везн. супр.; а везн. врем. или раставни, 210. — а узв. за подстицање: а соколе. — а (назално-орално, понекад и за узлазним акцентом) испред вок., као наговештај питања: а сине; а (назалноорално, каткад само назално): у одазивању. — аХа (са звучним х; цела реч се изговара назално-орално или само назално; акценат варира): потврдна речца, 211. — а-а (назално-орално или само назално; акценат варира): одрична речца, супр. од аХа. — аваз м 1Аа: нй гласа нй аваза. — авертит йм В свр.: учинити да се (неко) разабере. — авѣтан тна тно: будаласт. — авѣтат ам А^в несвр. — авѣтйѣа ж 3b. — авѣтйѣак м. — авѣтйик м 1Аа. — авѣтйица ж 3b. — авѣтѣља ж 3b. — авѣзан зна зно: бистар у односу на свој узраст. — авизат ам а свр.: в. авертит. — авизават (т. 72). — авдйја ж 3b. — ага м 3b, т. 90. — агин ина ино. — ада (кад само стоји: адѣ?), 210. — адвокат м 1Аа. — адѣт м 1Ab. — адок: 211. — аждаја ж, т. 90. — азан зна зно: сакат. — ай узв. за ругање: ай какѣв си. — ај-бѣ „у Дубр.“, т. 90. — ако везн. — акобогда: 184. — акотнй: ѣао акотнй. — алавертит йм В свр.: в. авертит. — алавйја ж 3b: среѣа. — алѣк м: граја. — алѣкѣ-ѣѣм А^в несвр. — алакѣча ж 3b. — алѣт м 1Аа. — Алѣкса м. — али (ѣли) везн.: или, 211. — ама везн., 211 — аманат, т. 90. — амбѣр м 1Аа, т. 90. — амбис м, т. 90. — амбисѣт се ам а свр. „амбишѣм се“, т. 91. — амбулина ж: провалија. — амйн (узв. и именица), т. 92. — аминѣт ам а свр., т. 91. — лу(м)брѣла ж 3b: кишобран. — (а)нѣте га (те и сл.) мѣте; анѣѣма га бйло, т. 90. — Андра ж. — Андрйја м. — андрѣ м 1Ab: честар, шипраг. — Анѣа ж. — Анѣа ж 3е хип., т. 24. и д. — анѣео (анди)о ѣела м, 106. — Анѣуша ж хип. — Анѣта ж. — антрѣшѣљ/антрашѣљ м 1Ab: место између две стране товара товарне животиње. — антутлйја ж 3b: амбулина. — ану: 203. — аоли: 211. — апа ж 3b: мирис; задах. — апац пца м 1Ab: снажан, развијен мушкарац. — апаѣт ам а свр.: померити (се), мрднути. — апостол м, т. 90. — ар м 1Аа (ген. мн. ѣри). — арѣп м 1Ab фиг. — арѣпка ж 3b фиг. — арѣпче ѣта с 2d фиг. — Арбанѣс м 1Ab. — арбанѣскй скѣ скѣ. — Арбѣнија ж, т. 90, с. 50. — арѣнда ж 3а „у војв.“. — ѣрија ж: ваздух; свеж, добар ваздух, 50. — армадѣра ж 3а: скела у грађевинарству. — Арнаѣт м 1Ab, 139. — арнаѣтит се йм b несвр. — Арнаѣтка ж 3b. — арнаѣткй кѣ кѣ. — ѣт м 1Ab (НП). — Аѣим м, т. 90. — ауто: 139. — ѣфтула ж: греда поврх зида, на коју се наслања кровна конструкција — аХа: в. аа. — ѣ цйк зѣра (ѣ цйк зѣра): у само свитање, 183.

баба ж 3b (баба Стѣна—бабѣ Стѣнѣ итд.): снйла баба што би рѣда, 134. — бабѣак пка м 1Аа: ручица на косишту, 132. — бабѣн м 1Ab: испупчење, избочина. — бабѣц пца м 1Аа: опака баба. — бабетйица ж 3b. — бабин ина ино: кѣ бабини зѣби (несигурно), 73. — бабин кѣкѣт: пу-павац. — бабине ж мн. — бабица ж. — бабѣра ж 3b: врста паприке. — бабурйица ж 3b. — до-бѣвйт йм b свр. — до-бѣвйѣт ам b несвр. — багѣш 1Аа и багѣш м: житна мера. — баглав а о: бангав. — багулйн м 1Аа: штап са кривом дршком. — бадаљ дља м 1Аа „у Хрв. а у

бадањ

бездања

Боци бадељ“. — бадан̄ дња м 1Ab. — бад̄ат̄ ам А^в несвр.: неспретно, невешто шити. — бад̄ат̄ се ам а несвр. (о товедима). — бад̄њак̄ м. — бад̄њачица ж 3b „(у Ц. г.) мали бад̄њак̄...“: мањи део бад̄њака кад прегори. — бад̄њѣво зѣље „кисео купус у главицама“: било какав кисео купус. — бад̄њй̄ н̄а̄ н̄ѣ. — бад̄њй̄т̄ й̄м b несвр. (о купусу). — бад̄њй̄ћ̄ м 1Ab дем. — бад̄зд̄ м 1Ab (вок. бад̄зду). — бад̄ж̄ѣт̄ зд̄й̄м а несвр. — бад̄ж̄лй̄в а о фиг. — бад̄зд̄ѣв м 1Ab. — бад̄зд̄уља ж 3b. — бад̄зд̄уљица ж дем. — бај̄ун̄ м 1Aa: сандук. — бак̄ м 1Ab „у Хрв.“: бик. — бак̄а ж 3е хип., т. 24. и д. — бакал̄ај̄ м 1Aa „у Боци“. — бакар кра м 1Ab, т. 90. — бак̄рен а о, т. 92. — бак̄с̄ӯж̄њак̄ м. — бак̄с̄ӯз̄ м 1Ab. — бак̄с̄ӯзан̄ зна зно. — бак̄с̄ӯзница ж. — ба̄ла ж 3b: нарамак, време; слина, 36. — ба̄л̄ав а о. — ба̄лавица ж. — ба̄л̄авко м. — бал̄йн̄ м 1Aa: зрно сачме. — ба̄лит̄ й̄м b несвр. — ба̄лица ж дем. — ба̄л̄ѣња/ба̄л̄ѣта м 3b. — бал̄ч̄ак̄ м 1Ab (НП). — ба̄ља ж 3b: мрља; пега; ба̄љеша. — ба̄љас̄ ста сто. — ба̄љѣзг̄ат̄ ам А^в несвр. „у Рисну“: брбљати, лупетати. — ба̄љеша ж (о кози и фиг.). — ба̄љѣ м 1Ba, т. 24. и д. — ба̄љѣња/ба̄љѣта м 3b. — ба̄љѣц̄ка̄лица ж. — ба̄љѣц̄ка̄т̄ ам А^в несвр.: в. ба̄љѣзг̄ат̄. — бан̄ м 1Aa фиг. — бана̄к̄ н̄ка м 1Aa: клупа, т. 90. — Бан̄ат̄ м 1Aa. — бан̄да ж, т. 90: с ђв̄у бан̄ду. — бан̄д̄ат̄ ам а несвр.: поводити се, скретати у страну. — бан̄дица ж: бочна даска на кревету. — бан̄дог̄ла̄в а о. — бан̄дог̄ла̄вац̄ вца м 1Aa. — бан̄дог̄ла̄вица ж. — бан̄йна ж 3b аугм. фиг. — бан̄й̄т̄ се й̄м А^в несвр. — бан̄й̄ца ж 3b. — бан̄ка ж 3а (ген. мн. бан̄ка̄ и бан̄ка̄). — банов̄ат̄ љ̄ѣм а^в несвр. — бановина: т. 90, с. 125. — Бановӣћ̄: т. 90. — ба̄ња ж 3b. — Ба̄њанин̄ м (мн. Ба̄њани). — бан̄ат̄ се ам а несвр. (о купану), т. 91. — Ба̄шина пр̄ѣд̄о, 124. — Ба̄ошӣћи, 124. — ба̄пскй̄ ка̄ ко̄. — Бар̄ м 1Ab. — баре/ба̄ре (ба̄ре): 211. — ба̄ра ж 3b. — ба̄ра̄ ж 3е (о инсектима и сл.). — Ба̄ранин̄ м (мн. Ба̄ра̄ни). — Ба̄ра̄нка ж. — бар̄да̄к̄ м 1Aa. — бар̄да̄чић̄ м 1Ab. — бар̄еч̄йна ж 3b „што год гамиже“: об. змија. — бур̄й̄ло с 1Bc „ба̄рило“, т. 90. — бар̄ја̄к̄ м 1Ab. — бар̄ја̄коша ж. — бар̄ја̄кт̄ар̄ м 1Aa (вок. ба̄р̄ја̄кт̄аре), 104. — бар̄ја̄кт̄ар̄ѣв а о. — бар̄ја̄кт̄ар̄скй̄ ка̄ ко̄. — бар̄ја̄чић̄ м 1Ab, т. 90. — бар̄ка ж 3а. — бар̄ӯшт̄йна ж 3b, т. 90, с. 51. — за-бас̄ат̄ ам а свр. — баст̄ад̄ѣр̄ м 1Aa: прегалац, усталац. — баст̄ат̄ а а несвр. безл. (некоме): смети, имати куражи. — баст̄а̄шан̄ шна̄ шно. — бат̄алан̄ лна̄ лно. — бат̄алеб̄н̄ м 1Aa, т. 90. — бат̄а̄лит̄ й̄м А^в свр. — бат̄а̄л̄й̄ва̄т̄ љ̄ѣм А^в-а^в несвр. — бат̄а̄ц̄ узв. (при изненадном појављивању). — бат̄й̄т̄ се й̄м b свр.: заћи, скренути с нормалног правца: бат̄й̄ли се љ̄пр̄а он̄ом̄ а̄лут̄ом̄. — бат̄ља̄ка ж 3b: мотка, летва. — ба̄ӯк̄ м. — баӯл̄ат̄ ам а несвр. „у Шумац“. — бан̄ӯт̄ н̄ѣм а^в несвр. — бат̄ат̄: т. 91, с. 171. — до-бач̄ив̄ат̄ љ̄ѣм А^в-а^в несвр. — бат̄ит̄: т. 91, с. 112. — ба̄чва ж 3b (ген. мн. ба̄чва̄). — ба̄ш̄ (прил.). — баш̄ег̄ан̄ м 1Ab: пуначак а омален мушкарац. — ба̄шка: посебно: а ба̄шка̄ што сам га̄ ра̄нй̄о. — баш̄ка̄р̄й̄т̄ се й̄м А^в несвр. — ба̄ш̄тина ж: имање. — бе̄ба̄ ж 3е. — беб̄ӯн̄й̄т̄ се й̄м А^в несвр. — бе̄г̄ м 1Ab (мн. бе̄говӣ и бе̄ѣвӣ). — бе̄гов а о. — бе̄ѣм̄ м 1Ab (НП), т. 90. — без̄ (предл.), 22, 113, 116, 190. — бе̄з̄ м 1Ab: бело памучно платно. — без̄бра̄т̄ница ж. — без̄да̄ња ж 3b: врло дубока јама. —

бездањи

блањати

бездањи: бездања јама. — бездѡм ома м: дом коме поричемо нормална позитивна својства дома. — бездѡшан шна шно. — бездѡшник м. — бездѡшница ж. — безобразан зна зно. — безобраштина: т. 90. — безрѡд ода м: род коме поричемо нормална позитивна својства рода. — белегѡ/белеђѡ/беленђѡ/беленгѡ ж 3b: мањи, дугуласти брус. — белензѡка ж 3b. — бѣна ж 3b „м. (у Херц. и у Хрв.)“: будала. — Београд: т. 90. — берач м 1Aa. — берачѡца ж 3b. — берићѣт м 1Ab. — бѣскућа ж: кућа којој поричемо нормална позитивна својства куће. — беспѡслица ж. — беспѡсличит ѡм несвр. — бе прѣшан шна шно: који није склон корисном раду. — беспрѣшко м 1Bc. — беспрѣшница ж. — беспѡтан тна тно. — беспѡће с 1Bc. — бѣстија ж, т. 90. — бестијѡт ѡм а несвр. — бећѡр м 1Aa. — бећарѡна ж 3b аугм. — бећѡрскѡй. — Бѣѡ м 1Bb (име). — Бѣч м 1Aa. — бѣчаљина ж: пеј. о кући. — бѣчит ѡм A^в / бѣчит ѡм b несвр. — бешкот: т. 90. — бѣвѡт ѡм A^в несвр. — бѣвѡ м 1Ac. — бѣвѡлица. — бѣвѡљѡ ѡ ѡ. — бѣса ж 3b: кучка. — бизѡк м 1Ab/бизѡн м 1Aa: кучак. — бѣсѣпа ж. — бизѡка ж 3a. — до-бѣјѡт/до-бѣвѡт ѡм A^в несвр. — бѣјѣда ж 3c. — бѣјѣдит ѡм A^в несвр. — бѣјѣл а о, 129. — бѣјѣлѡ ж прид. пром.: беона. — бѣјѣлѡц лѡца м 1Aa. — бѣјѣлит ѡм A^в несвр.: кречити. — бѣјѣлѡња м 3b. — бѣјѣљ м 1Aa. — бѣјѣљѣт лѡм A несвр. — бѣјѣс м 1Aa. — бѣјѣсан сна сно. — бѣк м 1Aa (мн. бѣкови). — бѣкоша ж пеј. — Бѣљѡрда ж 3a. — бѣљѣг м 1Ab/бѣљѣга ж 3b, 104. — бѣљѣжѡт ѡм b несвр. — бѣљѣжит ѡм b несвр. — биѡце: 31. — бѣрѡт ѡм A^в несвр. — бѣркѡт ѡм b несвр. — бѣсер м, т. 90. — бѣскат: т. 91. — бѣстар тра тро. — бѣстѣјѣрна ж 3a, 106. — бѣстѣјѣрница ж. — бѣстрѣт ѡм b несвр. — Бѣстрица ж, т. 74. — бѣт бѣјѣм Ѣ несвр., 69, 178. — бѣт бѣдѣм ѡѢ-b несвр., 39, 166, 170. — бѣтка ж 3b. — бѣће с 1Bb: тучѡва. — бѣѡца ж 3b: црвоточина нарочитог инсекта. — бишѡт ѡм а несвр. — бѣжѣтит се ѡм b несвр.: јагѣтити се. — бѣлѡнце с 1Bb, т. 90. — бѣжѡт ѡм а несвр., 175. — бѣлѡш м, т. 90. — бѣлѡка ж 3b: део боровог дрвета са мање смоле. — бѣлѡна ж 3b/d. — бѣлѡкас ста сто. — бѣлѡв м 1Ab. — бѣлогрѡб м 1Ab. — бѣлогрѡбовѡ ѡ ѡ. — бѣлогрѡбовина ж. — бѣлогрѡл а о (код Вука само одређени вид). — бѣлѡлѡк а о. — бѣлонѡд а о. — Бѣлѡпѡвлић м. — Бѣлѡш м 1Ab: планина на граници Цуца и Кривошија. — бѣлѡшѡс ста сто, т. 92, с. 66. — бѣлушиѡна ж 3b: врста траве. — за-бѣљѣвѡт ѡјѣм A^в-a^в несвр.: разблаживати водом (вино или млеко), 105. — бѣсноѡна ж 3b/d: није јѡј слѡбо — не мѡже с-од бѣсноѡѣ глѣдѡт (добро физ. стање). — по-бѣћ гнѣм/жѣм b свр., 170, 172. — бѣцѡт ѡм 1a несвр.: севати (о муњи): ѡлескати. — бѣцѡт нѣм b свр. — раз-бѣшѣтит се ѡм а свр.: развити се, угојити се. — блѡвѡр ѡра/ѡра м (3a). — блѡг а о. — блѡга ж 3a/c: удлага. — Благѡј м 1Aa. — блѡго с 1Bb. — блѡго (узв.), 184. — Блѡговиѣсти ж мн. — Блѡгоје м. — благѡсѣлѡт ѡм A^в несвр., 118. — блѡгѡслов м, т. 90. — благѡслѡвит ѡм b свр., т. 91. — благѡс: т. 90, с. 53. — Блѡгота м, 52. — блѡгѡш, т. 92. — за-блѡживѡт ѡјѣм A^в-a^в несвр. — блѡжит ѡм A^в несвр. — блѡња ж 3b. — блѡњѡс ста сто: глатѡких, равних, а издужених образа. — блѡнѡт ѡм а несвр.: рендисати. — блѡбетѡт ѣм

бочка

Digitized by Google

брштан**BRMIDP**

нѹт нѣм б свр. — брштѣм м 1Ab: бршлѣан. — бѹба ж 3b. — бѹбина ж: дечја глиста, т. 90. — бѹбица ж. — бѹбнѹт нѣм б свр. — бубрѣг м 1Ab. — бубрешчйѣм м 1Ab, т. 90, с. 48. — бѹбѹль м „око Будве“: облутак, брупац, т. 90. — бубуљйца ж 3b. — Бугѣр м 1Ab, т. 90, с. 139. — бѹгарскй ѿ ѿ, т. 91. — бѹдала ж, т. 90. — бѹдалѣс ста сто, т. 92. — будалѣштйна ж 3b. — бѹдалина ж, т. 90. — будалйт йм б, т. 91. — Бѹдва ж 3а. — Будйѣм м 1Ab (НП), т. 90. — бѹдйѣт йм А^b несвр. — Будѹш м 1Ab. — бѹздовѣан ѿна м. — бујѹр. — бѹка ж 3b. — бѹкалица ж: ко је склон бучном и празном говору. — бѹкарйѣт се йм А^b несвр., т. 91. — бѹкѣт чѣм А^a несвр. — бѹква ж 3b (ген. мн. бѹкѣвѣ). — бѹквар м 1Aa, т. 90, с. 47. — бѹкветйна ж 3b. — бѹквина ж. — бѹквйца ж. — бѹкнѹт нѣм А^a свр. — бѹков а о. — бѹковача ж. — бѹковина ж, 51. — Бѹковица ж: планина на граници Цуца и Кривошија. — бѹла ж 3b. — забулѣвѣт т. 72. несвр. — за-булѣт ѿм а свр.: залепити (коверат, писмо и сл.). — булетйна ж 3b. — булумѣнта ж 3а. — бѹлйѣт йм А^a несвр. — бѹљѹ м 1Ba, т. 24. и д. — бѹљѹка ж 3а. — бѹљѹкѣс ста сто. — бѹљѹбаша м (НП). — бѹљѹк м 1Ab, т. 90. — бѹна ж 3с. — бѹнар м, т. 90, с. 47. — бѹнйѣт се йм А^a несвр. — бунйштѣр м. — бунйште с 1Bc, т. 90. — бунйѣт ѿм а несвр.: сваѣати, мутити. — буњѣк м 1Aa: сметлиште. — бѹпѣт ѿм А^a несвр. „у Перасту“: лупати. — бѹпйѣт йм б свр. — бѹпнѹт нѣм б свр. — з-бурдѣвѣт т. 72 (о камењу и сл.). — бурдѣт ѿм а несвр. — бурлѣт ѿм а несвр.: клокотати, крчати. — бурйло с 1Bc „бѣрило“, 49. — бурѹжа ж 3b/d: време (у сезони вегетације) које обилује кином; супр. сѹша. — бусйја ж 3b. — з-бутлѣвѣт (т. 72) несвр. — бутлѣт ѿм а несвр.: збутлѣѣ кѣрте пѣ йзнава дйѣли. — бутйга ж 3а, 106. — бѹћ м 1Ab (мн. бѹћи-бѹћевй): дрвена кугла за куглање, 131. — бѹћѣт се ѿм б несвр.: играти се буѣа. — бућѣлѣс ста сто: будѣаст. — бућйкѣт ѿм б несвр.: подстицати (пса). — бѹћкѣт ѿм б несвр. — бѹћнѹт нѣм б свр. — бѹва ж 3b, т. 90. — бѹѣв а о: растресит (о земљи). — бѹѣвйца ж: растресита земља. — бѹцѣт ѿм А^a несвр. (це-пати, дерати). — бѹцѣт йм А несвр. — из-бучйѣѣт ѹѣм А^a-а^b несвр. — из-бучйѣт йм А^a свр. — бѹцѣ ж 3е: само у изр.: (тѹ ми ѣе) девѣтѣ бѹцѣ у дудѹк (=девета рупа на свирали). — бѹцѣк м 1Aa. — будѣта ж 3b: руница за дугме. — бѹшйѣт йм б свр.: банути.

вāбйт їм А^в несвр. — вāбнўт нѐм А^в свр. — вāвольт їм несвр. — вāгāн м 1Ав „у Херц“. — вāда ж 3с: вāда jō-j-е да се отѐли о Бўр-ђевудне. — вāдйт їм б несвр. — за-вāдйт їм б несвр. — за-вāђāt āм/ѐм А^в несвр. — вāж м 1Аа: вāлкаста лимена посуда за кафу и др. — вāжйї м 1Ав дем. — вāзде (прил.), 179, 182. — вāздāшњй ā ѐ, т. 92. — вāјда ж 3б, т. 90. — вāјка ж 3а: експресивно: несрећна, једна мајка. — вāла ж 3б „у Конављу“: увала, дубодолина. — вāлā(j), ређе вāлā(j) речца. — вāлетāt āм а „валатати... оштро говорити“: врачати. — за-вāлйт їм А^в свр. (обālйт), 117. — вāлутйца ж 3б „ein kleiner runder Stein“: већи камен, брупац, бубуљ. — вāљāвт (т. 72) несвр., 172. — вāљāн а о, т. 76. — вāљāt āм А^в несвр. — вāљāt āм а свр./несвр., 166. — за-вāљйвāt уѐм А^в-а^б несвр., 169. — вāљушкāt āм а несвр. — вāмпйр м 1Аа. — вāр: у

вар

вијек

в̄ар ђ-дневи. — за-варāvāt (т. 72) несвр. — варāнција ж, т. 90. — в̄арāt ам b несвр. — в̄арāt: в. харати. — на-вардāvāt (т. 72) несвр. — вардāња ж 3b „Geschrei... vide вика“: лупа, трѣска. — вардāt ам а несвр. — вардачйна ж 3b: вардање; бучан човек. — варевйна ж 3b, т. 90, с. 51. — в̄ариво с: оно што се кува за свиње и др. — в̄арйт йм А^в несвр.: кувати. — пре-в̄арйт йм b свр. — варйћак м: омања посуда за жито, брашно и др. — в̄арош ж, т. 90, 139. — в̄арошанин м (мн. в̄арошāни), т. 90. — в̄арошица ж, т. 90. — в̄арошкй ā ђ, т. 90, с. 66. — в̄арошче с 2b. — в̄ас свā свѣ, 37, 151, 155. — в̄асй: в̄асй вйјек/в̄асй васильѣнй вйјек. — В̄асйљ м, т. 90. — васильѣнй: в. в̄асй. — В̄аско м. — в̄асколик свāколика свѣколико; мн. свйколици, свѣколике, свāколика, 129, 151. — в̄аскр̄с м 1Ab, т. 90. — васкрсѣње с 1Bb „у горњ. прим.“. — В̄асђ 1Ba/Vāso 1Bb м, т. 24. и д. — в̄атра ж 3b. — в̄атрен а о. — ватрūштйна ж 3b. — вацулѣт м 1Ab: марама; марамица. — в̄аш а е, 150. — вашār м 1Aa. — вѣдар дра дро. — ведрйна ж 3b/d. — ведрйт се йм а^в несвр. — вѣжгалица ж: лајавица. — вѣжгāt ам b несвр. — вѣз м 1Aa (мн. вѣзови): оно што се везе; оно чим се веже. — вѣза ж 3b. — вѣзāк ска м 1Aa (НП). — вѣзāt жѣм А^в несвр. — везāч м 1Aa. — за-вежйвāt ўйѣм А^в-а^в несвр., 169. — везйља ж 3b, т. 90, с. 50. — везйр м 1Aa. — везйрђв а о: Везйрђв Mōc(т). — вѣк м 1Aa: козйи глас. — вѣка ж 3b: козйи глас(ови). — вѣл (фѣл) м 1Ab (мн. вѣлови): врста женске марама (део народне ношње). — вѣла ж „у војв.“: сој, раса: пāсā вѣло!. — велѣнца ж 3a „вѣленац... у Сријему... ein (bunter) Teppich“: ђебе. — Велйка ж 3b: име. — вѣлик а о (код В само одређени вид), т. 92, с. 160. — Велймје с 1Bc, т. 74. — вѣличак, чка чко. — велйчāt ам а несвр. — велйчйна ж 3b/d. — вѣлўд м. — вѣлй ā ѣ, т. 49, 92. — Вѣљко м 1Bb (у Љ Вѣљко). — вѣљу велйш (вѣлāг и сл.), 68, 172, 174. — из-вентāt ам b свр.: измислити. — венўт нѣм а^в несвр., т. 91, с. 170. — вѣпар пра м 1Ab (м. вепрђви), 57. — вересйа ж 3b. — верйге ж мн. 3b. — верйжице ж мн. — Веселйн м. — веселе: т. 49, 92. — Вѣсђ м 1Ba, т. 24. и д. — вѣс вѣзѣм А несвр. — до-вѣс вѣдѣм а свр. — до-вѣс вѣзѣм а свр. — вѣтак (фѣтак) тка тко: стар (о тканини). — већ: 126, 128, 211. — вѣцнўт се нѣм b свр.: помаћи се, мрднути. — вѣчāt йм А несвр. (о козјем гласу). — из-вечāt ам а свр.: похабати се. — вѣчѣ ери ж, 139, 183. — вечѣра ж 3b. — вечѣрāt ам b свр./несвр. — вечерйвāt йвām А^в несвр. — на-вигāvāt (т. 72) несвр. — вйгањ гња м 1Ab. — на-вигāt ам b свр.: навести, наговорити. — вид м 1Aa. — вйда ж 3c „(у Ц. г.) vide чивйја“: завртањ или навртањ. — Вйдā ж 3е, т. 24. и д. — за-видāvāt (т. 72) несвр. — Вйдāk м, 47. — вйдāt ам А^в несвр.: лечити. — за-видāt ам а свр.: зашрафити. — вйћело с (и: оно чим се светли). — вйћен а о. — вйћѣње с 1Bb. — вйћет дйм b свр./несвр., 68, 75, 172, 174, 176. — Вйдна ж 3b. — Вйдовдāн м. — видовйт а о. — Вйдосава ж, т. 90. — вйдра ж 3b: оштроуман човек. — вйжклās ста сто. — вйжкле с 2d. — вйāрац рца м 1Aa: кружни ветар; место на глави одакле расте коса у разним правцима. — вйāt ѣм b несвр. (о снегу и жити, у НП и о вуку), 104. — за-вйāt ам А^в несвр. (о завоју). — вйјек м

вијенац

војводи

1Aa (мн. вјѣкови): вјѣк-дѣвиѣк. — вијенац нца м 1Aa: није вијенце на главу метала (= није се удавала). — навијестит се њм A^в свр.: на-вијестит сѣ пѣ сваки дан дѣди на нѣ шлйве. — вијетѣт ѡм A^в свр. (о кумству), 106, 117, 172. — вијѣхѣт ѡм A^в несвр. — вијѣче с 1Bb. — навйкнѣт (-вйћ) кнѣм b свр., 170. — вйла ж 3с. — вйле ж мн. 3b. — вйлин а о. — Вйлий м, т. 90. — вйлица ж (и: део клопке). — Вй-лѣсе ж мн. 3b. — вйме с 2с. — вймешлѣв а о. — вймѣшце ца с 1Bc, т. 90, с. 49. — виноград м: т. 90. — винтура: на винтуру (= отпри-лике, одока). — винушйна ж 3b. — вйнце с 1Bb. — вйр м 1Aa (мн. вйрови). — из(а)вйрат ѣм b несвр. (свр. изаврѣт). — за-вйрат ѣм b несвр. (свр. зѣвриѣт): упирати. — вйрит/вйрѣт ѡм A несвр. — вйс м 1Aa. — вйсѣк ска м 1Aa, т. 90, с. 46. — висйна ж 3b/d, 59. — ви-сйнскѣ висйна, 159. — висѣк а о (комп. височй њѣ њѣ), 160. — вйт (узв.): кад волови треба да промене правац кретања. — за-вйт зѣ-виѣм ѡв свр., 69, 178. — вйтѣ тла м 1Ab: воденички камен. — вйтй ѡ ѡ: вйтѣ јѣла, вйтѡ рѣбро, т. 92. — вйтйца ж 3b: покошено сено дуж откоса. — за-вйтлѣвѣт (т. 72) несвр. — вйтлйт ѡм b несвр.: гле-дати овамо-онамо, вйжлити; завйтлишѣ му се сѣзе: напунише му се очи суза. — вйтлић м 1Ab. — вйтопѣр а о: искривљен, обично по дијагонали (о неком плѣснатом предмету који треба да буде раван). — вйтопѣрит ѡм b несвр. — вйѣн (фйѣн) м 1Aa. — вйш м 1Aa: врста траве. — вйше, 191. — вйшй ѡ ѣ: комп. од велик, 160. — вишйна ж 3b: више њих: вишйна су глѣдни нѡ сйтѣни. — вишња ж 3b. — вишњѣв а о. — вйшњйца ж. — вишѡбѣр м 1Ab: терен на коме се жање виш. — јѣверица ж: веверица, 117. — вјеђа: 106. — вјековѣт љѣм а^в несвр. — вјенчѣвѣт (т. 72) несвр. — вјенчанй ѡ ѡ. — вјенчанйца ж 3b. — вјенчѣње с 1Bb. — вјенчѣт ѡм а свр. — вјенчйћ м 1Ab. — вјѣра ж 3b. — вјѣран рна рно. — вјѣренйк м. — вјѣреница ж. — вје-рйдба ж 3b. — вјѣрит ѡм b свр. — вјѣровѣт уѣм несвр. — вјѣтар тра м 1Ab, 57. — вјѣчит а о. — вјѣшала с мн. — вјѣшѣт ѡм b несвр. — вјѣшт а о. — вјѣштѣк м 1Aa. — вјѣштйна ж 3b/d. — вјѣштйца ж. — вјѣштйчина ж. — на-вјѣшћйвѣт љѣм A^в-а^в несвр. — влѣга ж 3b. — влѣдика м, т. 90. — влѣдиговѣт уѣм несвр., т. 91. — влѣдйчин ина ино, т. 92. — лѣка ж 3ц: водоравни појас мање кршевитог тла у некој кршевитој стрмини, 118. — лѣс м 1Aa (мн. лѣсови): прамен вуне или кострети, 118, 139, 140. — лѣсѣ ж 3е: име кози, т. 24. и д. — лѣсѣс ста сто. — лѣсѣт а о., 118. — влѣс сти ж 4а. — влѣча ж 3а „влѣча ... у Славонији“: дрљача, т. 90. — влѣчѣк м 1Ab: влѣчење (вуне). — влѣчйт ѡм A^в несвр. (вуну или њиву). — вѡ вѡла м 1Ac (мн. волѡви), 57. — вѡда ж 3д. — вѡдан дна дно. — вѡдѣт ѡм A^в несвр. — воденй ѡ ѡ: воденѣ гѣштѣрица, 65. — воденйца ж 3b: млин на воду. — во-денйчѣр м. — воденйчѣрка ж. — воденйчѣров а о. — воденйчйште с. — водѣњѣка ж 3b „у Рисну“: тиква за воду. — водйѣр м 1Aa: део косачког прибора, 100. — водйт ѡм а^в несвр. — водйца ж 3b: осве-ћена вода. — вододѣрина ж. — водурйна ж 3b. — вѡжња ж 3b, т. 90. — вѡз м 1Ac, т. 90. — вѡзѣр м, т. 90. — вѡзѣт ѡм A^в несвр. — возйт ѡм а^в несвр. — Војин м 1Ab. — вѡјвода м. — вѡјводи ина

војводски

Бука

ино. — војвоцки *ā* *ō*, т. 92, 66. — војводство с 1Вс, т. 90, с. 49. — војева̋т *ѳ̑ѣм* *a^b* несвр. — војни̋ *ā* *ō*, т. 49. — војник м 1Аа (вок. војниче), 42. — војнички̋ *ā* *ō*. — војска ж 3с, т. 90. — војсковођа м, т. 90. — војштѣт / војштѣт *ѣм* *A³/B* несвр., т. 91. — во̋к *ō* м 1Ва: хип. од во̋, т. 24. и д. — во̋ла̋т лта 1Аа: зидани свод. — воли̋ *ѣ̑ā* *ѣ̑ē*: комп. од волети. — волта̋т *ām* а несвр. — волтѣца ж 3b: аустроугарско утврђење, фортеца. — волӳјски̋ *ā* *ō*. — во̋ља ж 3b. — во̋лѣ̋т *лѣ̑м* *a^b* несвр. — ворѣ̋т *ѣ̑м* *a^b* несвр.: хранити тако да се једва одржава живо̋т. — во̋рца (фо̋рца) ж 3а: на̋ во̋рцу живѣ̑та (= физичком снагом, об. о тешком послу). — ворца̋т (форца̋т) *ām* а несвр. — вос̋к ска м 1Ab, т. 90, с. 46, 130. — во̋ће с 1Вс. — во̋ћка ж 3b. — во̋ч узв. при по̋ењу говеда. — во̋чий̋ м 1Ab, 48. — за-во̋шит̋ *ѣ̑м* *A³* свр.: умотати (главу). — воштани̋ *ā* *ō*, 65. — воштаница ж 3b. — во̋штина ж, т. 90, с. 51. — вра̋г м 1Аа (чешће *ђа̑о*). — вра̋га ж 3b: љива направљена од ледине на којој се скине и сагори бусе̋ње. — врагола̋н м 1Ab. — вра̋жит̋ *ѣ̑м* *b* несвр.: правити вра̋гу. — вра̋н м 1Аа (мн. вра̋нови). — вра̋н а о. — вра̋на ж 3b. — вра̋на̋ц нца м 1Аа. — вра̋нетѣ̑на ж 3b. — вра̋њеша ж, т. 90. — вра̋ни̋ло с 1Вс. — вра̋нин ина ино. — вра̋но̋ка ж 3а. — вра̋т м 1Аа (и: врста отровне биљке). — вра̋та с мн. 1Bb, 139, 147. — вра̋та̋р м, т. 90. — вра̋та̋т *ām* а несвр.: добијати последице трова̑ња вратом. — вра̋ти̑на ж 3b. — вра̋ти̑т̋ *ѣ̑м* *A³* свр. (об. в̋ри̑т̋). — вра̋ти̑ћ м 1Ab, т. 90. — вра̋ти̑ша м 3b. — вра̋тни: вра̋тне̋ ж̑иле, т. 92. — вра̋ћа̋т *ām* *b* несвр. (об. в̋рта̋т). — вра̋ча̋т *ām* *A³* несвр. — за-вра̋чи̑ва̋т *ѳ̑ѣм* *A³-a^b* несвр. — за-вра̋чи̑т̋ *ѣ̑м* *A³* свр. — вра̋цбина ж. — в̋рба ж 3с. — В̋рби̑ца (презиме). — в̋рбѣ̑в а о. — в̋рбѣ̑вина ж 3b, т. 92, с. 51. — за-в̋ргн̑т̋ нѣ̑м *b* свр., 170. — в̋рд̑т̋ *ām* *b* несвр. — в̋рд̑н̑т̋ нѣ̑м *b* свр. — в̋р̑ло с 1Вс. — в̋р̑ло ла ло, 159. — в̋рет̑но с 1Вс. — в̋рет̑нце с 1Bb. — в̋р̑т̋ в̋р̑м *β* несвр., 70, 172. — в̋р̑ћа ж 3b. — в̋ре̑те̑ти̑на ж 3b. — в̋р̑ће̑ница ж. — в̋р̑ш̑пак (ф̋р̑ш̑пак) ш̑ка ш̑ко: пресан. — в̋р̑ш̑ки̑ша̋т а о: в̋р̑ш̑пак (појачано), 159. — в̋р̑ш̑ко̑ти̑на ж 3b. — в̋ри̑један дна дно. — у-в̋ри̑јед̑т̋ *ѣ̑м* *A³* свр. — в̋ри̑је̑жа̋т *ām* *A³* несвр. — в̋ри̑је̑жа ж 3с. — в̋ри̑јеме в̋ре̑мена с 2а, 45, 62. — в̋ри̑јес̑ак ска м 1Аа „у Лици“, т. 90, с. 46, 118. — в̋р̑с̑ак ска м 1Аа, т. 74, 130. — в̋р̑с̑ка ж 3b. — в̋р̑с̑н̑т̋ нѣ̑м *A³* свр. — в̋р̑ш̑та̋т̋ *ѣ̑м* *A* несвр. — в̋р̑а а е: разрок — в̋р̑ља̑в а о. — в̋р̑н̑т̋ нѣ̑м *A³* свр. (об̋р̑н̑т̋). — в̋ро ла ло. — в̋р̑п̑о̑л̑ѣ̑т̋ се *ѣ̑м* *b* несвр. — в̋р̑с̑ни̋к м 1Аа. — в̋р̑ста ж 3с. — в̋рт̑а̋т̋ *ћ̑̑м* *b* несвр. (об̋рт̑а̋т̋). — в̋рт̑еш̑ка ж 3b, 50. — в̋рто̑гла̑в а о. — в̋рто̑гла̑ва̑ц в̑ца м 1Аа. — в̋рт̑еш̑ка ж 3b, т. 90. — в̋р̑ћ̑ет̑ т̑̑м *A* несвр. — в̋р̑г̑ла̑г м 1Ab, т. 90. — в̋р̑ћ̑ в̋р̑г̑н̑̑м *b* свр. — в̋ру̑ћ а е, 159. — в̋ру̑ћина ж 3b/d. — в̋р, -в̋р (предл.): 40, 191. — в̋р̑ц̑ка̋т̋ *ām* *b* несвр. — в̋р̑ч̑м̑ани̑ца ж 3b (об. у мн.), т. 90, с. 53. — в̋р̑ч̑ма̋т̋ *ām* а несвр. — в̋р̑ц̑па̑ц н̑ца м: одрасли̑ји дечак (експр.). — до-в̋р̑ше̑ва̋т /-в̋р̑ши̑ва̋т *ѳ̑ѣм* *a^b/A³*, 169. — в̋р̑ши̑д̑ба ж 3b. — в̋р̑ши̑т̋ *ѣ̑м* *A³* несвр.: правити в̋рх. — в̋р̑ш̑ла̋т̋ *ām* а несвр. — на-в̋р̑ш̑ти̑т̋ се *ѣ̑м* *b* свр.: на̑ј̑жити се, на̑ко̑стр̑еш̑ити се. — в̋р̑ш̑чи̑ћ м 1Ab. — в̋ў̑га ж 3b: име кози; жу̑ња. — В̋у̑ја̑д̑н м 1Ab. — В̋ў̑ј̑̑ м 1Ва, т. 24. и д. — в̋ў̑ј̑̑ м 1Ва: хип. од в̋ў̑к, т. 24. и д. — в̋ў̑к м 1Аа (мн. в̋ў̑кови). — В̋ў̑ка ж 3е хип.,

Вукадин

гласнуги

т. 24. и д. — Вукадин м. — Вукашин м. — Вукйћ м. — с-вуковат љѣм а^b несвр., 169. — вукоједина ж „изиђу некакве ране, које се зову вукоједина“: месо животиње коју је заклао вук (уп. орлобѣтина). — Вукосава ж, т. 90. — Вукота м. — Вуксан м, т. 90. — вѣнас ста сто: попут вуне. — вунѣт а о: богат вуном (о овци), т. 92. — вѣнен а о: од вуне. — вунѣца ж 3b, т. 90. — вѣрда (фѣрда) ж 3b: изнутрице. — вѣћ вѣчѣм А несвр., 177. — вуцарѣт ѣм а несвр. — вуцѣт ѣм а несвр.: вући (са нијансом пејоративности или и без ње). — вуцѣбатина ж, т. 90. — вучѣтина ж. — вучѣна ж 3b аугм. — вучѣћ м 1Ab. — вучѣца ж 3b. — вучѣк м, т. 90. — вуч(ј)ѣ, ја јѣ. — вучки (прил.), 66, 77.

Габѣла ж 3b (у Боки). — гаврѣн м. — гаврѣнов а о. — Гаврѣло м 1Bc. — Гаврѣловић. — гѣд м 1Ab (вок. гѣду, мн. гѣди/гѣдови). — гѣдан дна дно. — гѣдѣт ѣм b несвр. — гѣдѣв м 1Ab. — гѣдѣла ж 3b. гѣдѣљв а о. — гѣѣт ѣм А^b несвр., 169. — гѣѣп м 1Ab: велики снег. — гѣзда м 3b. — гѣздарица ж. — гѣздѣн ина ино. — гѣздѣнскѣ ѣ ѣ, т. 92. — гѣздовѣт ѣм несвр. — гѣзѣт ѣм b несвр. — Гѣо м 1Bb, т. 24. и д. — гојѣн м 1Ab, т. 90. — гѣкѣт чѣм А^b несвр. — гѣкѣт нѣм А^b свр. — гѣлиѣт м 1Ab: мангуп. — гѣлѣња м 3b. — гѣр м 1Aa. — гѣра ж 3b: женска особа или овца. — гѣрѣв а о. — Гѣрѣч рѣа м 1Aa, т. 90. — гѣрѣша ж. — гѣрѣб м „у Сарајеву“ (код В нема ознаке значења): ругоба, т. 90. — гѣрѣ м 1Ba, т. 24. и д. — гѣрѣв м 1Ab. — гѣсѣт ѣм А^b несвр. — гѣтѣлица ж. — гѣтѣло с 1Bc. — гѣтѣт ѣм А^b несвр. — гѣће ж мн. 3b (и панталоне, чакшире). — гѣћѣтѣне ж мн. 3b. — гѣћѣце ж мн. — гѣћѣк м учкур. — гѣћѣња м 3b експр. — гѣћурѣне ж мн. 3b. — гѣѣт ѣм А^b несвр. — гѣѣжѣ с мн. 1Bc: клопка. — гѣѣжѣр м, т. 90. — гѣѣжѣра ж 3b. — гѣѣжѣ с 1Bc, т. 49, 90, с. 117, 139. — гѣѣжѣштѣна ж 3b. — гѣѣзѣн а о, т. 92, с. 65. — гѣзѣнѣк м 1Aa. — ѣѣ (прил.), 59, 116. — ѣѣће (прил.). — ѣѣгоѣ и ѣѣ гоѣ. — ѣѣкоѣ/ѣѣкоѣ ја/ја ѣѣ/ѣѣ, 157. — ѣѣкѣд. — гѣѣк м. — гѣѣт се ѣм А^b несвр. — гѣѣа ж 3b: плетена доколеница. — на-гѣт гѣѣм α свр., 172. — гѣлѣѣт ѣм b несвр.: голицати. — гѣнѣт нѣм b несвр. — на-гѣнѣт се ѣм b несвр. — гѣѣт ѣм а несвр. — гѣѣнѣт нѣм b свр.: ударити или махнути ногом. — гѣѣва ж 3c. — гѣѣвѣр / гѣѣвѣр м (и: предѣи део самара). — гѣѣѣт а о. — гѣѣѣтѣна ж 3b. — у-гѣѣѣт ѣм А^b свр. — гѣѣѣца ж 3b, 36. — гѣѣѣчица ж. — у-гѣѣѣѣѣт ѣѣм А^b-а^b — гѣѣѣѣна ж 3b/d, т. 90. — гѣѣѣѣ: т. 90, с. 52, 122, 139. — гѣѣѣѣца ж 3b, 139. — гѣѣѣѣѣла ж 3b. — гѣѣѣѣ м 3b. — гѣѣѣѣна ж 3b. — гѣѣд ж 4a. — гѣѣѣк тка тѣо. — гѣѣѣѣ с 1Bc: „(у Црмн.) брус што се оштри коса или бритѣа бри-јаѣа“: брус за фино оштрѣне. — гѣѣѣт ѣм b несвр. — гѣѣѣш м: слѣпић, т. 90. — гѣѣѣшѣвина ж: врста дрѣѣта. — гѣѣѣѣк м 1Aa, 47. — гѣѣѣѣца ж 3b. — гѣѣѣѣ ѣѣа: издѣѣљѣни део стопала. — гѣѣѣѣѣт нѣм а несвр. — гѣѣѣѣѣт ѣѣм а^b несвр. — гѣѣѣѣѣ м. т. 90. — гѣѣс м 1Aa (мн. гѣѣсѣѣѣ). — гѣѣѣт ѣм а свр./несвр. — огѣѣѣѣѣѣт ѣѣм А^b-а^b несвр. — гѣѣѣѣна ж 3b. — гѣѣѣт а о. — гѣѣѣѣт ѣм А^b несвр. — гѣѣѣѣѣ м, т. 90, 47. — гѣѣѣѣѣ се нѣм b свр.: пустиѣи гѣѣс

гледати

град

од себe. — глeдaт aм b нeсвр., 114, 172. — зa-глeдaт aм A^в нeсвр. — зa-глeднyт нeм A^в свр. — глeб м 1Aa (мн. глeбoви): блaтo, прлaв-штинa. — глeбaв a o. — глeбaт aм A^в нeсвр. — глeбит ce yм A^в нeсвр.: прeтвaрaти ce y глeб. — глeбo м 1Ba, т. 24. и д. — глeбoв м 1Ab. — глeбoвинa ж 3b: вpeмe кaд je мнoгo блaтa, 51. — глeбoвнa м 3b. — глeбyлa ж 3b. — Глeгop м. — глeбa ж 3b, т. 90, с. 50. — глoбит yм a свр. — глoдaт ђeм a^в нeсвр. — глoжит ce yм a^в нeсвр. — глoцкaт aм b нeсвр. — глoцнyт нeм b свр. — глyв a o. 122. — зa-глyнyт нeм b свр. — зa-глyшaт aм A^в нeсвр. — зa-глy-шивaт yм A^в-a^в нeсвр. — зa-глyшит yм A^в нeсвр. — дo-гнaт aм β (и -ждeнeм) свр., 129, 172. — гнeјeздит yм A^в нeсвр. — гнeјeздo c 1Bb. — гнeј м 1Ac: ђyбpe; гнoј. — гнeјaв a o. — гнeјaник м 1Aa: ђyбpиштe. — гнeјaницa ж 3b. — гнeјит yм a^в нeсвр. — гнaт м 1Aa (мн. гнaтoви). — гнaтинa ж 3b aугм. — гнaтић м 1Ab дeм. — гнeчeит yм A^в нeсвр. — гнyдa ж 3b. — гнyдицa ж. — гнyлa ж 3b: илo-вaчa. — гнyлeж м 1Ab. — гнyлинa ж 3b/d: тpyлинa. — гнyлинa ж aугм. — гнyлит ce yм A^в нeсвр.: пoстaјaти нaгнyнo. — гнyлo гнyлa лo. — гнyт гнyиeм αβ/β нeсвр. — гo гoлa o. — гoбa ж 3b „y Бoци“. — гoбaв a o. — зa-гoвapaт aм A^в нeсвр. — гoвeдинa ж (мeсo). — гoвeдo дeтa c 2d (мн. гoвeдa-гoвeди-гoвeђy/гoвeдмa), 139. — гoвeђи ā ē. — гoвop бpa м (нoвијa рeч?), т. 90. — гoђ (рeчцa): гoд, 127. — гoдинa ж. — гoдит yм a^в свр.: гoдик je јeдниeм кaмeнoм мa je нe пoтрeбик. — гoдишњицa ж. — гoјaн јнa јнo. — гoјит yм a^в нeсвр. — Гoјкo м. — гoлeмo (пpил.), 184. — Гoлђa ж 3b (плaнинa). — гoлий м 1Aa, 48. — гoлoбpaд a o. — гoлoглaв a o. — гoлoтињa ж 3b. — гoлyб м. — Гoлyб м (имe). — гoлyбaс стa стo: oтвopениje бoјe нa пpeднeм дeлy тeлa (o кoзи), т. 92, с. 66. — гoлyбaт aм a нeсвр.: пpeтвaрaти ce y кoкицe. — гoлyбий ā ē. — зa-гoлyбит yм A^в свр.: дoбити нa қлипoвимa жућкaстy бoју (o кyкypyзy пpe бepбe). — гo-лyбий. — гoлyбцa ж 3b. — гoлцaт a o: гo гoлцaт, т. 92, с. 159. — гoмбaт ce aм A^в нeсвр. (oд бoгмaти): пpeпирaти ce жyчнo. — гoмилa ж 3b. — гoмилaт aм a нeсвр. — гoмилицa ж. — гoнит yм a нeсвр. — гopa ж 3d. — Гopдaнa ж 3b. — гope (нaвишe). — гope (кoмп. oд злo). — гopет yм a нeсвр. — гopй ā ē, 160. — зaгopиeвaт aм A^в нeсвр. — гopњий ā ē. — гopњицa ж: лeђни слoј слaнинe сa пpaсeтa, т. 90, с. 53. — гopовит a o. — гopски ā ô. — гopуштинa ж 3b. — Гopчин м 1Ab: имe. — Гoспaнa ж 3b. — Гoспoд oдa м, т. 90. — гoспoдa ж, т. 90. — гoспoдap м 1Aa (вoк. гoспoдapе/гoспoдapу), 56. — гoспoдapев a o. — гoспoдapит yм A^в нeсвр. — гoспoдин м 1Ab. — гoспoдичий м. — гoспoцки ā ô, т. 92, с. 66. — гoспoвo стo c 1Bc. — гoспoђa ж, т. 90. — гoспoђин инa инo. — Гoспoђиндaн нaднe м, 65. — гoспoђицa ж. — гoспoштинa ж 3b, т. 90. — гoс стa м 1Ac, 131, 146. — гoстински ā ô, т. 92, 65. — гoтoвит yм b нeсвр.: кyвaти. — гpаб м 1Ab (мн. гpабo/гpабoви), 131. — гpабeж м 1Ab. — гpабит yм b нeсвр. — гpабий м 1Ab дeм. — гpабив a o. — пpи-гpабивaт yм A^в-a^в нeсвр. — гpабoв a o. — гpабoвинa ж, т. 90, с. 51. — гpабyс: тo yдe нa гpабyс, т. 90. — гpавaлa ж 3b „y Бoци“. — гpад м 1Aa. — гpад м 1Ab.

ДАХТАТИ

дјеверична

дакта̑т̑ ђем а^б несвр. — два̑ двѣ̑(двѣ̑ма), 38, 67, 165. — два̑дес̑ (два̑-
јес̑), 38, 163. — два̑дес̑ти̑ (два̑јес̑ти̑) а̑ ђ. — два̑дес̑ти̑на̑ 3b, т. 90. —
два̑дес̑торо̑ (два̑јес̑торо̑). — о-два̑јат̑ ам̑/ђм А^в несвр., 169 — два̑на̑јес̑.
— два̑на̑јес̑ти̑ а̑ ђ. — два̑на̑јес̑торо̑/дво̑јена̑јес̑(торо̑). — два̑ш̑: 1x3. —
двѣ̑за̑ц̑ сца̑ м 1Aa. — двѣ̑зе̑ с̑ 2b. — двѣ̑зѣ̑ца̑ ж̑ 3b. — двѣ̑ста̑
(двѣ̑сти̑), 106, 117, 163. — дво̑г̑р̑ла̑ ж̑ 3b: ја̑ма̑ са̑ два̑ от̑вора̑. — о-дво̑-
јѣ̑т̑ ђм̑ а^б свр. — дво̑јѣ̑ца̑ 3b, т. 90. — дво̑ј̑ка̑ ж̑ 3a. — дво̑к̑ђлице̑
ж̑ мн. — дво̑кр̑ѣ̑л̑ а̑ о. — дво̑л̑ѣ̑чан̑ чна̑ чно̑. — дво̑н̑ђ а̑ о. — дво̑је̑,
38, 67, 165. — дво̑р̑ м̑ 1Aa, т. 90. — дво̑р̑ѣ̑т̑ ђм̑ а^б несвр. — дво̑р̑ђ
а̑ о. — дво̑стр̑ѣ̑к̑ а̑ о. — испре̑-дво̑стр̑ѣ̑ча̑т̑ ам̑ А^в свр. — пре̑-дво̑стр̑ѣ̑-
чи̑т̑ ђм̑ б̑ свр. — дво̑ѣ̑м̑ѣ̑т̑ ђм̑ б̑ несвр. — Двѣ̑сно̑ с̑ 1Bb „Звѣ̑сно̑ п. adj.
по̑ље̑ на̑ граници̑ аустри̑јско̑“: криво̑ши̑јско̑ по̑ље̑, Драга̑л̑, т. 90. —
двѣ̑р̑с̑ двѣ̑р̑сти̑ ж̑ 4b: вр̑ста̑ ка̑мена̑. — дѣ̑ (узв.), 203. — дебел̑ѣ̑ца̑ ж̑
3b: добра̑, суши̑ от̑пор̑на̑ зем̑ља̑. — дѣ̑бѣ̑љ̑ко̑ м̑, т. 90. — дѣ̑бѣ̑о̑ ла̑ ло̑
(комп. дѣ̑б̑љ̑ѣ̑); дѣ̑бѣ̑ла̑: страна̑ ка̑нтара̑ на̑ ко̑јо̑ј се̑ мере̑ те̑жи̑ пред̑мети̑.
— дѣ̑б̑ло̑ с̑ 1Bb. — дѣ̑б̑јат̑ ам̑ а̑ несвр. — дѣ̑б̑јѣ̑на̑ ж̑ 3b/d. — дѣ̑ве̑-
дес̑ѣ̑т̑. — дѣ̑ведес̑ѣ̑ти̑ а̑ ђ. — не̑вес̑ѣ̑на̑ ж̑ 3b „дѣ̑вѣ̑си̑љ̑“. — дѣ̑вѣ̑т̑, 38, 113.
— дѣ̑вѣ̑т̑ ам̑ а̑ несвр. — дѣ̑вѣ̑ти̑ а̑ ђ; то̑ ми̑-је̑ дѣ̑вѣ̑та̑: све̑јед̑но̑ ми̑
је̑. — дѣ̑вѣ̑ти̑на̑ 3b. — дѣ̑вѣ̑ти̑ца̑ ж̑ 3b. — дѣ̑вѣ̑тка̑ ж̑ 3b. — дѣ̑вѣ̑тна̑јес̑.
— дѣ̑вѣ̑тна̑јес̑ти̑ а̑ ђ. — дѣ̑вѣ̑тна̑јес̑торо̑/дѣ̑вѣ̑торо̑на̑јес̑(торо̑). — дѣ̑ве̑то̑-
ри̑ѣ̑ца̑ 3b. — дѣ̑ве̑торо̑. — дѣ̑ген̑ѣ̑к̑ м̑ 1Ab. — дѣ̑л̑ѣ̑ја̑ м̑ 3b. — дем̑бѣ̑л̑
м̑ 1Ab. — дѣ̑ра̑ ж̑ 3a: ко̑ се̑ дер̑не̑чи̑. — дер̑а̑в̑ѣ̑ја̑ ж̑ 3b: в. об̑ли̑ста̑,
спо̑љаш̑ња̑ црна̑ тка̑нина̑ око̑ црно̑гор̑ске̑ ка̑пе̑. — дер̑ач̑ѣ̑на̑ ж̑ 3b. —
дер̑в̑ѣ̑ш̑ м̑ 1Aa. — дер̑в̑ѣ̑ш̑ѣ̑на̑ ж̑ 3b. — дер̑в̑ѣ̑ш̑ѣ̑к̑ а̑ ђ. — дер̑н̑ѣ̑к̑ м̑
1Ab: ба̑тина̑, ко̑ла̑ц̑. — дер̑н̑ѣ̑чи̑т̑ се̑ ђм̑ б̑ несвр.: др̑жати̑ се̑ кру̑то̑,
у̑си̑љено̑, на̑ду̑вено̑. — дер̑н̑ѣ̑т̑ нѣ̑м̑ б̑ свр.: у̑дар̑ити̑; на̑бу̑јати̑, по̑че̑ти̑
бу̑јно̑ ра̑сти̑; дер̑н̑ѣ̑т̑ се̑ (не̑ко̑ме̑): ка̑при̑ци̑рати̑ се̑. — дер̑ња̑ва̑ ж̑ 3b. —
дѣ̑рт̑ м̑ 1Ab. — дѣ̑сѣ̑т̑, 38, 113. — дѣ̑сѣ̑ти̑ а̑ ђ. — дѣ̑сѣ̑ти̑на̑ 3b. — де̑-
се̑тор̑ѣ̑ца̑ 3b. — дѣ̑сѣ̑торо̑. — дѣ̑се̑ча̑р̑ м̑ 1Aa. — дѣ̑с̑ни̑ а̑ ђ, т. 90, с. 65.
— дѣ̑спѣ̑к̑ м̑ 1Ab „дѣ̑спѣ̑т̑“. — дѣ̑стре̑га̑т̑ ам̑ а̑ свр.: у̑про̑па̑стити̑. — де̑-
ш̑ња̑к̑ м̑ 1Aa: суп̑р. од̑ љѣ̑ва̑к̑. — дѣ̑ва̑љ̑ в̑ја̑ в̑је̑. — дѣ̑ван̑ м̑на̑ мно̑,
т. 92, с. 65, 122. — дѣ̑вѣ̑т̑ се̑ ђм̑ А^в несвр. — дѣ̑в̑ја̑ка̑ ж̑ 3b. — дѣ̑в̑јѣ̑
а̑ ђ, т. 92. — дѣ̑во̑ко̑за̑ ж̑. — дѣ̑в̑ђта̑ ж̑ 3b/d. — дѣ̑г̑н̑ѣ̑т̑ нѣ̑м̑ б̑ свр., 170,
175. — дѣ̑з̑ат̑ жѣ̑м̑ б̑ несвр. (и̑: по̑ди̑зати̑, гра̑дити̑; се̑лѣ̑ти̑ се̑). —
дѣ̑з̑г̑ѣ̑н̑ м̑ 1Aa, т. 90. — дѣ̑з̑да̑р̑ м̑ 1Aa. — са̑-дѣ̑ѣ̑ва̑т̑ ам̑ А^в несвр. —
дѣ̑јѣ̑л̑ѣ̑т̑ ђм̑ А^в несвр. — дѣ̑јѣ̑те̑ с̑ 2b, 135. — дѣ̑ка̑ ж̑ 3a/c. — дѣ̑м̑ м̑
1Aa (мн. дѣ̑мо̑ви̑). — на̑дѣ̑ма̑т̑/дѣ̑ма̑т̑ ам̑ м̑ѣ̑м̑ А^в/б̑ несвр., 16^а. — ди̑-
м̑ѣ̑је̑ ж̑ мн. 3b. — ди̑м̑ѣ̑ски̑ѣ̑ла̑ ж̑ 3b (НП). — ди̑м̑ѣ̑т̑ ђм̑ б̑ несвр. —
ди̑м̑јѣ̑в̑ а̑ о. — ди̑м̑ња̑к̑ м̑ 1Aa, т. 90, с. 47. — дѣ̑на̑р̑ м̑, т. 90. —
ди̑на̑р̑(ч̑)ѣ̑ћ̑ м̑ 1Ab, 48. — дѣ̑ња̑ ж̑ 3b: лу̑бени̑ца̑. — дѣ̑њи̑ца̑ ж̑. —
дѣ̑јо̑ дѣ̑јѣ̑ла̑ м̑ 1Aa (мн. ѣ̑ѣ̑ло̑ви̑). — дѣ̑јо̑ба̑ ж̑, т. 90, с. 30, 31, 34, 35,
50, 104. — дѣ̑јо̑ница̑ ж̑, т. 90, 42. — дѣ̑пле̑ ж̑ мн. 3b. — дѣ̑пл̑ѣ̑т̑ ђм̑
б̑ несвр. — ди̑ра̑т̑: т. 91. — про̑-дѣ̑ра̑т̑ ѣ̑м̑ б̑ несвр. — дѣ̑р̑ѣ̑к̑ м̑ 1Ab,
т. 90. — ди̑р̑еч̑ѣ̑ћ̑ м̑ 1Ab. — дѣ̑р̑ка̑т̑ ам̑ б̑ несвр. — дѣ̑р̑н̑ѣ̑т̑/дѣ̑р̑н̑ѣ̑т̑
нѣ̑м̑ б̑/А^в свр. — дѣ̑са̑т̑ шѣ̑м̑ б̑ несвр., т. 91. — дѣ̑ћ̑ гнѣ̑м̑ б̑ свр. —
дѣ̑н̑ѣ̑т̑ нѣ̑м̑ А^в свр. — дѣ̑чан̑/дѣ̑чан̑ чна̑ чно̑. — дѣ̑чи̑т̑ ђм̑ А^в несвр. —
ѣ̑ѣ̑в̑ѣ̑р̑ ѣ̑ра̑/ѣ̑ра̑ м̑, 42. — ѣ̑вѣ̑р̑ѣ̑чи̑ћ̑ „у̑ Бо̑ѣ̑“. — ѣ̑вѣ̑р̑ѣ̑чна̑ ж̑ 3b „у̑ Бо̑ѣ̑“.

драг

— ђевѣров а о. — ђеверскй â ô, 65. — ђевѣрство с 1Bb, т. 49, 90, с. 49.
— ђевовање с 1Bb. — ђеоват љиѐм а^b несвр. — ђевђачкй â ô, 66. —
ђевојка ж 3b (ген. мн. ђевђјакâ), т. 49, с. 56. 126, 189. — ђевојчин
ина ино. — ђевојчина ж 3b. — ђевојчит се ѓм В несвр. — ђевојчица
ж 3b. — ђед м 1Ab (мн. ђедѡви); о-деве-ђедâ: од деветог колена
(унатраг); 57. — ђедетйна ж 3b аугм. — ђедѡ м 1Ba, т. 24. и д.,
с. 45. — ђедов а о. — ђедовина: т. 90. — ђело с 1Bc: љзâће ђело
на вићело, т. 90. — ђелът/ђельât лѐм, б/a^b. — ђенут нѐм а^b свр., т. 91.
— ђес ђенѐм b свр., 172. — са-ђес ђедѐм b свр. — ђетелаш м: детдиђ.
— ђетелина ж. — ђетѐнце: т. 90. — ђетиђа (им. или прид.?): трудна
(о жени). — ђетиђ м 1Ab. — ђетиђак ђка м 1Ab. — ђечийъ â ě. —
ђечийът ѓм b несвр. — длâка ж 3b. — длâкав а о. — длâкавіт ѓм
A^v несвр., т. 91. — длân м 1Ab (мн. длâни/длâнови), 131. — дланийђ/
дланчийђ м 1Ab. — длâница ж. — гдйѐто с 1Bb, 127. — дно с, 61;
-дно: 40, 191. — дѡ дѡла м 1Ac (мн. дѡлови), 36. — до: 183, 191. —
доâкат чѐм A^v свр. — дѡба с јд./мн. 1Bc, 140. — дѡбар бра бро (комп.
бѡљй), 62, 162, 184. — дѡбит љти ж, 140. — добйђак тка м 1Aa. —
добш/тѡмбош м. — дѡбрâ ти срѐћа: отпоздрав. — Дѡбрâ ж 3e, т. 24.
и д. — Добрâна ж 3b. — добрына: која му је добрына? — дѡбро
с 1Bc. — добродѡщица ж. — Дѡбросав м, т. 90. — добросрѐтъй â ě.
— добросрѐтъйк м. — добросрѐтъница ж. — добрѡта ж 3b/d. —
Дѡброта ж. — добротвор: т. 90. — дѡброцкй â ô. — Дѡброђанин м
(мн. Дѡброђани). — Дѡброђанка ж, т. 90. — доброчинитѐль м. — до
бровичнство с 1Bb. — Добрушгица: топ. у За. — двечѐ, 183. — двѡ
виѐк (прил.), 182. — довѡд/дѡвѡд м 1Ab: злы ти довѡд бйѡ (тј. дово
ђење). — за-довѡльт ѓм b свр. — дѡгађай âја м: — дѡговѡр м, т. 90.
— догѡрит догрём A^v свр. — дѡговѡрно (прил.). — догѡђ/доклѐ-гѡђ.
— догѡдинѐ, 183. — догѡн м 1Ab. — дограм м 1Ab: врста дувана.
— додâђак тка м 1Aa. — додйâват âм A^v несвр. — додйât дѡдиѐм
b-αβ свр. — додушѐ /до јаднѐ душѐ. — дойђља ж 3b, т. 90. — дойђт
ѓм а^b несвр. — дѡјка ж 3a (НП). — док (св.). — дѡказ м. — дѡклѐ
(доклѐ), 39, 180. — докѡјница ж: доконост. — дѡкољѐн м, т. 90. —
дѡкољеница ж, т. 90, с. 53. — докрајчит ѓм B свр. — долâзак ска
м 1Ab. — долâма ж 3b. — долâмица ж. — долâм(ч)ина ж. — долиђа
ж 3b (и: ђива). — дѡље(н) (прил.). — дѡм м 1Ac. — дѡма (прил.),
184. — домазѐт м 1Ab. — домазѐ(т)ство с 1Bc. — домаћй â ě. — до
маћйн м 1Ab. — домаћйнов а о. — домаћйца ж 3b. — домаћйчин ина
ино. — домѐтак тка м 1Ab. — домишлъât а о. — домовйђна ж 3b, т. 90,
с. 51. — дѡнеклѐ, т. 92, с. 180. — дѡнолѐ: донде, т. 92, с. 180. —
донѡс м 1Ab. — дѡњй â ě. — дѡрат м. — дѡратас ста сто. — доратйђ
м 1Ab. — дѡратов а о. — дѡрѡ м 1Ba хип., т. 24. и д. — Дос: 13. —
досад, 18. — дѡсада ж. — дѡсадан дна дно, т. 92. — досадâшњи â ě. —
досадйт ѓм A^v свр. — досѐтљыв а о (ретко), 64. — доскѡро (прил.). —
доскѡчица ж. — дѡстѡјан јна јно (унесена реч?), т. 92, с. 69. — дѡвât.
— доѡд м 1Ab. — дѡцкан, т. 76. — доцнит ѓм а^b несвр. — дѡчѐк
м, т. 90. — дочекљыв а о (чешће чазѐѐн, поштѐн), 64. — дѡчыђ м
1Ab, 48. — дошлъак м 1Aa (ретко). — драг а о (комп. дражй) (об. мйѡ):

ДУЖНОСТ

Digitized by Google

Дука

жбяр

Дука м 3b: хип. од Душан. — дукат м 1Ab. — дуљат ам а несвр. — дуљина ж 3b/d. — дўлїт їм А^в несвр. — дўмат ам А^в несвр.: пухтати, гласно дисати (услед љутње). — думидаца ж 3b: влага. — Дунав: т. 90. — дўња ж 3b. — Дўња ж 3b: име. — дўњица ж. — дуперат ам а несвр.: трпети, подносити. — дуперїсат шем б несвр. — дўпит їм б свр.: бубнути. — дўплий а ѓ. — дўпја ж 3а, т. 90, с. 50. — дўс дўбем А несвр. — дўрат / дурат ам / ам б / а несвр.: трајати. — Дурмитор м, т. 90. — дўроветан тна тно: трајан. — дўса ж 3b: мадер, несрећа. — дућан м 1Aa. — дућанскїй а ѓ. — дућанчїй м 1Ab. — дућанцїја м 3b. — дўћит їм б свр.: безглаво поћи, „задимити“. — дух: т. 90. — дућвнїк м, т. 90. — дўша ж 3с. — дўшак: на дўшак (попити). — Душан м 1Ab, т. 90. — дўшанка ж: део нар. одеће 50. — душек м 1Ab НП. — о-душїват їем А^в-а^в несвр. — о-дўшїт їм А^в свр. — душкат ам а несвр.: подносити, издржавати. — дўшман(ин) м (мн. дўшмани), т. 90, с. 47. — дўшманскїй а ѓ, т. 92, с. 66. — душнїк м 1Aa.

ђао (р. ђавѓ) ола м (ген. мн. ђаолѓ), т. 90, с. 41, 61, 117, 124; о-ђаолѓ: из несташлука. — ђаолан м 1Ab, т. 90. — ђаолас ста сто, 66. — ђаолїкат кам/чем А^в несвр.: клети помињући ђавола, 169. — ђаолїсат шем б об. свр. — ђаолица: т. 90. — ђаољи: т. 92. — ђак м 1Aa (мн. ђаци, р. ђакови). — Ђаковица ж. — ђаковачкїй а ѓ (од Ђаковица). — ђаконїја ж 3b НП. — ђаче ега с 2b. — ђачїна ж 3b. — ђачїй м 1Ab. — ђачкїй а ѓ. — ђе: в. дје-, гдје-. — ђердан м 1Aa. — ђердан(ч)їй м 1Ab. — Ђикан м 1Ab. — ђїкат ам А^в несвр. — ђїласат ам А^в несвр. — ђїласїт їм А^в свр. — ђїласнїт нем А^в свр. — ђїло с 1Bc: прслук (мушки). — ђинђер: калѓђере ђинђере... — ђинђерит: ођинђери браду. — ђинђува ж. — ђїпат ам А^в несвр. — ђїпїт їм б свр. — ђогат м 1Ab, т. 90. — Ђока м: име. — Ђоко м 1Bb, т. 24. и д. — ђон м 1Ab, т. 90, с. 57-58. — ђорда ж 3а НП. — ђувегїја м 3b. — Ђукан м 1Ab. — Ђукна ж 3b. — ђўло с 1Bc: топовскѓ ђўло. — Ђурђа ж 3b. — Ђурђевдан вадне м. — Ђурђевица ж: Ђурђиц (16. IX). — Ђўрица м. — Ђўро м 1Bb, т. 24. и д. — ђўсто: тачно, управо. — ђўтурѓ, т. 92. — ђўтурїм м 1Ab: богаљ, немоћан.

е (св.), 211. — е (потврдна речца), 212. — е/е (узв.), 212. — ево, 187, 188. — ела: 175, 203, 204. — ема. — ено, 187, 188. — ерцег-: в. херцег-. — ето, 187, 188.

жаба ж 3b. — жабар м. — жабѓц пца м 1Aa. — жабетїна ж 3b. — жабица ж. — жабїак м. — жабїй а е. — жабокрѓчина ж. — жабурїна ж 3b. — жагрїт се їм б несвр.: жапурити се. — жаѓлац лца м 1Aa. — жалба ж 3а, т. 90, 50. — жалїт їм б несвр. — жаловїто (прил.). — жалѓс ости ж. — жалосан сна сно. — жалостїв а о, т. 92, с. 64, 160. — жамор м „у Будви“. — жаморїт їм несвр. — жа (компл. жалїе). — жар м 1Aa. — жарїт їм А^в несвр. — жаркїй а ѓ. — Жарко м. — Жарков / Жаркѓв а о. — жацнїт нем б свр. — жбѓњ м 1Ab (мн. жбѓњи) „у Рисну“. — жбїр м 1Ab (мн. жбїри) „у примор.“,

заборављати

за, 67, 160, 191. — забава ж, т. 90, с. 54. — заборав м. — забораван вна вно. — заборавит ѝм в свр., 116. — заборавјат ѝм в несвр.,

Забрђе**запећак**

т. 90. — Забрђе с 1Вс, т. 90, с. 49. — забуна ж, т. 90. — завада ж, т. 90, с. 54. — зављак љка м 1Аа: мала вала. — заваљеник м 1Аа. — заваљеница ж 3б. — завидљив а о, т. 92, с. 64. — завјис сти ж 4с. — Завиша м 3б. — завиша̂т а а свр. безл.: завишало му је за то (=много му је стало до тога). — завјет м 1Ab. — завјетоват се ујем свр. — завјетрина ж, с. 51. — зāvој м 1Ac, т. 49. — зāvојак јка м 1Аа. — заврат̂т ам а свр. — зāvр(х)а ж: покривач стога. — Заг̂рач ача м/Заг̂раче ач̂а ачима мн., 120. — заг̂рачки̂ а̂ о. — Заг̂арчанин м (мн. Заг̂арч̂ани), 47. — Заг̂арч̂анка ж. — загој̂а̂т̂т̂ им А^в свр.: заузети простор. — загоја̂ћив̂а̂т̂ ујем А^в-а^б несвр. — загол̂уб̂ит̂ им А^в свр. (о кукурузу). — за̂г̂н м 1Ab. — и-за̂гон̂е: 184. — за̂гон̂етка ж, т. 90, с. 50. — за̂града ж, т. 90, с. 54. — за̂гра̂нак нка м 1Аа: бочна грана (на зељастој биљци). — За̂гр̂еб м 1Ab. — загуш̂љив̂ а о, т. 92, с. 64. — за̂д̂ак м. — за̂ђева: т. 90, с. 54. — за̂ђе̂вица ж. — зад̂ни̂ва̂т̂ ам А^в несвр.: стављати дно. — зад̂ни̂т̂ ијем β свр. — за̂д̂њи̂ а̂ ѓ. — зад̂ви̂јек (прил.), 182. — за̂дов̂о̂љан љна љно. — за̂др̂т а о. — за̂д̂руга ж, т. 90, с. 54. — за̂др̂жан жна жно. — за̂д̂уж̂бина ж, т. 90, с. 51. — за̂ду(х)а ж, т. 90, с. 54. — за̂д̂у̂ш̂нице ж мн. — за̂ж̂меч̂к̂е, 184. — за̂з̂др̂ м 1Ab. — за̂з̂др̂ан рна рно. — за̂з̂уб̂ица ж, 53. — з(а)̂ј̂сто (прил.), 125, 212. — за̂ј̂д̂е: из милоср̂ђа. — за̂ја̂ж̂ив̂а̂т̂ ујем А^в-а^б несвр. — за̂ја̂з̂ит̂ им А^в свр. — за̂ја̂м̂ јма м 1Аа (мн. за̂ј̂мови): — за̂ја̂пр̂ит̂ се им б свр. — за̂ј̂ед̂ница ж. — за̂ј̂ед̂нич̂ки̂ а̂ ѓ. — за̂ј̂ед̂но. — за̂ј̂м̂ит̂ им А^в свр., 120 — у-за̂ј̂м̂ив̂а̂т̂ јујем А^в-а^б несвр. — за̂ка̂чка: т. 90. — за̂к̂и̂ш̂ит̂ им б свр. — за̂к̂лет̂ва: т. 90. — за̂к̂л̂он̂ м 1Ab. — за̂к̂лон̂ит̂ а о, т. 90. — за̂к̂л̂оп̂ м 1Ab. — за̂к̂љ̂у̂чак чка м 1Ab (р.). — за̂ков̂ча̂т̂ ам а свр. — за̂к̂он̂ м 1Ab. — за̂кр̂т̂о̂ж̂ит̂ им б свр.: за̂кр̂ж̂љ̂ати. — за̂кр̂ш̂ак шка м 1Ab: ома̂њи̂ крш, шко̂ље. — за̂к̂у̂чак чка м 1Ab: ку̂кица̂ плети̂ће̂ иг̂ле, т. 90, с. 46. — за̂ла̂га̂ј̂ а̂ја м, т. 90. — за̂ла̂ђе̂ 1Вс, т. 90, с. 49. — за̂ла̂з̂ м 1Ab. — за̂ла̂зак ска 1Ab. — За̂ла̂зи м мн. 1Ab. — за̂л̂ет̂ м 1Ab. — за̂л̂ив̂ м 1Ab. — за̂л̂изак/за̂л̂изак ска м 1Ab. — за̂ли̂јек̂ прил., 110. — за̂л̂ог̂ м 1Ab. — за̂л̂о̂га ж 3б. — за̂л̂уд̂ник м. — за̂л̂уд̂ница ж 3б. — за̂л̂уд̂ни̂ч̂ит̂ им б несвр. — за̂л̂уд̂ња̂к м. — за̂л̂уд̂у (прил.): за̂л̂уд̂у се м̂уч̂и̂о! (клетва). — за̂љ̂ет̂ит̂ им б свр. — За̂љ̂ут̂ м: део пл. Цуца. — За̂љ̂у̂һанин м, 47. — За̂љ̂у̂һ̂ан̂ка. — за̂љ̂у̂ц̂ки̂ а̂ ѓ, 66. — за̂љ̂у̂ш̂так шка м 1Ab. — за̂ма̂ш̂тр̂а̂т̂ ам б свр.: за̂ва̂рати̂ и сл. — за̂ме̂та̂к̂ т̂ка м 1Ab. — за̂м̂й̂са̂ (комп. као прил. за̂м̂ис̂ни̂ј̂е, као прид. за̂м̂ис̂ни̂ љ̂ја̂ љ̂је), 184: за̂м̂ис̂а̂ ми̂ је = бри̂нем се. — за̂м̂ј̂ена ж, т. 90, 54. — за̂м̂ј̂е̂ни̂к̂ м, т. 90, 47. — за̂м̂ј̂е̂ница ж, т. 90, 53. — за̂м̂л̂ата ж: буд̂ала. — за̂м̂л̂а̂тина ж: в. за̂м̂л̂ата, 51. — за̂м̂у̂зен а о: ђак̂нут. — за̂на̂го (мод. реч̂ца: вала). — за̂на̂т̂ м 1Аа, 56. — за̂ни̂ш̂та̂ прил. — за̂нов̂ет̂ е̂ти ж. — за̂нов̂е̂та̂ло с 1Вс. — за̂нов̂е̂та̂т̂ ам А^в несвр. — за̂нов̂е̂т̂ни̂ а̂ ѓ. — за̂нов̂ет̂ни̂ца ж 3б: по̂ј̂еди̂на̂чна̂ би̂љ̂ка̂ за̂нов̂ет̂. — за̂н̂ос̂ м 1Ab. — за̂ з̂ла̂ з̂л̂о̂, 187. — за̂ва ж 3а, 124. — за̂в̂ин̂ ина ино. — за̂ож̂љ̂ет̂ (през. не знам): по̂к̂ва̂рити̂ уку̂с̂ услед̂ метал̂но̂г̂ суда̂ (о̂ ј̂еду); уп. оз̂ди̂је̂ва̂т̂. — за̂па̂д̂ м̂ т. 90, 140. — за̂па̂д̂ни̂ а̂ ѓ. — за̂па̂ра ж 3б, т. 90. — за̂па̂рина ж: же̂га. — за̂пе̂рак̂ р̂ка м 1Аа: ма̂њи̂ боч̂ни̂ из̂да̂на̂к̂ на̂ зе̂ља̂сто̂ј̂ би̂љ̂ци. — за̂пе̂ћ̂ак̂ ђка

запис

зекан

м 1Ab: мало удубљење попут пећине, 46. — запис м 1Ab. — запо-
виђет дим б свр., 104. — заповједник м, т. 90. — заподак тка м
1Ab: мали под. — запопит им а^б свр. — запорањ рња м. — запрагнут
нем б свр. — запрека ж, т. 90, с. 54. — заприка ж, т. 90. — запит м
1Ab. — запитва̑т ам А^в несвр. — запит̑ запти̑ем β свр. — зар:
212. — зара̑ван вни ж, т. 90. — зар̑ез м 1Ab. — Зар̑и̑а м 3b. —
зар̑ок м 1Ab. — зар̑уб̑ас ста сто. — зар̑упак пка м 1Ab: мала рупа
(крашко удубљење). — за̑седа ж, т. 90, 54. — за̑слуга ж, т. 90, 54.
— за̑служан жна жно. — за̑става ж, 54. — за̑ст̑авник м (р.), т. 90,
47. — за̑стида ж: што засти̑ује. — застира̑ч м 1Aa. — за̑стру̑ња̑к
м: вратник на тору. — за̑тв̑ор м 1Ab. — за̑т̑ла̑т ам а свр.: доспети
у полусан. — за̑то̑ (прил.). — за̑то̑р м 1Ab. — за̑то̑чник м (НП), т.
90. — затра̑ви̑т им А^в свр. — затрав̑и̑ва̑т љ̑̑ем А^в-а^б несвр. — затрка:
и-затрк̑е, 184. — за̑ун̑ут се нем б свр.: запити се. — заус̑оби̑е̑
(прил.): узастопно. — за̑уст̑и̑т им А^в свр. — заут̑упи̑т им б свр. —
за̑у̑ва̑р (прил.), т. 92. — за̑у̑вар̑но (прил.). — за̑у̑е̑с се је̑д̑е̑ б свр.:
(по нар. тумачењу) укљештити се између кости (о мишићном ткиву,
што изазива потмули бол). — за̑у̑шни̑це ж мн. — за̑ла̑ђе с 1Bc. —
за̑е̑ни̑т се им А^в свр. — за̑е̑ни̑ва̑т се љ̑̑ем А^в-а^б несвр. — за̑и̑н̑ца̑т
се ам А^в свр. — за̑ич̑ко̑лица ж. — за̑и̑п̑и̑и̑т им б свр.: ставити
ишпи̑е. — за̑што. — з̑б̑игра̑ва̑т (т. 72) несвр. — з̑б̑игра̑т ам а свр.:
салетети. — з̑б̑и̑ља (прил.). — з̑бо̑г: 191. — з̑бо̑гом: 204. — з̑бо̑р м
1Ab, т. 90. — з̑бо̑ри̑т им а^б несвр., т. 91. — з̑ва̑т зов̑ем α-а несвр., 75,
177. — з̑ве̑к м 1Aa „у Дубр.“: брука. — з̑ве̑ка ж 3b. — з̑век̑ета̑т
ћ̑ем а^б несвр. — з̑ве̑к̑ну̑т се не̑ А^в свр. безл.: остати за бруку. —
з̑ве̑к̑и̑т им б свр.: млатнути. — з̑век̑та̑т ћ̑ем а^б/т̑им а несвр. — з̑ве̑ца̑т
се ā А^в несвр. безл. — з̑ве̑ц̑ка̑т ам б несвр. — з̑ве̑ц̑ну̑т нем б свр. —
з̑ве̑ча̑к чка м 1Aa: клатно на звону. — з̑ве̑ча̑т им А несвр. — з̑ви̑ж̑да̑т
им А несвр. — з̑ви̑зда ж 3b: језична жена. — з̑ви̑зн̑ут нем б свр.:
ударити. — з̑ви̑зн̑ут нем А^в свр.: фи̑ју̑кнути. — з̑ви̑је̑зда ж 3c. —
з̑ви̑је̑ра̑ц рца м 1Aa: вук. — з̑ви̑ј̑ере с 2b, 45. — з̑ви̑ј̑ук м. — з̑ви̑у̑к̑ну̑т
нем б свр., т. 91. — з̑ви̑у̑кта̑т к̑ћ̑ем а^б несвр.: з̑рна̑ з̑ви̑у̑к̑у̑ Лп. —
з̑в̑је̑зд̑ас ста сто. — з̑в̑је̑зд̑и̑ца ж 3b. — з̑в̑је̑ра̑д ж. — з̑в̑је̑рка ж 3b. —
з̑в̑о̑на̑р м, т. 90. — з̑в̑о̑ник м 1Aa. — з̑в̑о̑ни̑т им а^б несвр. — з̑в̑о̑но
с 1Bc. — з̑в̑о̑нце с 1Bb. — з̑в̑о̑ца̑т ам А^в несвр., т. 91. — з̑в̑рка ж
3b. — з̑в̑р̑к̑ну̑т нем б свр.: ударити. — з̑в̑р̑к̑ну̑т нем А^в свр. — з̑вр̑-
к̑о̑тина ж. — „З̑вр̑с̑но̑“: в. Двр̑сно. — „з̑вр̑ст̑“: в. двр̑с(т). — з̑вр̑ц̑ну̑т
нем б свр. — з̑вр̑ча̑т им А несвр. — з̑вр̑чка ж 3a: чворуга. — з̑г̑ло̑б̑
м 1Ab (мн. з̑г̑ло̑бови/з̑гло̑бови), 57-58. — з̑гла̑би: в. бл̑а̑ге. — з̑г̑да
ж 3b. — з̑г̑дан̑ дна̑ дно. — з̑гра̑да ж 3b: ма̑ња̑ њива̑ за̑ повр̑ће
и сл. — з̑гра̑ди̑ца ж. — з̑дра̑в а о(з̑дра̑в̑и), 63, 162: а̑ ти̑ си̑ ми̑ з̑дра̑в!
(на̑з̑драв̑ља̑ње). — з̑дра̑ва̑ц̑ вца̑ м 1Aa: не̑што̑ ко̑мпак̑тно̑ (ка̑мен, др̑во
и сл.). — з̑дра̑ви̑ца ж. — з̑дра̑в̑ље: т. 90, с. 42. — з̑дра̑во̑ (прил.). —
з̑дра̑в̑ца̑т: т. 92, с. 66, 159. — з̑др̑и̑о̑ е̑да̑ е̑ло̑. — з̑др̑ен̑ут нем а^б свр.,
127. — з̑дри̑е̑ва̑т ам А^в несвр. — з̑др̑ћ̑ м 1Ab: че̑стар, 131. — з̑ду̑-
ла̑ну̑т нем А^в свр.: в. ду̑ћ̑и̑т. — з̑е̑ва̑к: до̑ша̑ му̑ з̑е̑ва̑к (=по̑год̑на̑,
же̑љ̑ена̑ при̑лика̑). — з̑е̑ј̑о̑ м 1Ba: хип. од̑ з̑ец̑, т. 24. и д. — з̑е̑ка̑н м

зекаст

зубља

1Ab. — зѣка̄с ста сто, 159. — зѣко̄ва м 3b. — зелѣмба̄н м, т. 90. — зелѣн ̄ни ж. — зелѣн а о, 159. — Зеленийка ж 3b. — зеленйло с 1Bc. — зелѣнка̄с ста сто, т. 92, 66, 159. — зѣлѣнко м, т. 74. — зелѣноша ж „у Грбљу“, т. 90, 53. — зедењѣт нѣм а несвр. — зѣље с 1Bc, т. 49, 90. — зѣльо м 1Ba, т. 24. и д. — зельов м 1Ab. — зема̄льскй̄ а̄ ђ, 65. — зѣмја ж 3d. — земјак м 1Aa (р.). — земјанй̄ а̄ ђ, 65. — Зѣмун м. — земунйца ж 3b. — зенийца ж 3b, т. 90, с. 53, 105, 110. — зенѣт нѣм а^б несвр. — зѣра ж 3b: врло мало нечега, т. 90. — зѣрица ж дем. — зѣт м 1Ab (мн. зегѣви), 57-58. — Зѣта ж 3b. — зѣтов а о. — зетовскй̄ а̄ ђ, 65. — зѣцкй̄ а̄ ђ: од Зета. — Зѣћанин ж (мн. Зѣћани). — Зѣћанка ж. — зѣц м 1Aa (мн. зѣчеви), 132, 144. — зечйца ж 3b: аугм.; зечја кожа. — зечй̄ м 1Ab. — зечйца ж 3b. — зѣчй̄ ја̄ је. — зѣчки (прил.). — до-зйвѣт вѣм/вјѣм А^в несвр. — зйвкѣт ѣм б несвр. — зйвнѣт нѣм А^в свр., т. 91. — зйд м 1Aa (мн. зйдови). — зйдѣр м, т. 90, с. 47. — зйдѣров а о, 64. — зйдарскй̄ а̄ ђ, 66. — зйдѣт ѣѣм А^в несвр. — зйдына ж 3b. — зйды̄н м 1Ab. — под-зйђйвѣт ѣѣм А^в-а^б несвр. — зйлев м 1Aa: зевање. — зйевѣт ѣм А^в несвр. — зйјевнѣт нѣм А^в свр. — зйма ж 3с. — зйми (прил.), 183. — зймй̄т ѣм А^в несвр./свр. — зйм̄нй̄ а̄ ѣ. — зймовѣт ѣѣм а^б несвр./свр. — зймомѣран рна рно. — зймо̄ња: 52. — зймскй̄ а̄ ђ. — зймѣс, 183. — зймѣшнй̄ а̄ ѣ. — зйнѣт нѣм б свр. — зйпа ж 3b: облутак, бѣбѣљ. — на-зйрѣт ѣм б несвр. — зйсто(м) (мод. прил.). — зй̄нен м: облутак, бѣбѣљ. — зйфт м 1Ab: талог у лули. — зйцкѣт ѣм б несвр. — зйцнѣт нѣм б: засиктати. — зенийца ж 3b. — злѣтан тна тно. — златѣн м, 1Ab. — Златѣна ж 3b. — злѣтѣр м, т. 90, с. 47. — злѣтй̄т ѣм А^в несвр. — злѣто с 1Bb. — златокѣс а о. — по-злѣдй̄т ѣм А^в свр. — по-злѣђйвѣт ѣѣм А^в-а^б несвр. — зли час: у дѣвѣт злй̄лечѣсѣ (појачано од узѣчас). — злй̄ко̄вац вѣа м 1Aa (р.), т. 90. — злйца ж 3b. — злѣ с, 61. — злѣ (прил.). — злѣба ж 3b, т. 90, с. 50. — злѣбан бна бно. — злѣвѣљан љна љно. — злѣглѣсница ж — злѣго̄л: 185. — злѣпѣтй̄т се ѣм б несвр. — злѣрѣдан дна дно. — злѣслѣтан тна тно. — злѣслѣтнй̄к м. — злѣслѣтнйца ж. — злѣсрѣтнй̄ а̄ ѣ. — злѣсрѣтнй̄к м. — злѣсрѣтнйца ж. — злѣтвѣр бра м, т. 90. — злѣтворскй̄ а̄ ђ. — злѣран а о. — злѣчѣс(т) ста сто. — змѣј м 1Aa, т. 90. — змй̄ла ж 3b, т. 90. — змй̄чеша̄л пѣла м. — знѣвѣн а о, 159. — знање: т. 90. — знѣт знѣм β (али: знѣла/дѣзнѣла) несвр., 71, 74, 166; 172, 176, 177. — знѣчй̄т ѣм А^в несвр. (р.). — знѣчка ж 3b (ген. мн. знѣчѣкѣ). — знѣчкйца ж. — зѣб ж 4b. — зѣбат бѣѣм а^б несвр. — зѣбнйца ж 3b. — зѣвина ж, т. 90. — зѣвнѣт нѣм а^б свр., т. 91. — зѣр м 1Aa: зѣр на сйлу (појачано: насилно). — зѣра ж 3d. — Зѣрѣ ж 3е, т. 24. и д. — зѣрно (прил.) „зѣрно“. — зѣром (прил.), 183. — зѣран рна рно. — зѣрй̄т се ѣм А^в несвр. — зѣрица ж, т. 90. — Зѣрка ж 3а. — зрак: преглѣдѣ сѣ нѣ зрѣке (рендгенски). — ждрѣка ж 3b: зрак, 127. — здрѣлына ж 3b. — здрѣнѣт нѣм а^б свр. „зрѣнути... у Ц. г.“, 127. — здрй̄ло ѣла ѣло, 127, 129. — Зрно м: име. — зрно с 1Bc, 36. — зрнѣ с 1Bb. — зрње с 1Bb. — зѣб м 1Aa (мн. зѣби, р. зѣбови), 131, 146, 147. — зѣбат а о. — зѣба̄ц пѣа м. 1. Aa. — зѣба

ИНОКОСЯН

и (св.), 164, 211. — ибрѣт м 1Ab. — за-ибрѣтит се ѿм b свр. — ибрѣтнй нā нō. — ибрѣтнйк м. — ибрѣтница ж: неваљалица или сл. — ибрийк м 1Ab, т. 90. — ибрийчина ж. — ибричийѿ м 1Ab. — ибришйм м 1Ab. — Ивāн м 1Ab. — Ивāна ж 3b. — Ивāнин ина ино. — Ивāнов а о. — Ивāновиѿ м. — Ивāндан ѿадне м. — йвѣр ѣра м, т. 90. — иверчийѿ м 1Ab. — йвица ж. — йво м 1Bb, т. 90. — йгало с (у Боки). — йгда, 182. — йђе, 180. и д. — йђелицѣ: љдари га колик-йђелицѣ мōга, 52. — йгла ж 3b, т. 90. — иглени: игленѣ љши. — йглица ж, т. 90, с. 50. — йгра ж 3b, т. 90. — поигравѣт (т. 72) несвр. — игралиште: т. 90. — игрѣт ѿм а^b несвр., 69. — игрѣч м 1Aa (р. йгрѣч). — играчийца ж 3b. — игрѣчка ж 3b, т. 90, с. 50. — игуман м 1Ab (р.). — на йдивйт: насумце. — об-идовѣт љѣм а^b несвр., 169. — йдоклѣ, 180. и д. — из (предл.), 191. — изѣ (йзѣ). — йзба ж 3b „по Херцеговини и по Србији“, т. 90, с. 50. — избйрак рка м 1Aa. — избирѣч м 1Aa. — йзблйзо (прил.). — избѣр м 1Ab. — изван (извѣн); наизвѣн, 191. — извѣнй ѿ ѣ. — извѣнскй ѿ ѣ, 65, 160. — извентѣт ѿм а свр.: измислити. — извечѣт ѿм а свр.: поха-бати се. — извѣз м 1Ab. — извор: т. 90, с. 146. — йзговѣр ѣра м. — изгѣн м 1Ab, 41. — издѣлица ж. — издѣнйк м. — издѣр м 1Ab: „издер“. — издѣшит ѿм b свр.: издржати. — йзиѣшан шна шно. — изѣлица ж. — излѣз м 1Ab. — излѣзак ска м 1Ab. — измитоклѣсѣт ѿм А^b свр.: испомерати правац (на пример прutowима у снопу). — йзмјена ж. — изнад. — изнѣйболѣ (прил.), 191. — йзненѣдно. — йзнова (прил.). — изнѣс м 1Ab. — изнѣтра. — изобила: т. 90. — изобилѣ: т. 90. — изѣр: дѣ вѣла на изѣр. — изрѣзак ска м 1Ab. — изрѣд м 1Ab. — изубѣ(х)а, 185. — йѣд м 1Aa: љутѣа. — йѣдак тка тко, т. 92, с. 160. — иѣдан дна дно: 151, 158. — иѣдйт ѿм А^b несвр. — иѣђѣт ѿм А^b несвр. — йкад. — йкакав ква кво, 151, 158. — йкѣко, 180. и д. — икѣнат: лицитација, дражба: на икѣнат. — йкѣ м 1Ba, т. 24. и д. — йко, 151. — йкоѿй ѿ ѣ, 151, 158. — йколик а о, 151. — йколико, 180. и д. — йкона ж: лйѣпа је кѣ йкона, т. 90. — Иконйѣа ж 3b. — йконица ж, т. 90. — иконостѣс м 1Ab. — йкуђ (прил.), 180. и д. — йкудѣ: 180. и д. — йла ж 3b: подлост, пакост, т. 90. — йлѣв а о. — или: 212. — Илйѣа м 3b. — Илйндан ѿадне м. — имѣвѣт (т. 72) несвр. итер., 173. — имѣње с 1Bb, т. 90. — имѣт ѿм а^b несвр./свр., 70, 166, 205. — йме с 2с, 62. — имѣла ж 3b. — йментовѣт уѣм свр./несвр. — ймењак м. — ймењѣков а о. — имовйна ж 3b, т. 90, с. 51. — ймѣѿан ѿна ѿно (р.), т. 92. — инѣт м 1Aa. — инаѣйѣа м 3b, т. 90, с. 50. — йнглешкѣ, 160. — индѣт м 1Aa (НП). — йндиѣа ж, т. 90, с. 50. — инокѣсан сна сно. — ино-

јасан

јуначки

м 1Ab. — јасан сна сно. — јасѣн ѣна м, 134, 140. — Јасѣнци (у Бје). — јасенов а о, т. 92, с. 64. — јасеновина ж, т. 90, с. 51. — јасјка ж 3b. — јасјков а о. — јасјковина ж. — јасјчица ж. — јасли јаслā јаслима, 140. — јатāк м 1Ab, т. 90. — јатка ж 3а (експресивно за мајку). — јато с 1Bc. — јаторнй йīā йīѣ (комп.), 160. — јаук-: в. јаок-. — јашāt шѣм b несвр., 169. — јачāt ам а несвр. — јачйна ж 3b/d. — јачйца ж 3b: јако братство. — јаштерица ж. — Јеврѣј м 1Aa. — Јеврѣјка ж 3а. — јеврѣјскй ā ѓ. — јегуља ж 3b. — јѣдан дна дно (јѣднога итд.), т. 92, с. 37, 67, 158. — јѣданāјес. — јѣданāјестй ā ѓ. — јѣданāјесторо. — јѣданāк: истовремено, 185. — јѣданпѹт, 114, 183. — јѣдар дра дро, т. 92. — јѣдва (р. јѣдвā-је), т. 92. — јѣдвит: на јѣдвйтѣ јаде. — јѣдинāц нца м 1Aa. — јѣдйнй ā ѓ. — јѣдинйца ж 3b. — јѣдино (р.): јѣднако. — јѣдйнство с 1Bb (новија реч). — јѣдйнче с 2b. — јѣднāк а о, 129, 163. — јѣднāко. — јѣднакост: т. 90. — јѣднāчйт йм А^в несвр. — јѣдногодйшнāк м. — јѣдножйчан чна чно. — јѣднолйк а о. — јѣднѓм (прил.), 183. — јѣднонйчйт йм b несвр. — јѣднош: 183. — лѣтнāк м „лѣтнйк... у Ц. г.“: јѣднāк. — јѣж м 1Aa (мн. јѣжеви), 144. — јѣжѣв а о. — јѣжйна ж 3b аутм. — јѣжйт се йм А^в несвр. — јѣжйћ м 1Ab дем. — јѣжма ж 3а: јѣза, т. 90, с. 50. — јѣзгара ж. — јѣзгарица ж дем., т. 90. — Јѣзера с мн. (у Тѣклићима). — јѣзеро с. — јѣзерскй ā ѓ, т. 92, с. 66. — јѣзѣрце с. — јѣзйк м 1Ab. — јѣзйчак чка м 1Ab, т. 90. — јѣзйчан чна чно. — јѣзйчина ж. — јѣзйчйћ м 1Ab, т. 90, с. 48. — јѣййна (јајйна) ж 3b. — јѣка ж 3b. — јѣкнѹт нѣм А^в /јѣкнѹт нѣм b свр. — јѣфтика ж, т. 90. — јѣфтичāв а о. — јѣла: т. 90. — јѣлѣн м 1Ab. — Јѣлѣна ж 3b. — јѣлѣнāк нка м 1Aa. — јѣлѓв а о. — јѣловйна ж 3b, т. 90, с. 51. — јѣлѓња м 3b. — јѣмац мца 1Ab, т. 90. — јѣмчйт йм b несвр./свр. — јѣр: 212. — Јѣрина Прѓдѓ (у 3а). — јѣсам: т. 88, с. 68, 170. — јѣсѣн ѣни/ени ж. — јѣсенāс, 183. — јѣсенāшнй ā ѣ. — јѣсѣнй ā ѣ, т. 92, с. 66. — јѣс йīѣм/јѣдѣм (йīо јѣла, јѣдок изѣдѓк, изѣдѣн, јѣћāг; през. типа йīѣм по типу β; йицйо ћāо), т. 91, с. 69, 71, 74, 75, 110, 170, 173, 176, 177. — јѣстиво с, т. 90. — јѣтрва. — јѣтрвйн ина ино. — јѣтрвица ж. — јѣцāв а о: муцав. — јѣцāt ам b несвр.: муцати. — јѣчāм чма м 1Aa, т. 90. — јѣчāt йм А несвр. — јѣчй ā ѣ: нйјесам јѣчй (= баш ме брига), 160. — јѣчмѣн а о. — јѣчменйца ж 3b: јѣчмена замена за кафу. — јѓва ж 3с. — Јѓвāн м 1Ab, т. 90. — Јѓвāна ж 3b. — Јѓвāнка ж, т. 90. — Јѓвāнов а о. — Јѓвāнѓвйћ м 1Ab, т. 90. — Јѓвāна ж 3b. — Јѓвāнка ж, т. 90. — Јѓвāнов а о. — Јѓвāнѓвйћ м. — Јѓвāнѓдāн њадне м, 160. — Јѓво м 1Bb (име), т. 24. и д. — јѓвѓв а о. — јѓвовйна ж 3b, т. 90, с. 51. — јѓк (речца). — Јѓкā ж 3с хип., т. 24. и д. — Јѓкна ж 3b. — јѓмуржа ж, т. 90. — јѓргāн м 1Ab. — јѓрганчйна ж 3b. — јѓрганчйћ м 1Ab, т. 90. — јѓх-: в. јѓв-. — јѓхāt ам А^в несвр. (Бје): љуљати. — јѓхнѹт нѣм А^в свр. (Бје). — јѓш. — Јѓшāн м 1Ab. — Јѓшо м 1Bb, т. 24. и д. — јѹг 1Ab. — јѹговина ж. — јѹжан жна жно. — јѹжина ж: јѹговина. — јѹжйт йм b несвр. — јѹжнй ā ѓ. — јѹнāд ж. — јунāк м 1Aa (вок. јѹнāче), 56. — јунāц нца м 1Aa, 132. — јуначйна ж 3b. — јуначйт се йм А^в несвр. — јуначйкй ā ѓ. — ју-

капетанија

киш

м 1Аа. — капетанѝја ж 3b. — капетанѝв а о. — капетанскѝ а̃ о̃. — капетанство с 1Bb. — капетѝна ж 3b. — капѝја ж 3b, т. 90. — капѝца ж. — капја ж 3b, 185. — капљѝца ж. — капнѝт нѝм в свр. — капѝт м 1Ab. — капѝтина ж. — капѝтић м 1Ab. — капсуда ж: каписла. — с-капулава̃т (т. 72) несвр. — с-капула̃т а̃м а свр.: спасти. — капѝра ж 3b: ђуба; име овци. — капѝра̃с ста сто. — ка̃рабѝја оја м: зелена галица, т. 49, с. 41. — карал м 1Аа: пут, правац (у прен. знач.). — у-каралѝт ѝм А^в свр. — карамра̃к м 1Ab: тмуша, потпуни мрак. — карамра̃чина ж. — карат̃ а̃м А^в несвр. — ка̃ре ж мн.: врста кола. — ка̃лица ж: карлица. — кари(в)ѝлица ж: ручна колица. — карѝјега ж 3а: столица са наслоном. — ка̃рта ж 3а (ген. мн. ка̃ра̃та̃). — картат̃ се а̃м а несвр. — каса̃пница ж. — каса̃пскѝ а̃ о̃. — ка̃са̃рна ж, т. 90. — ка̃стиг м: брука. — кастиг̃ат се а̃м а свр. безл. — кастигѝља ж 3b. — кастилѝто (прил.): кастиле, 106, 185. — кастрадѝна ж 3b: суво месо. — катра̃н м 1Ab. — на-катрѝжит ѝм в свр.: упутити се колоном, групом. — катѝн м 1Аа. — катунѝште с 1Bc, 49. — Катѝнск̃а на̃(х)ѝја. — Катѝња̃нин м (мн. Катѝња̃ни). — ка̃ѝн м. — ка̃ѝнѝт се ѝм А^в несвр.: кицошити се. — каф-: в. кав-. — кафен а о: мрк, браон, 159. — ка̃са ж 3b. — ка̃цка̃т а̃м в несвр.: један по један не-стајати или удаљавати се. — кача̃ма̃к м 1Ab. — ка̃чица ж. — ка̃ша ж 3b (р.). — ка̃ша̃љ шља м 1Ab. — кашѝта ж 3b. — кашља̃т ѝм в несвр. — кашља̃ѝца̃т а̃м А^в несвр. — кашѝн м 1Аа: већи сандук. — кв̃а̃ка ж 3b. — квантѝјерна ж 3а: послужавник. — кв̃арат рта м 1Аа: четврт, т. 90, с. 164. — квас: ле̃б је ѝ кв̃ас. — кв̃ас̃а̃ц сца м 1Аа. — кв̃е̃ка ж 3b. — кв̃е̃ча̃т ѝм А несвр. — кв̃е̃кнѝт нѝм А^в свр. — кв̃е̃чит̃ се ѝм в несвр.: надносити се. — кв̃ѝка ж 3b. — кв̃ѝкнѝт А^в свр. (о свињи). — кв̃ѝкнѝт нѝм в свр. (уопште о кратком високом гласу). — кв̃ѝча̃т ѝм А несвр.: скичати (о свињи). — кв̃ѝца̃т чѝм в несвр. — кв̃ѝчка ж 3b. — кв̃р̃ка ж 3b. — кв̃р̃кнѝт нѝм А^в свр. — кв̃р̃ча̃т ѝм А несвр. (на пример о свраки). — кев̃та̃т ѝм а^в несвр. — кѝмпица ж: колибица, об. псећа. — кѝсѝт се ѝм А^в несвр.: кезити се. — кѝван вна вно. — о-кѝва̃т а̃м А^в несвр. — кѝда̃т а̃м в несвр. — за-кѝда̃т а̃м А^в несвр. — кидѝса̃т шѝм в свр. — кѝдо̃ља̃к ѝља м: откинути делић конца, канапа и сл., мале вредности, 46. — кѝко̃т ѝта м, т. 49. — Кикѝло м 1Bc: презиме. — кикот̃ат се ѝм а^в несвр. — кѝла ж 3b. — кѝла̃в а о. — кѝла̃ви̃т ѝм А^в несвр. — кѝло с 1Bc (ген. мн. кѝла̃/кѝла̃), 59, 140. — кѝло̃ња м 3b. — кѝло̃та м 3b, 138. — кѝља̃н м 1Ab. — кѝма̃к мка 1Аа: стеница, т. 90, с. 46. — кинѝѝрѝт ѝм А^в несвр. — о-кѝнѝт нѝм в свр. — кѝпѝѝт ѝм А несвр. — кѝрѝја ж 3b. — кѝсѝли̃т ѝм несвр. — кѝсѝли̃ћ м 1Аа: нешто кисело (експр.). — кѝсѝсѝлача ж: врста траве, 53. — кѝсѝлица ж: в. кѝсѝсѝлача. — кѝсѝло (прид., облика за мушки род немам), 106. — кѝта ж 3b: букет. — кѝти̃на ж 3b: снег који се задржи по дрвећу. — кѝти̃т ѝм в несвр. — кѝтица ж. — кѝто̃ња м 3b, т. 90. — кѝха̃т а̃м А^в несвр. (Бје). — кѝнѝт нѝм А^в свр. — кѝцка̃т а̃м в несвр. дем. — кѝцнѝт нѝм в свр. дем. — кѝцо̃ш м. — кѝцо̃шит̃ се ѝм несвр. — кичѝљѝв а о: осетљив у питању поноса. — кѝчма ж 3b (унесена реч). — кѝш: узв. за го-

кобац

конак

37, 151. и д. — кобац пца м 1Ab, т. 90, с. 54. — кобеља̑т се ам а несвр. — кобида ж 3b. — кобилетина ж 3b. — кобилин ина ино. — кобилина ж. — кобилица ж: део ждрвања; део рала. — Кобиљева̑ц вца м 1Aa: становник Кобиље̑г Дола, 136. — Кобиљевка ж 3a. — кобиљий̑ а̑ е̑. — Кобиљий̑ Дѳ̑ (у Цу). — ко̑в м 1Aa, т. 90. — ко̑ва̑т/коват ку̑јем b/a^b несвр., т. 91, с. 69, 73. — ковач м: т. 90. — ко̑ва̑чев̑ а о. — Кова̑чев̑и̑ћ̑ (у Грахову). — ковачина ж 3b. — ко̑ва̑чки̑ а̑ ѳ̑. — ко̑ва̑чница ж 3b, т. 90, с. 53. — ко̑ви̑ље̑ с 1Bc. — ко̑в̑рта̑њ̑ т̑ња̑ м. — ко̑в̑ча ж 3b. — ко̑в̑ча̑р м 1Aa: мушка ковча, 118. — ко̑в̑че̑г̑ м 1Ab, т. 90. — ко̑в̑че̑ж̑и̑ћ̑ м 1Ab. — ко̑го̑ви̑ћ̑: 152. — ко̑до̑го̑ћ̑, 151. и д. — ко̑д̑ (предл.), т. 92, с. 192. — ко̑до̑ро̑ша ж. — ко̑до̑ро̑ши̑ћ̑ м: пти̑ћ̑ ко̑до̑ро̑шин̑. — ко̑ѳ̑ук̑ м 1Ab, 127. — ко̑ѳ̑а ж 3d, 59. — ко̑за̑ла̑ц̑ а̑ца̑ м 1Ab, т. 90, с. 45, 124. — ко̑за̑р: т. 90. — ко̑за̑ри̑ца ж 3b. — ко̑ѳ̑ба̑ша м „у Лици“. — ко̑зи̑т̑ й̑м а^b несвр. — ко̑зи̑ца ж: т. 90. — ко̑ѳ̑а ж 3e, 110. — ко̑ѳ̑ий̑ а̑ е̑, 110, 111. — ко̑за̑вина ж 3b, 110. — ко̑ѳ̑ле̑ с 2d, 62, 111. — ко̑ж̑ли̑ћ̑и̑ м мн. 1Ab, 48, 111. — ко̑ѳ̑а̑си̑т̑ се̑ й̑м b̑ свр.: по̑ја̑ви̑ти̑ се̑. — ко̑ѳ̑е̑ви̑те̑з̑ м. — ко̑ѳ̑е̑ви̑те̑за̑т̑ ам̑ а̑ несвр.: ви̑ка̑ти̑; за̑по̑ма̑га̑ти̑. — ко̑ѳ̑й̑ а̑, е̑, 37, 151. и д., 185, 213. — ко̑ѳ̑и̑го̑ћ̑, 151. и д. — ко̑ка̑ ж 3e, т. 24. и д. — ко̑ко̑т̑ ѳ̑та̑/ѳ̑та̑ м, т. 90, с. 42, 73. — ко̑ко̑та̑т̑ ѳ̑ем̑ а^b несвр. — ко̑ко̑ти̑на ж 3b. — ко̑ко̑ти̑т̑ се̑ й̑м А^в несвр. — ко̑ко̑ти̑ћ̑ м 1Ab. — ко̑ко̑ши̑њ̑а̑к̑ м. — ко̑ко̑ш̑и̑њ̑и̑ а̑ е̑. — ко̑ко̑ш̑ка ж, т. 90, с. 50. — ко̑ла̑ с мн. 1Bc (ко̑л̑'й̑ма̑ — Ма̑ха̑ла). — ко̑ла̑ ж 3с: смо̑ла, ле̑па̑к. — ко̑ла̑н̑ м 1Ab. — ко̑ла̑т̑ ам̑ а̑ несвр.: ле̑пи̑ти̑. — ко̑ла̑ц̑ ѳ̑ца̑ м 1Aa, т. 90, с. 45, 54, 125, 132. — ко̑ла̑ч̑ м 1Aa. — ко̑ла̑чи̑т̑ м 1Ab. — ко̑ла̑чи̑ћ̑ й̑м А^в несвр. (о очима). — Ко̑ла̑ши̑н̑ м 1Ab. — ко̑ле̑ж̑ м 1Ab: на̑ри̑ца̑ње̑. — ко̑ле̑ж̑и̑т̑ й̑м b̑ несвр. — ко̑ле̑ж̑ни̑ца ж: на̑ри̑ка̑ча̑. — ко̑ле̑та̑т̑ ѳ̑ем̑ а^b несвр. — ко̑ли̑ба ж 3b. — ко̑ли̑би̑ца ж. — ко̑ли̑ѳ̑ев̑ка ж 3a. — ко̑ли̑ѳ̑ер̑ м 1Aa: кра̑гна, 106. — ко̑ли̑к̑ а̑ о, 152. и д. — ко̑ли̑ко̑, т. 92, с. 39, 116, 164, 180. и д. — ко̑ли̑ко̑го̑ћ̑, т. 92, с. 180. и д. — ко̑ли̑ко̑ро̑, 164, 181. — оп̑-ко̑ли̑т̑ й̑м а^b свр. — ко̑ли̑ца с мн. 1Bb. — ко̑ли̑чина̑, 129, 155. — ко̑ли̑ча̑к̑ ч̑ка̑ ч̑ко̑. — ко̑ло̑ с 1Bc. — ко̑ло̑во̑ђ̑а̑ м. — ко̑ло̑во̑з̑ м, т. 90. — ко̑ло̑ма̑т̑ м: ша̑в̑ око̑ оп̑ан̑ка̑. — ко̑ло̑ма̑ти̑т̑ й̑м А^в несвр. — ко̑л̑у̑т̑ м. — ко̑лу̑та̑т̑ ам̑ а̑ несвр. — ко̑лу̑ти̑ћ̑ м 1Ab. — ко̑ље̑: не̑ б̑и̑ му̑ ко̑ље̑. — ко̑ље̑но̑ с 1Bc. — ко̑ље̑-но̑ви̑ћ̑ м. — ко̑ље̑н̑це̑ с 1Bb, т. 49, с. 59. — Ко̑м̑(ови̑). — ко̑м̑ (везн.), 212. — ко̑ма̑т̑ м 1Aa, т. 90. — ко̑ма̑та̑т̑ ам̑ а̑ несвр. — ко̑ма̑ти̑на ж 3b. — по̑-ко̑ма̑ти̑т̑ се̑ й̑м А^в свр.: по̑кла̑ти̑ се̑. — ко̑ма̑ти̑ћ̑ м 1Ab. — ко̑ма̑нда ж 3a, т. 90. — ко̑ма̑нд̑и̑р̑ м 1Aa (вок̑. ко̑ма̑нд̑и̑ре̑), 106. — ко̑ма̑нд̑ов̑а̑т̑ у̑јем̑ несвр. — Ко̑ма̑ни̑н̑ м (мн. Ко̑ма̑ни̑/Ко̑ма̑ни̑), 47, 146. — Ко̑ма̑н̑ка ж. — ко̑ма̑н̑ски̑ а̑ ѳ̑. — ко̑ме̑нди̑ја̑ ж, 50. — ко̑ме̑нди̑ја̑т̑ ам̑ а̑ несвр. — ко̑ме̑нди̑ја̑ш̑ м 1Aa. — ко̑ме̑нди̑ја̑ши̑ца ж 3b. — ко̑ма̑ра̑ц̑ р̑ца̑ м 1Aa. — ко̑ми̑н̑ м 1Aa: ди̑м̑ња̑к̑. — ко̑ми̑т̑: т. 90. — Ко̑м̑нен̑ м. — ко̑мо̑ра ж, т. 90. — ко̑му̑на ж 3a (ко̑му̑ну̑ Ко̑). — ко̑му̑ни̑ца ж 3b: за̑је̑д̑ни̑чки̑ а̑тар̑. — ко̑му̑ши̑на ж 3b: оста̑ци̑ ма̑ху̑на̑ по̑сле̑ вр̑ши̑д̑бе̑ па̑су̑ља̑ и̑ сл̑. — ко̑м̑ши̑ја̑ м 3b, т. 90. — ко̑м̑ши̑лу̑к̑ м 1Ab. — ко̑м̑ши̑ски̑ а̑ ѳ̑. — ко̑на̑ва̑л̑ски̑ а̑ ѳ̑. — Ко̑на̑в̑ли̑ м мн. — Ко̑на̑в̑ја̑ни̑н̑ м (мн. Ко̑на̑в̑ја̑ни̑ 1Ab). — Ко̑на̑в̑ја̑н̑ка ж 3a. — ко̑на̑к̑ н̑ка̑ м 1Ab. —

крк-емин

Digitized by Google

кукњава

-лагати

кукњава ж 3b. — кѹкољ м, т. 90. — кукрица ж 3b: поједина биљка у неком честару, т. 90, с. 53. — кѹку (узв.). — кѹкуријек м, т. 90. — кукуријекѡт чѣм А^в несвр. — кукуријекнѹт нѣм А^в свр. — кѹлаш м, т. 90. — кѹлѣп м: дрипац. — кулѹк м 1Ab. — кулѹчит ѣм б несвр. — кѹља ж 3b: стомак (пеј.). — куљаѡт а о. — куљаѡт ѡм а несвр. (на пример о диму). — куљаѡтит ѣм б несвр.: добијати куље. — кѹљнѹт нѣм б свр. — кѹм м 1Aa (мн. кѹмови). — кѹма ж 3с, 36, 134. — кумашин м 1Ab. — кѹмит ѣм А^в несвр. — кумйѣ м 1Ab. — кѹмѡв а о, т. 92, с. 64. — кумѡвѡт ѣѣм а^б несвр./свр. — кумѡвскй ѡ ѡ, 65. — кѹмство с 1Bb. — кѹмчаѡд ж, 53. — кѹмче с 2b. — кѹн м 1Aa (мн. кѹнови): клен. — кѹнѡ ж 3е: хип. од куница. — кунѡѡрѣит ѣм б несвр. — кунѣтина ж. — кунѣћй ѡ ѣ. — кунйца ж 3b. — кунѡв а о. — куновйна ж 3b, т. 90, с. 51. — кѹњаѡт ѡм А^в несвр. — кѹп м 1Ab (мн. кѹпови): на пример куп жита на гумну. — кѹпѡт пѡм/пѣм А^в несвр., 169. — кѹпаѡц пѡа м 1Aa. — купјѣна ж 3b, 106. — кѹпйѡт ѣм А^в свр. — кѹпйѡт ѣм б несвр. — с-кѹпйѡт ѡм А^в несвр. — купјевйна ж 3b, т. 90, с. 51. — за-купйѡвѡт ѣѣм А^в-а^б несвр. — купѡвѡт ѣѣм а^б несвр. — купѡвйна ж 3b, т. 90, с. 51. — купѡвнй ѡ ѡ. — кѹраж ж „у војв.“. — кѹражан жна жно. — куражйѡт ѣм А^в несвр. — кѹрва ж 3а (ген. мн. кѹрѡвѡ). — кѹрѡвѡр м, т. 90, с. 47. — курварйна ж 3b: аугм. од кѹрѡвѡр. — курѡвѡт се ѡм а несвр., т. 91. — курѡвйца ж 3b, 53. — курѣѣла ж 3b: врпца за мерење. — кѹрјак м. — курјачйна ж 3b. — курјачйѣ м 1Ab. — кѹрјачкй ѡ ѡ, т. 92. — курњаѡвйѡт ѣм б несвр. (о диму). — курталйѡт шѣм б свр. — кѹс а о. — кѹса ж 3b. — Кѹсѡљ м: надимак. — кѹсѡс ста сто. — кѹсѡт ѡм А^в несвр. — кѹсѡња м 3b. — кусѹља ж 3b. — кусѹр м 1Aa, т. 90. — кусурѡт се ѡм а свр. — до-кусурйѡвѡт ѣѣм А^в-а^б несвр. — до-кусѹрйѡт ѣм А^в свр. — кѹтѡ тла м 1Ab. — кутарѡт ѡм а несвр.: правити неред. — кутарачйна ж 3b. — кутйѡа ж 3b. — кутйѡица ж. — кутлѡча ж 3b, т. 90, с. 53. — кутлѡчица ж, т. 90. — кутлйна ж 3b, т. 90. — кутлйѣ м 1Ab, т. 90, с. 48. — Кутлѡчева рупа: 13. — кѹтњѡк м, т. 90, с. 45. — кѹтњй: кѹтњй зѹб, т. 92. — кѹтњй ѡ ѣ, 66, 117, 126. — кѹтњйк м. — кѹтњйца ж. — кѹѣа ж 3b. — за-кѹѣѡт ѡм А^в несвр. — куѣерйна ж 3b, 138. — куѣетйна ж 3b. — кѹѣи (прил.) „у Далм.“, 185. — кѹѣйѡт ѣм б несвр. — кѹѣйѣ м, т. 90. — кѹѣица ж (дем. и о кромпиру). — кѹѣичѡт ѡм несвр.: правити куѣице (за кромпир). — кѹѣйште с, 49. — куѣни: в. кутњй-. — цѹкѡт ѡм б несвр.: куцати. — Кѹч м 1Ab (мн. Кѹчи). — кѹчаѡк чка м 1Aa, 132. — кучетйна ж 3b аугм. — Кѹчи м мн. 1Ab. — за-кучйѡвѡт ѣѣм А^в-а^б несвр. — кѹчине ж мн. — за-кѹчйѡт ѣм А^в свр. — кѹчка ж 3b. — кѹчкй ѡ ѡ (према Кѹчи). — кѹчкица ж. — на-куцѡвѡт (т. 72) несвр. — куцѡт ѡм а несвр. (о дугу). — (К)чѣво с 1Bc.

лабѹѡд м. — лабудйна ж 3b: кукурузовина. — лабѹѡѡв а о. — лабѹсѡт ѡм А^в несвр. — лабѹсйѡт ѣм А^в свр.: зграбити. — лѡв м 1Ab (мн. лѡвови). — лѡвѣж м 1Ab. — лавйѣ м 1Ab, 48. — лѡѡица ж. — лѡѡйѡ ѡ ѣ. — лагѡт жѣм а^б несвр., 188. — по-лагѡт жѣм А^в несвр. —

ЛУЧНИ

Digitized by Google

-метати

Digitized by Google

мјешовит

несвр. (о маслу). — с-мѣтѧ̑ ѡм А^в несвр. — мѣтвица ж. — мѣтѣж м 1Ab, 45. — метерйз м 1Ab. — метѣк/метѣг м 1Ab. — мѣтъл м, т. 90. — метильав а о, 64. — метильѧ̑ ѡм а несвр. — мѣтла ж 3b, т. 90. — метлѧ̑ ѡм а несвр. (о кукурузу). — мѣтлицица ж, т. 90, с. 53. — метнѹт нѣм а^б свр., т. 91. — с-мѣтнѹт нѣм А^в свр. — Метѡхїа ж, т. 90, с. 50, 122. — Метохїнац нца м 1Aa. — мѣћа ж : т. 90. — мѣћава ж 3b. — мѣћавица ж 3b (за мешање). — мѣчѧ̑ ѡм б несвр.: пробати мекофу. — мѣч ж 4а: гвождѣ које се не да окалити. — мѣчѧ̑ ѡм А несвр. — о-мѣчѧ̑ ѡм а свр.: кад настане мѣка (о времену). — мѣчит ѡм А^в несвр.: гњечити. — у-мивѧ̑ ѡм А^в несвр. — мйгольѧ̑ ѡм несвр. — мйзѣран рна рно. — мйзѣрија ж, 50. — Мијѧ̑ м 1Ab. — мйѣна ж 3с. — миѣненѧ̑ се ѡм А^в свр. (о мјесецу). — за-миѣненѧ̑ ѡм А^в свр. — миѣнеѧ̑ ѡм А^в несвр. — за-миѣнерѧ̑ ѡм А^в несвр., 106. — миѣсенѧ̑ ѡм А^в несвр. — из-миѣтенѧ̑ ѡм/нѣм А^в несвр. (метлом). — мйѣг м 1Aa. — миѣшенѧ̑ ѡм А^в несвр. — Мијѡ м 1Ba, т. 24. и д. — Мйкоња м хип., 52. — Мйкота м хип. — Микѹлићи м мн. (етник Микѹлић), 146. — Милѧ̑ м 1Ab/Мйлѧ̑. — Милѧ̑нов а о/Милѧ̑нов. — Милѣва ж 3а, т. 90. — Милета м. — Милѣвоје м. — Милија м 3b. — милина ж 3b/d. — милитар м 1Aa: тушта и тма. — мйлит се ѡм б несвр. безл. — Милић м 1Ab: име. — Милић: презиме. — Мйлица ж. — мйло (прил.), 185. — Мйло м 1Bb, т. 24. и д. — Мйлован м. — мйловѧ̑ уѣм несвр. — Мйлорѧ̑д м, т. 90. — милосни: Бѡгу милоснѡме вѧла. — милосрђе с 1Bc (р.), т. 90. — мйлѡс ости ж. — милостйв а о (р.), т. 92, с. 64, 160. — милостйња ж 3b. — Мйлош м, т. 90. — Мйлѹн м, т. 90. — Милутин м 1Ab. — Милѹша ж 3b. — мйљет лйм А несвр. — Мйљко м 1Bc: име. — мимо, 180, 192. — мйна ж 3а/с. — минѹт м 1Aa, 147. — мйнѹт нѣм А^в свр. — су-мйньивѧ̑ уѣм А^в-а^б несвр. — мйѡ мйла мйло. — Мйѡгос ста: заселак у 3а. — мйр м 1Aa. — мирѧ̑з м 1Aa. — мйран рна рно. — мйрбѡжѧ̑ се ѡм б несвр./свр., т. 91. — у-мирйвѧ̑ уѣм А^в-а^б несвр. — мйрс м. — мирйсѧ̑ шѣм б несвр. — миритѧ̑ ѡм а свр.: заслужити. — мйрит ѡм А^в несвр. — Мйрко м 1Bb (Мйрку Метеризи). — Мйрков а о — с-мирнѧ̑ се ѡм а свр.: смирити се. — мирнѡћа ж 3b/d. — мировѧ̑ уѣм А^в-а^б несвр. — мирођйја ж 3b. — Мйрослав м, т. 90. — мйса сли ж 4а, 62. — Мисйр м 1Aa. — мйсйрка ж: врста бундеве, т. 90, с. 50. — мйслѧ̑ ѡм б несвр. — мистрийа ж 3b. — Мйтар тра м. — у-мйт ѱ-мйѣм αβ свр., 69. — мйтйѧ̑ ѡм А^в несвр. — мйто с 1Bb. — Митра̀на ж 3b. — Мйтров а о. — Мйтровдѧ̑н вадне м. — митрополѧ̑ м 1Ab. — мйћа ж 3b: минерски фитиль. — Мйћѡ м 1Ba, т. 24. и д. — Мијѧ̑јло/Михѧ̑јло м. — Мйхѡ м 1Ba (Ко). — мйчѧ̑ чѣм б несвр. — мйш м 1Ab (мн. мйши), 131. — мишакйња ж 3b: пукотина, одуха. — мишињѧ̑к м: мишији измет. — мишић м 1Aa, 47. — мйшици (на руци). — за-мйшљѧ̑ ѡм А^в несвр. — мишолѡвка ж 3а. — мишћѣло с 1Bc, 106. — мйѣра ж 3b. — мйѣрит ѡм б несвр. — мйѣрица ж. — мјерний ѧ̑ ѡ: одрастао, 42, 64. — мјесѣц м, 73. — мјесечина ж. — мјесечни ѧ̑ ѡ. — за-мјешйвѧ̑ уѣм А^в-а^б несвр. — мјесто с 1Bc. — мје-(х)йр м 1Aa, 123. — мјешавйна ж 3b, т. 90, с. 51. — мјешовѧ̑ а о.

МРЗВУТИ

17 Српски дијалектолошки зборник

НЕВАЉАЛИЦА

17*

обиколити

о (предл.), 190, 192. — ђ/ѓ (узв.). — ђба ђбе/ђбије, 165. — ђбад м. — обадаг се ам а свр. (уп. бадаг се). — ђбадва ђбадвие (р. ђбе-
двие). — ђбадвоје. — обадоџица 3б. — ђбал бла бло, 129. — ђбала
ж. — обаљит ђм А^в свр. (уп. -ваљит). — ђбашка. — ђбдан. — ђбер
ѓра м: брег. — обесѓлит ђм б свр. (о стоци). — обестрџит ђм б свр.
— обећаваг (т. 72) несвр. — обећаг ам а свр., 105, 117. — обеуштит
ђм б свр. (сломити иглене или сл. уши). — обзир: главоѓ без ђзйра.
— обидоваг џѓм а^б несвр. (о јелу). — обикѓлит ђм б свр.: салетети,

обилат

одоле

— обилат а о. — Обилић Пољана, 147. — обиле с 1Вс. — обилежје с 1Вс, т. 90, с. 104. — обис обидѣм А^в свр. — обичај м. — обичан чна чно; т. 92. — објед м 1Ав: ужина (Бје). — објенут се нѣм а^в свр.: разведрити се, осмехнути се. — објењиват љѣм А^в-а^в несвр. — објеручкѣ. — објесит: в. -вјесит, 117. — облак м. — облица ж 3b/d. — облиста ж: в. деравија. — облистават (т. 72) несвр. — облистат ам а свр. — облиц м 1Аа: облутак (камен), 48. — облица ж 3b: нешто обло. — обличје с 1Вс, т. 90. — обличкѣ „у Боци“. — облождѣр м 1Ав: прождрљивац. — облук м, т. 90. — облутѣца ж 3b: облутак, бубуљ. — обноћ. — ободжак јка м 1Аа. — обоје, 165. — обојца ж 3b. — обојина ж 3b аугм. — обојич м 1Ав. — обор м 1Ав. — Обрад м, т. 90. — Обрадо а о. — ображњак м: опанак од коже са образа говечета. — образ м 1Ав. — с-образан зна зно. — Обрај-дѣ, 128. — обрашљца ж 3b: мала главица купуса. — обрашчѣ м 1Ав, т. 90, 48. — обрвиле с 1Вс, 136. — обрвица ж. — обрзѣтина ж, т. 90. — Обрен м. — Обрено а о. — обрес се обрѣтѣм б свр. — обрљов м 1Ав. — обрљуга ж 3b. — обрљуша ж 3b. — Обрѣ м 1Ва, т. 24. и д. — обртањ тња м (на млинцу за кафу). — обртат: в. вртат. — обруб м 1Ав. — обрѣч м, т. 90. — обршит: в. -вршит. — обуваѣ ам А^в несвр. — обуваѣ ж 3b: узица за причвршћавање опанка. — обурдѣ ам а: срушити, скотрљати. — обѣт обѣм β свр., 69. — обѣжа ж 3b. — обѣж: в. вѣж. — обѣжца ж. — овадѣр, 182. — овѣ а ѣ, 37, 39, 67, 125, 150. и д. — овѣкѣ а ѣ, 37, 150. и д. — овако: т. 92, с. 180. и д. — овѣмо, т. 92, с. 180. и д., 204. — овѣн вна м 1Аа, т. 90, с. 45, 57, 58. — овѣсѣт шѣм б свр. „у Србији“. — овѣс вна м 1Аа, т. 90, с. 45, 54. — оѣ-н-а-к-е-р: т. 24, с. 27, 117, 125, 180. и д. — овѣгодинѣ (прил.), 183. — овѣгодишњѣ а ѣ. — омѣна ж 3b: аугм. од овѣн. — омѣн м 1Ав. — омѣнѣ а ѣ. — овогов: 150. — олики а ѣ, 37, 117, 125, 150. и д. — олико, т. 92, с. 180. и д. — олики а ѣ. — овсѣн а ѣ. — овсеница: т. 90. — оѣк м 1Аа „овѣсик... у Сријему... дивља зоб“: семење јасена, јавора и сл., 110. — овѣгодину, 183. — овуда: т. 92, с. 180. и д. — овца ж 3с (ген. мн. овѣца), т. 90, с. 42, 44, 60. — овѣар м 1Аа, т. 90. — овѣвѣна ж 3b: овѣје млеко, т. 90, с. 51. — овѣтина ж: овѣје месо. — овѣца ж 3b. — овѣ а ѣ, т. 92, с. 120, 160. — огѣн гѣна м 1Ав, т. 90, с. 57, 58, 144. — огѣн: в. под онѣн. — огѣв, 141. — огѣдѣло с 1Вс, 49. — оглушак: кѣпѣ оглушке. — огѣло с 1Вс. — огѣште с 1Вс (за ложење), т. 90. — огѣра ж. — огѣнак нка м 1Аа. — огѣзак ска м 1Ав. — огѣзине ж мн.: остаци хране (об. сточне). — огѣлина ж, т. 90, с. 51. — огѣлат ам а свр. — од (предл.), 114, 187, 192. — одолѣ. — одѣвно. — одѣја ж. — одклѣ. — одолѣ. — одѣ дра м 1Ав, т. 90, с. 57, 58. — одолѣ. — одѣка ж, т. 90. — одѣше. — одговѣр бра м, т. 90. — одгонѣтѣ ам А^в несвр. — одѣва: т. 90, с. 50. — одѣјело: т. 90. — одѣка: с одѣком (=с одѣчним успехом). — одѣмак мка м 1Аа. — одѣка ж: одѣвање (мѣди). — одѣма. — одѣмѣна ж. — одѣм м 1Ав. — одѣбран рна рно, т. 92, с. 65. — однеклѣ, 180. и д. — одовѣд, 114. — однекуд. — одолѣ, 180. и д. —

opjat

Digitized by Google

пета

Digitized by Google

note.

пљуштати

пиће с 1Bb. — пицун м 1Aa: парапѐт, корниц. — пишмāнит се ѓм A^a свр./несвр. — пйштāдина ж: слаби извор. — пйштāt ѓм A несвр. (о звуку и води). — Пиштет: т. 90, с. 13. — пјāн а о. — пјāнāц нца м 1Aa. — пјāнит се ѓм b несвр. — пјāница ж. — пјāнство с 1Bb. пјанчйна ж 3b. — пјāt м 1Ab: таѓир. — пјатйћ м 1Ab. — пјāца ж 3b. — пјевāt ѓм b несвр. — пјевачйца ж 3b. — пјѐга ж 3b. — пјѐгāв а о. — пјѐзāt ѓм b несвр.: с муком ходати (наприклад по снегу). — пјѐна ж 3b. — пјѐнит ѓм b несвр. (и: скидати пену). — пјѐсма ж 3b, 50. — пјѐсмарица ж: књига са песмама. — пјѐсмица ж. — пјѐшкѐ/пјѐшки, 66, 184. — плāv а о (само о говечету), 159. — Плāv м 1Ab. — Плāvјанин м (мн. Плāvјāни). — пре-плāvит ѓм A^a свр. — плāv-вђња м 3b. — плавуља ж 3b. — плāзит ѓм b несвр. (језик). — плāкāt чѐм b несвр. — плāкāt чѐм A^a несвр. — о-плакйвāt ѓјѐм A^a-a^b несвр. (о води и о плачу). — плāкнūt нѐм b свр. (према плāкāt), т. 91. — плām м 1Aa, т. 90, с. 1, 133. — пламāt ѓм а несвр. — плāmйт ѓм A^b несвр.: оштрити (фиг.). — пламйчāк чка м 1Aa. — пламћѐт тйм а несвр. — план: 141. — плāндиште с. — плāндовāt ѓјѐм несвр. — Плāне ж 3с: име, т. 24. и д. — планина: т. 90, с. 51, 62. — планйнка ж 3а (о жени која ради на катуну). — планūt нѐм а свр., т. 91. — плāса ж 3b: бусең; плāса лѐда; плāса крви (усирене). — пласāt ѓм а несвр. (о снегу). — плāс(т) м 1Aa (мн. плāстови). — плāстйт ѓм A^a несвр. — пластйћ м 1Ab. — плāта ж 3а/с, т. 90. — плātйт ѓм A^a свр. — платйша м 3b. — плāћāt ѓм A^a несвр. — пот-плаћйвāt ѓјѐм A^a-a^b несвр. — плāх а о (Бје). — пла(х)овйт а о. — плāч м 1Ab. — плāчкāв а о „у Грбљу“. — плāчко м 1Bc. — плāчкўља ж 3b. — у-плѐкāvāt (т. 72) несвр. — плѐкāt се ѓм а несвр.: уплатити се. — плѐме с, 45, 62. — племенйк м 1Aa, т. 90, с. 97. — племенскй ā ѓ, 65, 66. — плѐс плетѐм а несвр. — плетеница ж 3b. — плѐтиво: т. 90. — плетйља ж 3b, т. 49, 90, с. 42, 44. — плетићи: плетйћā йгла. — плѐхāt а о. — рас-плѐхāvāt (т. 72) несвр. — рас-плѐхāt ѓм а свр. (о болу у плѐхима). — плѐхе с 1Bc. — плѐхи ж мн. 4b, 141, 146. — плѐхка ж 3b. — плѐћѓ м 1Ba, т. 24. и д. — плѐћѓња/плѐћѓта м 3b. — пре-пливāvāt (т. 72) несвр. — пливāt ѓм/(в)јѐм b несвр., 69. — пливāч м, 48. — пјѐт пливѐм bA (β-A) несвр., 71, 173. — плийѐн м 1Aa. — плийѐнит ѓм A^a свр. — за-плиѐтāt ѓѐм A^a несвр. — плийа ж 3b (о јакој киши). — плийтак тка тко, т. 92. — плийāк м 1Aa. — пловйт ѓм а^b несвр. — плѓд м 1Ab, т. 90. — плѓдан дна дно. — плѓйт се ѓм а^b несвр. — плѓјка ж 3а. — плѓснāt а о, т. 92. — плѓт м 1Ac. — плѓтйна ж 3b. — плѓтйћ м 1Ab. — плѓча ж 3b. — плѓчāс ста сто. — плѓчāt а о. — Плѓчātā Главйца (у Цу). — плѓчетйна ж 3b. — плѓчица ж. — плўт м 1Ab. — плўжина (НП). — пјāс (узв.). — пјāскāt ѓм b несвр. — пјāснūt нѐм b свр. — пјāчка ж 3b. — пјāчкāt ѓм b несвр. — пјѐва ж 3b. — Пјѐвља с мн. 1Bc. — пјѐзāt: в. горе. — плѓштймицѐ, 53. — пјўвāt ѓѐм b несвр., т. 91, с. 69, 73. — пјўна ж 3b. — пјўнūt нѐм b свр. — пљусак: т. 90, с. 46. — пјўскāt ѓм b несвр. — за-пјўскйвāt ѓјѐм A^a-a^b несвр. — пјўснūt нѐм b свр. — пјўцкāt ѓм b несвр. — пјўцнūt нѐм b свр. — пјўштāt

по

пољана

ѓм А несвр. — по (предл.), 148, 190, 192. — по-(преф.), 161. — пѡ (половина): пѡ лѣба, лѣб ѓ пѡ, 125. — побачкѣ, 184. — пѡбашка (прил.). — пѡбѣда ж. — пѡбрѣз м: повраз. — пѡбратим м т. 90. — пѡбратимов а о. — побратѣмство с 1Вb, т 90, с. 49. — Пѡбрѣ с 1Вс: село у Метохији. — пѡбро (вок.) (НП). — пѡваѣт се: в. -ваѣт, 169. — пѡвелик а о. — поверѣтан тна тно: бедан, отрцан. — поверѣтѣт се ѓм b свр. — поверѣтко м 1Вс. — поверѣтница ж. — поверѣтѣак м. — по-виѣч м 1Аa: врста биљке пузавице. — пѡвлада ж. — пѡвѡј м 1Ас, т. 90, с. 41, 44, 45. — пѡбрѣз м: повраз. — поврѣтак тка м 1Аb. — повр/поврѣ (предл.). — повукѣша ж 3b „у Рисну“: скитница или сл. — пѡгѣн ж (о човеку), 141. — пѡгѣн а о. — пѡгѣнац нца м 1Аa (у клетви, вальда змија). — пѡгѣнит ѓм b несвр. — пѡгѣнлук м 1Аb, 47. — пѡгѣнштѣна ж 3b. — пѡгѣнскѣ ѣ ѡ, 65, 66, 160. — пѡгѣча ж 3b. — пѡгѣчица ж. — пѡѣко, 157. — пѡѣшто, 157. — пѡгибиѣ ж. — пѡглавар м 1Аa, т. 90. — пѡглѣ: пѡгледај, гле. — пѡговѡр ѡра м. — пѡгѡдан дна дно. — пѡгѡдба ж 3b. — пѡгрѣшка ж (р.), т. 90, с. 50. — под (пѡда мнѡм), 67, 193. — пѡд м 1Аb (мн. пѡди/пѡдови): под-зидана ѣива. — подѡбѣл м 1Аb (биљка чији листови имају бело на-личје). — пѡдвала ж: греда испод зида. — пѡдвеза ж. — подвѡдан дна дно. — подвѡз м 1Аb. — Подгорѣчанин, 47. — подерѡтина ж. — подзидѣна ж: зид којим је нешто подзидано. — подѣна ж 3b: аугм. од пѡд. — подлѣница ж. — пѡдлога ж. — подмладак тка м 1Аb. — пѡдмѣка кѣа кѣо, т. 92. — пѡдне (непром.), 125, 141. — подно/поднѡ (предл.). — пѡднѡжје с 1Вс, т. 90, с. 49. — пѡдобар бра бро. — пѡдѡбрѣт се ѓм А^в свр. — пѡдѡр м 1Аb: накнадно, попречним браздама поорани крај ѣиве. — пѡдоцкан. — пѡдѡчѣак м: очѣак (зуб). — подрѣнит ѓм b свр. „у војв.“. — подрѣпит се ѓм А^в свр. — подрѣпѣак м. — подругѣив а о. — пѡдубок а о. — подускрајан јна јно „подускрајно“. — подумѣнта ж 3a: темѣљ (зида), 106. — за-подумѣнтѣт ѓм а свр.: почети из темѣља. — подусплинѣт нѣм А^в свр.: зајезерити (о води). — подусплиѣѣвѣт ѣѣм А^в-a^в несвр. — подустѣ-јѣт ѣѣм b несвр. — подустѣт нѣм b свр.: подусплинѣт. — пѡзадугѡ. — пѡздрѣв м, 141. — поземјѣша ж 3b (о биљци). — пѡзлата ж. — позлѣдѣт ѓм А^в свр., 105. — позлѣѣѣвѣт ѣѣм А^в-a^в. — познѣница ж. т. 90. — пѡјѣм јма м 1Аa. — пѡјѣс м (НП, иначе пѣс). — појѣта ж 3b, т. 90. — појѣтина ж. — појѣтица ж, т. 90, с. 53. — појѣло с 1Вс. — појѣт ѓм а^в несвр. — покѣјѣње с. — покѣјѣница ж. — пок-лада ж мн. 3b. — покладавѣт ѣѣм несвр. — покладање с 1Вb. — покѡдн м 1Аb (р.), т. 90. — покѡјѣн ѣ ѡ. — покѡјѣн м. — покѡј-ѣѣков а о. — покѡјѣница ж. — покѡѣ м 1Аb. — покѡран рна рно. — пѡкрајѣ ж, т. 90. — покрѣј (предл.). — покрѣтак тка ткѡ. — пок-ривѣч м 1Аa. — покрѡв м 1Аb, 41. — покрѡвац вца м 1Аa, т. 90. — покујѣство с 49, 128. — пѡла ж 3b. — пѡла (прил.). — полѣзѣнѣк м, т. 90. — полако(те): т. 92, с. 204. — политѡв м 1Аb. — политѡѣа м 3b. — политѣѣла ж 3b. — полица ж 3b. — полиѣчица ж. — пѡ-лѡван вна вно. — половѣна ж 3b. — полѡвит ѓм b несвр., т. 91. — полѡг м 1Аb. — полѡм м 1Аb. — полѣбрат м: т. 90. — пољана ж 3b.

пољаница

прав

— пољаница ж, т. 90. — поље с 1Bc. — пољце с 1Bb. — помагабог (поздрав); помага-ви-бог, 185. — пџмајка ж, т. 90. — пџмама ж. — пџмџн м (р.), т. 90. — помџт м 1Ab. — помџтина ж. — помидџра ж 3а: парадајз. — помагабог: поздрав. — помџр м 1Ab, 41. — пџмџћ оћи ж. — помџтџница ж: биљка, 117, 126. — помџчина ж, т. 90, с. 51. — пџнавише: помало навише. — понџјвише, т. 92. — пџнаниже: помало наниже. — пџнапријед: помало напријед. — пџнат нта м 1Aa: поен у картању. — понећџник м. — понешџн а о: врло одан, 159. — пџнџзан зна зно. — пџноћи, 141, 183. — пџнта: Оштрџ Пџнта; шиљата страна маља. — понтџт џм а свр.: померити. — понтџра ж 3а: прехлада. — поњџва ж 3b. — пџочим м, т. 90. — пџп м 1Ab (мн. попџви), 57, 58. — попадџла ж 3b. — попадџљин ина ино. — пџпара ж. — попџс м 1Ab: јутарња паща: пушти бџаве на попџс. — попџц пџа м 1Ab, 54. — за-попџт се џм а^b свр. — попџт м 1Ab: табан. — попџв а о, 64. — поповскџ џ џ, т. 92, с. 42, 65, 66. — пџпџдне, т. 92. — пџпола. — потпџнац нџа м 1Aa: „попонац“, мајчина душица. — пџпрека ж: ширина стопала (као мера). — пџпречкџ, т. 92, с. 66, 184. — пџпријџко. — попџрџг м 1Ab „у Лици“. — попут: 193. — порџд: 193. — порџђе: — свџкојџму на порџђе (тј. редом). — порџз: т. 90. — пџреза ж. — порџд м 1Ab. — портџла ж 3b: вратанџа у поду или у тавану. — пџртик м: ходник. — пџруга ж. — пџрука ж. — пџрџџа ж, т. 90, с. 50. — посџд (прил.), 182. — посао: т. 90, с. 57, 58. — посџт сџм а^b несвр.: сисати. — посвџјџд ж, 53. — пџсестрима ж, т. 90. — посџдак тка м 1Ab. — послџник м 1Aa, т. 90, с. 47. — послџник м 1Aa, т. 90, с. 47. — послџница ж 3b, т. 90. — пџшље, 182. — пџслџг м: послуж. — пџслџшан шна шно. — пошљџдџ џ џ. — посред/посрџд. — посрџнџт нџм б свр. — пџсти ж мн. 4b. — постџв м 1Ab: платно. — пџстава ж. — пџсан сна сно, 65. — постџт џм а^b несвр. — постџпиџа ж: слаба прџина или стаза. — посуђе с 1Bc. — пџт м 1Ac. — потадџр, 182. — пџтџјнџ џ џ. — пџтџјно. — потџмо (прил.). — пџтан тџа тно. — пџтврџда ж (р.). — потџт се џм а^b несвр.: знојити се. — пџћџра ж. — пџтка ж 3b. — поткивџч м 1Aa. — потмџо ла ло. — потџк м 1Ab. — потџмак мџа м 1Aa, т. 90. — потџњ џ џ: последњџ. — пџтџч: у пџтџч. — потџчџм м 1Ab, т. 90. — пџтпала ж. — пџтпџр ж: доњџ листовџ дувана кад усахну. — пџтпџс м 1Ab, т. 90. — потпџрџзница ж: овџа за приплод (3а); уп. прџз. — пџтпуно (р.), т. 92. — пџтрага ж: — потрџбушке, 184. — пџтреба ж. — пџтребџн бџа бџо: сиромашџан. — потребџт а о: потребџан, нужџан, т. 92, с. 67. — потрџмак мџа м 1Aa: трџм. — потрџџжџџ м. — пџвара ж: пуштиџо бџаве у пџвару. — почџок м: опџнак од коже с чџла говечџта („у Боџи“). — почџм(почџм), 212. — почџтџк тка м 1Aa. — почџвџло с 1Bc, 49. — почџвџт џм А^b несвр., 169. — почџнак нџа м 1Aa. — почџнџт нџм б свр. — пџчџс сти ж: вуџа са ногу, репа и главе. — пошџвџница ж: летџа на крову. — пџширок а о. — пџшта ж 3b. — пошџћџр м 1Aa: пошџтар. — пошџтџн а о. — пошџтењџк м 1Aa. — пошџтењџчџна ж 3b. — пошџтење с 1Bb. — прџбаба ж. — прџбабџн ина ино. — прџв а о (прџвџ), 63, 162. —

пресуда

Digitized by Google

просјакиња

Digitized by Google

пуштавати

расти

пуштāvāt (т. 72) несвр. — пуштāt āм А^в несвр., т. 91, с. 173. — пуштāt йм а^в свр., 173. — пуштеница ж 3b. — пуштйт йм в свр., 173. — пушчаний ā ѓ, т. 92. — пушчетйна ж 3b. — пушчица ж. — чѣла ж 3d, т. 90. — шенйца ж 3b. — шенйчнй ā ѓ.

рабѣћ а е: који се плаши од бола, 159. — рабѣта ж 3b. — рабѣтāt āм в несвр., т. 91. — рабѣтнйк м. — рабѣтница ж. — раван мна мно. — раве ж мн. 3b: орман, полица. — равице ж мн. — порамнāvāt (т. 72) несвр. — рамнāt āм а несвр. — рамнина ж 3b. — рамнйт йм А^в несвр. — рамница ж 3b. — рад м 1Aa (мн. радови). — рад а о (комп. радй). — Радā ж 3e, т. 24. и д. — Радāн м 1Ab. — радан дна дно. — Раде м 1Bb, т. 24. и д. — рад (предл.); бѣга ради, 193. — Радйвоје м (НП). — радйт йм А^в несвр. — радйш м: окрѣћ се кā радйш. — радйша м 3b: радан човек. — раднй ā ѓ. — раднйк м. — радница ж. — радња ж 3a, т. 90. — Радовāн м. — радовāt се ујѣм несвр. — Радѣ м. — Радѣйца м, 52. — Радѣјка ж, т. 90. — Радѣмйр м. — Радѣња м, 52. — Радѣсав м. — радѣс ости ж. — радѣсан сна сно. — Радѣш м, т. 90. — Радѣле м. — Радѣша ж 3b. — рађāt ѣм А^в несвр., 169. — од-рађйвāt ујѣм А^в-а^в несвр. — раж ж 4b, 130. — ражāњ жња м (мн. ражњеви) 1Aa. — ражнйћ м 1Ab. — рāзблūdница ж, т. 90, с. 53. — рāзбѣј м 1Ac. — рāзбѣйште: т. 90. — рāзборйт а о, т. 92, с. 67. — рāзвалине ж мн., т. 90. — рāзговѣр брa м, т. 90. — рāзговѣран рна рно. — рāзгрāдан дна дно: нескладан. — рāзлāз/разлāз м 1Ab. — рāзлика ж, т. 90, с. 54. — рāзлйчан чна чно. — рāзлйчйт а о, т. 92, с. 67. — рāзлѣг м 1Ab. — рāзлѣжан жна жно. — рāзмāк м 1Ab, т. 90. — рāзмйрица ж, т. 90. — рāзмйена ж, т. 90. — рāзмйѣрак рка м 1Aa. — рāзрѣз м 1Ab, т. 90. — рāзўм м 1Ab, т. 90. — рāзўман мна мно, т. 92. — рāзумйевāt āм А^в несвр. — рāзумйѣт йѣм в свр./несвр. — рāзура ж: што је рāзурено. — рāзўрйт йм в свр., т. 91. — рāј м 1Ac (р.). — Рāјко м. — рāк м 1Ab. — Рāкā ж 3e: хип. од Радѣјка, т. 24. и д. — рāкāм м 1Ab; ракамāt: в. рекамāt. — рāкйја ж 3b. — рāкйјетйна ж 3b. — рāкй(н)скй ā ѓ, 65, 160. — рāкййица ж. — Рāкйта ж 3b (у Цу). — рāлица ж. — рāло с 1Bc: справа и мера. — рāматйзам зма м 1Ab. — рāмо мена 2c, 62, 141. — рāна ж 3b. — рāнй ā ѓ. — рāнйѣц м, т. 90. — рāнйт йм в свр. (о рани). — рāнйт йм в несвр. (о раном устајању). — рāница ж. — рāно (прил.). — рāњ м 1Ab (мн. рāњи/рāњеви), 131. — рāњāв а о. — рāњевйна ж 3b, 51. — рāњеник м. — рāњйвāt/рāњāвāt āм А^в несвр. — рāонйк м, 124. — рāпа ж 3b: рупа. — рāпāв а о, 64. — рāпорт: 141. — рāпица ж дем. — рāса/рāца ж 3b. — рāсāд м 1Ab. — рāсāднйк м, 47. — рāсипāча ж 3b: рāсипна жена. — рāскалāбāвāt (т. 72) несвр. — рāскалāбāt āм а свр.: рāсмeстити, уредити. — рāскорāк м, т. 90. — рāскр̑сница ж, т. 90. — рāскр̑шће с 1Bc, т. 90, с. 59. — рāскўбен а о: презаузет, претрпан пословима и обавезама. — рāскућа ж: в. бѣскућа, т. 90. — рāскўтйк м. — рāсѣ ѓли ж „рāсѣ, рāсѣла м.“ — рāспйкућа ж. — рāсправа ж, т. 90. — рāс(т) м 1Aa. — рāстāнак нка м 1Aa. — рāстāt āм А^в несвр. — рāс

самора́ст

с (са, су). — сѣбја ж 3b. — сѣб'ица ж (и: перуника). — сѣбѣр м 1Ab. — вѣс свѣ. — Сѣва м 3b. — саватѣвѣт (т. 72) несвр. — саватѣт ѿм а свр.: обузети (о болести и сл.). — Сѣвѣта ж 3b. — Сѣ-вица ж. — сѣвѣт м 1Ab (р.). — сѣвѣтан: нѣ сѣтан нѣ сѣвѣтан („ни лук јео ни лук мирисао“; не знајући шта је у питању). — сѣвѣтовѣт љѣм несвр. — вѣсколик а о. — Сѣво м 1Bb, т. 24. и д. — сѣв(а)рдѣк м, т. 90. — савр/савѣ (предл.). — сѣд (прил.). — сѣдѣшнѣ ѿ ѣ. — сѣдѣт ѿм А^в несвр. — сѣдно/сѣднѣ (предл.). — пре-сѣђивѣт љѣм А^в-а^b несвр. — сѣкѣт а о. — сѣкѣтит ѿм b несвр. — сѣламѣт ѿм а свр.: обрлатити. — солондѣр (сулундѣр) м 1Aa. — сѣлѣта ж 3a (р.), т. 90. — сѣлит ѿм b несвр. — сѣлиц м, т. 90. — сѣло с 1Bc. — сѣлѣна м 3b: дебелько. — сѣм а о. — сѣмѣнѣ ѿ б: на сѣмѣнѣ Лѣчиндѣн. — сѣмѣр м 1Aa. — сѣмар(ч)ѣна ж 3b. — сѣмарчѣн м 1Ab. — сѣмарчѣна м 3b, т. 90. — Сѣмарчѣн: презиме у Кривошијама. — сѣмѣц мѣа м 1Aa. — сѣндрѣгѣ / сѣмодрѣгѣ ѿ б. — сѣмо. — сѣмокрѣс м 1Ab. — сѣморѣс(т) (род

СВРШЕТАК

(не знам): нпр. кромпир који сам израспе, где није сађен. — самотвѣр а о. — самотиња ж 3b. — самоћа ж 3b. — самоук м 1Ab. — самоуче с. — саморан а о. — самораница ж. — сантрѣћий ā ē. — самцѣт а о, т. 92. — сан сна м, 57, 58. — санак нка м 1Aa (НП), 46. — ра-санит се ѿм b свр. — сањив а о. — Санцак м 1Ab. — саоне ж мн. „саони“. — саонице ж мн., т. 90, с. 53, 124. — сапи ж 4а. — сапун м, т. 90, с. 47. — сапунада ж 3а: сапуница. — сапунѣт ам а неслвр. — сапунѣв (а о, 64. — Сарајевс о. — сарајевскій ā ѓ. — сарма: т. 90. — сасвијем (прил.). — сасред/сасред (предл.). — састав м 1Ab. — саставак вка м 1Aa. — састанах нка м 1Aa. — сат м 1Aa (мн. сатови = часовници, иначе сати 4а), 131, 146. — сатвар ж. — сатић м 1Ab. — саће с 1Bb, т. 90. — сан м 1Aa (мн. санови): сахан. — сач м 1Ab (мн. сачи/сачеви/сачеви). — сачма ж 3b (р.), т. 90. — сацак м 1Aa, 47. — сацѣла м 3b. — сваѣба ж 3b. — сваѣбовѣт ујем неслвр. — сваѣйт се ѿм b свр. — сваѣлив а о. — сваја ж 3b. — свајѣт се ам b неслвр. — при-свајѣт јам/јем A^b неслвр., 169. — сваќ м 1Aa (мн. сваќови). — сваќакав: 151. и д. — сваќако, 179. и д. — сваќи ā ѓ, 151. и д. — сваќ(о), 151, 158. — сваќојак а о. — сваќојако (прил.), 179. — сваќојй ā ē, 151. — сваќућ/свуќућ. — сванут нѣ а^b свр., т. 91. — свануће с 1Bb. — свањивѣт ѿва A^b неслвр. — свастика ж 3b. — свѣт м 1Ab (мн. свѣтови/свѣти), 131. — сватовскій ā ѓ/сватовскій ā ѓ, 65. — свѣчи иѣ иѣ, 151, 158. — свѣшто (свѣчеса/свѣчега/свѣшта), 151, 158. — свѣ (прил.): стално, 185. — свѣдно, т. 24, с. 27. — свѣкар кра м 1Ab, т. 90. — свѣкодико. — свѣкрва ж. — свѣкрѣин ина ино. — свѣкрвица ж. — свѣкров: т. 92, с. 64. — свемогући ā ē. — свесрдно. — свѣт а о (свѣти/свѣти-), 37, 38. — свѣтац ѣца м 1Aa. — свѣтитѣль м. — свѣтит ѿм A^b неслвр. — свѣтковѣт ујем неслвр.: празновати. — свѣтковина ж. — по-свѣћивѣт ујем A^b-a^b неслвр. — свѣштѣт/свѣшѣтѣт ам а неслвр. — свѣштеникъ м 1Aa, т. 90. — свѣжѣт ам A^b неслвр.: отаљавати. — свјѣсан сна сно, т. 92. — свјѣс сти ж. — о-свијѣстит ѿм A^b свр. — свјѣт м 1Aa. — свјѣтеѣ тла тло. — свијѣтлѣт тлім A неслвр. — свјѣтънак м. — свјѣча ж 3с. — свјла ж 3с. — свилѣт ам а неслвр. (о кукурузу). — свидѣн а о, т. 92. — свидокѓс а о. — свилорун а о. — свираѣа ж (р.). — свирѣт ам A^b неслвр. — свирѣт ѿм A неслвр. — свирка ж 3а. — свирнут нѣм A^b свр., т. 91. — свита ж 3b. — свитаќ тка м 1Aa: што служи за осветљење. — свитан тна тно „у Боци“. — свѣтѣт нѣ б неслвр. — седѓк м 1Ab, 110, 117. — седѓчит ѿм b неслвр., т. 91. — седѓѓба ж 3b. — свјѣсан сна сно, 65, 129. — сѣтан тна тно: ни сѣтан нѣ сѣвјѣтан, 110. — свјѣтина ж 3b, 117. — о-свјѣтлѣт ам а свр. — свјѣтлѓс ости ж (р.; об. вѣждѣло). — сѣговѣт ујем свр./неслвр., 110, 117. — свјѣцки ā ѓ, 65. — свѓд м 1Ab. — свој свѓја свѓје, 150. и д. — сваќ м 1Aa. — својан јна јно: својтлив. — својжбаина ж: „својбина“. — својит ѿм a^b неслвр. — својски (прил.), 65. — својта ж 3а. — срѣб м 1Aa, 118. — срѣбав а о. — о-срѣбат ам b свр. — свраќа ж 3b. — сврѣтак тка м 1Ab: назаѣак. — срѣжет ѿм A неслвр., 118. — сврснут се нѣ б свр.: припасти на ум. — свр. (предл.): сврх, врх. — сврсѣтѣк тка м 1Aa.

СИРОТАН

Digitized by Google

сиротиња

-скробити

тиња ж 3b. — сиротиньскѣй ā ō, т. 92, с. 65, 66. — сѣрочад ж. — сѣроче ђта с, т. 90. — сирчѣй м 1Ab: дем од сѣр. — сѣса ж 3b. — сисѣт ам а/шѣм а^b несвр. — сисетѣна ж 3b. — сѣсица ж. — сѣт а о. — сѣтѣн а о: сѣт; сѣт-сѣтѣн, 65, 159. — сѣтан тна тно. — сѣтнѣж м 1Ab. — ситѣна ж 3b. — сѣтнѣт ѣм б несвр., т. 91. — сѣтница ж, т. 90, с. 53. — сѣтничѣр м. — сѣтничѣрѣт ѣм А^в несвр. — сѣтничѣт ѣм несвр. — сѣтно. — сѣтнозрѣас ста сто. — сѣтнопѣрас ста сто: сѣтног лишѣа. — сѣто с 1Bc. — сѣѣ м 1Ab „у Грбљу“. — сѣцкѣт ам б несвр.: сѣктати. — сѣцнѣт нѣм б свр. — сѣчѣја ж 3b: нервоза; брига. — сѣчѣѣт ам а несвр. — сѣјан јна јно, 110. — сѣѣт се ѣм А несвр., 110. — сѣјанѣт се ѣм б несвр. — сѣвѣр ѣра м, т. 90. — сѣверина ж. — сѣверѣт ѣ несвр.: обртати на сѣверину (о времену). — сѣвернѣй ā ō, 65. — сѣдала с мн.: еуфемизам за стражѣи део тела. — сѣдѣт ам б несвр. — сѣдѣнкѣ, 184. — сѣднѣк м 1Aa: камен згодан за седење. — сѣднѣк м: сѣло, седење. — сѣдница ж. — сѣка ж 3b: оштар мраз. — сѣка ж 3b: раса, пасмина. — сѣкѣра ж 3b. — сѣкѣрина ж. — сѣкѣрица ж. — сѣкѣриште с. — сѣкнѣт нѣм б свр.: планути (о човеку). — сѣме с 2с, 62. — сѣмењѣк м: клип кукуруза за семе. — сѣн м 1Ab: сѣн цркомнѣй (освећено гробље). — сѣница ж 3b: птица. — сѣновѣт а о. — сѣнокѣс м 1Ab. — сѣњѣт ѣ а свр.: сѣњѣла га смѣт. — про-сѣњѣт ам а свр.: постати прозиран услед дограјадости (о тканини). — сѣра ж 3b: овчији зној; млеко одмах после млађења или тельења; „сијер“. — сѣс сѣдѣм б свр., 169. — сѣѣтан тна тно (НП). — сѣѣт се ѣм б свр. — сѣѣт се ѣм б несвр. — сѣѣ сѣчѣм а/сѣчѣм бА несвр., 170. — сѣцкѣт ам б несвр. — сѣцнѣт нѣм б свр. — сѣча ж 3b. — сѣчивѣца ж 3b. — сѣчиво с, т. 90, с. 48. — сѣтра, 110, 182. — сѣтравѣчѣ, 183. — сѣтравѣѣй ā ē. — сѣтри дѣн (=сутрадан) и сл. — Сѣдар дра м 1Ab. — сѣдарскѣй ā ō. — кѣзѣлка ж (на сату). — сѣкавац ѣвца м, т. 90, с. 48. — сѣкавица ж (риба). — сѣкѣт чѣм А^в несвр. — по-сѣкѣвѣт ѣѣм А^в-а^b несвр. — сѣкла/шкѣла ж 3b: степеник; сличан крашки облик. — сѣле/шкѣле ж мн. 3b: мердевине. — сѣпѣвѣт (т. 72) несвр. — сѣпѣт пѣм б свр. — сѣпулѣвѣт (т. 72) несвр. — сѣпулѣт ам а свр.: спасти. — сѣтарѣт ам а несвр. — сѣтѣт тѣм/ѣѣм А^в несвр. — сѣтѣм м, т. 90, с. 48. — сѣтѣчкѣй ā ō, т. 92. — сѣтѣѣна ж 3b: сѣтѣа; аугм. — сѣтѣѣт ам а несвр. — сѣтѣа ж 3а, т. 90. — „сѣчѣти“: в. кѣѣѣт. — сѣѣдан дѣна дѣно. — сѣѣбѣл м, т. 90. — сѣок: т. 90. — сѣѣт ѣм а^b свр. — сѣѣт ам а свр. „у Боѣ“. — сѣѣѣс ости ж: нѣмѣ сѣѣѣсти (тј. снаге или могућности). — сѣѣро. — сѣѣѣсѣт шѣм б свр.: гронути (услед старости). — сѣѣрѣѣја ж, т. 90. — сѣѣрѣѣ м. — сѣѣѣѣѣ м: павлака. — сѣѣѣ м 1Ab (само о човеку). — сѣѣтан тна тно. — сѣѣѣна ж 3b. — сѣѣѣѣѣт ѣм А^в свр. — сѣѣѣѣт ѣм а^b свр. — сѣѣѣа ж 3с, 127. — сѣѣѣ (предл.), т. 92. — сѣѣѣа ж 3b: болест (празновѣрица). — сѣѣѣѣѣ ж мн.: одсѣчено грање. — сѣѣѣѣа ж 3b „у зап. кр.“ — сѣѣѣѣѣѣна ж 3b. — сѣѣѣѣѣѣа ж. — сѣѣѣѣѣѣт се нѣм б свр.: згуснути се, 170. — сѣѣѣѣ м 1Ab: каша, јѣло од брашна. — за-сѣѣѣѣт ѣм а^b свр.: учинити сличним сѣѣѣѣ. —

СОМІЇ

Digitized by Google

стрѣи

Digitized by Google

THIS

Digitized by Google

Трешњевка

Туровић

3b, 51. — Трешњевка ж. — Трешњево с (у Цу). — Трешњевчад, 53. — трешњѣв а о, 64, 160. — трештѣн а о. — трзѣт ѿм в несвр. — три, 38, 67, 165. — тридѣс, 38, 163. — тридѣстѣ ѿ ѿ. — тридѣсторо. — триш: триш небирѣлѣк, 183. — триѣбѣт ѿм А^в несвр. — триѣзан зна зно. — триѣзнѣт се ѿм А^в несвр. — триѣм м 1Аа (мн. трѣмови). — триѣс: триѣс га (не) убѣо (у клетви). — зѣ-триѣт трѣм α свр. — трѣна/трѣна ж 3b. — трѣнѣс. — трѣнѣстѣ ѿ ѿ. — трѣнѣсторо / троѣнѣс(торо). — трѣнѣт ѿм в несвр.: ситнити. — трѣпѣт. — трѣста, 164. — трѣца ж 3b: тројка (например у картама). — трѣце ж мн. 3b. — трѣш: трѣш небирѣлѣк. — трѣм м 1Аа. — трѣка ж 3b. — трѣкѣ (прил.), 184. — трѣком, 186. — трѣло с 1Bb: угажено место. — трѣлѣт ѿм а несвр., т. 91. — трѣн м 1Аа (мн. трѣнови). — трѣнѣт ѿм А^в несвр. (жито). — трѣнов а о. — Трѣновѣча ж 3b, 53. — трѣнокѣп м 1Ab: као пијук само без шиљастог дела. — трѣномѣт м 1Ab „у Бачкој“. — трѣнѣт нѣм в несвр. (од страха и сл.). — с-трѣнѣлѣт ѿм А^в несвр. (према стрѣнѣт). — трѣна ж 3b. — Трѣнѣне ж мн. 3b: село у Цу. — трѣвѣт / трѣвѣт ѣѣм а^в/b несвр., т. 91. — трѣглѣв а о. — Тројана: 13. — трѣје, 38, 67, 165. — тројѣца 3b, т. 90. — Тројѣчѣндѣн инадне м: Духови. — трѣјка ж 3а. — трѣм а о. — трѣп м 1Ab. — трѣпина ж 3b. — трѣрѣг а о. — трѣстрѣк а о. — трѣшѣк шѣка м 1Ab. — трѣшѣнѣа м. — трѣшѣт ѿм а^в несвр. — трѣшѣлѣв а о: склон трѣшењу. — за-трѣвѣлѣт (т. 72) несвр. — трѣлѣт ѿм а несвр. — трѣпѣж м 1Ab. — трѣпѣза ж 3b. — трѣпѣја: прѣвѣ си трѣпѣја. — трѣпѣлѣе с 1Bb: трѣножац, саѣак. — трѣпѣт ѿм А несвр. — трѣсѣт ѿм в свр.: упропастити. — зѣ-триѣт трѣм α свр. — трѣба ж 3а/с. — трѣбѣцѣ ж 3b. — трѣбѣт ѿм А не-свр. — трѣн м 1Аа (мн. трѣнови). — на-трѣнѣт ѿм А^в свр. — трѣнка ж 3а. — трѣнѣт нѣм в несвр.: трулѣти, 170. — трѣнѣт нѣм в свр.: усѣти које зрѣце (соли, семена и др.). — трѣо ла ло, 129. — трѣпѣт ѿм А^в несвр.: луѣати (об. о говору). — трѣпѣцѣ шѣка м 1Аа (дрѣвета). — трѣпѣчѣкѣ/трѣпѣ, т. 92, с. 66, 184. — трѣпѣна ж 3b: део стабѣла (за седење). — трѣлѣж м 1Ab. — ис-трѣвѣлѣт (т. 72) несвр. — трѣлѣт ѿм а несвр. — трѣкарѣт ѿм а несвр. — трѣн(ѣке) (прил.), 180. и д. — туѣрѣлѣт ѿм А^в несвр.: хронично побѣлевѣти. — туѣга ж 3а/с: осѣнање мѣчѣнѣне; осѣнање гоѣиѣцаѣна. — туговѣт ѣѣм а^в несвр. — туѣда: т. 92. — туѣђ а е. — туѣђѣт се ѿм А^в несвр. — туѣђѣца ж 3b: гости, ѣабѣнци: ѣзде ни свѣ туѣђѣца. — туѣжан жѣна жно. — туѣжба ж 3b, т. 90, с. 50. — туѣжѣлиѣца ж, т. 90, с. 53. — туѣжѣт ѿм А несвр.: нариѣцѣти. — туѣжит ѿм А^в несвр. (на суду). — туѣкѣт се ѿм а свр.: срѣсти се. — туѣлѣцѣ лѣца м 1Аа: справа за ловѣење дѣвѣлѣчи, цѣлиндѣриѣчног облиѣка; део жѣдрѣвѣнѣа, истоѣг облиѣка. — туѣлѣт ѿм в несвр.: гѣсѣти, т. 91. — туѣлѣмба ж 3а: цѣв. — тумѣрѣлѣт ѿм а несвр. — тумѣлѣжит ѿм А^в несвр. — тумѣзѣлѣт ѿм А^в несвр.: мѣлатѣти, деѣветѣти. — туѣп а о. — туѣпѣт ѿм А^в несвр. — туѣпѣкѣт ѿм в несвр. — за-туѣпѣлѣлѣт ѣѣм А^в-а^в несвр. — туѣпѣна ж 3b. — о-туѣрѣлѣт ѿм в свр.: засѣсти, сѣсти (ѣкспр.). — туѣр-гоѣна ж: „туѣргуѣна“. — туѣрин м: ѣушка, т. 90. — за-туѣрѣлѣт ѿм в свр. — туѣркѣлѣт ѿм в несвр. — Турѣкѣшѣна ж 3b. — Турѣкѣѣна ж 3b. — туѣрѣнѣт нѣм в свр. — Туѣро м 1Bb, т. 24. и д. — Туѣровѣнѣ (Цу). —

угарак

ушик

рак рка м 1Aa, 46. — уга́рит ѓм A^b свр. — ѓгаса ж. — уга́ч м 1Ab.
 — ѓглава ж. — ѓглијеб м: „углијев“. — удава́ча ж 3b. — уда́дба ж
 3b. — уда́ја ж. — уда́р м. — уда́ра̃т ѓм b несвр. — уда́рац рца м
 1Aa. — уда́рит ѓм b /удри̃т ѓдри̃м β свр., 114, 174, 178. — удвѣрица
 ж. — уди̃т ѓм b несвр.: шкодити. — удова́ц вца м 1Aa, т. 90, с. 45.
 — удови́ца ж 3b. — удови́чица ж. — удови́чкй ā ѓ. — уже: 142. —
 ѓжина ж. — ужи́нава̃т (т. 72) несвр. — ѓжина̃т ѓм свр./несвр. — уз(а),
 67, 194. — уса́к ска ско, 129. — уза́ зла м 1Ab. — узб́час (прил.),
 125, 196. — узб́рдица ж, т. 90. — у́збуна ж (р.). — узги́ба̃ч м 1Aa:
 алатка за дубљење дрвета. — ужгло́бит ѓм a^b свр., 112. — на-ѓзгрѣд.
 — ѓзда ж 3b, т. 90. — ѓзда̃н а о. — ѓзданица ж. — узда̃т ѓм а
 несвр. (коња). — ѓзда̃т се ѓм b несвр. — ѓздица ж, т. 90, с. 53. —
 ѓздугу́љ: уздуж. — ѓздѓж. — ѓзе̃т зме̃м α свр., 172. — узја̃ша̃т ѓм b
 свр., 110. — узли̃ћ м 1Ab, т. 90, с. 48. — ѓзма ж 3b, т. 90. — уи́ме:
 194. — уја́чи̃т се ѓм B: заоблѣти се услед снега. — ѓја́к м. — ѓја́ков
 а о. — ѓја́ковић м. — ѓја̃м ја̃м м 1Aa. — ѓја̃на ж 3a, 36, 134. —
 ѓјутро, 116, 183. — учев́йна ж 3b, т. 90, с. 51. — укану̃т се не̃ a^b
 свр.: изићи из воље (о јелу). — уклѣ́тва ж 3a: ко је за уклѣн. —
 уклѣ̃н м 1Ab. — ѓкле́ва ж, т. 90. — укѓр м 1Ab (р.). — укря́ (предл.),
 т. 92. — укѓ́нан ѓна ѓно: који добро кући кућу. — укѓ́нѣк м. —
 укѓ́нѣца ж. — ула́з м 1Ab. — ула́зак ска м 1Ab. — ѓла̃р м, т. 90,
 с. 47. — ули́ште с 1Bc, т. 90. — ула̃ни̃к м 1Aa. — ѓље с 1Bc, т. 90.
 — ѓм м 1Ab, т. 90. — ума́ло. — ѓма(х)а ж: остатак: избѓ́ца̃ сам ка-
 банѣцу — не̃ма̃ од не̃ више ни ѓмахе̃. — умертѣ̃н м 1Aa, кукуруз,
 118, 127. — умѣ́так тка м 1Ab. — умѣ̃р м 1Ab. — умје̃т ѓѣм β несвр.,
 166, 170. — умѓр м 1Ab. — ѓмѓ́ран рна рно. — уморѣ̃т се ѓм a^b свр.
 — уна́за̃д, т. 92. — уна́кѣс(т). — уна́около. — уну́к м 1Ab. — уну́ка
 ж 3b. — уну́тра, т. 92. — уну́ча̃д ж. — уну́че с 2d. — ѓнча ж 3a,
 т. 90. — ѓпитан тна тно: који пита радо за здравље и сл. — ѓпорѣдо,
 т. 92. — ѓпра̃ (прил.): чак: ѓпра̃ наврд онѣ главѣ̃ѣ. — упѣ̃т м 1Ab.
 — ѓра ж 3b. — ура́на̃к нка м 1Aa. — урва̃т ѓм а несвр. — ѓрвина
 ж: јама на Бјелошу, т. 90, с. 51. — урѣ́дан дна дно. — урѣ́дба ж 3b,
 т. 90. — „урметѣ̃н“: в. умертѣ̃н. — урѓ́дица ж. — ѓрѓ́к (можда ген.
 мн.: да ѓм ѓје̃ ѓрѓ́к). — ѓсе́ка ж. — ускѓ́к м 1Ab. — Ускѣ̃с м 1Ab.
 — ускѣ̃шњй ā ѣ. — усѣ́кнѓ̃т се/ос(л)ѣ́кнѓ̃т се не̃м A^b свр. — ѓсѓ́в ж.
 — ѓсѓ́ван вна вно: пргав; несташан. — усред/усрѣ́д. — ѓста с мн.
 1Bb, 126. — устав: т. 90. — уста́вци ѓва́ка̃ м мн. 1Aa. — об-ѓ̃т ѓбуѣ̃м
 β свр., 69. — ѓтва ж 3b (III). — ѓтвара ж. — ѓто́к ѓка м, т. 90.
 уто́пѣ̃нѣк м 1Aa. — ѓтори ж мн. „уторе“. — утѓ́рѣ̃нѣк м, т. 90. —
 утѓ́рѣ̃њак м: алатка за дубење утори. — у-трѣ̃-ли́ка: у помаму, у мах-
 нитост: удари̃о у-трѣ̃-ли́ка. — утрѣ́мѣ̃т ѓм b свр. — утрѓ́бица ж, т.
 90, с. 53. — (за)утѣ́пѣ̃т ѓм b свр.: стати говорити једно те једно. —
 ѓк (ѓж) (узв.). — за-ѓва̃р(но). — ѓво с 1Bc. — ѓвола́ча ж, 118. —
 ѓвѓ́р ѓра м, т. 90, с. 122, 123. — увѓ́тка ж 3b. — учѣ̃н м 1Ab. —
 учѣ̃њен а о, 159. — учѣ́те̃љ м. — учѣ́те̃љица ж. — учѣ́те̃љскй ā ѓ.
 — ѓш ж 4b. — уша̃нца ж 3a: навѣ́ка, обѣ́ча̃ј. — ѓша̃т ѓм b несвр.:
 обѣ́чавати. — ѓше́патан тна тно: спрѣ́тан, вѣшт. — ѓши̃ ѓ ж мн. 4b,

ушмице

характерија

146. — ушймицѣ/ушймичкѣ, т. 92, с. 53. — ушльйв а о. — ушльйвац
вица м 1Аа. — ушльйвица ж. — уштйпак пка м 1Аб (р.).

фал-: в. под хвал-. — (ф)алит йм б несвр./свр.¹ — (ф)альйвѣт ам
А^в несвр. — (ф)амѣља ж 3б: породица (ужа). — (ф)ањѣла ж 3б:
цемпер. — фѣсан сна сно: кваран. — вацулѣт м 1Аб: марама. — фат-:
в. под хват-. — ваѣла ж 3а: пасуљ. — фѣша ж 3б: трака. —
фѣшица ж: манжетна. — фѣл: в. вѣл. — (ф)ѣла: пѣсѣ вѣло. — (ф)е-
њѣр м 1Аб. — (ф)ерѣл м 1Аа: фењер. — фереца: т. 90. — по-вер-
мѣвѣт (т. 72) несвр. — по-вермѣт ам а свр.: потврдити, одобрити. —
фѣс м 1Аб. — вѣтак тка тко: стар (о тканини). — (ф)йбла ж 3б:
шарка на вратима. — (ф)иѣба ж 3б: врста укоснице. — фйѣк м. —
фиѣкѣт чѣм б несвр., т. 91. — фиѣкнѣт нѣм б свр. — (ф)иѣурйн м
1Аа. — (Ф)илйп м 1Аб, т. 90. — фйн а о, 121. — фйс (узв.). — фйс
љуцкй: импозантан човек. — фйскѣт ам А^в несвр.: севати, пробадати
(о болу). — фйскѣт ам б несвр. — фйснѣт нѣм А^в свр. (о болу). —
фйснѣт нѣм б свр. (например прутот). — (ф)ишѣк м 1Аб. — фѣжк м
1Аб: машина. — фѣра ж 3а/с: партија (у картању и сл.). — фѣрѣт ам
А^в свр.: завршити фѣру. — волтйца ж 3б: аустријско утврђење (уп.
вѣлат и тал. fortezza). — вѣрца ж 3а: нѣ вѣрцу живѣта. — с-ворѣвѣт
(т. 12) несвр. — ворѣт ам а несвр.: форсирати, усиљавати. — Фрадели, 13.
— фрѣнак ѣнка ѣнко: сигуран (о играћој карти). — (Ф)ранѣз м 1Аа. —
(Ф)рѣнѣускѣ ж (прид. пром.), т. 92. — (ф)рѣнѣускй ѣ ѣ, т. 92, с. 66. —
фр(де)лѣц (узв., о баѣању). — (ф)р(де)лѣѣт ам А^в несвр. — (ф)р(де)-
лѣѣт йм А^в свр.: баѣити (експр.). — фрегѣт ам а несвр.: рибати (под
и сл.). — врѣшѣк шѣка шѣко: пресан. — врѣшѣк-врѣшѣшѣт. — врѣш-
котйна ж 3б. — фрѣк (узв.). — врѣдѣла ж 3б: врста укоснице. —
фрѣтѣт йм/ѣѣм а/а^б. — (ф)рѣѣка ж 3б: зврѣка, ударац прѣтом. —
(ф)рѣѣкѣт ам б несвр. — (ф)рѣѣкнѣт нѣм б свр. — фрѣг а о. — фру-
метин: в. умертйн. — фрѣс м 1Аа (болест, мале богиње). — фрѣскѣт
ам б несвр. (на пример о звуку при резању или жѣакању воѣа). —
фрѣснѣт ѣм б свр. — фрѣто с 1Вс, 142. — (ф)удѣйка ж 3б (биљѣка). —
фѣѣкоша ж: пеј. о жени. — фѣк (узв., об. о упаѣању или улажењу). —
фѣѣкара ж: олош. — фѣлѣк м: дриѣац. — фурѣштй ѣ ѣ: у кар-
тању: који нѣје од игре (адуга). — (ф)ѣрмина ж: шѣбиѣа. — (ф)урѣна
ж 3б. — футугѣр м 1Аа: шупљина (об. у тлу, зиду и сл.). — футурѣк
м 1Аб: футугѣр. — фуштѣм м 1Аб: врста тканине.

ѣ (узв. за подстиѣање). — ѣѣр м 1Аб: глас, вѣст; ни ѣѣра: ни
бриге. — ѣбит м: женѣка хѣѣина за дете. — ѣѣан м 1Аа. — ѣ(де)
ѣјмо, ѣјте и сл. 168, 175, 203. — ѣјдѣк м. — ѣјдѣков а о. — ѣјдѣчѣк
ѣ ѣ, 66. — ѣѣка ж 3б, т. 90. — ѣјтѣр м 1Аб. — алѣл м 1Аа. — алѣлѣт
йм А^в свр. — ѣлка ж 3б. — ѣлуга ж: шума, т. 90, с. 123. — ѣљѣна
ж 3б. — амѣлѣйѣа ж 3б. — анѣѣр м 1Аа. — арѣмѣаша м. — вѣрѣт
ам б несвр. (о стоѣи и усевима). — арѣч м 1Аа. — арѣчлѣйѣа м 3б.

¹ О односу в/ф в. у Фонетиѣи; са (ф) овѣде наводим речи које сам слушао
у обе варијанте.

ЦЖК

цангрѣзало с 1Bc. — цангрѣзѣт ѿм А^в несвр.: в. ца̑нѣт. — ца̑нѣв а о. — ца̑нѣт ѿм b несвр.: закерати, т. 91. — ца̑па ж 3b: пијук, будак. — Ца̑пе, 13. — ца̑пит ѿм b несвр.: ждерати. — ца̑пица ж. — ца̑пун м: пијук, т. 90, с. 47. — ца̑пуйца ж 3b: пијук. — ца̑р м 1Ab. — ца̑рев а о. — ца̑ревина ж, т. 90. — Ца̑реи Лаз. — Царѣ град м, т. 90. — ца̑рица ж. — ца̑рскѣ ѿ б, 65. — царство с 1Bb. — у-цвиѣлѣит ѿм А^в свр. — цвиѣлаѣт ѿм А^в несвр. — цвиѣет м 1Aa (мн. ѣтови), 110. — Цвиѣета ж За, т. 90. — Цвиѣети ж мн. 4а. — цвиѣеце с 1Bb. — ѣта̑с ста сто, 110. — ѣта̑т ѿм а несвр. — Ћѣтко м 1Bc, 110, 117. — Ћѣтна ж, 117. — ѣто̑ња м 3b, т. 90. — ѣту̑ља ж 3b. — цврѣат ѿм А несвр. — це̑дуља ж „це̑дуља... у војв.“ — Це̑клин м 1Aa. — Це̑клињѣанин м (мн. Це̑клињѣани 1Ab). — за-це̑нит се ѿм А^в свр. — це̑нкѣт се ѿм b несвр. — це̑птѣт ѿм а несвр. — це̑р м 1Ab (мн. об. це̑ри), т. 90, с. 57, 58, 131. — церѣћ м 1Ab. — церѣв а о. — церѣвача ж 3b, т. 90, с. 53. — церѣвина ж 3b, 51. — че̑ста (те̑ста) ж 3b (р.), 105. — Че̑тињанин м (мн. Че̑тињѣани). — Че̑тиње с 1Bc. — че̑тињскѣ ѿ б. — че̑цѣт ѿм А^в несвр.: висити. — че̑цнѣт се нѣм b свр.: окачити се, обесити се. — Ци̑ганин м (мн. Ци̑гани), 47. — ци̑ганѣт ѿм несвр.: правити несташлуке. — Ци̑га̑нка ж. — ци̑га̑нлѣк м 1Ab, 47. — ци̑ганскѣ ѿ б. — Ци̑ганча̑д ж. — Ци̑га̑нче ѣта с, 45. — Ци̑ганчи̑на ж 3b: аугм. од Ци̑ганин. — Ци̑ганчу̑ра ж 3b. — ци̑га̑нѣс ста сто: ко ци̑га̑ни. — ци̑гли ѿ б, т. 92. — Ци̑го м 1Ba, т. 24. и д. — ци̑ев ж 4а. — ци̑једе̑т ѿм А^в несвр. — ци̑йо/ци̑ел ла ла. — ци̑ела̑ц лца м 1Aa (о снегу). — ци̑ѣена ж с. — ци̑ѣне̑ (компл. ѣње): јефтино (и као прид., комп. ѣњѣ), 110, 186. — ци̑ѣенѣт ѿм А^в несвр. — ци̑ѣепѣт ѿм Ab несвр. — рас-ци̑ѣепѣт ѿм А^в свр. — ци̑ѣѣка̑т че̑м b несвр. — ци̑к: погынуо му је ци̑к; ѡ ци̑к зора.

ЧЯКТАР

— цѣк (узв.). — цѣка ж 3б. — цѣкнѹт нѣм б свр. (о цѣчају). — цѣкнѹт нѣм А^в свр.: напукнути: цѣкнѹла је она̄ демица̀на. — процѣкнѹт нѣм б свр.: процѣкнѹ уши од пучња, 170. — цѣма ж 3б: врежа тикве и сл. — цѣмѡт ѿм б несвр. — на-цѣмбѡрит ѿм б свр.: налити (експр.). — цѣмина ж: цѣма. — цѣмнѹт нѣм б свр. — за-цѣинѣт се ѿм А^в свр.: закаменити се, закркжѣати. — цѣјо/цѣјел ла ло, 110, 129, 155. — цип(ан): 159. — цѣпела ж (р.), т. 90. — при-цѣпѣт се ѿм б свр.: прилепити се чврсто. — у-цѣпѣт се ѿм А^в свр.: учврстити се. — цѣц м 1Аб (платно). — цѣца ж 3б: чутурица. — цѣцѡара ж. — цѣциѣа ж 3б: тврдица. — цѣциѣашѣт ѿм А^в несвр. — Цѣцмѡновице ж мн. (топоним у За). — цѣчѡт ѿм А несвр. — ѣв-чѣйца ж 3б. — ѣдѣло с 1Вс. — целѣвѡт ѿм А^в свр./несвр., 105. — ѣлѣй а̄ е̄: комп. од цѣјел. — ѣлѣе, ѣлѣй а̄ е̄: комп. од цѣјенѣ. — цѣнкѡт се ѿм б несвр. — ѣнѣпак пѣа пѣо: који се лако цѣпа (о др-вету). — ѣпанѣйца ж 3б, т. 90. — ѣпанѣйчица ж, т. 90. — ѣпѣка ж 3б. — цѣвѡара ж 3б: зној и маст на кожи. — цѣвѡрѡв а о. — цѣвѡрѡт ѿм б несвр. — цѣлит се ѿм β несвр., 127. — цѣлѡ с. — цѣмлѣт ѣйм А несвр. — цѣмо-: в. смо-. — цѣкотѡт ѣѣм а^в несвр. — цѣѡкуле ж мн., т. 90. — цѣнтѡв а о: „цѣтав“. — цѣнтѡт ѿм А^в несвр.: храматѣ. — цѣв м 1Аа (мн. црви), 131, 146, 147. — цѣвѣн ж. — цѣвѣн а о, 159. — цѣвендѡѣ м 1Аа. — цѣвениѣа ж 3б (НП). — цѣвенило с 1Вс. — Цѣвениѣа 3б: презиме. — цѣвениѣа ж 3б (земља). — цѣвенѣт ѣйм а несвр. — цѣвѣнкѡс ста сто, т. 92, с. 66, 159. — цѣвѣнѡк м 1Аа. — цѣвѣѣ м 1Аб, т. 90. — цѣвѣѡв а о, 64. — цѣвѡтѣчина ж. — цѣвѣја ж 3б. — цѣвѣјиѣа ж — цѣпуѣа ж 3б. — цѣјево с 1Вб (цѣјева и цѣвѡд). — цѣјелѣња ж (р.), 52. — цѣкѡвѡт (т. 72) несвр. — цѣкѡвиѣа ж. — цѣква ж 3а. — цѣквенѣ а̄ ѡ (об. цѣкомни), 65. — Цѣквиѣе ж мн. 3б. — Цѣквиѣе ж мн., т. 90, с. 53. — цѣквиште: т. 90. — цѣкнѹт нѣм б свр., 170. — цѣкмѣй а̄ ѡ (цѣкомѣй), 65. — цѣкрѡтина ж. — Цѣмнѣйца ж 3б. — Цѣмнѣйчанѣн м (мн. Цѣмнѣйчѡни). — Цѣмнѣйчѡнка ж. — цѣмнѣйчѣй а̄ ѡ. — цѣн а о, 159. — Цѣнѡ Гѡра. — цѣнѡц нѣа м 1Аа, т. 90, с. 48. — Цѣнѣ Вѣ(х). — цѣнѣйца ж 3б: цѣна земља. — Цѣногѡбрац рѣа м 1Аа. — Цѣногѡрка ж 3а. — цѣно-гѡрскѣй а̄ ѡ. — цѣногрѡб м 1Аб. — цѣнѡјѣа ж 3а: девојѣа (експр.). — цѣномѡнѡс ста сто. — цѣмѣпѣрѡс ста сто. — цѣнѡк м 1Аа (на пример о вину). — цѣвѣт ѣйм А несвр. — цѣтѡнка ж: свесѣа за цѣтање. — цѣтѡт ѿм б несвр. — цѣѣ кнѣм б свр. — цѣк (узв.). — цѣкар кра м 1Аб: шећер. — цѣкѡт ѿм б несвр.: куцати. — цѣкнѹт нѣм/цѣкѣт ѿм б свр. — цѣљѡт ѿм А^в несвр.: љулѣти. — цѣљнѹт нѣм б свр. — цѣпѣкѡт ѿм б несвр. — цѣпнѹт нѣм б свр. — Цѣца м 3б, 135. — Цѣце ж мн. 3б, 135. — цѣцѣй а̄ ѡ. — Цѣцѣйѣа ж 3б, т. 90, с. 52.

чавъ вла м 1Аа. — чавка ж 3а. — чаврлѣт ѣм а несвр. — чѣжа ж 3б. — чѣжав а о. — чѣжавица ж. — чѣжѣт ѣм б несвр. — чѣзбѣн а о, т. 92, с. 65. — чѣж м 1Ас. — чѣкалѣн м 1Аб: ован или ярац са чактаром. — чѣкалици ж: маѣи чактар. — чѣкарѣт ѣм а несвр.: звонити (о чактару). — чѣкма ж 3б: „чатма“, т. 90, с. 50. — чѣктѣр м

ЧАМАТИ

ЧИР

1Aa. — чамат ам/мјем b несвр., 168. — чамонак бѣжа м: кромпирчић, 46. — чангриз-: в. цангриз-. — чапјан м 1Ab. — чапра ж 3b: кожа. — чапур м: пањић, крља. — чарапа ж 3b. — чарапина ж. — чарапица ж. — чардак м, т. 90. — чаркѣт ам b несвр. — чаршија ж 3b (НП), т. 90, с. 50. — час м 1Ab. — часак ска м 1Aa. — часит њм b: да ни часа не часите. — часни а ѓ, т. 92, с. 65. — часом (прил.). — часпрѣ(д): што пре, 186. — час(т) сти ж 4а, т. 90. — частит њм b свр. „v. impf.“, т. 91. — чакма ж 3b: чатма, т. 90. — чачкѣт ам b несвр. — чаша ж 3b. — чашица ж. — чашћавѣт (т. 72) несвр. — чвор м 1Aa, т. 90. — чворѣж м 1Ab. — чворовѣт а о. — Чворо м 1Bb: надимак, т. 24. и д. — чеберѣж рка м 1Aa: брежуљак. — Чевкиња ж 3b, 136. — Чѣвјанин м (мн. Чѣвјани). — Чѣвјанка ж. — Чѣво (Кчѣво) с 1Bc, 10. — чѣвски а ѓ. — чѣвско-бјелѣчки а ѓ (баталеѣн). — чѣговић, 152, 158. — чѣгрѣ(т) ж. — чѣдо с 1Bc (НП). — чѣжња ж 3а, 52. — чѣзнѣт нѣм а^b несвр., т. 91. — чѣкѣвѣт се (т. 72) несвр.: очекивати напад: чѣкај се ако ти бастѣ, 174. — чѣкѣт ам b несвр. — иш-чѣкѣт ам А^b несвр. — иш-чѣкѣвѣт ѣѣм А^b-а^b несвр. — чѣкић м 1Ab. — чѣкнут: чѣкни га маљо (дем. од чѣкати). — чѣла ж 3d, т. 90. — чѣлик м 1Ab (р.). — Чѣлина ж 3b: засѣлак у Цу („Чѣлин“). — чѣлињи а ѣ: чѣлиња љѣбичица (матичња). — чѣлица ж, 53. — чѣло с 1Bc. — чѣло с 1Bc: дан или ноћ. — чѣљад ж. — чѣљаде адѣта с, т. 90. — чѣљадѣнски а ѓ. — чѣмѣр м 1Ab, т. 90. — чѣму (прил.): зашто, 186. — чѣп м 1Ab (мн. чѣпѣви). — чѣпаница ж 3b: где је снег почѣпан. — чѣпѣт ам А^b несвр. — чѣпкрѣт ам а несвр. — чѣпкрѣнѣт нѣм b свр. — чѣпукѣт ам а несвр. — чѣпурка ж, 50. — чѣрга ж 3а. — чѣрѣж м 1Ab (земље, као мера), т. 90. — чѣрубѣт ам а несвр.: крунити, откидати (нпр. лишѣе). — чѣсан сна м 1Ab, т. 90. — чѣсма ж 3b, т. 90, с. 50. — чѣсмица ж. — чѣсница ж 3b. — чѣсѣв а о, т. 92, с. 152. — чѣс(т) ста сто. — чѣстит а о. — чѣститѣт ам А^b свр./несвр. — чѣститѣс ости ж. — нѣ-чѣт нѣчѣм а свр., 174. — чѣта ж 3b. — чѣтворѣца 3b. — чѣтворѣ, 38. — чѣтворѣс(торѣ). — чѣтворѣнѣшкѣ, т. 92, с. 66. — чѣтворѣрѣж а о. — чѣтворѣстрѣж а о. — чѣврѣтѣж тка м 1Aa. — чѣврѣтѣ а ѓ. — чѣврѣтна ж 3b. — чѣврѣтѣм (прил.). — пѣ-чѣт чѣм а свр. — чѣтири/чѣтри, т. 92, с. 38, 163. — чѣтириш/чѣтриш, 183. — чѣтирѣсто, 164. — чѣтка ж 3b. — чѣтѣж м. — чѣтовѣт уѣм несвр. — чѣтовѣжа м. — чѣтрѣс, 163. — чѣтрѣсѣтѣ а ѓ. — чѣтрѣсѣница ж. — чѣтрѣсѣс. — чѣтрѣсѣсѣтѣ а ѓ. — чѣтрѣсѣсторѣ. — Чѣх м 1Bb (мн. Чѣси), 131. — чѣшагѣжа ж 3b. — чѣшаљ шља м 1Ab (мн. чѣшљѣви). — чѣшат: т. 91, с. 169. — чѣшљѣрин м 1Aa: женски украсни чѣшал. — чѣшљѣрица ж 3b: кѣсица за чѣшљѣве. — чѣшљѣт ам а несвр., т. 91. — чѣшљѣћ м 1Ab, т. 90. — чѣбѣж м 1Ab. — чѣвиѣжа ж 3b. — чѣвит м 1Ab, т. 90. — чѣвѣлѣје ж мн. 3b: двоѣѣвка. — чѣзма ж 3b. — чѣзметѣжа ж 3b. — чѣзмица ж. — чѣи чѣја чѣје, 152. и д. — чѣкѣт ам b несвр. — чѣкнѣт нѣм b свр. — чѣљѣт ѣѣм А несвр. — чѣм (св.). — чѣнѣт/чѣнит нѣм а несвр. — чѣнѣт ам А^b несвр.: почиѣати (у игри). — чѣп а о: „чѣпав“. — чѣр м 1Ab (мн. чѣри), т. 90. —

чирѣ

швагати

чирѣ м 1Ab, т. 90. — чйс(т) ста сто. — чистѣна ж 3b/d. — чистѣт ѣм б несвр. — чѣсто (прил.). — Чѣсто м 1Bb: персонификација Чисте недеље: Чѣсто, Пѣчѣсто, Срѣдо, Вѣљко. — чистѣна ж 3b. — чѣтѣв а о. — читѣт ѣм а (читѣт ѣм А^в) несвр., 71. — читѣла ж 3b. — чѣчѣк чка м 1Aa. — чѣчѣлѣв а о (о коси). — чѣчкѣв а о (о коси). — на-чѣчкѣт се ѣм б свр. — чкѣвѣдра ж 3a: столарска справа (прави угао). — чкѣвѣровѣт уѣм несвр.: врачати. — члѣн м 1Aa, т. 90. — чмѣлѣак ѣлка м 1Ab: што и чамѣнак, 46. — чѣбѣн м 1Ab, 142. — чѣбѣница ж, т. 90. — чѣбѣнство с 1Bb: чување (стоке). — чѣбѣнчѣд ж, 53. — чѣек: т. 90, с. 1, 36, 116, 117, 126, 142, 143. — чѣечѣйна ж 3b. — чѣечѣй м 1Ab. — чѣечки (прил.). — чѣјство с 1Bb. — чѣкѣрѣйт ѣм А^в несвр.: зидати да се једва држи: што чѣкѣрѣйш тѣ камѣне јѣда-на дрѣгѣй. — чѣкѣт ѣта м, т. 90. — чѣмѣга ж 3b: чворуга. — чѣплѣйт ѣм а^в несвр.: чупати. — чѣрба: т. 90. — чѣрбѣйца ж 3b. — чѣрбуѣйна ж 3b. — чѣбрѣс ста сто. — чѣвѣр м, 47. — чѣвѣт ѣм А^в несвр. — чѣвѣн а о. — чѣдан дна дно. — чѣдѣство с 1Bc, 135. — чѣдѣт се ѣм б несвр. — чѣдноѣвѣт а о, т. 92. — чѣдо с 1Bc. — чѣјѣт ѣм А^в несвр. (према чѣт), 173. — чѣкалѣ клѣа м 1Aa. — чѣкун-: в. шикун-. — чѣла ж 3b. — чѣлѣс ста сто. — чѣнѣк нка м 1Aa, т. 90. — чѣпѣв а о. — чѣпѣк пка м 1Ab, 46. — чѣпѣт ѣм а несвр. — чѣпѣкѣт ѣм б несвр. — чѣпнѣт нѣм б свр. — чѣт чѣјѣм β (β-б) свр./несвр. — чу-тѣра ж 3b (о ѣудској глави, пѣј.). — чѣчѣт ѣм А несвр. — чѣчнѣт нѣм б свр.

чѣбѣ (прил.). — чѣб-чѣбалѣкѣ (појач.). — чѣда ж 3с, т. 90. — чѣкар кра м 1Ab: шѣунак. — чѣмѣйѣ ж 3b. — чѣмпѣйна ж 3b: жи-лаво месо. — чѣнга-: в. под канѣа-. — чѣња ж 3b: чѣнарика. — чѣпѣт се ѣм А^в несвр.: препирати се. — жѣбѣ м 1Ab: „ѣбан“. — чѣвѣп м 1Aa. — чѣвердѣн м 1Aa. — Чѣвердѣнѣвиѣ (у Чу). — чѣлѣт м 1Aa (НП). — чѣп м 1Ab, 57, 58. — чѣлѣт м 1Ab: висок, стасит чѣвек. — чѣйѣ ж 3е: ситниѣа, об. метална играчка. — чѣйѣт ѣм А^в несвр.: реѣјати чѣйѣ или сл. — чѣнта ж 3a: неравнина, чѣмба. — чѣра ж 3b: крмача. — чѣмбѣс м. — чѣпа ж 3b: плетѣна сукнѣа. —

шѣв шѣва м 1Ab. — шамнѣй м 1Aa (/шѣмнѣй): летва; и: шѣм-ница ж. — Шѣјѣн м 1Ab (име). — шѣјѣк ѣка м 1Ab. — шѣка ж 3b, 36. — шѣкетѣт ѣм а несвр.: „шѣкатати“. — Шѣкѣй: презиме у Чу. — Шѣко м 1Bb, т. 24. и д. — шѣкун-: в. шикун-. — шѣла ж 3a/с. — шѣлѣт се ѣм б несвр. — Шѣлѣза: 13. — шѣлѣйв а о. — шѣлѣивѣйна ж 3b, т. 90. — шѣнаѣ нѣа м 1Aa (мн. шѣнѣви; шѣнѣвѣ — Извори). — шѣнтлѣй м 1Ab: блато, глѣбина. — шѣнторѣга ж (коза), 54. — шѣнторѣгѣс ста сто. — шѣнтлѣй м 1Ab: блато, снег с водѣм и сл. — шѣпѣт м. — шѣптѣт тѣм/ѣѣм а/а^в несвр. — шѣпурѣт ѣм а несвр.: ша-путати. — шѣра ж 3a/с. — шѣрѣт ѣм А^в несвр. — шѣрѣц рѣа м 1Aa: митраѣлѣз; коњ. — шѣрен а о, 65, 159. — шѣрѣ м 1Ba, т. 24. и д. — шарѣв м 1Ab. — шарѣња м 3b. — шарѣлѣа ж 3b. — шѣтор м, т. 90. — шѣчиѣа ж. — шѣшѣлѣк ѣлка м: даска за покривѣње куѣе, 46. — Шѣвѣйѣа ж 3b. — Шѣвѣбѣ м 1Ba (мн. Шѣвѣбѣй). — шѣвѣгѣт ѣм А^в несвр.:

швагну́т

шкрѣа

гегати се и сл. — шва́гну́т а о: ђакнут. — шва́ља ж 3b, т. 90. — шва́пскѣй а ђ, 66. — швѣ́ње с 1Bc, т. 90. — шѣ́га ж 3c: тестера. — пре-шегáвãт (т. 72) несвр. — шегáт а́м а несвр. — шегáц кца м 1Ab: врста тестере. — шегрѣ́т м 1Ab. — шегрѣ́товãт ујѣм несвр. — шѣ́жањ жња м 1Aa, т. 90. — шездесѣ́т, 163. — шездесѣ́тѣй а ђ. — Шекула́р м 1Aa. — Шекула́рац рца м 1Aa. — шемарѣ́ца ж 3b: неразвијена главица купуса. — и-шемпи́ãт а́м а свр.: излапети. — шенѣ́ца ж 3b. — шенѣ́чнѣй а ђ. — шенлѣ́к м 1Ab. — шенлѣ́чит ѣм б несвр. — шѣ́нѣт нѣм А^в несвр. — шѣ́рпа ж 3a, т. 90. — шѣ́сѣт, 113, 163. — шѣ́сѣтѣй а ђ. — шесна́јес. — шесна́јѣстѣй а ђ. — шесна́јѣсторо/шесторона́јѣсторо). — шѣ́с(т), 38. — шестãт а́м а несвр.: опсецати (опанке), т. 91. — шѣ́стѣй а ђ. — шестѣ́йна 3b. — шестѣ́ца 3b. — шѣ́сто: 164. — шесторѣ́ца 3b. — шѣ́сторо, 38. — шѣ́талица ж (у игри мице). — шѣ́та́т а́м А^в несвр. — шѣ́ткãт а́м б несвр. — шѣ́тња ж 3a, т. 90. — ше́ѣр м 1Ab (НП). — шеши́рѣм м 1Ab (на петролејској лампи). — шѣ́ба ж 3b фиг.: што дугачко, нпр. кућа. — шѣ́ба́т а́м б несвр. — шѣ́бикãт а́м а свр./несвр.: (из)батинати. — у-шѣ́вãт а́м А^в несвр., 109. — шѣ́ја ж 3b (об. код животиње). — шѣ́кãт а́м А^в несвр. (дете; рој пчела). — шѣ́кљãт а́м а несвр. — шѣ́кнѣт нѣм А^в свр. (колевку). — шѣ́кнѣт нѣм б свр. (на пример о млазу крви). — шѣ́ктãт ѣ́м/тѣ́м а^б/а несвр. — шѣ́кѣ́нѣд м, т. 90. — шѣ́ло с 1Bc. — шѣ́лѣк м 1Ab: плѣусак. — шѣ́лѣк љка м 1Aa, 132. — шѣ́лѣс ста сто. — шѣ́лãт а о, 174. — шѣ́лãт ѣ́м б несвр. — шѣ́лѣг м 1Ab. — шѣ́лѣгица ж: „шиљегвица“. — шѣ́лѣж ж 3b. — шѣ́лѣже с 2d. — за-шѣ́лѣвãт ујѣм А^в-а^б несвр. — шѣ́лѣт ѣ́м А^в несвр. — шѣ́лѣчѣй/шѣ́лѣчѣй м 1Ab. — шѣ́йна ж 3b/c, т. 90. — шѣ́нѣт нѣм б свр. — шѣ́пãк пка м 1Aa. — шѣ́пка ж 3b. — шѣ́пѣ́н м: јак плѣусак. — шѣ́пурѣ́ка ж 3b. — шѣ́рѣйна ж 3b/d. — шѣ́рѣт ѣ́м А^в несвр. — шѣ́рѣк а о. — шѣ́ткã ѣ́гла. — шѣ́т шѣ́ѣм β несвр., 69. — шѣ́ш м 1Ab: нож (кама); прѣ́жѣ́н. — шѣ́шãт а́м а несвр., т. 91. — шѣ́шѣ́вацãвца м. — шѣ́шѣ́вица ж. — шѣ́шѣ́ãт а́м б несвр.: красти (пеј.). — шѣ́ка́ља ж 3b: ситно камење за унутрашњост зида. — шѣ́кањ м 1Ab: столова́ч. — шѣ́ка́тула ж: кутија, т. 90. — шѣ́ка́тулица ж. — шѣ́кењѣ́р м 1Ab: ѣ́мез. — шѣ́кѣ́п м 1Aa. — шѣ́клã́пѣ́т ѣ́м б несвр.: бити ѣ́ут (о папру и сл.), 112. — шѣ́клѣ́пѣ́т ѣ́м б свр.: ошамарити, 112. — шѣ́клопã́ц пца м 1Ab, т. 90, с. 48, 54. — шѣ́клã́кѣ́ња м 3b: дугајлија. — шѣ́кодѣ́т ѣ́м а^б несвр. — шѣ́кола: т. 90. — шѣ́кѣ́ловãт ујѣм несвр. — шѣ́колскѣ́й а ђ, 65, 66. — шѣ́кѣ́љ м 1Ab (мн. шѣ́кѣ́лѣй): камењар. — шѣ́копѣ́т ѣ́м а^б несвр. — шѣ́кѣ́рпѣ́ја: в. под скорпија. — шѣ́крабѣ́ја ж 3b: фијока (од стола и сл.). — шѣ́кра́кало с: замка за птице и мишеве. — шѣ́кра́па ж 3b: пукотина, удубљење. — шѣ́крѣ́ãв а о: крезуб. — шѣ́крѣ́ãвѣ́т ѣ́м А^в несвр. — шѣ́крѣ́йна ж 3b — о-шѣ́крѣ́йт ѣ́м А^в свр. — шѣ́крѣ́ѣ м 1Ba, т. 24. и д. — шѣ́крѣ́ѣња м 3b. — шѣ́крѣ́у́ља ж 3b. — шѣ́крѣ́ту́ãт ѣ́м б несвр. — шѣ́крѣ́ту́нѣ́т нѣм б свр. — шѣ́крѣ́п м 1Aa (мн. шѣ́крѣ́пови): мање јамолико удубљење. — шѣ́крѣ́па ж 3b. — шѣ́крѣ́пãр м: ко се крије по шѣ́крѣ́повима (пеј.). — шѣ́крѣ́пãт/шѣ́крѣ́пѣ́т ѣ́м А несвр. — шѣ́крѣ́пнѣ́т нѣм б/шѣ́крѣ́пнѣ́т нѣм А^в свр. — шѣ́крѣ́птãт ѣ́м/тѣ́м а^б/а несвр. — шѣ́крѣ́ња ж 3b: трун, мрвица.

